

Katja Langenbuhere

Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana

Metodoloģisks pētījums par tiesnešu
tiesību tālākveidošanu vācu civiltiesībās



TIESU NAMU AĢENTŪRA

2005

UDK 347(430)

La 473

Langenbucher K. Die Entwicklung und Auslegung von Richterrecht, Eine methodologische Untersuchung zur richterlichen Rechtsfortbildung im deutschen Zivilrecht. – München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1996.

Prof. Dr. Katja Langenbucher (der Philipps-Universität Marburg):
Professur für Bürgerliches Recht, Deutsches und Europäisches Handels-,
Gesellschafts- und Bankrecht, Betriebseinheit für Handels-, Wirtschafts-
und Arbeitsrecht, Direktorin des Instituts für Handels- und
Wirtschaftsrecht

K.Langenuhere (Langenbucher). Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana. Metodoloģisks pētījums par tiesnešu tiesību tālākveidošanu vācu civiltiesībās. Prof. Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 254 lpp.

Grāmatas tulkojuma organizators un zinātniskais redaktors – **Edgars Meļķis**, profesors, “Ratio legis” priekšsēdētāja biedrs, žurnāla *Likums un Tiesības* redakcijas padomes priekšsēdētājs

Grāmatas tulkojuma juridiskā redaktore – **Guna Japiņa**, M.iur., LR Ārlietu ministrijas Eiropas Savienības integrācijas nodaļas vadītājas vietniece

Tulkotājas – **Ieva Skulte, Irēna Granateka, Jūlija Petkēviča**

Grāmatas tehniskā redaktore, jēdzienu un personu rādītāju sastādītāja – **Ieva Miļūna**, stud.iur.

Grāmatas tulkojums sagatavots ar Vācijas fonda **Inter Nationes** un **Sorosa fonda Latvija** atbalstu.

Izdevējs



Baldones ielā 1, Rīga, LV-1007
tālr. 7804733

TIESU NAMU AĢENTŪRA

Tirāžētājs

a/s “Poligrāfists”, K.Valdemāra ielā 6

© C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1996, 2005

© Marina Bruzgule,
mākslinieciskais noformējums, 2005

© Tiesu namu aģentūra, makets, 2005

ISBN 9984–671–75–5

Saturs

Priekšvārds tulkojumam latviešu valodā	11
Priekšvārds	12
Priekšvārds Katjas Langenbuheres grāmatas “Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana” pirmajam izdevumam latviešu valodā	13
Tekstā pieminētās iestādes un normatīvie akti	15
Ievads un pētījumu gaita	16
1.daļa. Tiesu nolēmumu argumentācijas robežas tiesnešu tiesību attīstībā.....	19
A. Juridiskās un tiesiski politiskās argumentācijas atdalīšana	20
I. Klasiskais dalījums starp <i>principles</i> un <i>policies</i> angloamerikāņu metodikā	21
1. <i>Principles</i> un <i>policies</i> dalījums saskaņā ar <i>Hārta</i> un <i>Saksa (Hart/Sacks)</i> teoriju	21
2. <i>Principles</i> un <i>policies</i> dalījums saskaņā ar <i>Ataijas</i> un <i>Sammera (Atiyah/Summers)</i> teoriju	22
II. <i>Principles</i> un <i>policies</i> dalījums saskaņā ar <i>Dvorkina</i> (<i>Dworkin</i>) teoriju	23
1. Argumentācija, izmantojot individuālās tiesības un kolektīvo labumu	24
2. Individuālo tiesību norobežošana no kolektīvā labuma	25
III. <i>Principles</i> un <i>policies</i> nodalīšanas noraidīšana no pozitivistiskā viedokļa	26

IV. Juridiskās un tiesiski politiskās argumentācijas atdalīšana vācu metodes mācībā	28
1. Angloamerikāņu diskusijas izmantošana	28
2. Juridisko un tiesiski politisko argumentu atdalīšana	29
a) Iebildums pret formulējuma grozījumu	29
b) Dalījums pēc individuālajām tiesībām un kolektīvā labuma	32
c) Juridisko un tiesiski politisko argumentu dalījums pēc to pamatojuma	33
V. Rezultāts	35
B. Pieļaujamo argumentu tipu noteikšana tiesnešu tiesību attīstībā	36
I. Tiesu nolēmumu argumentācijas piesaiste pie <i>principles</i>	36
1. <i>Principles</i> kā indivīda “trumpji” pret kolektīvu	36
2. <i>Principles</i> kā demokrātijas īstenošanas metode un neattaisnota atpakaļēja spēka izslēgšana	37
II. Tiesu nolēmumu argumentācijas izvērsana līdz <i>principles un policies</i>	39
1. Demokrātijas princips	39
a) <i>Policies</i> kā tiesu nolēmumu nepieciešama sastāvdaļa	39
b) Likumdošanas varas tiesību tālākveidošanas deleģēšana tiesu varai	40
2. Neattaisnota atpakaļēja spēka iespējamie draudi	41
3. Tiesu varas argumentācijas ietvara tuvināšana likumdošanas varas argumentācijas ietvaram	43
III. Tiesneša piesaiste pie juridiskiem argumentiem vācu metodes mācībā	44
1. Demokrātijas princips un varas dalīšanas pamatprincips	45
a) Situācija atbilstoši Pamatlikumam	45
b) Tiesnesis kā “likumdevēja aizstājējs”?	48
2. Atpakaļējā spēka problēma	52
3. Funkcionāli argumenti	53
IV. Rezultāts	55

C. Tiesneša lēmuma pieņemšana ar juridisku argumentu palīdzību	56
I. “One right answer thesis” kā premisa piesaistei pie juridiskiem argumentiem	56
1. Lēmumu pieņemšana ar noteikumu un principu palīdzību	57
2. “One right answer thesis”	58
II. “One right answer thesis” kritika	60
1. Tiesneša apsvērumi, piemērojot tiesību normas	61
2. Vienas pareizās atbildes neiespējamība	63
III. Tiesības tālākveidojošā tiesneša piesaiste pie juridiskiem argumentiem	64
1. Nolēmumu pamatošana ar noteikumu palīdzību	64
2. Nolēmumu pamatošana ar principu palīdzību	65
D. Rezultāts	68
 2.daļa. Tiesnešu tiesību attīstība	 69
A. Tiesnešu tiesību attīstībai izvirzāmās prasības	69
I. Iztiesājamā lieta kā izejas punkts tiesību tālākveidošanai	69
II. Tiesnešu tiesību pamatošana no tiesiskās kārtības viedokļa	71
1. Tiesnešu tiesību strukturēšana	72
2. Tiesnešu tiesību vērtību pamatojums	75
III. Paskaidrojums ar piemēru no tiesu prakses	77
B. Tiesnešu tiesību noteikuma attīstība	80
I. Tiesnešu tiesību noteikuma izstrādāšana vienā tiesību nozarē	80
1. Roba konstatēšana likumdošanā	80
2. Iespējamo tiesnešu tiesību noteikumu izstrādāšana	82
3. Tiesnešu tiesību noteikuma piemērošana konkrētai tiesību nozarei	83

II. Izstrādātā noteikuma piemērošana likumu kopumam	85
1. Tiesneša tiesību noteikuma modifikācija	86
2. Tiesneša tiesību noteikumu kolīzija ar rakstītajām tiesībām	87
3. Dažādu tiesneša tiesību noteikumu savstarpēja kolīzija ..	88
C. Tiesneša tiesību noteikumu vērtību pamatojums	90
I. Vācijas Civillikuma vērtību ievērošana	90
II. Konstitucionālo vērtību ievērošana	93
1. Konstitucionālo vērtību nodrošināšana	93
2. Atkāpšanās no konstitucionāli aizsargātām vērtībām	94
D. Dogmatiskās strukturēšanas attieksme pret tiesnešu tiesību vērtību pamatojumu	96
E. Rezultāts	98
 3.daļa. Tiesneša tiesību iztulkošana	 99
A. Ratio decidendi izziņa	99
I. Ratio decidendi kā sprieduma vispārināms noteikums	99
1. Ratio decidendi vācu tiesībās	99
a) Likumā noteiktā piesaiste pie tiesu precedentiem	100
b) Tiesu precedentu faktiskā un metodiskā nozīme	102
2. Ratio decidendi angloamerikāņu tiesībās	103
3. Angloamerikāņu diskusijas izmantošana ratio decidendi noteikšanai vācu metodes mācībā	105
II. Metodiskie pamati ratio decidendi izzināšanai	107
1. Ratio decidendi formālā noteikšana	107
a) Vambo (Wambaugh) tests	107
b) Gudhārta (Goodhart) tests	108
2. Ratio decidendi noteikšanas metodisko noteikumu noraidījums	111
a) Reālisti	112
b) Critical Legal Studies Movement	114
c) Viedoklis par reālistiski kritisko pozīciju ratio decidendi izzināšanā	115

3. Tiesu spriedumu iztulkošana <i>ratio decidendi</i> izzināšanai	117
III. Tiesu spriedumu iztulkošanas metodiskie pamatprincipi	118
1. Tiesu precedentu burtiskais teksts	119
2. Tiesu precedentu fakti	121
3. Tiesu precedentu virkne	124
4. <i>Ratio decidendi</i> izzināšana, izmantojot teleoloģisko iztulkošanu	127
a) Tiesnešu tiesību noteikumu piemērošanas sfēras noteikšana	128
b) Tiesu prakses dogmatiskā strukturēšana	130
5. Šķietamo pamatojumu atklāšana un spriedumu iztulkošanas robežas	134
IV. Rezultāts	139
B. <i>Rationes decidendi</i> juridiskais novērtējums (subsumcija)	140
I. Sprieduma <i>ratio decidendi</i> piemērošana	140
1. <i>Ratio decidendi</i> pārņemšanas piemērs angļu tiesībās	143
a) <i>Ratio</i> tieša piemērošana	143
b) <i>Ratio</i> paplašināšana	144
2. <i>Ratio decidendi</i> pārņemšanas piemērs vācu tiesībās	144
a) <i>Ratio</i> tieša piemērošana	145
b) <i>Ratio</i> paplašināšana	145
II. Būtiskas atšķirības atrašana sprieduma <i>ratio decidendi</i>	147
1. <i>Ratio</i> nepiemērošana	148
2. <i>Ratio</i> sašaurināšana	150
a) Piemērs no ASV tiesībām	151
b) Piemērs no Vācijas tiesībām	152
III. Rezultāts	153

C. Atkāpšanās no <i>ratio decidendi</i>	154
I. Tiesu prakses grozīšanas pieļaujamība vācu tiesībās	155
1. Diskriminācijas aizlieguma princips (Vācijas <i>Pamatlikuma</i> 3.panta pirmā daļa)	155
a) Tiesu prakses grozīšana kā valstiska diskriminācija ...	155
b) Kritika	157
aa) Tiesu prakses grozījums kā valstiska diskriminācija	157
bb) Atšķirīga risinājuma attaisnošana sevišķa iemesla dēļ	159
2. Tiesneša neatkarības princips	161
a) Tiesneša neatkarība un likuma saistošais spēks	161
b) Tiesību tālākveidošanas stagnācijas draudi	162
c) Kritika	163
aa) Tiesneša neatkarība un likuma saistošais spēks	163
bb) Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas attīstība	165
cc) Paražu tiesību arguments	166
3. Nepārtrauktas tiesību tālākveidošanas pienākums	167
a) Tiesību paredzamība	167
b) Uzticības aizsardzības princips (<i>Vertrauensschutz</i>)	168
c) Tiesu precedentu atvieglojošā un argumentācijas palīga funkcija	169
aa) <i>Krīle</i> (<i>Kriele</i>)	170
bb) <i>Aleksijs</i> (<i>Alexy</i>)	170
cc) <i>Bidlinskis</i> (<i>Bydlinski</i>)	170
dd) <i>Fikenčers</i> (<i>Fikentscher</i>)	171
d) Tiesu precedentu saistošā spēka kritika	172
4. No Vācijas <i>Pamatlikuma</i> 20.panta trešās daļas izrietošais uzticības aizsardzības princips tiesu spriedumos	174
a) Tiesu precedentu saistošā spēka apjoms	174
b) Uzticības sastāva pazīmes	176
c) Uzticības aizsardzības pamatotība attiecībā uz tiesu praksi	178

5. Rezultāts.....	180
II. Kritēriji, lai atkāptos no augstāko instanču tiesu prakses	180
1. Nepareiza tiesu precedenta kritērijs.....	180
a) Tiesu precedenta nepareizības pamatojums	180
aa) Interēšu konflikta regulēšanas nepieciešamības nepareizs novērtējums	182
bb) Tiesneša tiesību noteikuma dogmatiskās struktūras uzlabojums	182
cc) Tiesnešu tiesību noteikumu uzlabotais vērtību pamatojums	183
b) Atkāpe: “Sevišķi iemesli” kā pamats, lai atkāptos no <i>ratio decidendi</i>	183
aa) “ <i>Overruling</i> ” ASV Augstākās tiesas praksē	184
bb) “Sevišķi iemesli”, lai atkāptos no tiesu precedenta vācu metodes mācībā	185
2. Aizsargājamās uzticības kritērijs	187
a) Uzticības veidi	187
b) Tiesu precedenta nozīmīgums	188
c) Sprieduma kritika	189
3. Līdzsvars starp uzticības aizsardzību un tiesneša tiesību attīstību	189
a) Uzticības aizsardzība tiesiskos darījumos	190
b) Uzticības aizsardzības nodrošināšana deliktos	191
c) Gaidāmo tiesu prakses grozījumu pieteikšana	192
d) Likuma atpakaļējam spēkam analoga noteikuma piemērošana	194
4. Piemēri par atkāpšanos no esošās tiesu prakses	195
a) Tiesu prakses grozījumi, pamatojoties uz tiesu precedenta slikto iekļaušanos esošajās tiesībās.....	195
aa) <i>Ratio decidendi</i> nepareizība	196
bb) Tiesību tālākveidošanas nepieciešamības un uzticības aizsardzības apsvērumi	197
cc) Kritika	198
b) Tiesu prakses grozījumi, pamatojoties uz kļūdainu vērtību argumentu novērtējumu	199
aa) <i>Ratio decidendi</i> nepareizība	200

bb) Tiesību tālākveidošanas nepieciešamības un uzticības aizsardzības apsvērumi	202
c) Tiesu prakses grozījumu noraidīšana uzticības interešu aizsardzības dēļ	202
aa) <i>Ratio decidendi</i> nepareizība	203
bb) Tiesību tālākveidošanas nepieciešamības un uzticības aizsardzības apsvērumi	204
III. Rezultāts	205
Kopsavilkums	206
Literatūras saraksts	213
Personu rādītājs	243
Jēdzienu rādītājs	246



TIESU NAMU AĢENTŪRA

TNA izdod:

- juridisko mācību un izglītojošo literatūru (mācību palīglīdzekļus);
- tiesu prakses un judikatūras apkopojumus;
- normatīvo tiesību aktu izdevumus, kā arī normatīvo tiesību aktu komentārus un sistematizētus krājumus.

TNA sniedz izdevniecības pakalpojumus:

- teksta korektūru;
- grāmatas maketa parauga izveidošanu un maketa sagatavošanu;
- grāmatas vāka maketa sagatavošanu;
- grāmatas tipogrāfiskās iespiešanas nodrošināšanu.

TNA pārdod savu un citu izdevēju juridisko literatūru TNA tirdzniecības vietās:

- Tiesu namu aģentūras e-grāmatnīcā: <https://tnagramatas.tna.lv>;
- Juridiskās literatūras kioskā – Rīgā, Brīvības bulvārī 34, tālr. 67284531;
- Tiesu namu aģentūras birojā – Rīgā, Baldones ielā 1B, tālr. 67804758, 678047542.

TNA nodrošina iespēju iegādāties savus izdevumus arī:

- nododot realizācijai citiem komersantiem (grāmatu tirgotājiem);
- organizējot juridiskās literatūras izbraukuma tirdzniecību dažādos juristu pasākumos, kā arī juridiskajās mācību iestādēs: izbraukuma tirdzniecības pieteikšana pa tālr. 67804742 un 67804758 vai pa e-pastu: gramatas@tna.lv



TIESU NAMU AĢENTŪRA

Priekšvārds tulkojumam latviešu valodā

Tiesnešu tiesības ir ikkatras tiesiskās kārtības būtiskākā sastāvdaļa. Kamēr precedentu tiesību sistēma balstās uz tiesu nolēmumiem kā uz svarīgāko tiesību avotu, tiesnešu tiesības kodificētā tiesību sistēmā kalpo vispirms nenoteiktu tiesisku jēdzienu un ģenerālklausulu konkretizēšanai, likuma robu aizpildīšanai un tiesību tālākveidošanai. Pie tam tiesneša tiesību savietošana ar rakstītu likumu ir kompleksa uzdrīkstēšanās [solis]: no vienas puses, rakstītā tiesiskā kārtība nosaka ietvarus, kuros tiesnešu tiesības vispār var attīstīt; no otras puses, rakstīto tiesību noteiktie priekšraksti ir jāņem vērā, iztulkojot tiesnešu tiesības un pieņemot lēmumu par to spēkā esamību.

Šī darba priekšmets ir tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana. Jautājumā par tiesnešu tiesību **attīstību** ir runa par to, ciktāl tiesnesis drīkst uzstāties likumdevēja pusē kā tā “aizstājējs”. Tiesnešu tiesību **iztulkošanas** labad ir mēģināts noteikt metodiskus principus, uz kuriem varētu balstīt tiesas spriedumu vispārinošo saturu un pēc kuriem varētu piemērot katra gadījuma mainīgos apstākļus. Tas vispirms aptver pirmreizējo *ratio decidendi* izstrādāšanu, balstoties uz dažādu atsevišķu gadījumu izšķiršanu, un viena, reiz iedibināta, *ratio decidendi* piemērošanu līdzīgā gadījumā. Līdztekus tam ir jāizlemj, kad drīkst novirzīties no pirmajā acumirkli šķietami atbilstoša precedenta. Šādu novirzīšanos var pieļaut, ja precedents no izšķiramā gadījuma būtiski atšķiras. Ja abi gadījumi ir līdzīgi, ir jāizvērtē tiesu prakses grozījumu pieļaujamība.

Īpaši pateicos Dr.habil.iur., profesoram *Edgaram Melķisim* par grāmatas tulkojuma un izdošanas organizēšanu.

Par šīs grāmatas tulkojumu latviešu valodā ļoti sirsnīgi pateicos *Ievai Skulteī, Irēnai Granatekai* un *Jūlijai Petkēvičiai*. Novēlu, lai latviešu juristu lokā tā tiktu daudzīgi uzņemta.

Mārburgā 2002.gada septembrī

Katja Langenbuhere (Langenbucher)

Priekšvārds

Šis darbs tika iesniegts kā disertācija 1994./95. mācību gada ziemas semestrī Ludviga Maksimiliāna Minhenes universitātē. Tajā ņemtas vērā visas aktualitātes līdz 1994.gada oktobrim. Darbā ir iestrādātas atsevišķas jaunas publikācijas, kas iznākušas pēc tam.

Es pateicos manam godājamajam skolotājam, Prof. Dr. Dr. h. c. mult. *Klausam Vilhelmam Kanarisa (Claus-Wilhelm Canaris)* kungam par viņa vērtīgo atbalstu un darba sekmēšanu. Viņa padoms man bija neaizstājams. Ārkārtējai gatavībai palīdzēt, ko raksturoja viņa nepārtrauktā atrašanās manā rīcībā, lai visos sīkumos apspriestu manus jautājumus, bija izšķirīga nozīme darba sagatavošanā.

Sirsnīga pateicība pienākas arī Prof. Dr. *Pēteram Landau (Peter Landau)* kungam par otrā atzinuma izstrādāšanu. Manam kolēģim un draugam Dr. *Jērgam Neineram (Jörg Neuner)* esmu parādā lielu paldies par pūlēm, kuras viņš ieguldīja pamatīgās profesionālās diskusijās. Tāpat es pateicos saviem vecākiem un saderinātajam par mīlestības pilno līdzjušanu un atbalstu. Visbeidzot, īpaša pateicība pienākas arī *Hansam Kristofam Grigoleitā (Hans Christoph Grigoleit)* kungam, *Luidgeram Rekratam (Luidger Röckrath)* un manai mātai par palīdzību manuskripta rediģēšanā.

Esmu parādā pateicību Vācu tautas studiju fondam par dāsno materiālo atbalstu, it īpaši par manas gada uzturēšanās finansēšanu sakarā ar pētījumiem Hārvardas tiesību skolā (*Harvard Law School*). Ludviga Maksimiliāna Minhenes universitātei es pateicos par to, ka tā sedza ar darba iespiešanu saistītos izdevumus, kā arī par fakultātes balvas piešķiršanu 1995.gadā.

Minhene 1995.gada jūlijā

Katja Langenbuhere (Langenbucher)

Priekšvārds Katjas Langenbuheres (Langenbucher) grāmatas “Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana” pirmajam izdevumam latviešu valodā

Pat vislabākais un nepieciešamākais likums pats par sevi stihiski nepārvēršas par tiesiskas dzīves realitāti. Likums vai, precīzāk, tiesību norma, ir jāpiemēro reālai dzīves situācijai, konkrētam gadījumam. Normu piemērošanā ir dažādas sarežģītības pakāpes. Par augstāko var uzskatīt tiesiska rakstura konfliktu vai strīdu risināšanu. Tai nepieciešama juridisko metožu un metodoloģijas perfekta izpratne un prasme tās pielietot. Kā atzīmē Rietumu demokrātisko valstu tiesību speciālisti, juridisko metožu mācība un tiesību normu piemērošanas metodoloģija Eiropas Savienības valstīs kļūst par vienu no juridiskās izglītības stūrakmeņiem,^{*} kas sekmē vienotas tiesiskas telpas izveidi. Šajā tiesiskajā telpā arī Latvija tagad ir kļuvusi par pilntiesīgu locekli ar visām no tā izrietošajām sekām.

Ja Latvijā līdz šim judikatūras reformas gaitā prioritāra nozīme tika veltīta iepriekšējo likumu nomaiņai un mūsdienu dzīvei un prasībām atbilstošu likumu izveidošanai, tad tagad smaguma punkts pārnests uz likumu piemērošanu, tas ir, juridisko metožu un metodikas piemērošanu atbilstoši Eiropas Savienības tiesību telpas prasībām. Par tipiskākajām grūtībām, ar kurām saskaras normu piemērotāji, var uzskatīt faktiskos un šķietamos robus likumos, juridisko jēdzienu satura izmaiņas un jaunu jēdzienu parādīšanos, pretrunas starp atsevišķām likumu normām, Eiropas Padomes regulu un Eiropas Padomes Ministru kabineta rekomendāciju, kā arī vispārējo tiesību principu ieviešanu teorijā un praksē un tiesu prakses pareizu un racionālu izmantošanu tiesu spriedumos. Atcerēsimies, ka juristam jau no studiju sola būs jāiegaumē un jārealizē Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijas R(95)11 atziņa: “Pilnīgas zināšanas par visu tiesas jurisprudenci ir neatņemams priekšnoteikums likumu taisnīgai piemērošanai.” Patlaban tiek arī risināti jautājumi par tiesu nolēmumu datorizētās sistēmas ieviešanu.

^{*} Cohen M. I. Legal skethod in the Curikulum. In De Vitte B., Fordur C. (Eds.). The Common Law of Europa. Deventer: Kluwer, 1992, p. 2.

Visu šo mūsdienās Latvijas judikatūrā esošo grūtību risināšanai, kas saistītas ar tiesību normu piemērošanu, liels palīgs būs K.Langenhüheres grāmatas tulkojums. Šī grāmata ir uzrakstīta, pamatojoties ne tikai uz Vācijas, bet arī citu Rietumu demokrātisko valstu tiesu prakses izpēti. Formāls pierādījums tam ir grāmatā izmantoto daudzās valstīs publicēto avotu saraksts, kurš aptver vairāk nekā četri simti nosaukumu. Ikviens interesents, tikai ieskatoties detalizētajā satura rādītājā, gūs pārliecinošu priekšstatu par grāmatas saturisko bagātību un problēmu aktualitāti. Raksturīga grāmatas iezīme ir tā, ka autore necenšas dot kādas gatavas “receptes” izvīrīto problēmu risināšanai, bet, pamatojoties uz esošo praksi un teoriju, analizē dažādas pieejas un viedokļus, vienlaikus izsakot gan savu attieksmi, gan rosinot lasītāju patstāvīgai lemšanai. Esmu pārliecināts, ka šī grāmata kļūs par rokasgrāmatu ne tikai tiesniešiem, bet arī visām tām amatpersonām, kuru kompetencē ietilpst tiesisko strīdu risināšana.

Šo grāmatu bagātajā un daudzveidīgajā vācu juridiskās literatūras klāstā izdevās apzināt, pateicoties vācu kolēģu aktīvai līdzdalībai. Izsaku dziļu pateicību Dacei Līgai Luterei Timmelai (*Luters Thümmel*), projekta vadītājai Sabīnei Štadlerei (*Stadler*), citiem vācu kolēģiem, kā arī Vācu internacionālās kopdarbības fondam tiesību jomā (*Deutsche Stiftung für internationale rechtliche Zusammenarbeit e.v.*), kas atbalstīja tulkošanas licences saņemšanu, un Sorosa fondam Latvija.

Dr.hab.iur., prof. Edgars Melčis

Tekstā pieminētās iestādes un normatīvie akti

Administratīvās tiesas likums	<i>Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO)</i>
Bādenbādenes pavalsts tiesa	<i>Baden-Baden Landgericht (Baden-Baden LG)</i>
Bavārijas pavalsts Augstākā tiesa	<i>Bayerisches Oberste Landgericht (BayObLG)</i>
Brīvprātīgās tiesu piekritis likums	<i>Gesetz über Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FGG)</i>
Civillikums, tekstā - Vācijas Civillikums	<i>Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)</i>
Civilprocesa likums, tekstā - Vācijas Civilprocesa likums	<i>Zivilprozessordnung (ZPO)</i>
Darba strīdu tiesas likums	<i>Arbeitsgerichtsgesetz (ArbGG)</i>
Darbinieku slimības likums	<i>(ArbkrankG)</i>
Federālā Augstākā tiesa	<i>Bundesgerichtshof (BGH)</i>
Federālā Konstitucionālā tiesa	<i>Bundesverfassungsgericht (BVerfG)</i>
Federālās Augstākās tiesas nolēmumi civillietās	<i>Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Zivilsachen (BGHZ)</i>
Federālās Konstitucionālās tiesas lēmumi	<i>Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts (BVerfGE)</i>
Federālās Konstitucionālās tiesas likums	<i>Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (BVerfGG)</i>
Federālā Darba strīdu tiesa	<i>Bundesarbeitsgericht (BAG)</i>
Finanšu tiesas likums	<i>Finanzgerichtsordnung (FGO)</i>
Nodevu noteikumi (Administratīvo aktu procesa likums nodokļu un nodevu jautājumos)	<i>Abgabenordnung (AO)</i>
Pavalsts Augstākā tiesa	<i>Oberste Landgericht (OLG)</i>
Sociālās tiesas likums	<i>Sozialgerichtsgesetz (SGG)</i>
Stabilitātes likums – 08.06.1967.	<i>StabG</i>
Ekonomikas stabilitātes un veicināšanas likums	<i>Schweizer ZGB</i>
Šveices Civilkodekss	<i>Gerichtsverfassungsgesetz (GVG)</i>
Tiesu iekārtas likums	<i>Handelsgesetzbuch (HGB)</i>
Komerclikums, tekstā - Vācijas Komerclikums	<i>Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland (GG)</i>
Vācijas Pamatlikums	

Ievads un pētījumu gaita

Tiesību attīstība ar saistošu tiesu nolēmumu palīdzību ir klasiska juridiskās metodes mācības tēma. Tās leģitimācija un priekšnoteikumi ir neskaitāmu pētījumu priekšmets. Turpretim maz uzmanības līdz šim pievērsts tiesību tālākveidošanas pamatā esošajai metodei.¹ Tas rada izbrīnu, vēl jau vairāk tādēļ, ka saistošu tiesu instanču nolēmumu attīstībai un iztulkošanai tiek piešķirta milzīga nozīme: metodiski noteikumi ir nepieciešami, lai no tiesu spriedumiem, kuri tālāk attīsta rakstītās tiesības, iegūtu vispārīnāšanai piemērotus secinājumus. Bez tam tie ir nepieciešami arī tādēļ, lai jau esošos saistošos tiesu instanču nolēmumus varētu piemērot attiecībā uz katreiz mainīgiem lietās apstākļiem. Tādēļ šī darba mērķis ir tiesu nolēmumu metodikas izstrāde civilīetās, kura ir tiesību tālākveidošanas pamatā.

Pētījumu izejas punkts ir jautājums par tiesneša kompetenci patstāvīgi papildināt likumos ietvertās tiesības.² Ja tiesnesi grib uzskatīt par “likumdevēja aizstājēju”, kurš darba steidzamības izraisītas sadarbības procesā līdzās likumdošanas varai rada tiesību normas, tad tiesnesim tiesību tālākveidošanā piešķirams plašs argumentācijas darbības lauks. Tādā gadījumā tiesnesis līdzās juridiskiem argumentiem nešauboties var pielietot arī tiesiski politiskus argumentus tiktāl, ciktāl viņš darbojas kā likumdevējs likuma nepilnības dēļ. Ja turpretim likumdošanas varai šis darbības lauks tiek liegts, tad tiesnesim tiesību tālākveidošanas procesā, tāpat kā likumu piemērošanas procesā, savs spriedums ir obligāti jāpamato ar tiesībās ietvertajiem esošajiem noteikumiem. Ja tiesneša pieņemtā lēmuma pamatā nevar būt kāda rakstīta norma, viņam iegūtais rezultāts jāleģitimē un jāpārbauda ar vispārēju tiesību principu palīdzību. Tādējādi tiesības tālākveidojoša tiesneša definīcija ir priekšnoteikums tādu tiesību normu metodiskai pētīšanai, kuras ietvertas saistošos tiesu nolēmumos.³

¹ Sal., tas visnotaļ jau pieminēts darbā: Bydlinski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 512 ff.; Coing H. Zur Ermittlung von Sätzen des Richterrechts, *JuS*, 1975, S. 277 ff.; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 259 ff.

² Par to sk. 1.daļu, 19. un turpm. lpp.

³ **Jur. red. piezīme:** Termins “tiesības, kuras ietvertas saistošos tiesu nolēmumos” precīzi atspoguļo vācu tiesībās izmantotā jēdziena “tiesnešu tiesības” jēdzienisko saturu. Tomēr, lai pieturētos pie autora izteiksmes veida un darba oriģināla, turpmāk tekstā tiks lietots termins “tiesnešu tiesības” vai, runājot par konkrētu nolēmumā ietvertu tiesneša formulētu regulējumu – “tiesnešu tiesību noteikums” vai “tiesnešu tiesību norma” atkarībā no konteksta un atbilstoši tulkojumam.

Ja ir skaidrība jautājumā par tiesneša rīcībā esošās argumentācijas darbības lauka ārējām robežām, tad tiesnešu tiesību noteikumu attīstību var pētīt visos sīkumos. Tiesu spriedumos, kuri ir tiesību tālākveidošanas pamatā, pirmkārt, tiek izlemta atsevišķa lieta. Tomēr nolēmumu atkārtošā un nostiprināšanās dažādās lietās noved pie tiesnešu tiesību noteikumu izveidošanās, kurus var iegūt, kopumā apskatot vairākus atsevišķus spriedumus. Tātad tiesnešu tiesību noteikumu attīstībā runa ir par to, lai pakāpeniski izstrādātu noteikumus, kurus var vispārināt.⁴ Šāda noteikuma formulēšana, tātad kāda sprieduma *ratio decidendi*, ir nepieciešamais priekšnoteikums gan tiesnešu tiesību piemērošanai, gan pārbaudīšanai, gan pārveidošanai.

Pamatojoties uz tiesnešu tiesību noteikumiem, nākamās tiesas pieņem lēmumus citās lietās, ja tajās ir līdzīgi lietas apstākļi.⁵ Tieši šajā apstākļī atrodama tiesnešu tiesību noteikumu metodikas patiesā nozīme. Ja tiesnešu tiesību noteikuma sākotnējā attīstība ir visai reta, tad esošo *rationes decidendi* iztulkošana un piemērošana ir visu instanču tiesnešu dienīškā maize. Šādā nolūkā vispirms ir jāpārbauda, vai atbilstošie tiesu precedenti ir piemēroti vispārināšanai. Pēc tam ir jāuzdod jautājums, vai atrastais noteikums var pretendēt uz spēkā esamību konkrētajos lietas apstākļos. Visbeidzot ir jāpārbauda, kādiem priekšnoteikumiem jāiestājas, lai pašu par sevi atbilstošu normu varētu mainīt vai no tās atteikties.

Tiesnešu tiesību noteikuma iztulkošana sākas ar svarīgu tiesu precedentu *ratio decidendi* izzināšanu. Šajā sakarā normu sevišķās dabas dēļ nevar izmantot tradicionālos likumu iztulkošanas kanonus. Tiesas spriedumu iztulkošanā jāievēro noteikumi, kuros tiek ņemtas vērā tiesnešu tiesību īpatnības. Tāpat ir jāņem vērā šo normu attīstība atsevišķu lietu kontekstā, kā arī to daba, kas atvasināta no spēkā esošajiem tiesību principiem.

Ratio decidendi izstrādāšanai pievienojas konkrētas lietas pakārtošana atrastajam noteikumam.⁶ Arī to tikpat kā nevar salīdzināt ar kādas likuma normas attiecināšanu uz kādiem konkrētiem lietas apstākļiem. Tiesnešu tiesību noteikumos ietvertu noteikumu saistība ar konkrētu lietu vienmēr balstās uz ļoti rūpīgu pārbaudi, vai izraudzītais *ratio decidendi* patiešām aptver konkrētos lietas apstākļus. Specifiski

⁴ Par to sk. 2.daļu, 69. un turpm. lpp.

⁵ Par to sk. 3.daļu, 99. un turpm. lpp.

⁶ Par to sk. 140. un turpm. lpp.

noteikumi ir arī attiecībā uz *ratio decidendi* piemērošanu, piemēram, kādas svarīgas atšķirības uzrādīšana starp tiem lietās apstākļiem, kas ietverti pieņemtajā nolēmumā, un tiem, kuri ietverti tiesu precedentā.

Visbeidzot ir jāizlemj arī tas, kādos gadījumos tiesnešiem ir likumīgi atļauts novirzīties no kāda tiesu precedentā neatkarīgi no tā, vai precedentā *ratio decidendi* pats par sevi aptver izlemjamo lietu. Līdz ar to šeit tiek skats jautājums par tiesu nolēmumu saistošo spēku.⁷ Protams, praksē gandrīz vairs nav strīdu par augstāko instanču tiesu spriedumu lielo nozīmi. Tomēr joprojām diskutējams jautājums ir par to, vai tie ir juridiski saistoši. Tādēļ tiesnesim jāuzdod sev jautājums, vai viņš var novirzīties no, viņaprāt, neatbilstošas tiesu prakses. Pie tam jāņem vērā tiesnešu neatkarība, kā arī to personu tiesiskās palāvības aizsardzība, uz kurām tiesības attiecas.

Tiesu īstenotās tiesību tālākveidošanas metodiskajai izmeklēšanai būtu jābūt nevainojamai neatkarīgi no tiesību teorijas atziņām, kas izriet no atsevišķu lietu izlemšanas, kurā savukārt tiesnešu tiesību normu attīstība un iztulkošana ir tradicionāls metodes mācības priekšmets. Tālāk attiecībā uz atsevišķiem jautājumiem salīdzinoši tiek piemērota angloamerikāņu metodes mācība un diskusijās ar to tiek mēģināts iegūt vadlīnijas tiesību tālākveidošanai Vācijā.

⁷ Par to sk. 154. un turpm. lpp.

1.daļa. Tiesu nolēmumu argumentācijas robežas tiesnešu tiesību attīstībā

Tiesību tālākveidošana un tiesnešu tiesību normu attīstība ir mūsu tiesiskās kārtības nozīmīga sastāvdaļa.¹ Gan likumu nepilnības, gan arī tiesiski pilnīgi noregulētu jomu esamība liek tiesnesim pievērsties tiesību tālākveidošanai. Lai konstatētu tiesnešu tiesību normu attīstības metodiskos noteikumus, vispirms ir jānosaka to konstitucionāli tiesiskās robežas. Pie tam runa, no vienas puses, ir par tā tiesneša saistību ar likumu, kurš veic tiesību tālākveidošanu, un šeit nav principiālas atšķirības no tiesneša, kas likumus piemēro. No otras puses, tiesneša uzdevumus tiesību tālākveidošanā varētu aptvert plašāk un ietvert tajos patstāvīgus tiesības veidojošus komponentus. Šaurāka vai plašāka izpratne par tiesneša lomu metodiski it īpaši parādās nolēmumu pamatojumā. Ja tiesneša loma tiek izprasta šaurākā nozīmē, tad vienīgi iezīmējas sprieduma veidošanas juridiskā argumentācija, savukārt plašākā izpratnē tiesnešu tiesību normu attīstībā savu vietu rod gan tiesiski politiski, gan arī sociāli argumenti. Līdz ar to jājauc, ar kādu argumentu palīdzību – vai, no vienas puses, tikai ar juridiskiem vai, no otras puses, arī ar tiesiski politiskiem argumentiem – ir pieļaujams pamatot nolēmumus, kas rada jaunas tiesības. Šis izejas punkts izvirza atšķirīgas problēmas. Vispirms ir jāpārbauda, vai vispār juridiskus argumentus var atdalīt no tiesiski politiskiem.² Ja uz šo jautājumu var atbildēt apstiprinoši, tad, otrkārt, ir jānoskaidro, vai tiesnesis, kurš veic tiesību tālākveidošanu, tiek ierobežots tikai ar juridisku argumentu pielietošanu.³ Šeit, treškārt, pievienojas arī tiesību teorijas jautājums par to, vai ar kādu atsevišķu argumentu tipu vispār var pietiekami pamatot tiesneša nolēmumu.⁴

Tiesneša veiktās tiesību tālākveidošanas robežu noteikšana, identificējot pieļaujamos argumentu tipus, ir daudzu aktuālu pētījumu priekšmets

¹ Saistošos tiesu instanču nolēmumos ietvertās tiesību normas šeit tiek izprastas plaši un aptver gan normas analogiju un pakārtoto redukciju, gan arī *praeter legem* atbilstošās tiesību normas piemeklēšanu.

² Tālāk, 20. un turpm. lpp.

³ Tālāk 36. un turpm. lpp.

⁴ Tālāk 56. un turpm. lpp.

angloamerikāņu tiesību teorijā.⁵ Šie pretējie rezultāti zināmā mērā ir izmantojami arī vācu metodes mācībā, un, no otras puses, šis jautājums vācu metodikā tiek izskatīts tikai atsevišķos gadījumos:⁶ tad, kad angloamerikāņu tiesisko diskusiju rezultātus salīdzināšanas nolūkā var piesaistīt vācu diskusijai.

A. Juridiskās un tiesiski politiskās argumentācijas atdalīšana

Lai noteiktu pieļaujamo tiesību tālākveidošanas argumentus, vispirms jāpēta atsevišķie vispārpelietojamo argumentu tipi. Angloamerikāņu debates pamatā ir sprieduma taisīšanai vispārīgi svarīgo argumentu iedalīšana divās grupās. No vienas puses, tie ir tā saucamie *principles*. Vācu metodikā tiem atbilst no tiesību avotiem atvasināmie argumenti. Tie iegūstami no likumiem vai arī – iztiesāto lietu radītās tiesībās – no vienvērdīgiem tiesu precedentiem. No otras puses, tiem tiek pretstatīti tā saucamie *policies*. Ar to saprotami priekšstatī par mērķi, kuri gan

⁵ Līdzīgi: Alexander L. Striking Back at the Empire, A brief survey of problems in Dworkin theory of law. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 419 ff.; Baum-Levenbook B. D-theories, Discretion and Justification of Adjudication. 5 *Social Theory and Practice*. 1980, S. 331 ff.; Bell J. *Policy Arguments in judicial decisions*. – Oxford, New York, 1983; Bodenheimer E. Hart, Dworkin and the problem of judicial lawmaking discretion. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 1143 ff.; Dworkin R. *A Matter of Principle*. – Cambridge, London, 1985, S. 20 ff.; Dworkin R. *Laws Empire*. – Cambridge, 1986, S. 276 ff.; Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 184 ff.; Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges, 75 *Columbia Law Review*, 1975, S. 359 ff.; Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 991 ff.; Hart H.L.A. American Jurisprudence through English Eyes: the nightmare and the noble dream. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 969 ff.; McCormick N. Dworkin as Pre-Benthamite. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 182 ff.; Marshall G. Positivism, Adjudication and Democracy. In: Hacker, Raz J. *Law, Morality and Society, Essays in Honour of H.L.A. Hart*. – Oxford, 1977, S. 132 ff.; Raz J. Professor Dworkin's Theory of Rights. 26 *Political Studies*, 1978, S. 123 ff.; Richards David. A.J. Rules, Policies and neutral principles: the search for legitimacy in common law and constitutional adjudication. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 1069 ff.; Simmonds N.E. Imperial Visions and Mundane Practices. 46 *Cambridge Law Journal*, 1987, S. 465 ff.

⁶ Sal., protams: Alexy R. *Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung* [Juridiskās argumentācijas teorija]. 2. Aufl. – Frankfurt, 1991, S. 259 ff.; Bydlinski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 512 ff.; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 259 ff.

var būt juridiski pamatoti, bet tāpat arī aptver tīri tiesiski politiski, tautsaimnieciski, sociāli izveidojušos vai arī cita veida argumentus. Parasti tiesnešu nolēmumus pamato ar juridiskiem argumentiem vai *principles*. Taču tieši tiesību tālākveidošanā, ko veic tiesas, bet angloamerikāņu tiesībās – tiesību radišanas procesā, bieži vien maz var atrast tieši atbilstošu juridisku argumentu, tādēļ īpaši viegli saprotama ir nejuridisku un tiesiski politisku argumentu apspriešana. Kamēr runa ir par argumentiem, kurus iespējams atvasināt no esošās tiesību sistēmas un ar to pamatot, tas nenodara nekādu ļaunumu. Ja turpretim jautājums ir par tīri tiesiski politiskiem argumentiem, kam jākalpo tiesnešu tiesību normu attīstībai, tad ir jāpārbauda, cik lielā mērā tos var ņemt par pamatu tiesneša nolēmuma veidošanā. Atbildes meklēšanā uz šo jautājumu kā pirmais solis ir juridisko argumentu atdalīšana no tiesiski politiskiem argumentiem.

I. Klasiskais dalījums starp *principles* un *policies* angloamerikāņu metodikā

1. *Principles* un *policies* dalījums saskaņā ar Hārta un Saksa (Hart/Sacks) teoriju

Tradicionālā angloamerikāņu mācība, kuras pārstāvji ir, piemēram, Hārts un Sakss,⁷ ar *principles* un *policies* vispirms saprot prasības, kas ir pamatā atsevišķiem noteikumiem ar konkrētiem rīcības norādījumiem. Katru šādu noteikumu var izskaidrot ar kādu komentējošu *principle*, *policy* vai ar abiem kopā. Līdz ar to *principles* un *policy* tieši nevēršas pie personām un nekādus rīcības norādījumus nedod, bet gan vēršas pie tiesību normas piemērotāja, kurš, atsaucoties uz šādiem *principles* vai *policies*, var izlemt neskaidrus juridiskus jautājumus.⁸

Saskaņā ar Hārta un Saksa teoriju, ja arī abi argumentu tipi principā apraksta vienu un to pašu sasniedzamo mērķi, tomēr tie atšķiras pēc to atvasināšanas. *Principle* ir raksturīgs, ka to var atvasināt no tiesību sistēmas, it īpaši no tiesu precedentiem, un arī to pamatojums balstās uz jau esošajām normām. Tā, piemēram, pie *principles* ir pieskaitāms *pacta sunt servanda* pamatprincips un netaisnas iedzīvošanās aizliegums (“neviena persona nedrīkst netaisni iedzīvoties”).⁹ *Policies*

⁷ Hart H.L.A., Henry Jr., Sacks, Albert J. *The legal process*. – Westbury, 1994, S. 158 ff.

⁸ Ibid., S. 167 ff.

⁹ Ibid., S. 159 ff.

turpretim ir mērķa priekšstati, kuri balstās uz politiskām priekšrocībām, uz vispārēju dzīves pieredzi vai zināmos apstākļos pat uz personiskām simpātijām, un tos nevajag pamatot ar esošajām tiesību normām. Kā šādu mērķa priekšstatu piemērus *Hārts* un *Sakss* min pilnīgas nodarbinātības sasniegšanu¹⁰ vai nacionālās drošības saglabāšanu.¹¹ Nepieciešamību ņemt vērā šādus mērķus ir iespējams saprātīgi pamatot. Šo nepieciešamību tomēr nevar atvasināt no jau esošās tiesību sistēmas.

2. *Principles un policies* dalījums saskaņā ar *Ataijas* un *Sammera* (*Atiyah/Summers*) teoriju

No tiesību salīdzināšanas viedokļa, *Ataija* un *Sammers*¹² tālāk precizē atšķirību starp *principles* un *policies*, izmantojot rīcības novērtēšanas mērauklu. Saskaņā ar *Ataijas* un *Sammera* teoriju tiesu nolēmumos ietvertos argumentus var iedalīt materiālos pamatos (angl. *substantive reasons*) un formālos pamatos (angl. *formal reasons*).¹³ Formālie pamati ir valsts varas iestāžu izvirzīti tieši norādījumi personām, kā rīkoties. Turpretim materiālie pamati ir vispārēji pamatprincipi, kuri ir pamatā likumiem un tiesu precedentiem. *Principles* un *policies* ir attiecināmi uz materiālajiem pamatiem, kā to var salīdzināt ar *Hārta* un *Saksa* aizsākto, jo tie nedod nekādus tiešus rīcības norādījumus, bet gan atspoguļo vispārējus pamatprincipus. Tie savukārt, no vienas puses, aptver argumentus, kas attiecas uz nolēmuma saturisko pareizību (angl. *rightness reasons*), un, no otras puses, – argumentus, kuri tiek attaisnoti ar mērķi, pēc kāda tiecas nolēmums (angl. *goal reasons*).¹⁴ *Policies* pieder pie pēdējās grupas, bet turpretim *principles* – pie pirmās.

Saskaņā ar šo teoriju arguments ir attiecināms uz *policy*, ja nolēmums tiek pamatots ar to, ka tam ir pozitivistiskas izpausmes attiecībā uz jebkuru vēlamu vispārsabiedrisku mērķi: “Mērķa arguments iegūst savu spēku ar faktu, ka tajā laikā, kad tas tiek izvirzīts, var paredzēt šī argumenta atbalstītā nolēmuma efektu, kas, iespējams, kalpos taisnīgam sociālam mērķim”.¹⁵ *Ataija* un *Sammers* šeit min ģimenes aizsardzību,

¹⁰ Sal. turpretim Vācijā ar *Stabilitātes likuma* (pilns nosaukums – 1967.gada 8.jūnija *Ekonomikas stabilitātes un veicināšanas likums*) 1.pantu.

¹¹ Hart H.L.A., Henry Jr., Sacks, Albert J. *The legal process*. – Westbury, 1994, S. 158.

¹² Atiyah P.S., Summers R.S. *Form and substance in anglo-american law, A comparative study of legal reasoning, legal theory and legal institutions*. – Oxford, 1987, S. 7 ff.

¹³ Ibid., S. 7, 9.

¹⁴ Ibid., S. 5.

¹⁵ Summers R.S. Two types of substantive reasons: The core of a theory of common law justification. 63 *Cornell Law Review*, 1978, S. 717.

tāpat kā vispārējo drošību vai demokrātijas stiprināšanu.¹⁶ Izšķiroša *policies* izpratnē ir to orientācija uz sekām. *Policies* ir pamatā lēmumiem, ar kuriem kaut ko grib panākt un līdz ar to ir attiecināmi uz nākotni.

Principle arguments balstās uz lēmuma, pēc kura tiecas, savienojamību ar kādu ētisku normu (angl. *socio-moral norm*),¹⁷ tātad *principle* arguments balstās uz kāda lēmuma saturisko pareizību. *Principles* nav atkarīgi no kāda nākotnes mērķa, kuru tie censtos īstenot, bet gan no lēmuma saturiskās atbilstības jau eksistējošai uzvedības normai. Tātad *principles* ir attiecināmi uz pagātņi. Kā saturisko pamatprincipu piemērus, uz kuriem var atsaukties *principle* arguments, *Ataija* un *Sammers* nosauc godīgu izturēšanos, labticību, tiesiskās palāvības aizsardzību, nepieciešamo rūpību un tamlīdzīgi. Ja tiesu precedents satur, piemēram, šādu lēmuma pamatojumu: “Prasība ir noraidāma, jo prasītājs nevar gūt labumu no sliktiem darbiem”, tad tam pamatā esošais *principles* būtu formulējams šādi: “Neviens nevar gūt sev labumu no sliktiem darbiem” (angl. *No person should profit from his own wrong*).¹⁸

II. *Principles* un *policies* dalījums saskaņā ar Dvorkina (*Dworkin*) teoriju

Amerikāņu tiesību filozofs *Ronalds Dvorkins* (*Ronald Dworkin*) savas teorijas lielāko daļu radījis, pamatojoties uz *principles* un *policies* dalījumu,¹⁹ un saskaņā ar šo teoriju tiesu spriedumi ir jāpamato vienīgi ar *principles*, turpretim *policies* atrodas ārpus tiesu varas kompetences. Pie tam *Dvorkins* vispirms norobežo *policies* no tiesu nolēmumu argumentācijas, lai tiesnesim, kurš nodarbojas ar tiesību tālākveidošanu, uzliktu pienākumu iztulkot esošās likumu un tiesā izskatīto lietu radītās tiesības.

¹⁶ Ibid.; Atiyah P.S., Summers R.S. *Form and substance in anglo-american law, A comparative study of legal reasoning, legal theory and legal institutions*. – Oxford, 1987, S. 6 ff.

¹⁷ Atiyah P.S., Summers R.S. *Form and substance in anglo-american law, A comparative study of legal reasoning, legal theory and legal institutions*. – Oxford, 1987, S. 6.

¹⁸ Ibid., S. 94.

¹⁹ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 81 ff.; sal. arī: Soper P. *Alternative Methodologies in Contemporary Jurisprudence: Comments on Dworkin*. 36 *Journal of Legal Education*, 1986, S. 488 ff.; Soper P. *Dworkin's Domain*. 100 *Harvard Law Review*, 1987, S. 1166 ff.; attiecībā uz ieviešanu Vācijā: Bittner C. *Recht als interpretative Praxis: zu Ronald Dworkins allgemeiner Theorie des Rechts* [Tiesības kā interpretatīvā prakse]. – Berlin, 1988, S. 20 ff.

1. Argumentācija, izmantojot individuālās tiesības un kolektīvo labumu

Saskaņā ar *Dworkina*²⁰ teoriju tiesu nolēmumus var pamatot divējādi. Tiesas sprieduma pamatā, no vienas puses, var būt individuālo tiesību aizsardzība un veicināšana, un, no otras puses, spriedumu var taisīt arī tikai tāpēc, lai tiktu saglabāts vai sasniegts kāds visas sabiedrības kolektīvs mērķis.²¹ Argumentu var attiecināt uz *policy*, ja tas attiecas uz kādu kolektīvu mērķi: “*Policy* argumenti attaisno (..) nolēmumu, demonstrējot, ka ar šo nolēmumu tiek ievērotas vai nodrošinātas kādas individuālās vai kolektīvās tiesības”.²² Tā, piemēram, uzskats, ka lidmašīnu ražotājam ir jāpiešķir naudas pabalsts, lai tādējādi nostiprinātu nacionālo aizsardzības spēju, ir *policy* arguments. Nacionālā aizsardzības spēja atspoguļo visas sabiedrības kolektīvu vērtību. Turpretim runa ir par *principle* argumentu, ja lēmums tiek pamatots ar atsauci uz individuālām tiesībām: “*Arguments of principle justify a (..) decision by showing that the decision respects or secures some individual or group right*” [Red. tulk.: “Principiālie argumenti pamato (..) lēmumu, parādot, ka lēmumā ir ievērotas un nodrošinātas zināmas individuālās un grupas tiesības”].²³ Uzskats, ka jānodrošina mazākumtautību tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi un tā rezultātā jāatbalsta likums, kas atjauno šo vienlīdzīgo attieksmi, ir *principle* arguments.²⁴ Tiek izdarītas atsauces uz atsevišķu pilsoņu tiesībām, nevis uz sabiedrības kolektīvajām vērtībām.

Principle argumenti tāpat pamato tiesu nolēmumus ar to, ka prasītājam ir atzīstamas subjektīvas tiesības, bet *policy* argumenti – ar apliecinājumu, ka lēmums veicina kādu visas sabiedrības vērtību. Pat tad, ja prasītāja intereses pašas par sevi nevar atzīt, pamatojoties uz *policy* argumentiem, tomēr var izšķirt pēc prasītāja izpratnes.²⁵ Kāds

²⁰ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 82 ff.

²¹ Sk. arī: Alexy R. *Individuelle Rechte und kollektive Güter, Internationales Jahrbuch für Rechtsphilosophie und Gesetzgebung* [Tiesību filozofijas un likumdošanas starptautiskā gadagrāmata]. – 1989, S. 49 ff.

²² Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 82.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid., S. 291., 294; sk. arī: Stolz M.M. *Ronald Dworkins These der Rechte im Vergleich zur gesetzgeberischen Methode nach Art. 1 Abs. 2 und 3 ZGB* [Ronalda Dworkina tiesību tēzes]. – Zürich, 1991, S. 68 ff.

piemērs no amerikāņu tiesu prakses tālāk izskaidro šo dalījumu:²⁶ atbildētāja uzņēmuma veikto celtniecības darbu laikā tika bojāts kabelis, pa kuru energoapgādes uzņēmums piegādāja strāvu prasītājam. Remonta darbu laikā prasītājam bija jāaptur ražošana, tādēļ viņš pieprasīja viņam radīto zaudējumu atlīdzību. *Principle* arguments šajā gadījumā būtu jautājums, vai prasītājam saskaņā ar pastāvošo tiesisko kārtību – ASV, pamatojoties uz atbilstošajiem tiesu precedentiem, – ir tiesības uz zaudējumu atlīdzību. Uz *policy* orientēts arguments turpretim pārbaudītu, vai atbildības riska sadalīšana tā, lai tā izraisītais segtu materiālos izdevumus, būtu sabiedrībai ekonomiski lietderīga. Prasītāja tiesības tādā gadījumā tiktu atzītas nevis tāpēc, ka tās izrietētu no attiecīgiem tiesību avotiem, bet gan tāpēc, ka šādā veidā tiktu sasniegts ekonomiski atbilstošs sadalījums starp izdevumiem un iegūto labumu. Priekšplānā tātad atrastos nevis prasītāja individuālās tiesības, bet gan visas sabiedrības labklājība.

2. Individuālo tiesību norobežošana no kolektīvā labuma

Nolūkā nošķirt *principles* un *policy* argumentus individuālās tiesības tomēr nevar vienkārši atdalīt no kolektīvām vērtībām. Tāpēc tiesnesis, kuram jāpieņem lēmums, saskaņā ar *Dworkina* teoriju katrā atsevišķā gadījumā tiek aicināts pārbaudīt esošo tiesību sistēmu, vai tā patiešām nodrošina kādas individuālās tiesības un kādi priekšnoteikumi tam nepieciešami.²⁷ Izejas punkts šai pārbaudei paliek iepriekš noteiktā atšķirība starp individuālajām tiesībām un kolektīvajiem mērķiem: “*Principle* argumenti ir argumenti, kuri vērsti uz individuālo tiesību konstatēšanu; *policy* argumenti ir vērsti uz kolektīvu tiesību konstatēšanu”.²⁸ Līdz ar to individuālās tiesības atšķiras no kolektīvām interesēm ar to, ka kāds ideāls mērķis (angl. *political aim*), piemēram, uzskatu brīvība, tiek veidots kā atsevišķa indivīda subjektīva tiesiska pozīcija, nevis vienīgi kā abstrakta vērtība vai kails valsts mērķis.²⁹ Ar tādu ideālu mērķi kā uzskatu brīvība vienā tiesību sistēmā var argumentēt personas tiesību aizsardzību tiesā, bet citā tiesību sistēmā

²⁶ *Spartan Steel & Alloys Ltd. v. Martin & Co.*, 1 Q.B. 27 (1973); Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 83.

²⁷ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 90 ff.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid., S. 91: “*A political right is an individuated political aim*” [Red. tulk.: “Politiskās tiesības ir individuālais politiskais mērķis”].

tam var piemist vienīgi kolektīva mērķa priekšstata statuss (angl. *collective goal*). Tādā gadījumā tā īstenošana tiek atzīta par vēlamu. Tomēr indivīdiem tādēļ netiek piešķirtas viņu tiesības,³⁰ šajā gadījumā varētu būt runa par *policy*.

Līdz ar to kļūst skaidrs, ka jebkura politiska mērķa statuss – kā subjektīvas tiesības vai kā kolektīvas vērtības – ir atkarīgs no konkrētās sabiedrības tiesiskās kārtības. Iespējams, ka kādas tiesiskās kārtības ietvaros uzskatu brīvība tiek veidota kā tiesības, kuras var aizstāvēt tiesā, tomēr citā sabiedrībā tā var būt tikai kails mērķis, kas atsevišķos gadījumos varbūt ir visai sabiedrībai lietderīgs, bet tikpat labi var arī atkāpties jebkuru citu kolektīvo vērtību priekšā.³¹ Arī tiesību esamības priekšnoteikumi un tādējādi to īstenojamība atsevišķā gadījumā ir atkarīga no atbilstošās tiesiskās kārtības. Pat tad, ja kāds politisks mērķis tiek atzīts par indivīda tiesībām, tad vienā gadījumā to var nodrošināt pilnā apjomā un bez jebkādiem nosacījumiem, bet citā gadījumā – tikai ierobežoti un pēc neskaitāmu citu tiesisko vērtību izvērtēšanas. Tātad *principle* un *policy* argumentu nodalīšanas priekšnoteikums vienmēr ir saistībā ar konkrēto tiesisko kārtību, kurā darbojas tiesnesis, kam jāpieņem lēmums. Tikai ar tās palīdzību viņš var pārbaudīt, vai izvērtējamās tiesības ir individuālas tiesības, vai arī tām ir tikai kolektīva mērķa statuss.

III. *Principles* un *policies* nodalīšanas noraidīšana no pozitīvistiskā viedokļa

Pret juridisku un tiesiski politisku argumentu nodalīšanas iespēju kopumā un it īpaši pret *Dworkina* dispozīciju tiek izvirzīti principiāli iebildumi, kuri galvenokārt atsauca uz *principles* un *policies* izplūdušajām robežām.³² It īpaši tiek apgalvots, ka varot norādīt uz

³⁰ Ibid., S. 90: “A goal is a nonindividuated political aim, that is, a state of affairs whose specification does not in this way call for any particular opportunity or resource or liberty for particular individuals” [Red. tulk.: “Mērķis ir neindividuālais politiskais mērķis, kas ir tāds lietu stāvoklis, kura raksturojums nav šādā veidā saistīts ar kādām konkrētām iespējām vai resursiem vai brīvībām konkrētām personām”].

³¹ Ibid., S. 92.

³² Sal. ieskatam: Guest S. *Ronald Dworkin*. – Edinburgh, 1992, S. 60 ff.; kurš tomēr pievienojas *Dworkina* viedoklim atsevišķos jautājumos: Bodenheimer E. Hart. Dworkin and the problem of judicial lawmaking discretion. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 1143 ff.; Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges, 75 *Columbia Law Review*, 1975, S. 359 ff.; Richards David A.J. Rules, Policies and neutral principles: the search for legitimacy in common law and constitutional adjudication. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 1069 ff., S. 1097.

neskaitāmiem piemēriem, kuros argumentu ierindošana vienā no abām kategorijām tik vienkārši neesot iespējama, savukārt daudz lielākā mērā kāds arguments varot tikt kvalificēts gan kā *principle*, gan arī kā *policy*. Balstoties uz šo neskaidrību, tiek izdarīts secinājums par nodalīšanas nepamatotību.

Īpaši plastiski šo kritiku var izskaidrot attiecībā uz argumentu, kurš šeit būtu jāapzīmē kā "iebildums pret formulējuma grozīšanu": jebkurš *policy* arguments, tā teikts tēzē, varot tikt pārformulēts par *principle* argumentu, tādēļ abu argumentu formu atdalīšana esot iluzora.³³ Lai pārveidotu formulējumu, atbilstošais *policy* arguments neesot jāpauž kā kāda kolektīva vērtība, bet gan kā aizsargājamas trešo personu un juridiskajā strīdā neiesaistītu pušu intereses.³⁴ Tādā veidā runa, piemēram, varot būt par kaimiņu un apkārtējās vides aizsardzības *policy*, tātad to iespējams veltīt kādam kolektīvam mērķim. Tāpat runa tomēr varētu būt par kaimiņu tiesībām uz aizsardzību, un līdz ar to tiktu uzsvērtas individuālās tiesības. Ja šāda pārformulēšanas iespēja jau ir, tad tādā gadījumā ar katru *policy* argumentu var izteikt divu tiesību konfliktu un robežu novilkšana starp *principle* un *policy* kļūst apšaubāma.³⁵ Atšķirīgus argumentu tipus tādā gadījumā nevarot nodalīt, tomēr arī jau esošā argumentēšana būšot neveiksmīga, ja vienu argumentu tipu uzdošot par kādu citu.

Līdz ar to iebildums pret formulējuma grozīšanu apzīmē pozīciju, ar kuru *principles* nodalīšana no *policies*, respektīvi, juridiskās argumentācijas nodalīšana no tiesiski politiskās argumentācijas nav iespējama, jo starp tām eksistē izplūdušas robežas, kas kavē striktu

³³ Alexander L., Bayles M. Hercules or Proteus? The many theses of Ronald Dworkin. 5 *Social Theory and Practice*, 1980, S. 289 ff.; Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges, 75 *Columbia Law Review*, 1975, S. 359 ff.

³⁴ Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 991 ff., S. 1016 (sog. third party argument [*Red. tulk.*: tā saucamie trešās puses argumenti]); sal. tomēr arī: Kress K. Legal Reasoning and Coherence Theories: Dworkins rights thesis, retroactivity and the linear order of decisions. 72 *California Law Review*, 1984, S. 369 ff., S. 375; Lesser A.H. Principles and Policies. *ARSP*, Bd. 66, 1980, S. 557–559; Note. Dworkins Rights thesis. 74 *Michigan Law Review*, 1976, S. 1167 ff. (von J.Umana).

³⁵ Līdzīgi argumentē: Raz J. Professor Dworkin's Theory of Rights. 26 *Political Studies*, 1978, S. 123 ff., saskaņā ar kuru atsaukties uz kādām tiesībām būtu bezvērtīgi, jo kādas lietas izlemšanai visas svarīgās kolektīvās vērtības tiekot izteiktas kā noteiktu grupu tiesības, lai tās varētu izmantot sprieduma taisīšanai.

kāda argumenta iedalīšanu noteiktā tipā. Tālāk ir jājautā,³⁶ vai tiesneši, kuri nodarbojas ar tiesību tālākveidošanu, var izmantot tos vai citus argumentu tipus, līdz ar to jautājums tiek uzdots pavisam grozītā veidā: ja jau juridiskos argumentus nevar nodalīt no tiesiski politiskiem argumentiem, tad lēmuma pieņemšanas procesā nepieciešamības gadījumā ir jāizmanto abi.

IV. Juridiskās un tiesiski politiskās argumentācijas atdalīšana vācu metodes mācībā

Angloamerikāņu diskusijā izvirzītais jautājums par tiesību tālākveidošanas procesā pieļaujamās argumentācijas robežām vācu metodes mācībai kļūst svarīgs attiecībā uz tādu pašu problēmu tiesību tālākveidošanā. Arī šeit noteikuma premisa par pieļaujamiem argumentu tipiem tiesnešu tiesību normu attīstībai paver iespēju atdalīt juridiskos un tiesiski politiskos argumentus jeb, angloamerikāņu terminoloģijā runājot, *principles* un *policies*. Tikai tad, ja vispār ir iespēja šādi atdalīt, var uzdot nākamo jautājumu, – ar kādu argumentu palīdzību tiesu nolēmumi ir jāpamato.

1. Angloamerikāņu diskusijas izmantošana

Iepriekš iztīrāto *principle* un *policy* argumentu pretstatu pāri³⁷ ir iespējams visaptveroši salīdzināt ar vācu tiesiskās telpas juridiskajiem un tiesiski politiskajiem argumentiem.³⁸ *Principles* līdzinās mūsu juridiskajiem argumentiem, tātad apsvērumiem, kurus var izsecināt no mūsu tiesiskās sistēmas vai arī pamatot ar tās palīdzību. *Policies* lielā mērā atbilst vācu tiesiski politiskajiem argumentiem, tātad aspektiem, kuri vērsti uz mērķa priekšstatiem, kas nekādā gadījumā vēl nevar atsaukties uz esošajām tiesību normām. Tomēr jāatceras divas ļoti svarīgas atšķirības. Pirmkārt, Vācijā juridisko argumentu sfēra nepārprotami ir plašāka, tā ka tie argumenti, kurus šeit vēl varētu attiecināt uz kādu normas iztulkošanu, izskaidrojot ar tās mērķi, ASV klasiskajā metodes mācībā tiktu ierindoti pie *policy*, ciktāl tos uzskatītu

³⁶ Iepriekš 19.lpp.

³⁷ 20. un 21.lpp.

³⁸ Sal.: Huster S. Gleichheit und Verhältnismäßigkeit. JZ, 1994, S. 547, kurš runā par “principu argumentiem” un “mērķiem”.

par kolektīvo mērķu priekšstatiem.³⁹ Otrkārt, vācu tiesību sistēmā atbilstoši tās dabai ir ievērojami lielāks juridiski atvasināmo principu un tiesisko vērtību skaits nekā angloamerikāņu sistēmā. Tur no tiesnešiem bieži tiek prasīts patstāvīgi atrast šādus principus un pamatot tos ar vispārēju taisnīguma apsvērumu vai *common sense* [Red. tulk.: veselā saprātā]⁴⁰ palīdzību.

Neievērojot šīs atšķirības, angloamerikāņu diskusiju var pielietot vācu metodes mācībā. Tiesnešu argumentācijas norobežošanas pamatā esošais jautājums par tiesu varas kompetencēm tiesību tālākveidošanas procesā, no tiesību teorijas viedokļa, atrodas pietiekami augstā abstrakcijas līmenī, lai atsevišķām tiesību sistēmas atšķirībām atļautu atkāpties otrajā plānā, jo abu tiesību sistēmu pamatproblēma tiek izvirzīta vienādi: uz kādiem argumentiem tiesnesis, kurš attīsta tiesības vai veic tiesību tālākveidošanu, var balstīt savu nolēmumu? No tā izriet turpat esošais ievadjautājums par to, cik lielā mērā vispār dažādus argumentus var atdalīt vienu no otra. Pat tad, ja šī iemesla dēļ atsevišķos gadījumos noteiktās robežas nesakrīt viena ar otru, pati to noteikšanas iespēja abām tiesību sistēmām ir līdzīgi pārbaudāms jautājums.

2. Juridisko un tiesiski politisko argumentu atdalīšana

Lai norobežotu juridiskos argumentus no tiesiski politiskiem argumentiem, vispirms tuvāk jāanalizē iepriekš izklāstītā *Dvorkina* argumentu iedalīšana⁴¹ tādos, kas attiecas uz individuālām tiesībām, un tādos, kuri attiecas uz kolektīvām vērtībām. Arī vācu metodikā principā varētu definēt kādu juridisku argumentu tā, ka tas attiecas uz pušu individuālajām tiesībām, kamēr kāds tiesiski politisks arguments attiecas uz sabiedrības vērtībām.

a) Iebildums pret formulējuma grozījumu. Ja katru *policy* argumentu varētu formulēt arī kā *principle* argumentu, ja bez ierunām ir iespējami šķietami pamatojumi, *Dvorkina* koncepcijai būtu jāizjūk. Šādā gadījumā tiesneši, arī tad, ja tie stingri pieturētos pie juridiskiem argumentiem, tomēr varētu pielietot jebkurus argumentus, ciktāl tos būtu iespējams formulēt tikai kā *principle*. Līdz ar to šeit izvirzītais formulējums

³⁹ Tas ir spēkā attiecībā uz tiesisko drošību vai apgrozījumu aizsardzību, tāpat kā uz laulības un ģimenes aizsardzību, sal.: *Matter of Baby M*, 537 *Atlantic Reporter 2nd series*, S. 1227 ff. (N.J. 1988), S. 1246 ff.

⁴⁰ Sal.: MacCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 108 ff.

⁴¹ 17.lpp.; Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 90.

grozīšanas jautājums⁴² nav noteicošais, ciktāl runa ir par iespēju kādu *principles* pārveidot par *policy*: ja katrā gadījumā ir iespēja strīdīgo argumentu klasificēt kā *principle*, tad nekas netraucē ar to pamatot tiesu nolēmumu.⁴³ *Dworkina* robežu noteikšanas metodi tomēr nevar pielietot, ja katra *policy* argumenta formulējumu iespējams grozīt un formulēt to kā *principle*, viņaprāt, katrs šāds arguments ir jāizslēdz no tiesu nolēmumos ietvertās argumentācijas. Proti, tad ar formulējuma grozījumu nejuridisku argumentu pašu par sevi var likt pamatā tiesu nolēmuma taisīšanai kā *principle*.⁴⁴ Pārnesot to uz vācu metodiku, jājauc, vai katru tiesiski politisku argumentu var formulēt arī kā juridisku argumentu.

Katra argumentu tipa formulēšana par citu ir juridiski saprātīgi jāpamato, izmantojot juridiskus argumentus. Jebkurā gadījumā no tā izriet stipri palielināts argumentu patēriņš attālai formulējuma grozīšanas iespējai. Tiesiski politisku argumentu, ievērojot tā definīciju, pašu par sevi nevar atvasināt no juridiskiem avotiem. Lai to izdarītu, būtu tomēr jāatgriežas pie ļoti attālām konstrukcijām, ar kurām būtu iespējams pamatot kāda tiesiski politiska argumenta iedomāto iekļaušanas iespēju juridiskajā. Jo vairāk tiek ieguldīts pamatojumā, jo ticamāk, ka tā tiktu taisīts spriedums, ja tas tikai nedaudz balstās uz spēkā esošajām tiesībām, un pārbaudot šo spriedumu augstākās tiesu instancēs un zinātniskās institūcijās, to nevarēs aizstāt ar kādu citu. Taču pat robežgadījumos, kuros kādu argumentu teorētiski varētu formulēt kā juridisku vai tiesiski politisku, ir nepieciešams ievērojams ieguldījums pamatojumā, lai parādītu, ka vēl neskaidrais esošais tiesiski politiskais mērķa priekšstats jau ir izveidots kā prasītāja konkrēta tiesiska pozīcija. Tādējādi juridiski jēdzieni ir jāiztulko ekstensīvi vai arī stipri jāsasprindzina iztulkošanas kanoni, lai tiesiski politisku mērķi uzdotu jau par eksistējošu prasību. Šādā gadījumā regulāri notiks tiesiski zinātniskas diskusijas un tiesu nolēmuma attaisnojāmība tiks rūpīgi

⁴² Iepriekš 26. un turpm. lpp.

⁴³ Tā rezultātā arī *Dworkina* atbilde uz iebildumu par formulējuma grozīšanu (A Reply to Critics. In: Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 294 ff.) ir nepareiza. Viņš pasaka, ka formulējuma grozīšana esot gan iespējama, bet arguments, kurš tiek izteikts kā *policy*, nevis kā *principle*, argumentatīvi tomēr esot vājāks. Līdz ar to viņš tomēr parāda, ka *principle*, izmantojot formulējuma grozījumu, var novājināt, pārveidojot to par *policy*. Tikmēr galvenais ir pretējais gadījums, kad *policy* tiek grozīts formulējums, kas, pēc *Dworkina* teorijas, tiesu nolēmumos pielietotajā argumentācijā nav pieļaujams, tam kļūstot par (pieļaujamu) *principle*.

⁴⁴ Sal.: Fish S. Still Wrong after all these years. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 416.; Fish S. Wrong Again. 62 *Texas Law Review*, 1983, S. 302 ff.

pārbaudīta, kas savukārt var novest pie tā, ka ar vēlāk pieņemtajiem nolēmumiem tam nevarēs pretoties un no diskutējamās argumentācijas atteiksies. Jebkurā gadījumā ar to tiek parādīts, ka kāds konkrētas tiesvedības *de lege lata* nav izturīgs, ja to uzdod par esošu juridisku prasību, kas katrā gadījumā varētu būt rūpīgas iztulkošanas rezultāts. Tātad, lai gan formulējuma grozīšanas un šķietamas pamatošanas iespēju principā nevarētu apstrīdēt, tā tomēr neizpaužas tik nemanāmi, kā to vēlētos kritika, jo šī iespēja nav pasargāta no diskusiju pārbaudēm un falsifikācijām. Turklāt pieaugošais pamatojumu apjoms, kurus izraisa formulējuma grozīšana, kalpo par tiesiski politisko jeb *policy* argumentu pielietošanas indikatoru.

Līdz ar to juridiskos un tiesiski politiskos argumentus var nodalīt vienīgi ar apspriešanas palīdzību, jo ātrāk tie pārvietojas vienos ietvaros. Pie tam nav jāapstrīd, ka formulējumu grozīšana zināmā mērā ir iespējama un tādēļ ir jāatsakās no priekšstata, ka katru atsevišķu spriedumā ietvertu argumentu varētu strikti iedalīt vienā vai otrā kategorijā. Tādēļ vien, ka robežas zināmā mērā izplūst, vēl nevar secināt, ka robežu vispār nav. Tikai tādēļ, ka dažus argumentus var formulēt gan juridiski, gan tiesiski politiski, vēl nevar secināt, ka tiesības ir identiskas ar politiku. Tiesnesim izvirzītā prasība pamatot nolēmumu tikai ar noteiktiem argumentiem viņam nevar būt absolūti saistoša, piemēram, tādā veidā, ka viņš nevarētu savu spriedumu pamatot ar tiesiski politiskiem apsvērumiem. Tomēr šī prasība var nodibināt obligātus sprieduma pamatošanas priekšrakstus, ar kuru palīdzību tiek panākts, lai tiesnesis saviem apsvērumiem meklētu aptveramu juridisku argumentāciju, kas varētu izturēt augstāku tiesu instanču un zinātnisku diskusiju pārbaudi. Neskaitāmas vienvēidīgas lietas nevar būt par kāda sprieduma pamatu tāpēc vien, ka to pamatošanai nevar atrast kādu tiesību normu vai tiesību principu. Arī argumentus, kuri atrodas uz juridiskās un politiskās argumentācijas robežas, tiem izejot cauri palielināta pamatojuma apjoma filtram, tomēr var iedalīt vienā kategorijā un ar diskusiju pārbaudes palīdzību šajā jomā var atklāt šķietamus pamatojumus. No tā izriet, ka katrā gadījumā iebildums pret formulējuma grozīšanu nenoved pie *Dvorkina* koncepcijas par to, ka tiek noraidīta *principles* atdalīšana no *policies*.⁴⁵ Bez šaubām, tas vēl nenožīmē, ka viņa ieteiktā dalīšana tādēļ būtu pielietojama vācu metodes mācībā.

⁴⁵ Iepriekš 26. un turpm. lpp.

b) Dalījums pēc individuālajām tiesībām un kolektīvā labuma.

Juridiskos argumentus nodalot no tiesiski politiskiem, *Dworkins* rada savu pamatojumu pretstatā individuālajām tiesībām un kolektīvajiem mērķiem.⁴⁶ Šeit rodas jautājums, vai tas atspoguļo arī vācu metodes mācībai piemērotu norobežošanu. Tam pretrunā ir jau tas, ka vācu tiesību pamatā kategoriski un vārdos neizteikti ir pamatprincipi, kuri izveidoti, ņemot vērā kolektīvus argumentus. Vispārēji tiesību pamatprincipi, kuri izsaka kolektīvus mērķus, piemēram, lietu tiesībās, tiek iemiesoti abstrakcionisma principā vai arī nodošanas un publicitātes principā. Taču arī darījumu aizsardzība, tiesību paredzamība vai uzticības aizsardzība vispirms attiecas uz sabiedrības kolektīvām vērtībām. Iepretim individuālajām tiesībām šīs kolektīvās vērtības dod juridiski atzītu apsvēršanas materiālu, taču tādā veidā, ka no tā nevar secināt, vai šādā veidā tiesneši jau īsteno tiesību politiku.⁴⁷ Šeit, piemēram, varētu atcerēties klasisko gadījumu ar nosaukumu “Vīna izsole Trīrā”: kāds ienāk izsoles telpā un pamāj ar roku kādam paziņam, bet izsolītājs to iztulko kā piedāvājumu noslēgt līgumu. Lai pieņemtu tiesu nolēmumu, šet ir jāatrod kompromiss starp apmeklētāja privāt-autonomiju, jo viņš neapzinājās, ka ar savu rīcību izsaka kādu paziņojumu, un tiesisko darījumu aizsardzību, kuras pamatā ir orientēšanās uz noteiktiem tipiskiem izturēšanās veidiem, ko vienmēr ir iespējams iztulkot vienā un tajā pašā veidā. Tiesnesim ir diezgan grūti iebilst pret darījumu aizsardzību, jo tas atspoguļo kolektīvu argumentu, aizsargājot sabiedrības intereses atsevišķa indivīda interešu vietā, un tā rezultātā nepakļaujas tiesnešu apsvērumiem. Zināmi kolektīvi izteikti argumenti ir tiesiskās iekārtas sastāvdaļa un ir nepieciešami sakārtotai sabiedrībai, tāpat kā tiesiskai drošībai izvīrāmo prasību minimums.⁴⁸ Lai to ievērotu, Vācijā daudzos likumos ir ietverts priekšnoteikums, it īpaši skaidri tas tiek izteikts konstitucionālajā likumā: piemēram, Vācijas Federatīvās

⁴⁶ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 82 ff.; sal. arī: Peters F. *Rechtsdogmatik und Rechtspolitik im Werkvertragsrecht, Leitungen des Gesetzgebers und der Rechtsprechung* [Tiesību dogmatika un tiesību politika darbuzņēmumu līgumu tiesībās]. In: Schmidt, Karsten (Hrsg.) *Rechtsdogmatik und Rechtspolitik, Hamburger Ringvorlesung*. – Berlin, 1990, S. 244 ff.

⁴⁷ Sk. arī: Ellscheid G. *Probleme der Regelbildung in der richterlichen Entscheidungspraxis. ARSP, Beiheft 45*, 1992, S. 28 ff.

⁴⁸ Arī *Dworkina* ierosināto kolektīvo argumentu noraidīšanas pamatideju nevar attiecināt, piemēram, uz darījumu aizsardzību: runa tur nav par vērtību, kuru jāizmanto sabiedrības labklājības celšanai un kura tāpēc pieder likumdevēja varas kompetencei. Daudz vairāk darījumu aizsardzības principu var atvasināt no esošās tiesiskās iekārtas un uzskatīt to par šīs iekārtas daļu. Arī tad, ja tas atspoguļo kādu kolektīvu vērtību, tiesneši tomēr tiek aicināti to iekļaut savos apsvērumos.

Republikas (turpmāk – Vācijas) *Pamatlikuma* 20.pants atspoguļo kolektīvus principus, kuri neaizsargā indivīda tiesības tieši, bet izvirza normu visai sabiedrībai kopumā. Līdz ar to kolektīvus argumentus diez vai varētu ierindot starp tiesiski politiskiem argumentiem. No tā izriet, ka *Dvorkina* ieteiktā juridisko argumentu norobežošana no tiesiski politiskiem argumentiem paralēli diferencēšanai starp individuālām tiesībām un kolektīvām vērtībām vācu metodes mācībā nav pārņemama.⁴⁹

c) Juridisko un tiesiski politisko argumentu dalījums pēc to pamatojuma. Lai gan ir noraidīta diferencēšana starp kolektīvām vērtībām un individuālām tiesībām, dalīšana starp juridiskiem un tiesiski politiskiem argumentiem tomēr vēl nav neiespējama. Robežas noteikšanai jābūt saprātīgi saistītai ar mērķi, kuru vēlas sasniegt ar šo robežu noteikšanu. Dalīšanas mērķis ir robežas saglabāšana starp tiesu un likumdevēja varas funkcijām. Ir pilnīgi skaidrs, ka ar jēdzienu “juridisks arguments” ir jāapzīmē apsvērums, kas valstī, kurā pastāv varas dalīšana, pienākas tiesnešiem, kamēr “politiskais arguments” pienākas likumdevēja varai.⁵⁰ Līdz ar to nepārprotams kļūst novelkamās šķirtnes mērķis: par juridisku kļūst tāds arguments, kuru var atvasināt no esošās tiesību sistēmas, un tā rezultāts ir piemērots tiesu varai. Turpretim politisks arguments iezīmēs apsvērumus, kurus galvenokārt drīkst izmantot parlamentāras kopienas.

Šī atšķiršana kļūst vēl saprotamāka, ja ar *Venraiba* (*Weinrib*)⁵¹ tēzes palīdzību salīdzina tiesnešu rīcības veidu attiecībā pret parlamentu, izmantojot *Aristoteļa* sadalošo un izlīdzinošo taisnīgumu.⁵² Izlīdzinošais taisnīgums attiecas uz taisnīgu strīda izšķiršanu divu personu starpā.

⁴⁹ *Dworkins* pats redz šo problēmu tās pamatnē (*Dworkin R. Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 111). Tādēļ viņš grib pieļaut arī *policy* argumentus likumu iztulkošanā un noskaidrot, kādas individuālās tiesības ir radījusi likumdevēja vara. Šeit tiesnesim, kaut arī viņš piemēro *policy* argumentus, vēl arvien ir jāatrodas *principles* sfērā. Taču līdz ar to viņa norobežošana pārvietojas uz citu līmeni, kurā būtu jāuzdod jautājums, vai tiesneši joprojām iztulko likumus (tad arguments vēl būtu jāuzskata par *principle*), vai arī viņi veic tiesību tālākveidošanu (tad to pašu argumentu vajadzētu uzskatīt par *policy*).

⁵⁰ Sal: Hurley S.L. Coherence, Hypothetical Cases, and Precedent. *10 Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 243; Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung*. – Berlin, 1975, S. 211 ff.

⁵¹ Weinrib E. Legal Formalism: On the Immanent Rationality of Law. *97 Yale Law Journal*, 1988, S. 986.

⁵² Aristoteles. *Nikomachische Ethik, übersetzt von Gogon, Olof*. – Zürich, München, 1967, Buch 5, 1131b 25 ff.

Turpretim sadalošais taisnīgums nosaka mērauklas, lai īstenotu taisnīgu esošo materiālo vērtību sadali starp visiem kādas sabiedrības locekļiem. Tiesneša darbība pie tam tiek saistīta ar izlīdzinošo taisnīgumu: priekšplānā atrodas konflikts starp divām strīda pusēm, kurš ir jāatrisina saskaņā ar noteiktiem standartiem. Iespējams, ka šie standarti kādreiz radušies kā politiska lēmuma rezultāts, taču to piemērošanai, ko īsteno tiesneši, tomēr vairs nepiemīt nekāds politisks aspekts.⁵³ Kamēr likumdevējs var izvēlēties starp dažādiem konflikta risinājuma modeļiem un šī izvēle veido viņa darba galveno tēmu, tiesnesim risinājuma modelis, kurš konkrētā gadījumā tam ir jāpiemēro, jau ir iepriekš iedots, un viņam atliek atsevišķos aspektos to uzlabot un attīstīt tālāk.⁵⁴ Turpretim radošo likumdošanas darbību *Venraibs*⁵⁵ salīdzina ar *Aristoteļa* sadalošo taisnīgumu.⁵⁶ šeit runa nav par strīda izšķiršanu starp divām personām, bet gan par ārēju mērauklu, ar kuru noteiktas vērtības tiek sadalītas starp visiem pilsoņiem, kas pie tam tiek apzināti kā noteiktu tipisku interešu pārstāvji. Sadalīšanas mērauklas izvēle ietver sevī izšķiršanos starp atšķirīgām iespējām tā, ka tiek ņemts vērā liels skaits aspektu, kuri var būt gan juridiska, gan tautsaimnieciska, gan kulturāla, gan citāda rakstura, un katrā ziņā tie netiek ierobežoti ar noteiktiem argumentu tipiem.

Ja šo atšķiršanu attiecina uz metodes mācību, tad juridiska argumenta mērķis ir strīda izšķiršana starp divām strīda pusēm, izmantojot saprātīgu pamatojumu tiesību sistēmā. Juridiska argumenta priekšplānā neatrodas tiesu instanču patstāvīgs tiesību un pienākumu dalījums, bet gan risinājuma attīstīšana, ievērojot esošās tiesības, pie kam iepriekš noteiktais dalījums tiek likts tās pamatā. Turpretim politisks arguments meklē lētāko vai taisnīgāko lēmuma pamatojumu, pie tam tiek piesaistīti gan juridiski, gan ārpus tiesībām esoši apsvērumi.⁵⁷ Aiz šāda argumenta

⁵³ Weinrib E. Legal Formalism: On the Immanent Rationality of Law. 97 *Yale Law Journal*, 1988, S. 992 ff.

⁵⁴ Sal. arī: Schlüter W. *Das Obiter Dictum, Die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts.* – München, 1973, S. 21 ff., kurā tiek kontrastēta jurisdikcijas tiesību saglabāšanas funkcija ar politikas radošo funkciju.

⁵⁵ Weinrib E. Legal Formalism: On the Immanent Rationality of Law. 97 *Yale Law Journal*, 1988, S. 988 ff.

⁵⁶ Aristoteles. *Nikomachische Ethik, übersetzt von Gogon, Olof.* – Zürich, München, 1967, Buch 5, 1130b 30 ff.

⁵⁷ Sal.: Meier-Hayoz A. Strategische und taktische Aspekte der Fortbildung des Rechts. *JZ*, 1981, S. 419 un Federālās Konstitucionālās tiesas lēmums 3, 58: “Tas nav tiesas kompetencē, arī ne Federālās konstitucionālās tiesas kompetencē, pārbaudīt likumdevēja izraudzītā risinājuma lietderību vai arī pētīt, vai, no iesaistītās interešu grupas viedokļa, tas atspoguļotu vairāk pieņemamo “taisnīgāko” risinājumu.”

atrodas plaša, brīva sadales modeļa izvēle attiecībā uz pilsoņu tiesībām un pienākumiem. Tātad izšķiršana nav iepriekš dota novērtējuma meklēšana, bet gan aptveroša visu iespējamo atbilstošo argumentu vērā ņemšana, no kuriem varētu izrietēt labākais sadalījuma modelis un no tā izrietošais noregulējums.⁵⁸

Līdz ar to juridiskos un tiesiski politiskos argumentus var nodalīt tikai ar to pamatošanas palīdzību.⁵⁹ Juridisku argumentu iespējams balstīt vai nu tieši uz kādu tiesību normu, vai arī to var pamatot ar tiesisko iekārtu. Tam pamatā jābūt mēģinājumam iepriekš dotu novērtējumu attiecināt uz konkrētu gadījumu. Turpretim tiesiski politiska argumenta mērķis ir tiesību grozīšana, attiecībā uz kuru tiesiskās iekārtas noteiktas risinājums nerada lēmuma pieņemšanas mērauklu, bet gan pilnīgi vispārīgi uzdod jautājumu, kādā veidā var tikt pieņemts atbilstošs lēmums attiecībā uz tipiskiem lietas apstākļiem.⁶⁰

V. Rezultāts

Argumenti, kuri ir tiesnešu rīcībā, meklējot lietas risinājumu, ir iedalāmi juridiskos un tiesiski politiskos argumentos. Abas grupas viena no otras ir jāatdala ar to pamatošanas palīdzību. Runa ir par juridisku argumentu, ja lēmuma pamatojums balstās tieši uz kādu tiesību normu vai katrā gadījumā prasa tādu risinājumu, kuru konkrētai strīda izšķiršanai var iegūt no esošās tiesību sistēmas. Turpretim tiesiski politisku argumentu raksturo šīs tiesību sistēmas radoša mainīšana pilsoņu tiesību un pienākumu citādā sadales virzienā. Tomēr nav iespējams pilnībā novērst šķietamus pamatojumus robežjomās. Tie ir pakļauti kritikai, kurā kā falsifikācijas indikators kalpo obligāts palielināts pamatojuma apjoms.

⁵⁸ Sal. arī: Meier-Hayoz A. *Der Richter als Gesetzgeber, Eine Besinnung auf die von den Gerichten befolgten Verfahrensgrundsätze im Bereiche der freien richterlichen Rechtsfindung gemäß Art. 1 Abs. 2 des schweizerischen Zivilgesetzbuches*. – Zürich, 1951, S. 252 ff.

⁵⁹ Sal.: Bulygin E. On Legal Interpretation. *ARSP, Beiheft* 53, 1994, S. 12: “important difference between the legislator and the judge, namely, that the latter must justify his decision, whereas the former has no each obligation” [*Red. tulk.*: “būtiska atšķirība starp likumdevēju un tiesnesi, konkrēti, pēdējam ir jāpamato savs lēmums, bet pirmajam nav šādu saistību”].

⁶⁰ Parasti juridisks arguments būs attiecināts uz pagātni, un tikai tiesiski politisks arguments raugās uz priekšu un izraisa pārmaiņas (tā *Ataija un Sammers*, sal. iepriekš 22. un turpm. lpp.). Tomēr šis aspekts tādēļ nav uzskatāms par vienīgo šķirtni, jo tieši tiesnešu tiesību tālākveidošanas jomā bieži tiek pieņemti lēmumi, kas orientēti uz nākotni, un tiesību sistēmā tiek inkorporēti jauni institūti. Šeit diez vai vairs var runāt vienīgi par mērauklām, kas attiecināmas uz pagātni.

B. Pieļaujamo argumentu tipu noteikšana tiesnešu tiesību attīstībā

Līdz šim veiktie pētījumi parāda divu argumentu tipu – no vienas puses, juridiska veida, no otras puses, tiesiski politiska veida, respektīvi, pēc angloamerikāņu terminoloģijas – *principles* un *policies*, – principiālu nodalīšanas iespēju. Pēc tam izvirzīsies jautājums, vai tiesneši tiesību tālākveidošanas procesā var izmantot abus argumentus, vai arī ir jāpiesaistās pie viena no argumentu tiptiem.

I. Tiesu nolēmumu argumentācijas piesaiste pie *principles*

Viedokli par tiesu nolēmumu argumentācijas piesaisti vienīgi pie *principles* angloamerikāņu teorijā visvairāk pārstāv *Dvorkins*. Katras atsevišķas lietas izskatīšanā visbiežāk atbilst gan paši *principle*, gan arī paši *policy* argumenti. Taču, lai tiesnešiem brīvā tiesību tālākveidošanā pēc iespējas liktu pieturēties pie noteiktām robežām un ierobežotu tiesnešus tā, lai viņi aprobežotos ar jau iepriekš noteiktu normu piemērošanu, nevis paplašinātu savus uzdevumus līdzīgi likumdevējiem, *Dvorkins* vispār izslēdz *policy* argumentu vērā ņemšanu: “Ja tiesneši ir pilnvaroti likumdevēji, tad tiesnešiem ir jābūt gataviem sekot gan pirmo, gan pēdējo argumentiem⁶¹ (...) Tomēr es izvirzu tēzi par to, ka *principle*, nevis *policy* parasti ir un tam ir jābūt tiesas nolēmumu pamatā”.⁶²

1. *Principles* kā indivīda “trumpji” pret kolektīvu

Tiesnešu piesaistīšana vienīgi pie *principles* un līdz ar to koncentrēšanās uz individuālajām tiesībām saskaņā ar *Dvorkina*⁶³ ideju vispirms atspoguļo vissvarīgāko iespēju aizstāvēt indivīda intereses pret sabiedrību. *Policy* argumentus praktiski var attaisnot, vienkāršoti runājot – pēc iespējas visaptveroši paplašinot sabiedrības vajadzību izpratni. Tomēr lielu skaitu *principle* argumentu tāpat var praktiski atvasināt, ciktāl to ievērošana palielina vajadzības, *Dvorkins* saskata tādu šo argumentu nepraktisko funkciju, kas sargātu vienīgi individuālās brīvās

⁶¹ Tātad *principle* tāpat kā *policy* argumenti.

⁶² Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 84.

⁶³ Ibid.

attīstības telpu, kuru nevar izskaidrot ar vajadzību paplašināšanos, bet gan var pamatot tikai ētiski.⁶⁴ Šajā sakarā viņš runā par trumpjiem (angl. *trumps*), kuri izpaužas indivīda rīcībā attiecībā pret sabiedrību.⁶⁵ principā sabiedrība ir tiesīga tiekties pēc visaptverošas vajadzību paplašināšanās, tomēr indivīda rīcībā tiesību veidā ir it kā vairogs pret pilnīgu un tikai šādu, tīri kolektīvu, mērķu īstenošanu. Tiesnesis savukārt ir aicināts efektīvi īstenot šo vairogu subjektīvas tiesiskas pozīcijas veidā.⁶⁶ Ja tiesu nolēmumu argumentāciju ierobežo tikai ar *principles* pielietojanu, tad tās uzdevums nekādā gadījumā nav konstatēt mērķus, pēc kuriem būtu vērts tiekties, bet gan tikai saglabāt *principles* izteiktās individuālās tiesiskās pozīcijas. *Policy* argumentu izslēgšana noved pie tā, ka tiesneši nevar savus nolēmumus pamatot ar kolektīviem mērķiem, un visas sabiedrības mērķu formulēšana šādā veidā tiek atstāta likumdošanas varas ziņā. Pretēji likumdošanas varai, kas paplašina sabiedrības vajadzības, tiesu vara pārņem to personu neaizskaramo individuālo tiesību kodolu, kurš demokrātijas procesā, iespējams, nav pietiekami ņemts vērā.⁶⁷

2. *Principles* kā demokrātijas īstenošanas metode un neattaisnota atpakaļēja spēka izslēgšana

Vienlaikus ar neaizskaramā individuālo tiesību kodola sargāšanu tiesu nolēmumu argumentācijas ierobežošana tikai ar *principles* argumentiem, pēc *Dworkina*⁶⁸ teorijas, dod ieguldījumu arī demokrātisku un tiesiskas valsts pamatā esošu principu īstenošanā. Tiesnešu tiesību normām trūkst legimitācijas, jo tiesneši nav vēlēti.⁶⁹ Bez tam tiesnešu tiesību normām vēl ir jānonāk konfliktā ar atpakaļēja spēka aizliegumu, jo tiesneši izvērtē lietas apstākļus, kuri jau ir pagātnē, un jaunattīstītā norma attiecībā uz tiem tiek piemērota vēlāk.⁷⁰

⁶⁴ Sartorius R. Dworkin on Rights and Utilitarianism. *Utah Law Review*, 1981, S. 269; Stick J. Law's Empire (book review): Literary Imperialism: Assessing the results of Dworkin's interpretive turn in Law's Empire. *34 UCLA Law Review*, 1986, S. 372.

⁶⁵ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 191 ff.

⁶⁶ Allan T.R.S. Justice and Fairness in Law's Empire. *52 Cambridge Law Journal*, 1993, S. 64.

⁶⁷ Sal. par līdzīgu pamatu arī: Ely J.H. *Democracy and Distrust, A Theory of Judicial Review*. – Cambridge (Mass.), London, 1980, S. 135 ff.

⁶⁸ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 84 ff.

⁶⁹ Atsevišķās ASV federālās zemēs tiesneši gan tiek ievēlēti, taču tas neattiecas uz federālajiem un Augstākās Tiesas tiesnešiem, kaut gan, bez šaubām, tieši viņu kompetencē ir tiesību attīstīšana. von Mehren A. *Law in the United States*. – Boston, 1987, S. 47 ff.

⁷⁰ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 84.

Dworkins grib izvairīties no abām briesmām, ļaujot tiesnešiem piemērot tikai *principles*.⁷¹ Pārmetums, ka tiesneša amats nav vēlēts amats, pēc viņa ieskatiem, nav pamatots, jo tiek pielietoti tikai *principles*. Tiesneši piemēro esošās tiesības, kuras jau ir radījusi likumdošanas vara. Tiesneši tātad nepiedēvē sev varu, kura piekrīt tikai vēlētam institūtam, bet gan vienīgi īsteno tā nospraustos mērķus. Turpretim *policies* iemieso jauna veida aspektus, kas līdz šim nav parlamentāri izvērtēti. Ja tiesneši savu lēmumu balsta uz *policies*, tad šī iemesla dēļ tie vairs nedarbojas kā tiesību piemērotāji, bet gan kā sociāli veidotāji, tomēr tā īstenošanai viņiem nav nepieciešamās demokrātiskās leģitimācijas. Līdz ar to tiesu nolēmuma argumentācijas piesaistīšana pie *principles* demokrātijas principu īsteno labāk par tiesiski politisku argumentu pieļaušanu.

Problēma par tiesnešu tiesību normu atpakaļējo spēku jo īpaši izvirzās tad, kad tiesneši piemēro *policies*. Vienīgi *policies* ir vienmēr no jauna nosakāmi un tieši uz nākotni attiecināmi mērķa priekšstati. Ja tiesnesis lēmumu balsta uz tiem, tad attiecībā uz pilsoni tiešām tiek piemērots atpakaļējs spēks, un pilsonis nevarēja rēķināties ar to, ka šis mērķis tieši viņa lietā būs likts sprieduma pamatā. *Principles* – strīda pušu tiesības un tām korespondējošie pienākumi – turpretim ir imanenti tiesību sistēmai un tātad pastāv jau pilsoņa rīcības laikā, un ir viņam pieejami. Lēmums, ko varētu pamatot ar *principles*, pilsoni katrā ziņā nepārsteidz netaisnīgā veidā, jo tie iegūti ar argumentu palīdzību, kuri jau ir iekļauti tiesību sistēmā. Tiesu nolēmumi tātad neizpaužas kā pagātnē esošu lietas apstākļu novērtējums, pamatojoties uz toreiz vēl neesošām mērauklām, bet gan kā jau eksistējošu normu konkretizēšana kādā atsevišķā gadījumā. Līdz ar to tiesu nolēmumu pamatojuma saistīšanu saskaņā ar *Dworkina* uzskatiem veicina valsts teorija gan no demokrātijas principa viedokļa, gan no atpakaļējā spēka aizlieguma viedokļa.

⁷¹ Sal. par to: Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 84–86; 105–110.

II. Tiesu nolēmumu argumentācijas izvēršana līdz *principles un policies*

Tiesu nolēmumu argumentācijas ierobežošana ar *principles* savukārt tiek stipri kritizēta no pozitīvistiskā viedokļa. Ja iepriekš jau tika noraidīta abu argumentu tipu atdalīšanas iespēja,⁷² tad šeit, turpinot apstrīdēšanu, tiek prasīta piesaiste tikai pie viena, rīcībā esoša argumentu tipa.⁷³

1. Demokrātijas princips

Saskaņā ar *Dvorkina* tēzi tiesnešiem nav jāņem vērā *policy* argumenti, jo viņiem tādēļ būtu jāiejaucas likumdošanas varas kompetencē. Tām tiek izvirzīts pretarguments, ka *policies* veido tiesību nepieciešamu sastāvdaļu, kura tiesnešiem saskaņā ar likumdošanas varas gribu tomēr esot jāņem vērā.⁷⁴

a) *Policies* kā tiesu nolēmumu nepieciešama sastāvdaļa. Tiesiski politisku argumentu vērā ņemšanas nepieciešamību, piemēram, iztulkojot vispārēja rakstura tiesību normas, pasvītro *Bells (Bell)*.⁷⁵ Saskaņā ar viņa teoriju *policies* argumentiem katrā gadījumā jāklūst par tiesību tālākveidošanas pieļaujamo sastāvdaļu tad, ja likumdevēja vara uz to pilnvaro tiesu varu. Saskaņā ar viņa teoriju varētu pieņemt, it īpaši attiecībā uz vispārēja rakstura likumiem vai vispārēja rakstura tiesību normām, ka tiesnešiem netiek dotas nekādas parlamentāras vadlīnijas atsevišķas lietas izlemšanai, bet viņiem pašiem jākonkretizē attiecīgais aspekts.⁷⁶ Pēc *Bella*⁷⁷ viedokļa, šo vadlīniju trūkums pilnvaro tiesas iekļaut lēmuma pieņemšanas procesā arī kolektīvās labklājības apsvērumus. Pat tad, ja varētu atzīt, ka tiesu uzdevums principā ir noteikt

⁷² 26. un turpm. lpp.

⁷³ It īpaši: Bell J. *Policy Arguments in judicial decisions*. – Oxford, New York, 1983, S. 200 ff.

⁷⁴ Bell J. *Policy Arguments in judicial decisions*. – Oxford, New York, 1983, S. 209 ff.; Wasserstrom S. The Empire's New Clothes, 75 *The Georgetown Law Journal*, 1986, S. 199 ff.

⁷⁵ Bell J. *Policy Arguments in judicial decisions*. – Oxford, New York, 1983, S. 33 ff.; līdzīgi: Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, S. 104 ff.; Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges. 75 *Columbia Law Review*, 1975, S. 391 ff.

⁷⁶ Bell J. *Policy Arguments in judicial decisions*. – Oxford, New York, 1983, S. 219.

⁷⁷ Ibid.; *Blunt v. Blunt*, (1943) AC, S. 517; līdzīgi arī: Baum-Levenbook B. D-theories, Discretion and Justification of Adjudication, 5 *Social Theory and Practice*, 1980, S. 335.

pušu individuālās tiesības, tātad orientēties uz *principles*, tās tomēr zināmā mērā ir ierobežotas ar sabiedrības kolektīvajām vērtībām. Ja likumdošanas vara klusē, no tā vēl nevar secināt, ka konkrētajā gadījumā jālemj vienīgi par strīda pušu individuālajām tiesībām. Lai vispār varētu izstrādāt tiesību priekšnoteikumus un robežas, tiesnešus daudz vairāk jānovirza uz *polīcijas* ievērošanu, kuri katrā atsevišķā gadījumā nosaka tiesību darbības sfēru. Tā to arī realizē *Grīnvolts (Greenawalt)*,⁷⁸ norādot, ka tiesnesim pilnīgi pašsaprotami papildus juridiskiem iztirzājumiem būtu arī jāuzdod jautājums, kādas sociālās, ekonomiskās un psiholoģiskās sekas varētu izraisīt viņa nolēmums. Tiesības varētu piešķirt noteiktās robežās, kuras katrā atsevišķā gadījumā jānosaka visaptveroši.

b) Likumdošanas varas tiesību tālākveidošanas deleģēšana tiesu varai. No pozitivistiskā viedokļa, par *policy* argumentu iekļaušanu tiesu lēmumu veidošanas procesā liecina arī cits iemesls. Likumdevēja vara nav spējīga radīt jebkuru iedomājamu individuālo tiesību gadījumu *principles* formā. Tāpēc tā noteiktu jomu attīstīšanu atstāj tiesu varas ziņā tādā veidā, ka tā it kā tiek deleģēta. Tomēr šajā jomā tiesu varas kompetence ir jāpiemēro likumdevēja varas kompetencei.⁷⁹

Attiecīgo *principles* robi neatbilst sabiedrības interesēm, tā apgalvo kritiķi.⁸⁰ Gadījumu apstākļi, par kuriem tiesnešiem jāizsaka savs viedoklis, ir tik ļoti daudzveidīgi, ka likumdevēja vara nevar katram no tiem atsevišķi definēt individuālas tiesības. “Likumdevējam vienkārši trūkst laika vai tas nav ieinteresēts iesaistīties tiesību radīšanā katrā *common law* jomā. Tas būtībā lielā mērā noteiktu jomu attīstīšanu atstāj tiesām”.⁸¹ Ja tiesneši darbojas jomā, kuru likumdevēja vara nav izstrādājusi, un tādēļ tā atstāta tiesnešiem robu aizpildīšanai, var uzskatīt, ka likumdevēja varas kompetence lēmumu pieņemšanā ir nodota tiesām.⁸² Tātad šajās jomās,

⁷⁸ Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges. 75 *Columbia Law Review*, 1975, S. 391.

⁷⁹ Piemēram: Gabel P. Taking Rights Seriously, Book Review. 91 *Harvard Law Review*, 1977, S. 302 ff.; Nickel A. Dworkin on the Nature and Consequences of Rights, 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 1137 ff.

⁸⁰ Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges. 75 *Columbia Law Review*, 1975, S. 393 ff.; Wasserstrom S. The Empire's New Clothes, 75 *The Georgetown Law Journal*, 1986, S. 211 Fn. 46, S. 245 ff.

⁸¹ Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, S. 91.

⁸² Tā: Bayles M. Hart vs. Dworkin. 10 *Law and Philosophy*, 1991, S. 364; Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, S. 91; sal. tomēr no citās pusēs: Smith S.D. Courts Creativity and the Duty to Decide a Case. 3 *University of Illinois Law Review*, 1985, S. 613

kurās konstatēti likumdošanas robi, tiesneši ir apbruņoti ar lielāku varu, lai visaptveroši izšķirtu lietas. Tātad līdztekus jautājumam par strīda pušu individuālajām tiesībām viņi var uzdot jautājumu par kolektīvajām vērtībām, kuru istenošana jāapsver saistībā ar indivīda tiesībām. Līdz ar to tiesu vara neiejaucas likumdevēja varas kompetencē, jo jomās, kurās konstatēti likumdošanas robi, likumdevējs vispār nav gribējis pieņemt kādus noteikumus.⁸³

2. Neattaisnota atpakaļēja spēka iespējamie draudi

Tikpat mazā mērā kā tiesnešu argumentācija, pamatojoties uz demokrātijas principu, ir piesaistāma vienīgi un tikai pie *principles*, un, no pozitīvisma pozīcijām, tā ir jāatvasina no atpakaļēja spēka aizlieguma.⁸⁴ *Dworkins* argumentēja,⁸⁵ ka *principles* kā tiesību sastāvdaļu pilsoņi lielā mērā var iepriekš paredzēt. *Policies* turpretim ir tikai vispārēji mērķa priekšstati, tāpēc tikpat kā nav iespējams iepriekš pateikt, kāds *policy* atsevišķā gadījumā varētu būt tiesas sprieduma pamatā. Tiesu nolēmums, kurš tiek pamatots ar *policy* argumentu, līdz ar to drīzāk pievils lietā iesaistīto personu aizsargājamās intereses nekā pamatojums ar *principles* palīdzību.

Uzticības pievilkšanas draudi ar tiesnešu tiesību normu starpniecību nevar eksistēt, kaut vai pamatojoties uz to, ka sarežģītās lietās (*“hard cases”*) pirms tiesas sprieduma taisīšanas nevienai no pusēm vispār nepienākas nekādas tiesības. Loģiski, ka šajā gadījumā nav nekādu pamatotu cerību, kuras varētu pievilt. “Ja pozitīvistu sarežģītās lietas ir novērtējuši pareizi, tad tiesai šādā gadījumā nav jābaidās ar atpakaļejo spēku apgāzt iepriekšējās tiesības. Pirms tiesas nolēmuma taisīšanas nevienai no pusēm nav bijušas kaut kādas tiesības”.⁸⁶ Ja tas atbilst apstākļiem, tad tiesiski neskaidrās lietās neviena no pusēm nespēs uzticēties. Daudz vairāk situācija tiek raksturota tieši ar to, ka vēl nav izšķirts jautājums, vai ir pieskārtas individuālās tiesības. Šo tiesību noteikšanas procesā tomēr pēc iespējas jāņem vērā abu pušu cerības. Taču nevar lietderīgi runāt par cerību pievilkšanu, jo neviena no pusēm nedrīkstētu paļauties uz tiesībām, kuras tiesa vēl nav atzinusi.⁸⁷

⁸³ Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. *11 Georgia Law Review*, S. 91.

⁸⁴ Šajā sakarībā sal. iepriekš 37.lpp.

⁸⁵ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 84 ff.

⁸⁶ Alexander L., Bayles M. Hercules or Proteus? The many theses of Ronald Dworkin. *5 Social Theory and Practice*, 1980, S. 285.

⁸⁷ Ibid., S. 284 ff.; Bayles M. Hart vs. Dworkin. *10 Law and Philosophy*, 1991, S. 363 ff.; Munzer S. Right Answers, Pre-existing Rights and Fairness. *11 Georgia Law Review*, 1977, S. 1055 ff.; Yanal R.J. Hart, Dworkin, Judges and New Law. *68 The Monist*, 1985, S. 397 ff.

Pat tad, ja tomēr neievēro viedokli, ka nevienai no pusēm tik un tā neesot nekādu tiesību, kamēr to nepārprotami nav atzinusi tiesa, *policies* iekļaušanu tiesu nolēmumu argumentācijā var pamatot ar apsvērumu, ka juridiski komplicētos gadījumos uzticības pievilkums gan eksistē, bet no tā nevar izvairīties.⁸⁸ Tieši tad, ja šādā situācijā abas puses atsaucas uz tai izdevīgu tiesību principu, tad vienas puses cerības noteikti nākas pievilt. Tiesnešu ierobežošana ar *principles* tāpēc būtu saprātīga tikai tad, ja ar šo ierobežošanu varētu mazināt nenovēršamo uzticības pievilkšanu.⁸⁹ Uz to, kā apgalvo kritiķi,⁹⁰ nevar balstīties. Spriedums jebkurā gadījumā nozīmē atpakaļēju apgalvojumu, ka vienai no pusēm ir kādas tiesības, bet otram turpretim – nav. Nav nekādas starpības,⁹¹ vai šis apgalvojums balstās uz *principle*, vai *policy* argumentu, jo pēc izsvēršanas zaudējušai pusei jebkurā gadījumā nākas vilties. Līdz ar to uzticības pievilkšanas argumentu varētu attiecināt gan uz *policies*, gan uz *principles* vērā ņemšanu.

Visbeidzot tiek argumentēts, ka uzticības pievilkšana jebkurā gadījumā tiek attaisnota ar tiesnešu tiesību normām, kurām, iespējams, piemīt atpakaļējs spēks.⁹² Ja likumdevēja vara pieņem kādu likumu, no kura izriet jaunas tiesības, pret tām nevar iebilst tikmēr, kamēr tās atrodas konstitūcijas noteiktajās robežās. Tam pašam noteikumam, kā tiek uzskatīts,⁹³ jābūt spēkā arī attiecībā uz tiesnesi, kurš nodarbojas ar tiesību tālākveidošanu. Ja likumdevēja vara varēja attīstīt tiesisku pozīciju ar atpakaļēju spēku, tad nav redzams pamats, kāpēc vajadzētu aizliegt tiesnesim ar šādu tiesisku pozīciju pamatot savu nolēmumu.⁹⁴

⁸⁸ Baum-Levenbook B. D-theories, Discretion and Justification of Adjudication, 5 *Social Theory and Practice*, 1980, S. 336 ff.

⁸⁹ MacCormick N. Dworkin as Pre-Benthamite. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and contemporary jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 192 ff.

⁹⁰ Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, S. 91 ff.

⁹¹ Bodenheimer E. Hart, Dworkin and the problem of judicial lawmaking discretion. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 1158 ff.; Lyons D. Principles, Positivism and Legal Theory (Book Review of Taking Rights Seriously), 87 *The Yale Law Journal*, 1977, S. 431 ff.; Marshall G. Positivism, Adjudication, and Democracy. In: Hacker/Raz *Law, Morality and Society, Essays in Honour of H.L.A.Hart*. – Oxford, 1977, S. 136 ff.

⁹² Alexander L., Bayles M. Hercules or Proteus? The many theses of Ronald Dworkin. 5 *Social Theory and Practice*, 1980, S. 284; Alexander L. Striking Back at the Empire, A brief survey of problems in Dworkin's theory of law. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 422; Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, S. 92 ff.

⁹³ Alexander L., Bayles M. Hercules or Proteus? The many theses of Ronald Dworkin. 5 *Social Theory and Practice*, 1980, S. 283.

⁹⁴ Ibid., S. 284.

3. Tiesu varas argumentācijas ietvara tuvināšana likumdošanas varas argumentācijas ietvaram

Pēc tam, kad nevarēja atrast saistošus valsts un tiesību teorijas argumentus tiesu nolēmumu piesaistei pie *principles*, no pozitīvistikā viedokļa, tā tiesneša argumentēšanas ietvarus, kurš veic tiesību tālākveidošanu, var ļoti paplašināt. Saskaņā ar to tiesību tālāktattības procesā tiesnešu loma ir pielīdzināma likumdevēja varai. Viņi aizpilda likumdevēja atstātos robus, izmantojot saistošu tiesību normu projektus, par kuriem paši uzņemas atbildību. Ja viņi rīkojas vienlīdzīgi ar likumdevējiem,⁹⁵ lai arī šaurākās robežās, tad diez vai varēs pamatot, kāpēc viņu argumentācija būtu jāierobežo ar *principles* jeb juridiskiem argumentiem: “Bez šaubām, tās robežas, kurās rīkojas tiesnesis, ir šaurākas. Viņš rada tiesības, tikai aizpildot robus likumdošanā (..) Tomēr, (..) [t]iesības, kuras rodas kā galaprodukts, nav atrastas, bet ir radītas. Šis process, būdams pēc savas dabas tiesības radošs process, prasa likumdevēja gudrību”.⁹⁶

Tātad saskaņā ar to gan ārpus tiesībām esošos *policies*, tāpat kā juridiskos *principles*, var likt tiesnešu lēmumu meklējumu pamatā.⁹⁷ Pozitīvistikajā koncepcijā centrālais jautājums ir nevis par piesaisti pie kādas tiesību sistēmas, kura tik un tā nevar dot pietiekamu atbildi,⁹⁸ bet gan par tiesu instanču pieņemta noteikuma brīvu attīstīšanu, kurš būtu pēc iespējas lētāks. Tā saskaņā ar angļu tiesneša Lorda Reida (*Lord Reid*) teoriju tiesu varai jāorientējas gan pēc “*common sense*”, gan pēc *principles* un *policies*.⁹⁹ Tikai šādi visaptveroši pievēršot uzmanību visiem virzieniem, esot iespējams taisīt taisnīgu spriedumu, kas kā galīgs lēmums rodas starp daudzām interesēm, kurām visām konkrētā lietā jāvelta nepieciešamā uzmanība.¹⁰⁰ Tieši tādā jomā, kurā likumdevēja vara vēl nav kļuvusi aktīva, tiesnešiem patstāvīgi jāvērtē atšķirīgie viedokļi un grozītie faktiskie lietas apstākļi. Ierobežot tos tikai ar

⁹⁵ Raz J. Review of “A Matter of Principle”, A new link in the chain. 74 *California Law Review*, 1986, S. 1115 ff.

⁹⁶ Cardozo B. *The Nature of the Judicial Process*. – New Haven, 1921, S. 113; 115.

⁹⁷ Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 126.

⁹⁸ Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges. 75 *Columbia Law Review*, 1975, S. 393.

⁹⁹ Lord Reid. The Judge as Law maker. 12 *Journal of the Society of Public Teachers of Law*, 1972, S. 25 ff.; sal. arī: Raz J. The Politics of the Rule of Law. 3 *Ratio Juris*, 1990, S. 334.

¹⁰⁰ Sal.: McCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 115.

principles nozīmētu izslēgt no viņu lēmuma meklēšanas procesa argumentus, kuri varētu būt izšķiroši taisnīga lēmuma pieņemšanai. *Bells* pat iet tik tālu, ka iesaka atšķirīgos likumdevēja varas un tiesu varas valstiskos uzdevumus nodot kopīgai risināšanai: “[T]iesnešiem ir politiski radoša un svarīga loma. Patiešām, būtu labāk, ja valsts pārvaldes darbību varētu uzskatīt par pārvaldes darbinieku un tiesnešu politiski radošo funkciju kontinuitāti politisko mērķu formulēšanā un izstrādāšanā, kā arī kontinuitāti to sasniegšanas līdzekļos. Kad vispārējas kontūras lielākoties var nospraust demokrātiski ievēlēta institūcija, svarīgas savstarpējās sakarības tikpat labi var izstrādāt citi cilvēki – vai nu izpildvarā, vai nu tiesu sistēmā –, īstenojot politiskos mērķus”.¹⁰¹

Robežas, kas argumentācijas procesā jāievēro tiesnesim, kurš nodarbojas ar tiesību tālākveidošanu, līdz ar to, no pozitivistiskā viedokļa, tiek plaši saprastas. Tiesneši netiek ierobežoti ar to, ka viņiem lēmumi būtu jāpamato tikai ar *principles* palīdzību, viņi tāpat var izmantot *policies*, kas atrodas ārpus tiesībām. Tiesnešu darbība, tiem aizpildot robus likumdošanā, kuri tur katrā ziņā ir sastopami, pēc savas dabas ir likumdevēja darbība. Tās rezultātā tiek izstrādāti likumi, ar kuru palīdzību tiek izlemtas konkrētas lietas, kaut gan satura ziņā šīs lietas ar normas palīdzību pilnīgi netiek izlemtas. Tāpēc tiesnesi varētu uzskatīt par likumdevēja aizstājēju visplašākajā nozīmē. Blakus jautājumam par strīda pušu tiesībām viņš var ņemt vērā arī sabiedrības kopējās intereses, un tas nozīmē, ka viņš rīkotos tāpat kā likumdevējs.¹⁰² Likumdevēja vara un tiesu vara darbojas kopīgi, lai pieņemtu taisnīgu lēmumu: “Tiesas nevar piesavināties likumdošanas varu, un ja tās mazliet iejaucas šajā laukā, tad šajā gadījumā tās vienīgi palīdz”.¹⁰³

III. Tiesneša piesaiste pie juridiskiem argumentiem vācu metodes mācībā

Raksturojot līdzšinējo situāciju, kādā atrodas Vācijas tiesneši, kas nodarbojas ar tiesību tālākveidošanu, var uzskatīt, ka viņu rīcībā principā ir divi argumentu tipi – juridiski un tiesiski politiski. Šie argumentu tipi nav vienīgie, kuri varētu būt svarīgi tiesību tālākveidošanas procesā,

¹⁰¹ Bell J. *Policy Arguments in judicial decisions*. – Oxford, New York, 1983, S. 245; sal. arī: Meier-Hayoz A. Strategische und taktische Aspekte der Fortbildung des Rechts. JZ, 1981, S. 420.

¹⁰² Sal.: Šveices *Civilkodeksa* 1.panta otrā daļa.

¹⁰³ Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. 11 *Georgia Law Review*, S. 105.

kuru īsteno tiesneši.¹⁰⁴ Tomēr tie ir svarīgāki argumenti: *principles* aptver tiesneša pamatojumus ar juridisko argumentu palīdzību. *Policies* iemieso aspektus, ar kuriem tiesnešiem jāsaskaras tieši tiesību tālākveidošanas procesā, proti, tie ir mērķa priekšstati, ko likumdevējs varbūt būtu apsvēris, bet kas tomēr nav atspoguļoti attiecīgos juridiskos noteikumos. Pamatjautājums¹⁰⁵ par pieļaujamās argumentācijas robežām tiesību tālākveidošanas procesā prasa pieņemt lēmumu par to, cik lielā mērā abus argumentu tipus varētu pielietot.

1. Demokrātijas princips un varas dalīšanas pamatprincips

Saskaņā ar *Dvorkina* teoriju nozīmīgākais arguments par tiesnešu piesaisti pie juridiskiem argumentiem izriet no demokrātijas idejas:¹⁰⁶ tiesu vara nav vēlēta vara, un tādēļ tai nekādi nepiemīt demokrātiska leģitīmācija īstenot politiskus apsvērumus. Tā kā tā nav atbildīga vēlētājiem, tā arī nav tiesīga izvirzīt savus priekšrakstus un līdz ar to piedalīties lemšanā par to, kādā virzienā sabiedrībai jāattīstās.

a) Situācija atbilstoši Pamatlikumam. Šim *Dvorkina* ieskatam atbilst tiesu varas piesaiste pie likuma, tātad likuma priekšrakstiem saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta III daļu un 97.panta pirmo daļu.¹⁰⁷ Vispirms tiesu varai ir pienākums savu nolēmumu izstrādē izmantot likumu, ciktāl tāds jau darbojas. Pat tad, ja nav tieši atbilstošu noteikumu, no *Pamatlikuma* tomēr nevar secināt, ka šādā gadījumā tiesneši tiek aicināti patstāvīgi pieņemt lēmumus, pamatojot tos ar visdažādākajiem argumentiem. Daudz vairāk arī šajā jomā principā

¹⁰⁴ Šeit nekas netiek teikts par juridisko un morālo argumentu savstarpējo attiecību (par to sal., piemēram: Alexy R. *Begriff und Geltung des Rechts* [Tiesību jēdziens un spēkā esamība]. – Freiburg, München, 1992, S. 115 ff.; citādi: Hoerster N. Die rechtsphilosophische Lehre vom Rechtsbegriff. *JuS*, 1987, S. 187 ff.; Hoerster N. Zur Verteidigung des Rechtspositivismus. *NJW*, 1986, S. 2482 ff.); tāpat arī par juridisko argumentu attieksmi pret vispārīgiem praktiskiem argumentiem (par to sk.: Alexy R. *Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. 2. Aufl. – Frankfurt, 1991, S. 255 ff.; S. 272 ff.; S. 346 ff.; S. 354 ff.) vai pret sekas novērtējošiem argumentiem (MacCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 105 ff.).

¹⁰⁵ 19.lpp.

¹⁰⁶ Iepriekš 37. un turpm. lpp.; Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 84 ff.

¹⁰⁷ Sal. it īpaši: Söllner A. Der Richter als Ersatzgesetzgeber [Tiesnesis kā likumdevēja aizstājējs]. *ZG*, 1995, S. 3.

spēkā ir tā saucamā nozīmīguma teorija, kas nosaka, ka visi valsts pilsoņu kopdzīvei nozīmīgi lēmumi ir jāpieņem likumdevējiem. Šo nozīmīguma teoriju attīstīja Federālā Konstitucionālā tiesa, lai risinātu attiecības starp likumdevēju un izpildvaru.¹⁰⁸ Saskaņā ar to likumdošanas kompetenci konkrētās robežās var nodot izpildvarai, piemēram, deleģēt noteikumu pieņemšanu. Taču arī šīs iespējas robežas beidzas tur, kur jāpieņem fundamentāli lēmumi, kuri varētu ietekmēt pamattiesības, un tādēļ to izskatīšana ir piekritīga tikai vēlētām institūcijām. Situācija attiecībā uz tiesnesi, kurš nodarbojas ar tiesību tālākveidošanu, un likumdevēja varu ir līdzīga.¹⁰⁹ Principā viņš tiek aicināts īstenot tiesību tālākveidošanu. Šis apstāklis, pirmkārt, tiek pamatots ar vispārēja rakstura likumdošanas aktiem, ciktāl tie tiek nodoti tiesu varai, lai tos konkretizētu. Vienlaikus nodrošinot tiesības uz jurisdikciju, tiek leģitimēts tiesību tālākveidošanas process: tiesnesis nedrīkst norādīt pilsonim, kurš meklē savu tiesību aizstāvību, uz robjiem likumdošanā un atstāt viņu beztiesiskā stāvoklī. Vācijas *Pamatlikuma* 19.panta ceturtā daļa un 20.panta trešā daļa daudz vairāk nodrošina juridiska strīda izšķiršanu arī tad, ja nevar atrast nevienu tieši atbilstošu normu. Šī strīda izšķiršanas nepieciešamība rada tiesību tālākveidošanas kompetenci. Arī šīm pilnvarām tomēr ir sava robeža, un, proti, tur, kur runa ir par lēmumu pieņemšanu, kurus varētu pamatot, fundamentāli pārveidojot esošās normas. Šajā nozīmē būtiskus lēmumus, tāpat kā līdz šim, var pieņemt tikai likumdevēja vara arī tad, ja atsevišķā gadījumā to varētu uzskatīt par taisnīgu. Bažas par to, ka tiesību tālākveidošanas procesā varētu ietekmēt pamattiesības, ir tādas pašas, kādas tās ir izpildvaras normu radīšanas procesā. Tāpat kā noteikumu pieņemšanas pilnvarām ir tikai ierobežota rīcības telpa, arī tiesības uz jurisdikciju neleģitimē normu veidošanu ārpus tiesu instanču argumentācijas ietvariem, bet tikai leģitimē tiesnešu tiesību normu attīstību, balstoties uz esošo tiesību sistēmu.

Var iebilst pret to, ka tiesību attīstība attiecas tieši uz jomu, kurā lielā mērā pietrūkst likumdevēja lēmumu. Šis apgalvojums ir pareizs tikai tiktāl, ciktāl bieži nav atrodamī konkrēti noteikumi, kuri tiesnesim būtu jāpiemēro. Bet tas vē neliecina par vispārējiem principiem un tiesību pamatprincipiem, pēc kuriem tiesību tālākveidošanā varētu orientēties. Tādus regulāri var atrast arī tādās jomās, kurās nav tieši atbilstošu likuma

¹⁰⁸ Sal.: Federālās Konstitucionālās tiesas lēmumi nr. 33, 125; 34, 165; 40, 237; 41, 251; 45, 400; 47, 46; 47, 46; 49, 89.

¹⁰⁹ Söllner A. Der Richter als Ersatzgesetzgeber [Tiesnesis kā likumdevēja aizstājējs]. ZG, 1995, S. 3 ff.

noteikumu. Ja tādā veidā *Pamatlikumā* meklē atbildi uz izšķirošo metodisko jautājumu par to, kādus argumentus varētu likt tiesu instanču veiktās tiesību tālākveidošanas pamatā, noteikti izrādīsies, ka tiesu instances savos lēmumu meklējumos ir piesaistītas vienīgi pie juridiskiem argumentiem. Turpretim *Pamatlikumā*¹¹⁰ nav atrodams nekāds pamats tiesu instanču kompetences paplašināšanai attiecībā uz citiem, it īpaši tiesiski politiskiem argumentiem, un tiesneša lomas grozīšanu tādā veidā, ka tiesu instances, kas sākotnēji ir tiesību piemērošanas vara, kļūst par likumdevēja aizstājēju tiesību tālākveidošanas aspektā, ievērojot nozīmīguma teoriju. Arī tiesību tālākveidošanas procesā tiesnešiem tiek norādīts, ka lēmumi jāpamato tiesību sistēmas ietvaros. Tiesiski politisku argumentu vērā ņemšana vairs neietilpstot šajos patiesajos uzdevumos un arī konsekvēnti esot pretrunā ar demokrātijas principu. Normas par pilsoņu līdzaspastāvēšanu drīkst pieņemt tikai tās institūcijas, kuras šie pilsoņi ir ievēlējuši. Vācijā tiesnešus neievēlē tauta, un tādēļ attiecībā uz sevi viņi nekādā gadījumā nevar prasīt demokrātisku leģitīmāciju. Tas, ka viņi tomēr tālāk veido rakstītās tiesības, tiek attaisnots ar šo tiesību neapšaubāmi nepilnīgo dabu, kura kavē uzvedības priekšrakstu noteikšanu ar likumdevēja varas starpniecību katram iedomājamam gadījumam. Tomēr leģitīmācijas deficīts joprojām turpinās. Tiesiski politisku argumentu vērā ņemšana to tikai padziļinātu. Turpretim tiesu varas piesaiste pie juridiskiem argumentiem tomēr noved pie tā, ka likumdevēja varas radītās normas veido tiesnešu nolēmumu pamatu.

¹¹⁰ Cits uzskats par šo tēmu: Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung* [Saistošos tiesu nolēmumos ietvertās tiesību normas un Konstitūcija]. – Berlin, 1975, S. 130 ff.; Ipsen J. *Verfassungsrechtliche Schranken des Richterrechts*. *DVBl*, 1984, S. 1103 ff.; Wank R. *Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas robežas]. – Berlin, 1978, S. 113 ff.; Wank R. *Richterliche Rechtsfortbildung und Verfassungsrecht*. *ZGR*, 1988, S. 314 ff.; pretējs uzskats: Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem* [Tiesību meklēšana *contra legem*]. – München, 1992, S. 54 ff.; šeit pārstāvētais viedoklis – arī: Stern K. *Staatsrecht* [Valsts tiesības]. Band 1. – München, § 20 IV a 4.

Tiesnešu piesaiste pie juridiskiem argumentiem turpmāk apstiprināsies, ja atceras varas dalīšanas pamatprincipu.¹¹¹ Saskaņā ar *Pamatlikumu* tiesneši nav politiskās varas nesēji, bet gan ir neitrālas institūcijas. Sabiedrības attīstības vadīšana un satura noteikšana piekrīt demokrātiski leģitimētam parlamentam, tiesu varai jāpiemēro tā pieņemtās tiesību normas. Arī tad, ja pilnīga varas dalīšana ir ideāls, kas ar *Federālās Konstitucionālās tiesas likuma* ieviešanu, kurš pakārtots *Pamatlikumam*, nav pilnīgi īstenots, turpina eksistēt postulāts par atšķirīgu uzdevumu deleģēšanu dažādiem valsts varas nesējiem. Jo vairāk tiesneši tiek piesaistīti pie juridiskiem argumentiem, jo lielākā mērā tiek īstenots mērķis par tiesnešu piesaistīšanu vienīgi pie likuma. Ciktāl tiesu instanču spriedumu pamatā tiek likti nejuridiski un politiski apsvērumi, tiktāl tiesu vara iejaucas jomā, kas tai nepiekrīt, un tādā veidā pārsniedz savu kompetenci.

b) Tiesnesis kā “likumdevēja aizstājējs”? Teorijai par tiesneša obligātu piesaisti pie juridiskiem argumentiem, bez šaubām, var pretstatīt iepriekš pārbaudītos *Dvorkina*¹¹² kritiķus, jo, ņemot vērā trūkstošās normas daudzās jomās, tiesnešiem tomēr ir jāklūst par likumdevēja aizstājēju.¹¹³ Līdz ar to rodas jautājums, vai nevajag apcirt konstitucionālās demokrātijas un varas dalīšanas tiesību normas, precīzāk sakot, vai nevajag paplašināt tiesnešu argumentācijas robežas leģislatīvi konkrēti nedefinētās jomās.

¹¹¹ Sal.: Federālās Konstitucionālās tiesas lēmumi 18, 97 un sekojošie 34, 269; 38, 386 un turpm. 49, 89 un turpm. 49, 304 un turpm. 65, 182 un turpm. 69, 315 un turpm. 82, 6 un turpm.: Esser J. *Grundsatz und Norm in der richterlichen Fortbildung des Privatrechts* [Pamatprincips un norma privāttiesību tālākveidošanas procesā, ko veic tiesneši]. 4. Aufl. – Tübingen, 1990, S. 266 ff.; Fischer R. *Die Weiterbildung des Rechts durch die Rechtsprechung* [Tiesību tālākveidošana ar jurisdikcijas starpniecību]. – Karlsruhe, 1971, S. 38 ff.; Heldrich A. Das Trojanische Pferd in der Zitadelle des Rechts? *JuS*, 1974, S. 285 ff.; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 160; 244 ff.; Maunz T., Dürig-Herzog Art. 20, V, Rdnr. 75 ff.; Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem* [Tiesību tālāka attīstīšana *contra legem*]. – München, 1992, S. 52 ff.; Picker E. Richterrecht oder Rechtsdogmatik – Alternativen der Rechtsgewinnung? *JZ*, 1988, S. 1 ff.; S. 62 ff.; Schlüchter E. *Mittlerfunktion der Präjudizien* [Tiesu precedentu starpnieka funkcija]. – Berlin, 1986, S. 119; Schlüter W. *Das Obiter Dictum, Die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts*. – München, 1973, S. 16 ff.; S. 55 ff.; Wank R. *Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas robežas]. – Berlin, 1978, S. 119 ff.; S. 150 ff.

¹¹² Sk. iepriekš 39.lpp.

¹¹³ Sal.: Diederichsen U. *Die Flucht des Gesetzgebers aus der politischen Verantwortung im Zivilrecht*. [Likumdevēja bēgšana no politiskās atbildības civiltiesībās]. – Karlsruhe, 1974, S. 21 ff.

Demokrātijas un varas dalīšanas pamatprincipa ideālas īstenošanas priekšnoteikums ir darbīga likumdošanas vara, kura ar likumdošanas palīdzību rada iespējami daudzas tiesību normas. Faktiski praksē ļoti daudzās jomās valda vienīgi tiesnešu tiesību normas, nepastāvot nekādām likumdošanas varas vispārīgām normām vai centieniem aizpildīt robus likumdošanā.¹¹⁴ Atbilstoši tam vācu literatūrā trūkst balsu, kuras – nākot no visām pusēm – pieprasītu politisko argumentu integrāciju tiesu instanču lēmuma pieņemšanas procesā.¹¹⁵ To labi ilustrē saimnieciskās tiesības, ar kurām, piemēram, *Šteindorfs (Steindorf)*¹¹⁶ argumentē, ka tieši saistošos tiesu instanču nolēmumos ietvertās saimniecisko tiesību normas atrodas īpaša uzdevuma priekšā –piemērot ne tikai juridiskus noteikumus, bet arī pozitīvi radīt faktiskās attiecības. “Saimniecisko tiesību normām nav vairs tikai uzdevums novērst un izlīdzināt (..) radušos trūkumus, bet gan faktiskos apstākļus mainīt tā, lai šie trūkumi pēc iespējas vispār neparādītos. (..) Šo uzdevumu veidot var saukt par politisku uzdevumu, jo tas mērķē uz faktiskajiem apstākļiem un ir vērsts uz nākotni”.¹¹⁷ Tiesību un politikas ciešā savstarpējā saistība tiek uzsvēta arī tiesību teorijas literatūrā. Tā, piemēram, *Grimms (Grimm)* norāda:¹¹⁸ “[T]iesības – politiskas pēc izcelsmes, mērķiem un iedarbības – pilnībā var aptvert tikai kā politisku

¹¹⁴ Sk.: Baur F. Sozialer Ausgleich durch Richterspruch. *JZ*, 1957, S. 193 ff.

¹¹⁵ Sk. plašo *Veldes (Wälde)* atspoguļojumu: Wälde T.W. *Juristische Folgenorientierung, “Policy Analysis” und Sozialkybernetik: Methodische und organisatorische Überlegungen zur Bewältigung der Folgenorientierung im Rechtssystem* [Juridiskā orientēšanās uz sekām]. – Frankfurt, 1979, S. 30 ff.; un vispārīgi: Eckertz R. *Was heißt “politische Jurisprudenz”?, Eine Aufhebung, Rechtstheorie*. 1976, (Band 7), S. 162 ff.; Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung* [Saistošos tiesu nolēmumos ietvertās tiesību normas un konstitūcija]. – Berlin, 1975, S. 133 ff.; Ipsen J. *Verfassungsrechtliche Schranken des Richterrechts*. *DVBl*, 1984, S. 1103 ff.; Kühne R. Die Richter und die Politisierung der Rechtsprechung. *DriZ*, 1971, S. 113; Merz H. Neues zu den Methoden der Rechtsfindung? [Jaunami tiesību meklējumu metodēs?] In: Fortmoser u.a. *Rechtsanwendung in Theorie und Praxis. Symposium zum 70. Geburtstag von Arthur Meier-Hayoz*. – Basel, 1993, S. 63; Wank R. *Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas robežas]. – Berlin, 1978, S. 113 ff.

¹¹⁶ Likuma politika kā tulkošanas mēraukla, 21. un turpm. lpp.; sal. no otras puses: Söllner A. Der Richter als Ersatzgesetzgeber [Tiesnesis kā likumdevēja aizstājējs]. *ZG* 1995, S. 9 ff.; Söllner A. Zur Verfassungs- und Gesetzestreue im Arbeitsrecht. *RdA*, 1985, S. 329.

¹¹⁷ Söllner A. Zur Verfassungs- und Gesetzestreue im Arbeitsrecht. *RdA*, 1985, S. 233.

¹¹⁸ *JuS*, 1969, S. 507; sk. arī no ekonomiskā viedokļa: Ott C., Schäfer H.B. Die ökonomische Analyse des Rechts – Irrveg oder Chance wissenschaftlicher Rechtserkenntnis? *JZ*, 1988, S. 217; un kopsavilkuma veidā: Hopt K. Was ist von den Sozialwissenschaften für die Rechtsanwendung zu erwarten? *JZ*, 1975, S. 341 ff.

fenomenu. (..) Ja seko šai idejai, tad nevar vairs neatklāt arī politikas tiesību dogmatiku. Tikai tādā veidā var cerēt uz tiesību piemērošanas metodi, kura ir piemērota tiesību politiskajam raksturam”. Tāpat *Ipsens* (*Ipsen*) konstatē,¹¹⁹ ka “tiesneši nenovēršami veic politikas veidošanas uzdevumus”. *Meiers-Haocs* (*Meier-Hayoz*)¹²⁰ nonāk pie rezultāta, ka “[t]iesību piemērošana līdz ar to attālinās no atsevišķa gadījuma modelēšanas un, modelējot tiesisko kārtību, iegūst tiesiski politiskas iezīmes, tā kļūst par sabiedrības politiku”.¹²¹

Patiešām, jo mazāki ir likumdošanas priekšdarbi, jo plašāka kļūst joma, kas ir atvērta tiesu instanču radošajai darbībai,¹²² un jo lielāka ir atbildība, kuru likumdošanas vara uzvel tiesu varai. Tādā veidā likumdošanas varas normu trūkuma problēma atspoguļo varas dalīšanas pamatprincipa apdraudējumu, ciktāl tiesnešiem tiek nodota neskaitāmu atklātu jautājumu risināšana, nevis atbilstu sniegšana parlamentārā līmenī. Tomēr jājautā, vai no pieminētās kritikas var secināt, ka tiesu varai piemīt paplašināta kompetence, vai arī tā kļūst par likumdevēja aizstājēju.¹²³ Šā jautājuma sekas varētu būt šādas – nevis jāierobežo tiesību tālākveidošanai pieļaujamie argumenti, bet gan tie jāpaplašina.

¹¹⁹ Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung* [Saistošos tiesu nolēmumos ietvertās tiesību normas un konstitūcija]. – Berlin, 1975, S. 213; Ipsen J. *Verfassungsrechtliche Schranken des Richterrechts*. *DVBl*, 1984, S. 1103 ff.; Ipsen J. *Funktionsspezifische Aspekte richterlicher Verfassungsgebundenheit*. *NJW*, 1977, S. 2289 ff.; tāpat arī: Redeker K. *Legitimation und Grenzen richterlicher Rechtsetzung*. *NJW*, 1972, S. 411, kurš runā par tiesneša sprieduma veidojošo funkciju un tā tiesisko politisko saturu un ne tik pārliecinoši: Schlüter W. *Das Obiter Dictum, Die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts*. – München, 1973, S. 24, kurš katrā ziņā atzīst elementus, kas veidojas un rodas.

¹²⁰ *JZ*, 1981, S. 419.

¹²¹ Sal. arī: Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band IV. – Tübingen, 1975-77, S. 332; 335. Viņš tomēr noraida tiesiski politiskus argumentus attiecībā uz svarīgu administratīvu lēmumu trim gadījumu grupām; Wank R. *Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas robežas]. – Berlin, 1978, S. 115 ff.; kaut arī tas primāri attiecas salīdzinošo tiesību metodiku, sk. arī: Markesinis B.S., von Bar C. *Richterliche Rechtspolitik im Haftungsrecht* [Tiesu instanču tiesību politika atbildību regulējošās tiesībās]. – Tübingen, 1981, S. 4 ff.

¹²² Sal.: BGHZ 11, Anhang, S. 50 ff.

¹²³ Sal.: Raiser T. *Richterrecht heute, Rechtssoziologische und rechtspolitische Bemerkungen zur richterlichen Rechtsfortbildung im Zivilrecht*. *ZRP*, 1985, S. 116: “Likumdošanas un tiesu vara ir daudz vairāk uzskatāmas par divām valsts varām, kurām tiesību veidošana uzdots kopīgi: dialektiskā procesā un savstarpējā kontroles procesā”.

Šis viedoklis tomēr ir jānoraida. Pat tad, ja likumdevēja vara kādā jomā nav strukturējusi priekšrakstus, tas nekādā gadījumā neliek tiesu varai ieņemt likumdevēja varas vietu un īstenot tiesību tālākveidošanu, izmantojot likumdevēja varas kompetenci.¹²⁴ Daudz vairāk tā sava lēmuma pamatojumu var tikpat stingri saistīt ar juridiskiem argumentiem.¹²⁵ Tam saskaņā ar iepriekš izklāstīto juridisko un tiesiski politisko argumentu dalīšanu ir tādas sekas, ka tiesnesis nejautā, kāds lietas atrisinājums, ņemot vērā visus iespējami atbilstošos juridiskos un citus argumentus,¹²⁶ būtu vispiemērotākais un tad piemēro tam spēkā esošās tiesības. Jautājums ir tikai par to, kāds lietas risinājums vislabāk iekļaujas spēkā esošajā tiesiskajā kārtībā. Līdz ar to var sastapties ar lēmumiem, kuros vēlamu tiesiski politisku spriedumu nevar taisīt, jo to nekādi nevar pamatot ar juridiskiem argumentiem. Tomēr tie ir pieņemami tāpēc, ka tiesu varai ir jāatrod juridisks risinājums, nevis objektīvi labākais, ievērojot visas iespējami aizskartās intereses. Tā to, piemēram, formulē *Makormiks (MacCormick)*: “Leģitīmai tiesnešu darbības sfērai ir zināmas robežas: tiesnešiem ir jāspriež taisnīga tiesa saskaņā ar likumu, nevis jārada tiesības atbilstoši viņiem šķietami ideāli taisnīgai sabiedriskai kārtībai”.¹²⁷

Nav tiesa, ka likumdošanas normu trūkums priekšrakstu veidā noteikti noved pie tā, ka tiesu varai jāklūst par likumdevēja aizstājēju.¹²⁸ Daudz lielākā mērā spriedumus var taisīt arī ar tiesnešu rīcībā esošo juridisko argumentu, it īpaši ar tiesību principiem. Tādā gadījumā tiesu varas kompetence tiesību tālākveidošanas procesā nepaplašinās, bet gan

¹²⁴ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 84; von Hoyningen-Huene G.F. Rechtsfortbildung im Arbeitsrecht als Vorreiter und Vorbild? [Tiesību tālākveidošana darba tiesībās kā avangards un piemērs?] In: *FS der juristischen Fakultät zur 600 Jahr Feier der Ruprecht-Karls-Universität*. – Heidelberg, 1986, S. 353 ff.; Lerche P. Koalitionsfreiheit und Richterrecht. *NJW*, 1987, S. 2471; Pawlowski H.M. *Methodenlehre für Juristen, Theorie der Norm und des Gesetzes*. 2. Aufl. – Heidelberg, Karlsruhe, 1991, S. 139 ff.; Wank R. Die verfassungsgerichtliche Kontrolle der Gesetzesauslegung und Rechtsfortbildung durch die Fachgerichte. *JuS*, 1980, S. 551 ff.

¹²⁵ Sal.: Henke W. Wider die Politisierung der Justiz. *DRiZ*, 1974, S. 173; Sendlar H. Überlegungen zu Richterrecht und richterlicher Rechtsfortbildung. *DVBl*, 1988, S. 836; Sendlar H. Richterrecht – rechtstheoretisch und rechtspraktisch. *NJW*, 1987, S. 3240.

¹²⁶ Sk. iepriekš 33. un turpm. lpp.

¹²⁷ MacCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 107.

¹²⁸ Sal.: Hilger M.L. Überlegungen zum Richterrecht. In: *1. FS für Larenz*. – München, 1973, S. 112 ff.; Göldner D. Verfassung, Rechtsfortbildung und Lücke [Konstitūcija, tiesību tālākveidošana un robi likumdošanā]. In: *2. FS für Larenz*. – München, 1983, S. 208 ff.

izvirzās uzdevums atrast labāko juridiski pamatojamo risinājumu.¹²⁹ Tomēr tieši to bieži vien ir diezgan grūti izdarīt: tiesības var iztulkot ļoti dažādi, un vislabākā risinājuma pamatošanai tiek izvirzītas ļoti augstas prasības. Tomēr tiesu varai nevar palīdzēt izkļūt no šīs situācijas, ja paplašina tās kompetenci. Un tad varētu taisīt pavisam citādu tiesiski politisku spriedumu, lai gan arī tas bieži vien nedod viegli pamatojamus rezultātus. Līdz ar to tiktu pārsniegts *Pamatlikumā* noteiktais uzdevumu loks, ar kuriem tiesu varai tiek uzlikts pienākums atrast pareizo risinājumu spēkā esošajās tiesībās. Arī tiesību tālākveidošanas procesā tiesu varas uzdevums tāpat nav saskatāms likumdevēja aizstāšanā, bet gan tiesību piemērošanā un tālākā attīstīšanā.

2. Atpakaļējā spēka problēma

Līdztekus jautājumam par atvasināšanu no demokrātijas un varas dalīšanas principa jautājumu par uzticības pievēršanos draudiem, izmantojot atpakaļēju spēku, saskaņā ar *Dworkina*¹³⁰ teoriju var attiecināt uz tiesu instanču orientāciju un tiesiski politiskiem argumentiem. Ja izdodas tiesnesi cieši sasaistīt ar juridiskiem priekšrakstiem vai principiem, viņa lēmums pilsoņiem ir vieglāk paredzams, jo šāds tiesu instances sprieduma pamatojums viņiem ir tik pieejams, cik vien tas ir iespējams. Ja turpretim kādas tiesu instances lēmums izpaužas kā visdažādāko politisko aspektu izsvēršana, tad lietas izskatīšana pilsonim kļūst par ļoti nedrošu procesu, uz kura rezultātu viņš lielā mērā var tikai cerēt, nevis paļauties.¹³¹

Pret šo argumentu *Dworkina* kritiķi iebilst, uzskatīdami, ka uzticības pievēršana tāpat esot absolūti nenovēršama un tieši tāpat attaisnojama ar *policies*, kā arī ar *principles* starpniecību.¹³² Tam tomēr šādā formā

¹²⁹ BVerfGE (Federālās Konstitucionālās tiesas lēmumi) 13, 331: “saskaņā ar savām funkcijām ir ciešāk sasaistīti nekā likumdevējs”; tā arī: Frowein J.A. Randbemerkungen zu den Grenzen des Richterrechts in rechtsvergleichender Betrachtung [Piezīmes attiecībā uz saistošos tiesu nolēmumos ietverto tiesību normu robežām salīdzinošā vērtējumā]. In: *Richterliche Rechtsfortbildung, Erscheinungsformen, Auftrag und Grenzen, FS der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*. – Heidelberg, 1986.

¹³⁰ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 96 ff.

¹³¹ Sal.: Richards D.A.J. Rules, Policies and neutral principles: the search for legitimacy in common law and constitutional adjudication. *11 Georgia Law Review*, 1977, S. 1092 ff.

¹³² Sk. iepriekš 41.lpp. un: Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 91 ff.

nevarētu piekrist.¹³³ Tā gan ir patiesība, ka abas juridiska strīda puses parasti uzsāk tiesas procesu, kurā tās paļaujas uz tiesībām, kas viņām pienākas. Var secināt, ka patiesībā sarežģītās lietas ir tās, kurās strīda puses var atsaukties uz kādu tām izdevīgu tiesību principu,¹³⁴ un tad tiesu instancēm ir jāizsver šie juridiskie principi, jo tomēr ir atšķirība, vai nenovēršamā uzticēšanās tiek pieviltā dažādu savstarpēji pretrunīgu tiesību principu izsvēršanas rezultātā, vai arī iesniegtā prasība tiek noraidīta tādēļ, ka tas atbilst kādam šai brīdī vēlamam politiskam mērķim. Tradicionāla tiesu instances loma ir saprātīgi izsvērt pretējās un pamatotās intereses, un šim uzdevumam tiesneši ir leģitimēti. Turpretim nav tiesību, kas ļautu juridiska strīda puses uzskatīt nevis par indivīdiem ar noteiktām prasībām, bet gan par noteiktu interešu grupu pārstāvjiem, kuru vidū būtu meklējams politisks izlīdzinājums, kā to dara likumdevēja vara. Tā rezultātā tiesiski politisks arguments nevar attaisnot uzticēšanās pievilšanu. Turpretim juridisks arguments leģitimē uzticības pievilšanu, jo tas parāda, kādēļ uzticēšanās priekšmetam – zaudētajam izdevīgam argumentam – jāatkāpjas labāka juridiska pretargumenta priekšā.

3. Funkcionāli argumenti

Visbeidzot – var minēt vairākus funkcionālus iebildumus, kuri ir pretrunā ar tiesu instanču orientēšanu uz politiskiem apsvērumiem.¹³⁵ Tiesnešu īstenotā politika nevar realizēties likumdošanas procesa sagatavošanas abstraktā formā, bet gan tikai izlemjot kādu atsevišķu gadījumu. Tas tāpat nozīmē, ka tad, ja kāds kā tiesnesis grib darboties tiesiski politiski, nevis atrisināt kādu lietu bez aizspriedumiem un objektīvi, šī lieta būtu jāuztver kā tipiska un būtu jāizlemj, pēc iespējas neņemot vērā tās konkrētās īpatnības. Taču līdz ar to bezkaislīga tiesneša priekšā strīda puses zaudē viņām ar tiesībām piešķirto stāvokli; noteiktos apstākļos viņu lieta tiek politizēta¹³⁶ un izmantota kā precedenta gadījums, nevis tiek izlemta, ņemot vērā individuālās pazīmes.

¹³³ Pavisam nepareizs ir apgalvojums (par to sk.: iepriekš 41. un turpm. lpp.), ka sarežģītos gadījumos pirms tiesas lēmuma pieņemšanas nevienai no pusēm nepienākas nekādas tiesības, līdz ar to uzticēšanās vispār nerod nekādu pamatu. Uzticēšanās pamatā ir juridiski argumenti, kuri runā par labu kādai no strīda pusēm. Vienai no pusēm jau no paša sākuma piemīt tiesības, ja labāki argumenti runā tai par labu.

¹³⁴ Sal.: McCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 101 ff.

¹³⁵ Sal.: Söllner A. Der Richter als Ersatzgesetzgeber [Tiesnesis kā likumdevējs]. ZG, 1995, S. 10 ff.

¹³⁶ Kā daudzos gadījumos ASV, sal. tikai gadījumu (tomēr krimināltiesībās) ar *R.King* (*R.King*), kurš noveda pie masu nemieriem Losandželosā; sk. arī: Hopt K. *Die dritte Gewalt als politischer Faktor, Eine Fallstudie zur Reform der Wahlkreiseinteilung in den USA* [Trešā vara kā politisks faktors]. – Berlin, 1969, S. 207 ff.

Tiesu informēšanas iespējas par pieņemto lēmumu sociālajām sekām ir ārkārtīgi ierobežotas, un var uzskatīt, ka seku izvērtēšanas inkorporēšana tiesu instanču nolēmumos bieži novestu pilnīgi pretējā virzienā,¹³⁷ jo tiesa koleģiālā sastāvā diez vai spētu paredzēt un novērtēt visdažādākās jaunā lēmuma sekas. Tiesnesim lieta vienmēr atspoguļojas kādā konkrētā veidā, tūlīt neatpazīstot tās īpatnības konkrētajā gadījumā. Diez vai tālāk būtu jāpiemin, ka tiesu varas rīcībā nemaz nav likumdošanas varas līdzekļu, lai uzsāktu empīriskus un statistiskus pētījumus un sagatavotos normu radīšanai salīdzināmā veidā.

Bez tam tiesu instanču pieņemtam priekšrakstam nav nekādas ietekmes uz pārējo tiesību sistēmu, un līdz ar to tas bieži paliek vienreizējs.¹³⁸ Pat uz sabiedrības uzvedību kopumā attiecināms regulējums noteikti netrāpīs mērķī, tādēļ tiesneši var darboties tikai vienā izolētā jomā. Plaša vēriena reformas turpretim nevar īstenot tikai ar tiesnešu tiesību normu starpniecību, to īstenošanā nepieciešama likumdošanas varas iejaukšanās.

Visbeidzot – atliek pārdomāt *Larenca (Larenz)* iebildumus, kurš uzsver, ka pārsvaru gūstošs tiesu politisks partejiskums iespaidīgi graus to autoritāti un ticību to neatkarībai.¹³⁹ Vācu sistēmā nepazīst tiesnešu kontroles mehānismus, izmantojot sabiedrisko domu, vai arī tiešas vēlēšanas, kurās piedalās pilsoņi,¹⁴⁰ tādēļ nav iespējama vispārēja diskusija, kurā piedalītos sabiedriskā doma un kura notiek pirms likumdošanas procedūras.

¹³⁷ Heldrich A. Höchstrichterliche Rechtsprechung als Triebfeder sozialen Wandels – Betrachtungen zur Entwicklung und Auswirkung der Judikatur des amerikanischen Obersten Gerichtshofs in der Rassenfrage. In: Reh binder, Schelsky *Zur Effektivität des Rechts – Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie III*. 1972, S. 337.

¹³⁸ Wank R. *Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas robežas]. – Berlin, 1978, S. 187 ff.

¹³⁹ Larenz K. *Methodenlehre*. 6. Aufl., S. 428.

¹⁴⁰ Sal. attiecībā uz tiesnešu ievēlēšanas sistēmu: Stern K. *Staatsrecht* [Valsts tiesības]. Band. 2. – München, 1980, S. 399; tikai daļēji citādāk tas ir amerikāņu sistēmā: von Mehren A. *Law in the United States*. – Boston, 1987, S. 47.

IV. Rezultāts

Juridiskās argumentācijas tālāku izplešanos tiesību tālākveidošanas procesā, iekļaujot tajā nejuridiskus, it īpaši tiesiski politiskus argumentus, nevar attiecināt uz vācu metodes mācību. Funkcionāli iemesli parāda, ka tiesnesis nav pietiekami piemērots tiesiski politisku argumentu pārbaudei un izmeklēšanai, kā tas notiek likumdošanas procesā. No valsts tiesību teorijas viedokļa, tiesu varai pietrūkst demokrātiskās leģitimācijas, lai tiesības tālāk veidotu ar tādas mērauklas palīdzību, kas atrodas ārpus tiesiskās sistēmas. Līdz ar to tiesnesim tiek norādīts, ka tiesību tālākveidošanas procesā, tāpat kā tiesību piemērošanas procesā, savi lēmumi jāpamato ar juridiskiem argumentiem.

C. Tiesneša lēmuma pieņemšana ar juridisku argumentu palīdzību

Uz pirmajiem diviem jautājumiem,¹⁴¹ kuri tika sākumā iztirzāti, varēja atbildēt, apstiprinot iespēju atdalīt juridiskus argumentus no tiesiski politiskiem argumentiem un tiesu instanču veiktos tiesību meklējumus sasaistot ar juridiskiem argumentiem. Trešais jautājums par juridiski teorētisku iespēju pieņemt lēmumu vienīgi ar juridisku argumentu palīdzību,¹⁴² t.i., pieņemt saturiski pilnvērtīgu tiesneša lēmumu, izmantojot tiesības, līdz šim paliek atklāts.

I. “*One right answer thesis*” kā premisa piesaistei pie juridiskiem argumentiem

Jebkura tiesneša ierobežošana ar *principles* jeb juridiskiem argumentiem obligāti izvirza priekšnoteikumu, ka jautājumus, kas nepieciešami lēmuma pieņemšanai, var atrisināt ar šādu *principles* palīdzību. Tie tikai tad ir spēcīgi, ja gadījumos, kad neviena rakstītā tiesību norma nav tieši atbilstoša, apmierinošu risinājumu var iegūt, izmantojot tiesību sistēmu. Tieši to *Dworkins* mēģina pierādīt ar savu tēzi par vienīgo pareizo atbildi (“*one right answer thesis*”):¹⁴³ blakus rakstītām tiesībām tajā ietilpst arī principi, ar kuriem izlemjami tiesību normās nenoregulēti gadījumi. *Dworkins* uzskata, ka šie principi bez tam vēl dod vienīgo pareizo atbildi ikvienā iedomājamā gadījumā. Tiesneša loma tātad esot iztulkot tiesību sistēmu, lai izstrādātu šo vienu atbildi.

¹⁴¹ Iepriekš 20.lpp.

¹⁴² Turpat.

¹⁴³ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 14 ff.; un visbeidzot: Dworkin R. *Pragmatism, Right Answers, and True Banality*. In: Brint, Weaver (Hrsg.) *Pragmatism in Law and Society*. – Boulder, San Francisco, Oxford, 1991, S. 359 ff.

1. Lēmumu pieņemšana ar noteikumu un principu palīdzību

Saskaņā ar *Dworkina* teoriju noteikumus var apjēgt, no vienas puses, kā sastāvošus no priekšrakstiem un, no otras puses, – no principiem.¹⁴⁴ Noteikumi pie tam ir pastāvīgi priekšraksti, kuri kādā konkrētā faktiskā situācijā vai nu atbilst, vai arī neatbilst: “Normas ir piemērojamas tā: “viss vai nekas”. Ja iestājas normā paredzētie apstākļi, tad norma vai nu ir derīga, un šajā gadījumā normā dotā atbilde ir jāakceptē, vai arī norma nav derīga, un šajā gadījumā tā nolēmumam neko nedod”.¹⁴⁵ Turpretim principi satur tikai kāda noteikta lēmuma pamatus, neparedzot to piemērošanas nosacījumus. Tie var atbilst daudzos apstākļos un daudzas reizes var atspoguļot pietiekamu pamatu, lai izlemtu tā vai citādi. Taču tie nav normas, kurām konkrētā situācijā varētu pakārtot kādus apstākļus.¹⁴⁶ Princips “satur pamatideju, kas virza konkrētajā virzienā, bet tas noteiktu nolēmumu nepadara par nepieciešamu”.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Debate par priekšrakstiem un principiem ir ļoti sazarota, un to nevar šeit izsmeloši pārbaudīt. Turpmāk vienīgi jāatspoguļo dažādo pozīciju izpratnei obligātos pamatvilcienus, sal. attiecībā uz pārējo: Alexy R. *Rechtstheorie* [Tiesību teorija]. Beiheft 1. 1979, S. 59 ff.; Alexy R. *Rechtsregeln und Rechtsprinzipien*. *ARSP*, Beiheft 25. 1985, S. 13 ff.; Eckhoff T. *Legal Principles*. In: *FS für R.S. Summers*. – Berlin, 1994, S. 38 ff.; Penski U. *Rechtsgrundsätze und Rechtsregeln – Ihre Unterscheidung und das Problem der Positivität des Rechts*. *JZ*, 1989, S. 105 ff.

¹⁴⁵ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 24.

¹⁴⁶ Ja šī atšķiršana tiek veikta attiecībā uz *Dworkina* iepriekš pārbaudīto *principles* atdalīšanu no *policies*, tad iegūst sekojošu kopainu (Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 22 ff.): tiesības satur divējādus normu veidus: noteikumus un principus. Noteikumi ir rakstītās tiesību normas ar norādījumiem uz juridiskām sekām, principiem turpretim ir vispārējs raksturs. Principus savukārt var iedalīt *principles* un *policies*. *Principles* atspoguļo pamatprincipus, kurus var tieši atvasināt no kāda tiesību avota. *Policies* ir pamatprincipi, kuri izriet no apsvērumiem, kas neatrodas tiesību jomā. Protams, tas šķiet mazāk konsekventi, ja *Dworkins*, no vienas puses, atzīst *policies* par tiesību sastāvdaļu, bet, no otras puses, grib tos izslēgt no tiesu instanču īstenotās argumentācijas. Tādēļ labāk ir *policies* vispār nepakārtot juridiskiem principiem, bet gan uzskatīt tos par ārpus tiesībām esošiem argumentiem *principu formā* (nevis noteikumu formā).

¹⁴⁷ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 26; Alexy R. *Rechtsregeln und Rechtsprinzipien*. *ARSP*, Beiheft 25, 1985, S. 15 ff., bez šaubām, trāpīgi norāda uz vājajiem punktiem *Dworkina* definīcijā par noteikumiem un principiem. Saskaņā ar viņa teoriju noteikumi ir normas, kuras “vienmēr var vai nu izpildīt, vai neizpildīt” (Alexy R. *Rechtsregeln und Rechtsprinzipien*. *ARSP*, Beiheft 25, 1985, S. 20). Turpretim principi ir optimizēšanas prasības, kuras “var izpildīt dažādi” (Alexy R. *Rechtsregeln und Rechtsprinzipien*. *ARSP*, Beiheft 25, 1985, S. 20; Alexy R. *Theorie der Grundrechte* [Pamattiesību teorija]. – Frankfurt, 1986, S. 75 ff.

Noteikumi izšķir tiesu instanču nolēmumus tajos gadījumos, kad lietas apstākļi tieši tiek aptverti ar rakstītās tiesību normas dispozīciju. Principi turpretim atbilst it īpaši tad, ja tieši neiejaucas kāds noteikums. Tie darbojas kā argumenti, kurus iespējams izvirzīt par kādu noteiktu risinājumu vai pret to. Ja tiesības sastāv no noteikumiem un principiem,¹⁴⁸ tad tāda tiesneša stāvokli, kurš nodarbojas ar tiesību tālākveidošanu, varētu atspoguļot šādi: proti, viņš darbojas jomā, kurā nav tieši atbilstošu normu. Saskaņā ar *Dworkina*¹⁴⁹ teoriju tas tomēr nenozīmē, ka viņam tādēļ jāpieņem lēmums, kas ir pilnīgi nesaistīts un bez saturiskām vadlīnijām. Daudz lielākā mērā šeit iejaucas tiesību principi, kas nosaka tiesu instanču nolēmumus, pamatojoties uz mērķim izvirzītajām prasībām. Tiesnesis tāad pakārto saskaņā ar noteikumiem, lai gan viņa uzdevums ir katru reizi izvērst atbilstošus principus.

2. “One right answer thesis”

Saskaņā ar *Dworkina* teoriju tiesību principu izvēršanas pamatā, pieņemot tiesu instanču lēmumu, ir mērķis atrast pareizo atbildi, kuru tiesību sistēma jau tur gatavībā attiecīgajam gadījumam. “Manas idejas ir virzītas uz to, ka bieži vien eksistē vienīgā pareizā atbilde uz sarežģītiem tiesiskiem jautājumiem.”¹⁵⁰

¹⁴⁸ To nevar apstiprināt tūlīt: no pozitīvistiskā viedokļa, tikai tās normas atzīstamas par tiesību sastāvdaļu, kuras kaut kādā veidā ir suverēni noteiktas. Principi tomēr visbiežāk nav kategoriski saistāmi ar likumdošanas varas pavēli (sal.: van Hoecke M. *The Use of Unwritten Legal Principles by Courts*. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 129 ff.). Šeit jautājums var palikt atklāts, tā kā pozitīvistiskā kritika, pat tad, ja tā atzīst, ka principi ir tiesiskās sistēmas sastāvdaļa, tomēr apgalvo, ka tie nevar noteikt tiesnešu saturisko izšķiršanos. Sal.: Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 40 ff.; MacCormick N. Dworkin as Pre-Benthamite. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and contemporary jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 187 ff.

¹⁴⁹ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 68 ff.; Dworkin R. *Law, Philosophy and Interpretation*. *ARSP* 80, 1994, S. 463 ff.; sal. arī: Alexy R. *Begriff und Geltung des Rechts* [Tiesību jēdziens un spēkā esamība]. – Freiburg, München, 1992, S. 119 ff.; un kritiski: Röhl K. *Allgemeine Rechtslehre* [Vispārējā tiesību mācība]. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1995, S. 272 ff.

¹⁵⁰ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 279; patiesībā *Dworkins* min tikai vienu gadījumu, kad neeksistē viena pareiza atbilde, proti, tad, kad iespējams izvirzīt pamatprincipus gan par, gan pret kādu lēmumu, un tie ir vienādi nozīmīgi (“*tie judgment*” [Red. tulk.: “neizšķirts spriedums”]); ibid., S. 285; sal. arī: Dworkin R. *No Right Answer?* In: Hacker, Raz (Hrsg.) *Law, Morality and Society: Essays in Honour of H.L.A. Hart*. – Oxford, 1977, S. 58 ff.

Tam ir atšķirīgas implikācijas. Vispirms *Dworkins* noliedz patiesu robu eksistēšanu tiesībās tādā jomā, kurā tiesības vispār nepiedāvā nekādu risinājumu. Jebkurā gadījumā, arī tad, ja ir pavisam jauna veida faktiskie apstākļi, no spēkā esošajām tiesībām principā var atvasināt atbildi, kaut arī šādā nolūkā visādā ziņā jāpiesaista ļoti abstrakti pamatprincipi. Bez tam vēl no tiesību sistēmas var izsecināt, kādā veidā jāizšķiras starp dažādām attaisnojamām lietas risinājuma alternatīvām. Pat tad, ja katra risinājuma modeļa labā var izvirzīt vērā ņemamus juridiskus pamatojumus, beigu beigās tikai viens rezultāts ir pareizs. Tātad tiesnesim sprieduma meklējumos nav jāizdara nesaistīti apsvērumi, bet gan jāmeklē atbilstošais lēmums: "Es apstrīdu populāro teoriju par to, ka tiesnešiem ir dota rīcības brīvība sarežģīto lietu izlemšanā. Es pieļauju, ka tiesību principi, kuri runā par labu prasītājam, dažiem juristiem šķiet pārliecinošāki (..), bet vienlaikus mazāk pārliecinoši citiem. Es apgalvoju, ka pat šādā situācijā tas dod katrai no pusēm saprātīgu pamatu (..) noliegt, ka tiesnesim ir rīcības brīvība izlemt otrai pusei par labu".¹⁵¹

Pareizās atbildes atrašana, protams, īpaši problemātiska ir tad, ja dažādi, bet tomēr vienādā mērā atbilstoši tiesību principi nonāk pretrunā¹⁵² viens ar otru tādā veidā, ka attiecīgā brīdī dažādus risinājumus var pamatot ar vienu tiesību principu. "*One right answer thesis*" izvirza priekšnoteikumu, ka arī šajā jomā eksistē pareizā atbilde, kura tiesnesim ir jāatrod. Šo pareizo atbildi *Dworkins* piemēra dēļ izstrādā ar ideālā tiesneša Herkulesa palīdzību.¹⁵³ Herkules kalpo par pārcilvēciska tiesneša modeli, kura rīcībā ir ideālas iespējas un lēmuma pieņemšanas apstākļi un kurš katrai lietai var sameklēt pareizo atbildi. Katru lēmumu viņš pamato, atsaucoties ne tikai uz juridiskiem noteikumiem un principiem, bet arī uz socioloģijas un valsts teoriju, kas katram atsevišķam noteikumam ierāda savu vietu. Tas nozīmē, ka viņš katrā spriedumā mēģina ne tikai izdibināt kādas normas vai saprātīgas tiesību jomas jēgu un mērķi, bet gan daudz vairāk – visu tiesību jēgu un mērķi un tās attiecību pret sabiedrību. *Dworkins* apgalvo, ka šādā visaptverošā teorijā beigu beigās jāiekļaujas jebkuram tiesu instanču izdarītam

¹⁵¹ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 280; šī koncepcija ir tālāk attīstīta: Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 225 ff.

¹⁵² Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 81.

¹⁵³ Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 245; Uusitalo J. Hercules at the Crossroads, Dworkinian Interpretation and the Gadamerian Reality. In: Aarnio A., Paulson, Weinberger, von Wright, Wyduckel (Hrsg.) *Rechtsnorm und Rechtswirklichkeit, FS für Krawietz*. – Berlin, 1993, S. 719 ff.

pamatojumam, un tam ir jāsaskaņojas ar šīs teorijas vērtībām.¹⁵⁴ Ar šo ļoti sasprindzināto koncepciju var atrast pareizo atbildi arī tajos gadījumos, kad konkurējoši tiesību principi prasa atšķirīgus risinājumus. Tā eksistē lēmumā, kuru vislabāk var pamatot ar teoriju, kas izskaidro tiesības un valstisku sabiedrību.

Tā tiesnesim, kurš orientējas pēc Herkulesa, vispirms ir jāuzdod jautājums par to, kāds iedomātas lietas risinājums vislabāk iederētos likumu un tiesu precedentu noteiktajos ietvaros.¹⁵⁵ Jo augstāka ir atbilstības pakāpe tiesību noteikumiem un tiesību principiem, kas ietverti iepriekšējos tiesu precedentos vai likumos, jo tas lielākā mērā runā par šī risinājuma pārņemšanu. Turpretim, jo vairāk kāds lēmums ir attālināts no līdzšinējās tiesību sistēmas, jo mazāk tas liecina par to, ka to varētu uzskatīt par pareizo atbildi. Ja pēc tiesību analīzes tomēr paliek dažādi iedomājami risinājumi, tad jāturpina izmeklēt, – vai tos var apstiprināt visas valstiskās sabiedrības teorijas ietvaros. Arī šeit savukārt jāatkāpjas tiem risinājumiem, kurus nevar attaisnot ar iesaistītās sabiedrības vērtībām, tomēr priekšroka dodama tiem, kas apliecina vislielāko atbilstību šīs sabiedrības tiesību principiem un pamatvērtībām. Arī sarežģītās lietās (angl. *hard cases*) Dworkins, šādi izmantojot Herkulesa modeli, vienmēr grib izstrādāt vienīgo pareizo atbildi. Tā eksistē visu tiesību noteikumu un tiesību principu, kā arī sabiedrības morāles normu kopumā.

Pat tad, ja tiesnesis patiesībā neveiks visus šos pamatošanas procesa soļus, Herkulesa modelis divējādā ziņā ir nozīmīgs: tas parāda tiesnesim, kas atrodas lēmuma pieņemšanas procesā, viņa centienu mērķi, proti, īstās atbildes atklāšanu. Bez tam tas kalpo vēl kā pozitīvs piemērs tam, kādā veidā var iegūt pareizo atbildi.

II. “One right answer thesis” kritika

Jau, no pozitivistiskā viedokļa, nebija iespējas saglabāt tiesnešu lēmumu pamatošanas piesaisti vienīgi pie *principles* jeb juridiskiem argumentiem.¹⁵⁶ Tomēr vēl izšķirošāka ir attieksme pret “one right answer thesis”.¹⁵⁷ Saskaņā ar šo kritiku tiesības nekad nespēj vienveidīgi

¹⁵⁴ Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 265 ff.; kritiski par Herkulesa modeli: Merz H. Neues zu den Methoden der Rechtsfindung? [Jaunumi tiesību meklēšanas metodēs?] In: Fortmoser u.a. *Rechtsanwendung in Theorie und Praxis, Symposium zum 70. Geburtstag von Arthur Meier-Hayoz*. – Basel, 1993, S. 55 ff.

¹⁵⁵ Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 240 ff.

¹⁵⁶ Sal. iepriekš 39.lpp.

¹⁵⁷ Sal. it īpaši: Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 140 ff.

ietekmēt tiesnešu lēmumus. Turpretim tiesnesim paliek rīcības telpa – vai noteikumu iztulkošanā, vai arī principu konkretizēšanā –, kurās tiesnesim jātaisa patstāvīgs spriedums. No tā tiek secināts, ka šajā brīvajā telpā nebūtu saprātīgi ierobežot svarīgus argumentus. Tiesnesis tiktu saistīts ar *principles*, kaut gan tiesības nevar dot atbildi uz konkrēto jautājumu. Pretējo viņam aizliedz ierobežotā *policies* vērā ņemšana, kaut gan tie, iespējams, varētu viņam sniegt saturiskas vadlīnijas.

1. Tiesneša apsvērumi, piemērojot tiesību normas

Saskaņā ar modernās pozitīvistiskās tiesību teorijas pamatlicēja H.L.A.Hārta (H.L.A.Hart) viedokli tiesības būtībā atspoguļo noteikumu sistēmu. Dažās situācijās ar tiem var saturiski izšķirt, kādu lēmumu pieņems tiesu instances, turpretim daudzos gadījumos tiesnesim, kas pieņem lēmumu, lielākā vai mazākā mērā tiek piešķirta iespēja apsvērt, kurš risinājums ir visatbilstošākais.

Atbilstoši Hārta teorijai konkrētās lietās tiesneši lielā mērā var izšķirties, izmantojot rakstītos likumus, proti, tad, kad kāda vārda vai juridiska noteikuma būtiskākās nozīmes iztulkošana ir strīdīga, piemēram, vārda “automobilis” pakārtošana tiesiskam jēdzienam “satiksmes līdzeklis”.¹⁵⁸ Tomēr juridiski noteikumi katrā ziņā ir atklāti, jo tie tiek formulēti ar valodas palīdzību.¹⁵⁹ Cietais jēdziena kodols tiek aptverts ar nozīmes sētu. Tam ir raksturīgi, ka vairs nevar skaidri noteikt, vai atsevišķi priekšmeti, vai situācijas tiek ietvertas pareizajos juridiskajos noteikumos. Šeit, piemēram, iederētos jautājums, vai arī elektriskie invalīdu ratiņi, velosipēdi vai invalīdu ratiņi uzskatāmi par “satiksmes līdzekļiem” tiesisko priekšrakstu nozīmē. Par šo aptverošo sētu tiesnesis lemj pēc saviem ieskatiem.¹⁶⁰ Zināmi apstākļi varētu liecināt par to, ka velosipēdus var pakārtot “satiksmes līdzekļu” jēdzienam, citi – liecina par pretējo. Ar šo izšķiršanos tiesnesis atrodas izvēles situācijā starp atvērtām alternatīvām, par kurām tiesības nedod nekādu saturisku ievirzi.¹⁶¹

¹⁵⁸ “Core of settled meaning”. Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 140; Hart H.L.A. *Positivism, Law and Morals*. In: Hart H.L.A. *Essays in Jurisprudence and Philosophy*. – Oxford, 1983, S. 63; sal.: Koch H.J., Rüßmann H. *Juristische Methodenlehre und analytische Philosophie*. ARSP, Beiheft Band 44, 1991, S. 186 ff.; Langenbucher K. *Zur Rolle des Richters in der anglo-amerikanischen Rechtstheorie*. *Rechtstheorie* 25 [Tiesību teorija 25]. 1994, S. 402 ff.; Pawlik M. *Ronald Dworkin und der Rechtsbegriff*. *Rechtstheorie* 23 [Tiesību teorija 23]. 1992, S. 289 ff.

¹⁵⁹ “Open textured”. Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 140 ff.

¹⁶⁰ *Ibid.*, S. 124 ff.

¹⁶¹ “Something in the nature of a choice between open alternatives must be made” [*Red. tulk.*: “Starp atvērtajām alternatīvām zināmā mērā ir jāizdara izvēle”]. Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 124; sal. arī: Altman A. *Critical Legal Studies, A Liberal Critique*. – Princeton, 1990, S. 35 ff.

Taču, ne tikai piemērojot tiesību noteikumus, tiesneši darbojas nesaistītā pašu ieskatu jomā.¹⁶² Pat ja piekritam, ka tiesības bez noteikumiem sastāv arī no principiem,¹⁶³ tad saskaņā ar pozitivistisko teoriju tiesību sistēma tomēr pilnībā neizšķir tiesneša lēmumu jebkurā gadījumā.¹⁶⁴ Tā *Hārts*, runājot par *Dvorkina* uzskatiem, norāda, ka neeksistējot tādās jomas, kurās tiesnesim faktiski būtu jānosaka saturiskās vadlīnijas, personiski par to atbildot, tādēļ vienmēr esot iespējama orientēšanās pēc principiem kā vēlmju priekšstatiem (“cēls sapnis”):¹⁶⁵ “Vai tiesību sistēmai nav iespējami konfliktējošie principi? Vai atsevišķu normu vai kādu konkrētu normu kopumu nevar vienādi sekmīgi izskaidrot ar noteiktu skaitu dažādu hipotēžu? Ja tā ir, vai tad nebūs nepieciešama tiesneša izvēle šajā augstajā līmenī, un ja tā ir, vai tad tiesas izvēle būs likumdošanas akts, nevis jau esošo tiesību tālāka noskaidrošana?”¹⁶⁶ Pat tad, ja tiktu atzīts, ka tiesības bez noteikumiem sastāv arī no principiem, tie tomēr nevarētu tiesnesi nešaubīgi orientēt uz kādu risinājumu, jo tie vienmēr jāapsver viens attiecībā pret otru. Tikmēr, kamēr šai apsvēršanai netiek piedāvāti metanoteikumi, it īpaši prioritātes relācijas formā attiecībā uz principiem,¹⁶⁷ kuri saskaņā ar *Hārta*¹⁶⁸ teoriju saduras, minētā tiesneša brīvā telpa turpina eksistēt, kurš lielā mērā ir nesaistīts visdažādāko izvēles iespēju priekšā.

Līdz ar to noteikumu līmenī neizriet pietiekama tiesnešu izšķiršanās iespēja, jo noteikumiem katrā ziņā obligāti jāpastāv no neskaidriem jēdzieniem. Arī principu līmenī tomēr trūkst izšķiršanās iespējas, ciktāl principi vienmēr jāapsver viens attiecībā pret otru, nepastāvot juridiski atzītam metaprintīpam.

¹⁶² Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 77 ff.; Donato J. Dworkin and Subjectivity in Legal Interpretation. 40 *Stanford Law Review*, 1988, S. 1526 ff.

¹⁶³ Sal. par šo strīdu, no vienas puses: Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 28 ff.; no otras puses: Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 144 ff.

¹⁶⁴ McCormick N. Dworkin as Pre-Benthamite. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and contemporary jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 182 ff.; Raz J. Professor Dworkin's Theory of Rights. 26 *Political Studies*, 1978, S. 123 ff.

¹⁶⁵ 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 969 ff.

¹⁶⁶ Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 981 ff.

¹⁶⁷ Alexy R. Rechtsregeln und Rechtsprinzipien. *ARSP*, Beiheft 25, 1985, S. 22.

¹⁶⁸ 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 969 ff.

2. Vienas pareizās atbildes neiespējamība

No iepriekš aprakstītās brīvās telpas esamības, kurā tiesnešiem nevar dot izšķiršanās iespēju, no pozitīvistiskā viedokļa izriet,¹⁶⁹ ka arī *Dworkina* vienīgās pareizās atbildes¹⁷⁰ tēze neiztur kritiku: “Lai novērstu visas nenoteiktības likumdošanā, principiem ir jāaptver visi dzīvī iespējamie gadījumi, un ir jābūt iespējai noteikt principa ietekmi; principu salīdzināšanas procesā, kurā principi tiek savstarpēji izsvērti, principi nevar vienādi ietekmēt vienu vai otru juridisku viedokli. Bet mēs nevaram pieņemt atbilstību šiem noteikumiem”.¹⁷¹

Daudzos variantos izvirzīto galveno kritikas punktu kodolīgi ir formulējis jau *Hārts*:¹⁷² tiesības nevar turēt gatavībā pareizo atbildi, jo nav iespējams intersubjektīvi pierādāmi atspoguļot, kurš no diviem viens otram pretī esošajiem juridiski atbilstošajiem risinājumiem būtu vienīgā pareizā atbilde.¹⁷³ Dažādi tiesneši var nonākt pie dažādiem, visnotaļ attaisnojamiem spriedumiem, un neviens nav spējīgs objektīvi noteikt risinājumu. Saskaņā ar kritiķu ieskatiem tas izskaidrojams ar tiesību nenoteikto valodu,¹⁷⁴ kā arī ar principu apsvēršanas nepieciešamību:¹⁷⁵

¹⁶⁹ Piemēram: Finnis J. On Reason and Authority in Law's Empire. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 370 ff.; Hart H.L.A. American Jurisprudence through English Eyes: the nightmare and the noble dream. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 984 ff.; Henley K. Protestant Hermeneutics and the Rule of Law: Gadamer and Dworkin. 3 *Ratio Juris*, 1990, S. 22 ff.; Mackie J. The Third Theory of Law. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 70.

¹⁷⁰ Par to sal. iepriekš 56., 58. un turpm. lpp.

¹⁷¹ Lyons D. Principles, Positivism and Legal Theory (Book Review of Taking Rights Seriously). 87 *The Yale Law Journal*, 1977, S. 421.

¹⁷² Hart H.L.A. American Jurisprudence through English Eyes: the nightmare and the noble dream. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 984 ff.

¹⁷³ Sal. arī: Wasserstrom S. The Empire's New Clothes. 75 *The Georgetown Law Journal*, 1986, S. 203 ff.; un visbeidzot ne no pozitīvistiskā viedokļa: Alexy R. Rechtsregeln und Rechtsprinzipien. *ARSP*, Beiheft 25, 1985, S. 24 ff.

¹⁷⁴ Bix B. *Law, Language and Legal Determinacy*. – Oxford, 1993, S. 78 ff.; Bix B. Dancing in the dark: The Philosophical Moves of Ronald Dworkin. 23 *Harvard Journal on Legislation*, 1986, S. 319 ff.

¹⁷⁵ Sal.: Finnis J. On Reason and Authority in Law's Empire. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 370 ff.; Henley K. Protestant Hermeneutics and the Rule of Law: Gadamer and Dworkin. 3 *Ratio Juris*, 1990, S. 22 ff.; Hoy D.C. Dworkin's Constructive Optimism v. Deconstructive Legal Nihilism. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 331; Lane J. A Matter of principle (book review): The poetics of legal interpretation. 87 *Columbia Law Review*, 1987, S. 203; Lin P. Law's Empire (Book Review). 46 *Toronto Faculty of Law Review*, S. 333; Postema G. “Protestant” Interpretation and social practices. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 296 ff.

juridiski noteikumi, no valodas viedokļa, esot veidoti tā, ka nekad nevarētu novilkt skaidru robežu. Taču līdztekus noteikumiem var vērsties pie principiem. Tomēr tie ļoti bieži konfliktē viens ar otru, un tie ir jāapsver viens attiecībā pret otru, pie kam dažādas pozīcijas var racionāli pamatot. Katrā ziņā tā rezultātā nav iespējams parādīt, kurai no šīm pozīcijām ir jābūt vienīgai atbilstošai. No tā izriet, ka *“one right answer thesis”* pietrūkst pamatojuma, ciktāl tiesnesim ir tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus, nekad nespējot pierādīt to, kura no atbildēm ir vienīgā pareizā.

III. Tiesības tālākveidojošā tiesneša piesaiste pie juridiskiem argumentiem

Šajā sadaļā ieteiktā tiesneša piesaiste pie juridiskiem argumentiem arī vācu metodes mācībā izvirza priekšnoteikumu, ka lēmumiem ar to šo argumentu palīdzību jābūt pietiekami pamatojamiem. Tāpēc īpaši ir jājautā, vai, no valsts tiesību viedokļa, nepieļaujamu tiesiski politisku argumentu vērā ņemšana, piemēram, ir ieteicama tādēļ, ka tiesību tālākveidošanas procesā tikai juridiskā argumentācija vien nedod tiesnesim pietiekamu izejmateriālu lēmuma pieņemšanai.

1. Nolēmumu pamatošana ar noteikumu palīdzību

Bieži tiesu nolēmumu pamatošanu var uzsākt ar noteikumu palīdzību.¹⁷⁶ Attiecībā uz konkrētu normas dispozīciju tie nosaka juridiskas sekas, tā var būt izpildīta, vai arī neizpildīta.¹⁷⁷ Nav nekādu šaubu, ka ne katru tiesas nolēmumu izšķir noteikumi. Tiesību sistēma, kura tur gatavībā noteikumu katram iespējamam gadījumam, teorētiski varbūt ir iedomājama, bet praktiski nav īstenojama. Patiesībā tiesību noteikumu sistēmas uzrāda robus, jo konkrētus gadījumus tās neaptver. Šie noteikumi gan varētu kalpot par modeli, kādā veidā konkrētais gadījums būtu risināms. Taču tie nav tik atbilstoši, ka būtu iespējama tieša pakārtošana. Līdz ar to noteikumi attiecīgās jomās satura ziņā var pietiekami pamatot tiesneša lēmumu. Turpretim neskaitāmus gadījumus nevar aptvert tieši ar noteikumiem.

¹⁷⁶ Sal.: Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961, S. 120 ff.

¹⁷⁷ Alexy R. *Rechtsregeln und Rechtsprinzipien*. ARSP, Beiheft 25, 1985, S. 20; pretēji: Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 24 ff., kurš vērsas pie noteikumu “all-or-nothing-fashion”; sal.: Alexy R. *Rechtsregeln und Rechtsprinzipien*. ARSP, Beiheft 25, 1985, S. 30. Par šādu strīdu šeit nav runa.

2. Nolēmumu pamatošana ar principu palīdzību

Ja nebūtu skaidras saturiskas tiesneša izšķiršanās, izmantojot noteikumus, tas būtu nekaitīgi tad, ja šajos gadījumos vienmēr varētu uzsākt nolēmuma pamatošanu ar principu palīdzību. Saskaņā ar *Aleksija (Alexy)* teoriju ar principiem ir saprotamas normas, kuras attiecīgā situācijā nevis paredz konkrētu uzvedību, bet gan “pavēl, ka relatīvi lielā mērā kaut kas tiek realizēts saskaņā ar juridiskajām un faktiskajām iespējām”.¹⁷⁸ Tiesu nolēmums var saturiski noteikt principus tā, ka tie satur pavēles, ar kurām pietiktu lēmuma pieņemšanai. Tie tādā izvirza mērķus, kuri jāievēro, pieņemot kādu lēmumu ārpus noteikumiem. Ja uzskata, ka visiem iedomājamiem gadījumiem pamatā atbilst noteikti tiesību principi, ja arī konkrētos apstākļos tiem ir ļoti augsta abstrakcijas pakāpe, tad līdztekus tiesību noteikumiem lēmumu vienmēr varētu balstīt uz tiesību principiem.

Pret to iebilst pozitivistiskie kritiķi, kā nupat¹⁷⁹ tika izklāstīts, uzskatot, ka šādu lēmumu nav iespējams pietiekami pamatot tāpēc, ka principi var nonākt pretrunā viens ar otru, un līdz ar to tie jāapsver viens attiecībā pret otru, nepastāvot metaprincipam par to, kā šī apsvēršana jāīsteno.¹⁸⁰ Līdz ar to centrālais jautājums ir, vai no tā, ka tiesnesis, meklējot lēmumu ar juridisku argumentu palīdzību, zināmā mērā obligāti tiek novirzīts uz dažādu attaisnojamo risinājumu apsvēršanu, par kuriem viņš ir personiski atbildīgs, izriet, ka juridiskie argumenti ir jāpapildina ar tiesiski politiskiem argumentiem. Tas nav pareizi jau tāpēc vien, ka tiesu instanču izmantotās argumentācijas paplašināšana ar tiesiski politiskiem argumentiem nesamazina tās nepieciešamās pašvērtēšanas apjomu, kuru veic tiesu instances. Pat tad, ja tiesiski politiskus argumentus arī izmanto tiesu instanču nolēmumu pamatošanas procesā, diez vai tāpēc ir iespēja labāk atvasināt vienu vienīgu pareizu atbildi. Tiesiski politiski argumenti var nonākt pretrunā tieši tāpat kā juridiski argumenti. Vajadzība pēc apsvēršanas un tiesu instanču pašnovērtēšanas tādā veidā tiktu tikai pārnesta uz citu līmeni, kurā būtu jājautā, kuram no dažādajiem tiesiski politiskajiem mērķiem ir priekšroka. Arī šeit atkal būtu vajadzīgs šis apsvēršanas – tagad tiesiski politisks – metaprincips.

¹⁷⁸ Alexy R. Rechtsregeln und Rechtsprinzipien. *ARSP*, Beiheft 25, 1985, S. 19.

¹⁷⁹ Ibid., S. 35 ff.

¹⁸⁰ Simmonds N.E. Bluntness and Bricolage. In: Gross, Harrison (Hrsg.) *Jurisprudence, Cambridge Essays*. – Oxford, 1992, S. 1 ff.; Simmonds N.E. Imperial Visions und Mundane Practices. *46 Cambridge Law Journal*, 1987, S. 465 ff.

Jau šī iemesla dēļ nevajag paplašināt tiesu instanču argumentācijas ietvaru, iekļaujot arī tiesiski politiskus argumentus. Tā kā tiesību sistēma ne vienmēr var izšķirties par tiesu nolēmumu, bet tā daudz vairāk nevar izšķirties, salīdzinot ar jebkuru praktisku argumentācijas procesu, tad nav novēršami tādi spriedumi par vērtībām,¹⁸¹ par kuriem uzņemas personīgu atbildību, – no šī fakta nevar secināt, ka tādēļ arī vēl citi argumenti, ne tikai juridiski, ir jāliek tiesu instanču lēmumu meklējumu pamatā. Izšķiroši ir tas, ka tiesību sistēma tiesnesim, kurš veic tiesību tālākveidošanu, dod pietiekamu mērķa priekšstatu vispārēju tiesību principu veidā, pēc kuriem tiesību tālākveidošanas process var orientēties. Atlikusī patstāvīgas apsvēršanas brīvība, kuru izmanto lēmumu pieņemošais tiesnesis, netiek samazināta, ja tiek mainīta tiesneša lomas izpratne. Līdz ar to nav jāatsakās no valsts teorijas pieprasītās tiesu instanču nolēmumu pamatošanas piesaistes pie juridiskiem argumentiem tāpēc, ka tiesnešu tiesību normas vispār var attīstīties tikai šādā veidā.

Tomēr tālāk ir jājautā, ciktāl tāda tēze par vienīgo pareizo atbildi, kura saskaņā ar *Dworkina* premisu bija pamatā viņa tiesu instanču nolēmumu pamatošanas piesaistei pie *principles*,¹⁸² var pretendēt uz spēkā esamību. Ja katram juridiskam jautājumam ir viena vienīga pareiza atbilde, tad tiesneša uzdevums, tiesības tālāk veidojot, ir tās atklāt vai izstrādāt.

Tēzi par vienīgo pareizo atbildi var izprast ontoloģiski¹⁸³ vai regulatīvi.¹⁸⁴ Pirmajā – ontoloģiskajā nozīmē tā tiek izmantota tā, ka uz jebkuru juridisku jautājumu pareizi var atbildēt tikai vienā veidā. Ja arī kategoriski

¹⁸¹ Alexy R. *Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. 2. Aufl. – Frankfurt, 1991, S. 24 ff.; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation*. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 212 ff.

¹⁸² Sal. iepriekš 56., 58. un turpm. lpp.

¹⁸³ Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 279 ff.; Dworkin R. No Right Answer? In: Hacker, Raz (Hrsg.) *Law, Morality and Society: Essays in Honour of H.L.A. Hart*. – Oxford, 1977, S. 58 ff.

¹⁸⁴ Sal.: Aarnio A. One Right Answer and the Majority Principle. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 37 ff.; Alexy R. Probleme der Diskurstheorie. *Zeitschrift für philosophische Forschung* [Filozofiskās pētniecības žurnāls]. 1989, S. 90 ff.; Alexy R. Ermessensfehler. *JZ*, 1986, S. 715; Canaris C.W. Richtigkeit und Eigenwertung in der richterlichen Rechtsfindung [Pareizība un pašnovērtēšana tiesu instanču veiktajā tiesību meklēšanā]. *Grazer Universitätsreden*, Heft 50, Graz, 1993, S. 41; šādā veidā: Hart H.L.A. American Jurisprudence through English Eyes: the nightmare and the noble dream. *11 Georgia Law Review*, 1977, S. 981 ff., interpretē *Levelina* (*Lewenllyn*) uzskatus.

neapgalvo, ka pareizo atbildi vienmēr varot pierādīt,¹⁸⁵ tad tomēr uzskata, ka tā katrā gadījumā eksistējošā.¹⁸⁶ Tādējādi tiesneša uzdevums pretrunīgo noteikumu un principu jomā, tam esot ārpus viņu vadošā metanoteikuma, ir atklāt jau eksistējošo pareizo atbildi, kuru piedāvā tiesības, kas attiecas uz konkrēto gadījumu. Šo tēzi saistībā ar tiesnešiem, kas pieņem lēmumu, ir vai nu jā noliedz, vai arī – kā pareizi iebilst kritiķi¹⁸⁷ –, dažādu iztulkojumu un apsvēršanas rezultātu iespēja ir jā uzskata par nenozīmīgu. Pirmajā gadījumā to varētu ātri atspēkot. Otrajā gadījumā – attiecībā uz tās patieso saturu – varētu izdarīt tikai pieņēmumus.¹⁸⁸ Pat tad, ja tas ir pareizi, ka, raugoties uz to no malas,¹⁸⁹ kādu atbildi varētu atzīt par vienīgo pareizo, tiesnesis, kuram jāpieņem lēmums, nevarētu to regulāri pierādīt. Atbildei, ko sniegtu tiesnesis kā sabiedrības loceklis, kurš tāpēc nav vērotājs no malas, noteikti būtu jābūt subjektīvai. Raugoties no metodiskā viedokļa, nav lielas nozīmes prasībai atklāt šo vienīgo atbildi, ja to, labākajā gadījumā, varētu atzīt kāds indivīds, kurš pieņem lēmumu.

Citādi tas izpaužas tad, ja pareizās atbildes tēzi izprot regulatīvi. Tad netiek pieņemts, ka pareiza atbilde eksistē, un tā tikai ir atkal jāatrod.¹⁹⁰ Regulatīvajai idejai par vienīgo pareizo atbildi lielā mērā tiek piedēvēta atziņu vadošā funkcija.¹⁹¹ Tā ir lēmuma meklēšanas ietvars un metode, kuri ar noteikumiem un principiem nav iepriekš pilnībā noteikti. Pat

¹⁸⁵ Sal.: Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 81: “*I should say at once, however, that it is no part of this theory, that any mechanical procedure exists for demonstrating what the rights of parties are in hard cases.*” [Red. tulk.: “Man uzreiz jāsaka: lai arī tā nav daļa no šīs teorijas, pastāv kāda mehāniska procedūra, lai parādītu, kādas ir pušu tiesības sarežģītās lietās “.]

¹⁸⁶ Bez šaubām, bez tuvākiem izteikumiem par to ontoloģisko statusu sal.: Kant I. *Kritik der reinen Vernunft* [Tīrā saprāta kritika]. 1. Aufl. – Rīga, 1781, S. 509; 2. Aufl. – Rīga, 1787, S. 538: “gribēt aizkavēt to, ka (...) kādai idejai, kura kalpo tikai par noteikumu, tiek piedēvēta objektīvā realitāte.”

¹⁸⁷ Sal. iepriekš 63. un turpm. lpp.

¹⁸⁸ Sal.: Alexy R. Probleme der Diskurstheorie. *Zeitschrift für philosophische Forschung* [Filozofiskās pētniecības žurnāls]. 1989, S. 90, kurš runā par “ontoloģisko fikciju”.

¹⁸⁹ Par to sal.: Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 78 ff. S. 103 ff.; Wróblewski J., McCormick N. On Justification and Interpretation. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 263 ff.

¹⁹⁰ Kant I. *Kritik der reinen Vernunft* [Tīrā saprāta kritika]. 1. Aufl. – Rīga, 1781, S. 510; 2. Aufl. – Rīga, 1787, S. 539: “Lai tagad pienācīgi noteiktu šo tīrā saprāta noteikumu jēgu, tad vispirms ir jāpiezīmē, ka tie nespēj pateikt, kas būtu objekts, bet gan būtu jāattēlo kā empirisks regress, lai nonāktu pie objekta pilnīga jēdziena.”

¹⁹¹ Ibid., 1. Aufl., 1781, S. 644; 2. Aufl., 1787, S. 672; Höffe O. *Immanuel Kant*. – München, 1983, S. 164 ff.; S. 168; Majer U. *Hilberts Methode der Idealen Elemente und Kants regulativer Gebrauch der Ideen*, *Kant Studien* [Kanta studijas]. 1993, S. 67.

tad, ja katram atsevišķam jautājumam patiešām nevar atrast jau eksistējošu pareizu atbildi, kaut arī reizēm tas ir iespējams, un, tā kā “nav droši zināms, kādi ir šie jautājumi”, tad attaisnojas “mēģinājums atrast vienīgo pareizo atbildi uz katru jautājumu”.¹⁹² Arī tad, ja tikai dažos gadījumos varētu dot pareizas atbildes, tādas atbildes vismaz principā ir iespējamās. Bez šī priekšnoteikuma tātad, no stingri relativistiska viedokļa, pareizu atbildi nevarētu pamatot nevienā, tostarp bezstrīdus, gadījumā.

No šeit apskatītās metodiskās jautājuma nostādnēs nešaubīgi izriet sekojošais. Vispirms, mēģinājums no noteikumiem un principiem atvasināt kādu atbildi arī tad, ja ir attaisnojami dažādi uzskati par to saturu, ir lietderīgs, jo katrā gadījumā ir iespējama kāda pareiza atbilde. Otrkārt, šīs atbildes izstrādāšana var izpausties nevis jau esošas atbildes atklāšanā, bet gan tikai tāda risinājuma priekšlikuma attīstīšanā un pamatošanā, kuram vienmēr jābūt tādām, kuru iespējams falsificēt.¹⁹³

D. Rezultāts

Pieļaujamās argumentācijas robežu pārbaudīšana tiesnešu tiesību normu attīstības procesā var novest pie tiesu instanču nolēmumu pamatojuma piesaistes pie juridiskiem argumentiem. Konkrētu likumdošanas varas radītu normu esamības trūkums nenozīmē, ka tiesnesis, kurš veic tiesību tālākveidošanu, kļūst par likumdevēja aizstājēju un ka tam piemīt likumdevēja varas kompetence normu radīšanā, izmantojot tiesiski politisku mērauklu. Daudz vairāk viņš saglabā pienākumu meklēt tādu atbildi, kuru var izstrādāt ar atbilstošo tiesību noteikumu un tiesību principu palīdzību.

¹⁹² Alexy R. Probleme der Diskurstheorie. *Zeitschrift für philosophische Forschung* [Filozofiskās pētniecības žurnāls]. 1989, S. 90.

¹⁹³ Canaris C.W. Richtigkeit und Eigenwertung in der richterlichen Rechtsfindung [Pareizība un pašnovērtēšana tiesu instanču veiktajā tiesību meklēšanā]. *Grazers Universitätsreden*, Heft 50, Graz, 1993, S. 41.

2.daļa. Tiesnešu tiesību attīstība

Līdz šim runa bija par robežu noteikšanu, kurās tiesu instanču nolēmumu pamatošana vispār var svārstīties tiesnešu tiesību normu attīstības procesā. Tad rodas jautājums par to nolēmumu pamatošanu, balstoties uz tiesību sistēmas viedokli, kuri tālāk veido tiesības.

A. Tiesnešu tiesību attīstībai izvirzāmās prasības

Saistošos tiesu nolēmumos ietverto tiesību normu attīstība galvenokārt saduras ar divām prasībām: vispirms ir jāizstrādā atbilstošs risinājums attiecībā uz faktisko situāciju, kura esošajās robežās nav pietiekami aptverta. Otrkārt, saistošos tiesu nolēmumos ietvertās tiesību normas ir jāpamato ar esošo tiesību sistēmu un jāiekļauj tajā pēc iespējas bez pārkāpumiem.¹

I. Iztiesājamā lieta kā izejas punkts tiesību tālākveidošanai

Tiesnešu tiesību normu attīstības izejas punktu rada faktiskā situācija vai arī interešu konflikts, kurš jau sākotnēji nav noregulēts likumdošanā,² vai arī esošo tiesību normu tiesību sistēmas gaismā to nevar uzskatīt par piemērotu. Šī situācija, kuru jānoregulē, savukārt bieži neaprobežojas ar vienu atsevišķu gadījumu, bet gan izpaužas daudzos gadījumos samērā līdzīgi. Lai šeit nonāktu pie saprātīga lēmuma,

¹ Sal.: Hefermehl W. Rechtsfortbildung im Wettbewerbsrecht [Tiesību tālākveidošana konkurences tiesībās]. In: *Richterrecht, Erscheinungsformen, Auftrag und Grenzen, FS der juristischen Fakultät zur 600 Jahr Feier der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*. – Heidelberg, 1986, S. 334; Larenz K. *Kennzeichen geglückter richterlicher Rechtsfortbildungen* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas izdošanās pazīmes]. – Karlsruhe, 1965, S. 13; un vispārīgi: Meier-Heyoz A. *Der Richter als Gesetzgeber, Eine Besinnung auf die von den Gerichten befolgten Verfahrensgrundsätze im Bereiche der freien richterlichen Rechtsfindung gemäß Art. 1 Abs. 2 des schweizerischen Zivilgesetzbuches* [Tiesnesis kā likumdevējs]. – Zürich, 1951, S. 78 ff.: “Interešu stāvokļa pētīšana” un “Apsvēršana”.

² Piemēram, kā līguma pozitīvā pārkāpšana, *culpa in contrahendo* vai sākotnējā maksātnespēja.

tiesnesim jāsniedzas pāri kādam konkrētam gadījumam un uz regulējamo interešu konfliktu jāskatās kopumā.³

Regulējamās situācijas analīze tiesnešu tiesību normu attīstībai ir nepieciešama vairāku iemeslu dēļ. Vispirms jāņem vērā fakts, ka tiesu nolēmumiem piemīt daudzpusīga iedarbība uz dzīves sfērām, kuras tie regulē.⁴ Saprātīgu un piemērotu spriedumu var taisīt tikai tad, ja lielā mērā ir skaidrs, kāda būs attiecīgā lēmuma ietekme.⁵ Leģislatīvi strukturētās jomās šie sākotnējie apsvērumi tiek iegūti ar parlamentāras izmeklēšanas starpniecību, savukārt tiesu instanču regulējamā jomā tie katrā gadījumā tiesnešiem jāiegūst pašiem tiktāl, kamēr šī izmeklēšana sniedz faktisku informāciju, kura jāņem vērā tiesību tālākveidošanas procesā. Taču, lai savāktu visu nepieciešamo likumdošanas materiālu, pastāvot kompleksiem lietas faktiskajiem apstākļiem, obligāta ir arī tiesību tālākveidošanas implikāciju un seku analīze. Tikai tad, ja tiek mēģināts visaptveroši pārbaudīt kāda nolēmuma ietekmi, var tikt atrasti juridiskie argumenti, kuri izriet no atbilstošajām, bet ne tieši skartajām tiesību jomām. Jo vairāk ir jomu, kuras varētu skart ar tiesas nolēmumu, jo plašāks ir likumdošanas izejmateriāls, kas jāņem vērā.⁶ Visbeidzot, pārbaudot visas aizskartās

³ Sal. arī: Berkemann J. Probleme der Regelbildung in der richterlichen Entscheidungspraxis, *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 18 ff.; Canaris C.W. Theorienrezeption und Theorienstruktur [Teoriju pieņemšana un teoriju struktūra]. In: Leser, Isomura (Hrsg.) *FS für Kitagawa zum 60. Geburtstag, Wege zum japanischen Recht*. – Berlin, 1992, S. 75; Gusy C. “Wirklichkeit” in der Rechtsdogmatik. *JZ*, 1991, S. 213 ff.; Schmidt K. Zivilistische Rechtsfiguren zwischen Rechtsdogmatik und Rechtspolitik [Civiltiesiskās tiesību figūras starp tiesību dogmatiku un tiesību politiku]. In: Schmidt K. *Rechtsdogmatik und Rechtspolitik*. S. 11 ff.; S. 17.

⁴ Albert H. *Rechtswissenschaft als Realwissenschaft, Das Recht als soziale Tatsache und die Aufgabe der Jurisprudenz* [Tiesību zinātne kā reāla zinātne]. – Baden-Baden, 1993, S. 29 ff.; McCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 106 ff.: blakus juridiskajam pamatojumam tiesu instanču nolēmumiem jābūt arī faktiski lietderīgiem: “make sense in the world” [*Red. tulk.*: “(tiem jābūt) saprotamiem”).]

⁵ Sambuc T. *Folgenerwägungen im Richterrecht, Die Berücksichtigung von Entscheidungsfolgen bei der Rechtsgewinnung, erörtert am Beispiel des § 1 UWG* [Seku apsvēršana tiesībās, ko radījušas tiesu instanču nolēmumos ietvertās saistošās tiesību normas]. – Berlin, 1977, S. 30 ff.

⁶ Sal.: Reuter D. Rechtsfortbildung im Arbeitsrecht – Ein Beitrag zum Problem der Einheit oder Vielheit der Rechtsanwendungsmethoden. *RdA*, 1985, S. 323, kurš Federālajai Darba strīdu tiesai pārmet, ka tā kļūdās “plašā apjomā jau attiecībā uz interešu konfliktu, kuru jāregulē”, kad darba līguma laušanas aizsardzības gadījumos apsver tikai darba devēju intereses attiecībā uz elastīgu personāla politiku pret darbinieku interesēm aizsargāt tos pret viņu eksistences pamatu iznīcināšanu. Šeit, proti, novārtā tiek atstātas bezdarbnieku intereses, kuri darba vietu īpašniekiem varētu izraisīt konkurenci.

intereses, tiek ņemtas vērā prasības pēc atklātas diskusijas un metožu godīguma.⁷ Tiesas spriešanas dažādo un bieži ļoti komplekso ietekmi, piemēram, uz saimnieciskajām un sociālajām dzīves jomām var pareizi novērtēt tikai speciālisti, un tālab ir jāmin katrs arguments, lai tos varētu izvērtēt turpmākajā pārbaudē.⁸

No regulējamā interešu konflikta analīzes ir izsecināma tipizējama situācija, saistībā ar kuru ir jāizstrādā tiesnešu tiesību normu noteikums. Visbiežāk šādā analīzē radīsies pat vairākas dažādas pagaidu iespējas, kas ļaus radīt tiesnešu tiesību normas. Faktiskās situācijas pārbaude šādā veidā ir izejas punkts, ar kuru var argumentatīvi atbalstīt un kontrolēt⁹ tiesnešu tiesību normu noteikumus, kuri izriet no tiesību sistēmas, norādot iespējamās attīstības pamatus un sekas.

II. Tiesnešu tiesību pamatošana no tiesiskās kārtības viedokļa

Metodiski izšķirošs uzdevums pēc tādas situācijas apstrādāšanas, kuru faktiski ir jāregulē, ir tiesnešu tiesību normu pamatošana ar tiesību sistēmas palīdzību. Šeit ir jāprecizē juridiskie argumenti, kuriem ir piesaistīti tiesu instanču nolēmumu meklējumi tiesību tālākveidošanas procesā.¹⁰ Tiesnešu tiesību normu attīstības procesā jāmeklē noteikumi, kurus jāvispārina un kurus vienādi varētu piemērot tipizētiem lietās apstākļiem. Šajā sakarā jādomā gan par dogmatiskas struktūras izstrādāšanu, kuru nosedz paši tiesnešu tiesību noteikumi, gan par to piemērošanu saistībā ar esošajām likumu un tiesnešu tiesību normām. Bez tam tiesnešu tiesību normas varētu legitimēt tikai tad, ja tās nav pretrunā ar tiesību sistēmas principiem un vērtībām. Jebkura tiesību tālākveidošana, kura kaut kādā veidā atšķiras no likumu priekšrakstiem, ir jālegitimē ar tiesību principu palīdzību, kuri parāda, kāpēc konkrētajā gadījumā dodama priekšroka citam risinājumam, nevis atbilstošās

⁷ Sal.: Raiser T. Wissenschaft und Politik im Arbeitskampfrecht. *JZ*, 1989, S. 406; Schneider U. Zur Verantwortung der Rechtswissenschaft. *JZ*, 1987, S. 702 ff.

⁸ Sal.: Rüssmann H. Zur Einführung: Die Begründung von Werturteilen. *JuS*, 1975, S. 352 ff.; Rüthers B. Gesetzesanwendung oder Rechtspolitik? *JZ*, 1974, S. 627; Schmidt K. Zivilistische Rechtsfiguren zwischen Rechtsdogmatik und Rechtspolitik [Civilisticskās tiesību figūras starp tiesību dogmatiku un tiesību politiku]. In: Schmidt K. *Rechtsdogmatik und Rechtspolitik*. S. 30.

⁹ Canaris C.W. Noch einmal: Die Rückkehr der Praxis zur Regelanwendung im Recht der Leistungskondition, "Überforderte Professoren!?" *NJW*, 1992, S. 3144.

¹⁰ Sk. iepieķš 36.lpp.

likuma normas tekstam. Tiesnešu tiesību struktūras radīšanai tātad ir nepieciešama attiecīga leģitimācija.¹¹

1. Tiesnešu tiesību strukturēšana

Ar tiesnešu tiesību normu strukturēšanu turpmāk jāsaprot šo tiesību vispārināšanai, kura no eksistējošās tiesību sistēmas attīsta noteiktus piemērošanas kritērijus un tiesiskās sekas, pakļaujamus noteikumus attiecībā uz konkrētiem lietās apstākļiem. Kā šādu noteikumu salīdzināmos lietās apstākļos pēc analogijas var piemērot pat kādu tiesību normu. Šī noteikuma pamatā ir vienkārša struktūra, kura sistematizē piesaistītās normas juridiskās sekas, ja ir piedāvāti līdzīgi piemērojami priekšnoteikumi. Par kompleksām struktūrām runa ir tad, kad, izstrādājot tiesnešu tiesību institūtus, attiecībā uz tiem jārada daudzi piemērošanas kritēriji un arī iespējamās tiesiskās sekas. Tā, piemēram, atbildība saskaņā ar *culpa in contrahendo* iestājas tad, ja, slēdzot priekšlīgumu, līdzās savstarpējai uzticībai parādās arī prettiesisks un ar nodomu neizpildīts pienākums, kā arī kaitējums.¹² Šī dogmatiskā struktūra atspoguļo tiesnešu tiesību institūtu vispārināmo daļu, ar kuru tiek saistīti turpmākie tiesu nolēmumi un kura tiesiskajās attiecībās kalpo par vadlīniju.

Strukturēšana vispirms ietver sevī kontroles funkciju. Esošā civiltiesību sistēma satur ierobežotu skaitu tiesību noteikumu un institūtu, ko var izmantot saistošos tiesu instanču nolēmumos arī tad, ja tos var pakļaut tālākveidošanai,¹³ bet šai tālākveidošanai jāpamatojas uz esošo tiesību sistēmu. Tā, piemēram, atbildībai – it īpaši civiltiesībās – ir jāizriet no

¹¹ Par to sk. savā ziņā salīdzināmas pamatnostādnes: Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 240 ff.; un pie tam vēl: Günther K. Universalistische Normbegründung und Normanwendung in Recht und Moral. *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 55 ff.; Larenz K. *Kennzeichen geglückter richterlicher Rechtsfortbildungen* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas izdošanās pazīmes]. – Karlsruhe, 1965, S. 13 ff.; MacCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 106 ff.; MacCormick N. Coherence in Legal Justification. In: Peczenik, Lindahl, van Roermund. *Theory of Legal Science*. – Dordrecht, 1984, S. 235 ff.; Schauer F. The Jurisprudence of Reasons. *85 Michigan Law Review*, 1987, S. 857 Fn. 33; Weinrib E. Legal Formalism: On the Immanent Rationality of Law. *97 Yale Law Journal*, 1988, S. 949 ff.; S. 966 ff.

¹² Larenz K. *Kennzeichen geglückter richterlicher Rechtsfortbildungen*. – Karlsruhe, 1965, S. 13 ff.

¹³ Sal.: Behrends O. Struktur und Wert. Zum institutionellen und prinzipiellen Denken im geltenden Recht. In: Behrends, Diebelhorst, Dreier *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft, Symposium zum 80. Geburtstag von Franz Wieacker* [Struktūra un vērtība]. – Göttingen, 1990, S. 147.

noteiktas līguma, neatļautas darbības aizlieguma vai apdraudējuma izslēgšanas formas. Jebkura tiesību tālākveidošana nolūkā paredzēt atbildības iestāšanos par rīcību, kas līdz šim nav aptverta, jāpamato ar tiesiskām struktūrām, kas izriet no civiltiesībām un attiecas uz atbildības institūtu, un jāmēģina tās paplašināt, attiecinot tieši uz konkrētu gadījumu. Pie tam atsevišķi dogmatiski atbildības priekšnoteikumi saskaņā ar kādu tiesnešu tiesībās ietvertu institūtu tāpat pēc iespējas plašāk ir jāatvasina no tā atbildības tipa, uz kā balstās tiesību tālākveidošana. Tādā veidā no tiesnešu tiesībās ietvertā tiesiskā institūta izriet dažādas juridiskas sekas atkarībā no tā, vai tas tiek, piemēram, pakārtots *culpa in contrahendo*, no līguma izrietošai atbildībai, vai neatļautai darbībai.

Šeit tiesnešu tiesību struktūra kalpo par kontroles funkciju tādā veidā, ka jebkura tiesību tālākveidošana jāattīsta, izmantojot likumu noteikumu modeļus, un līdz ar to notiek spēcīga tiesnešu tiesību normu atpakaļpiesaiste pie likumu normām. Tas vispirms parādās tajā apstākļi, ka no vairākiem potenciāli attaisnojamiem tiesnešu tiesību noteikumiem priekšroka principā dodama tam, kam nepieciešama vismazākā novirze no likuma normām. Nav pieļaujama ieplānota tiesību tālākveidošana, kas neatbilst nekādiem likumdošanas priekšrakstiem un kas ir vēlama, piemēram, tikai no tiesiski politiskā viedokļa. Atbilstība šai kontroles funkcijai turpinās, ja tiesnešu tiesību normu attīstības procesā ikreiz precīzi ir norādīts, ar kādiem likumu priekšrakstiem tā pamatota un ciktāl tā no šiem priekšrakstiem novirzās.¹⁴ Šī tiesnešu tiesību normu dogmatiskā atvasināšana, no vienas puses, padara skaidrus tiem pamatā liktos likumu noteikumus, tomēr visvairāk tā parāda, kurā vietā vajadzīgs pamatojums, lai šo novirzi, ja tāda radusies, attaisnotu.¹⁵ Kamēr tiesnešu tiesību normas tiek attīstītas pēc analogijas ar kādu likuma noteikumu vai balstās uz esošiem likumu noteikumiem, ar to starpniecību tiek nodrošināta tieša kontrole. Bet, ja rodas novirze no likumu normām, tad ir pienākums to argumentēt. Ja, piemēram, tikai uz līgumpartneriem attiecināma atbildība pēc tam tiek attiecināta arī uz trešajām personām,¹⁶ tad likuma struktūras tiek pārņemtas, kamēr vien ir iespēja

¹⁴ Mayer-Maly. *Das BGB in den Händen des BAG* [Vācijas Civillikums Federālās Darba strīdus tiesas rokās]. S. 395: "aprakstīt tās konkrētās juridiskās sekas, kuras faktiski noved pie Vācijas Civillikumā paredzētās kārtības."

¹⁵ Neuner J. *Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz*. ZHR 157, 1993, S. 259: "Noteikumi pirms principiem."

¹⁶ Piemēram, atbilstoši § 538 BGB i.V.m atbildība saskaņā ar līguma noteikumiem, kas paredz trešo personu aizsardzību: BGHZ 61, 233; BGH NJW 1965, S.1757.

uzrādīt kaitējuma nodarītāja pārkāpumu, kā arī pašu kaitējumu. Novirze turpretim atrodama tajā apstākļi, ka likumā noteiktais līgumsaistību piemērošanas kritērijs tiek izvērst ar attiecībā uz citām personām. Šeit rodas prasība pēc pamatojuma – ir jāizskaidro, kā šādu jaunu un no likuma atšķirīgu noteikumu var leģitimēt.¹⁷

Tiesnešu tiesību normu kontrole, izmantojot esošo likumu sistēmu, bez konkrēti apskatāmās tiesību nozares aptver arī diezgan attālinātas jomas, kuras dod ievirzi tiesnešu tiesību noteikumu attīstīšanai.¹⁸ Tā var būt atbilstošs noteikums par noilgumu, kas nosaka kāda konkrēta tiesību institūta piemērošanas jomu vai tā atbildības apjomu. Visi šādi noteikumi paliek saistoši tiesnešu tiesību normu attīstībai arī tad, ja tiek atrasts šo tiesību noteikums, kuru pilnībā var tieši iekļaut apskatāmajā tiesību jomā. Jebkura atsevišķa novirze no atbilstošā noteikuma ir īpaši jāpamato un atkārtoti jāatļaus.

Papildus šādi nodrošinātai tiesību tālākveidošanas kontrolei, izmantojot esošos likumos ietvertās tiesības, strukturēšana dod lietojamus kritērijus, lai piemērotu tiesnešu tiesību institūtus. Jo vairāk tiesnešu tiesību normas var pietuvināt likuma normai, jo drošāka ir to piemērošana atsevišķā gadījumā, raugoties no tiesību viedokļa, tāpēc ka tie var atgriezties pie esošajiem regulēšanas modeļiem. Taču, kamēr tiek tālāk veidotas likuma normas, galvenais ir strukturēt šo tālākveidošanu un attīstīt tās piemērošanas kritērijus. Šādi kritēriji īpaši svarīgi ir tiesību piemērošanā, jo tiesnešu tiesības tiek attīstītas blakus vai ārpus likuma noteikumiem un jau tāpat ietver sevī zināmu tiesisku nedrošību to piemērošanā. Šī neskaidrība jānovērš, formulējot piemērošanas kritērijus, kuri precīzi nosaka kāda tiesnešu tiesību institūta darbības rādīšus, tā priekšnoteikumus un tiesiskās sekas. Ar tiem var saistīt turpmākus nolēmumus un zinātnisku kritiku, tie iemieso tiesnešu tiesību vispārīgāko daļu, kuru varēru izteikt noteikumu veidā. Ja, risinot “vienkāršus” kāzus, kurus tieši var pakārtot esošām likumu normām,¹⁹ rodas noteikumu pārliekas

¹⁷ Tas pats attiecas uz gadījumu, kad saistošos tiesu instanču nolēmumos ietvertās tiesību normas tiek attīstītas pretrunā ar vienu vienīgu likuma noteikumu. Šeit, piemēram, nevar vispār atteikties no strukturēšanas, bet gan saistošos tiesu instanču nolēmumos ietvertais tiesību institūts pārējā daļā ir iekļaujams likuma priekšnoteikumos.

¹⁸ Sal.: Canaris C.W. *Theorienrezeption und Theorienstruktur* [Teoriju pieņemšana un teoriju struktūra]. In: Leser, Isomura (Hrsg.) *FS für Kitagawa zum 60. Geburtstag, Wege zum japanischen Recht*. – Berlin, 1992, S. 64: “Risinājuma saderība ar spēkā esošo tiesību sistēmu.”

¹⁹ Behrends O. *Struktur und Wert. Zum institutionellen und prinzipiellen Denken im geltenden Recht*. In: Behrends, Dießelhorst, Dreier. *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft, Symposium zum 80. Geburtstag von Franz Wieacker* [Struktūra un vērtība]. – Göttingen, 1990, S. 147.

uzsvēršanas iespēja, tad tiesību tālākveidošanas jomā var rasties pretēja iespēja – lēmumu attaisnošana, pamatojoties tikai uz tiesiskām vērtībām. Tās gan regulāri kalpo tiesnešu tiesību normu legītimācijai. Ja šīs vērtības tiek attīstītas, neņemot vērā dogmatisko strukturēšanu, pastāv risks, ka notiks pilnīga atteikšanās no vispārināmiem noteikumiem, bet katrs konkrēts gadījums tiks izvērtēts arvien no jauna,²⁰ no kā stipri cietīs tiesiskā stabilitāte un paredzamība.

Ar šo nav jāapstrīd tas, ka lēmumu par piemērotu tiesnešu tiesību normu strukturēšanu nevar pieņemt bez materiālo tiesību principu piesaistīšanas tā, ka tie, iespējams, prasīs esošo struktūru paplašināšanu un grozīšanu.²¹ Pie tam runa ir par dažādiem jautājumiem. Piemēram, kāds atbilstošs tiesību princips tiek padarīts par izmantojamu tiesnešu tiesību normu piemērošanai tā, ka tas tiek pārveidots par vispārināšanai pakļautu noteikumu. Materiālo tiesību pamatprincipi savukārt atkal var padarīt nepieciešamu šo noteikumu grozīšanu, tomēr paši tie nevar atspoguļot tiesnešu tiesību normu, kuru varētu likt turpmāko tiesu nolēmumu pamatā. Tātad, kamēr strukturēšana attīsta formālus noteikumus, kuri iemieso tiesnešu tiesību institūtu, argumentācijai ar tiesību principu palīdzību ir jāspēj šie noteikumi pamatot un legītimēt.

2. Tiesnešu tiesību vērtību pamatojums

Līdztekus tiesnešu tiesību normu dogmatiskai strukturēšanai otru mērauklu atspoguļo to pārbaudīšana, izmantojot tiesību principus un vērtības.²² Tie ietilpst pamatojuma prasībā, kura rodas tad, kad notiek novirze no likumu normām. Jebkura šāda novirze no rakstīto tiesību dogmatiskajiem priekšrakstiem prasa pierādīt, ka kāda noteikta vērtība vai kāds tiesību princips atbilst attiecīgajai gadījumu grupai un ka tāpēc

²⁰ Sal. attiecībā uz iedzīvošanās izlīdzinājumu triju personu attiecībās: BGHZ 89, 378, ar kuru "tiek aizliegts jebkurš shematisks risinājums, (un) vienmēr svarīgas ir katra atsevišķa gadījuma īpatnības"; kritiski: Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 199.

²¹ Behrends O. Struktur und Wert. Zum institutionellen und prinzipiellen Denken im geltenden Recht. In: Behrends, Dießelhorst, Dreier. *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft, Symposium zum 80. Geburtstag von Franz Wieacker* [Struktūra un vērtība]. – Göttingen, 1990, S. 147.

²² Sal.: Larenz K. Wegweiser zu richterlicher Rechtsschöpfung, Eine rechtsmethodologische Untersuchung. In: FS für Nikisch. – Tübingen, 1958, S. 298 ff.; Larenz K. Richterliche Rechtsfortbildung als methodisches Problem. NJW, 1965, S. 1 ff.; Seidl O. Richterliche Rechtsfortbildung und Verfassungsrecht. ZGR, 1988, S. 306 ff.; Wank R. Richterliche Rechtsfortbildung und Verfassungsrecht. ZGR, 1988, S. 336 ff.

ir nepieciešama tiesnešu tiesību attīstīšana. Analogiska normas piemērošana ir jāpamato, kāpēc tās tiesiskā ideja var pretendēt uz spēkā esamību arī konkrētajā gadījumā, kaut gan šis gadījums tieši neietilpst normas darbības sfērā. Izstrādājot visaptverošu tiesnešu tiesību institūtu, ir jāizstrādā detalizēti piemērošanas kritēriji, un tie jāpamato ar tiesību principiem. Ja runa ir par tiesnešu tiesību normu attīstību jomā, kas likumos nemaz nav noregulēta,²³ ir nepieciešami tiesību principi, lai pamatotu tos noteikumus, kuri pirmo reizi tiek izstrādāti šim tiesnešu tiesību institūtam, kas, bez šaubām, regulāri būs struktūras no citām jomām, kuru pielīdzināmais interešu stāvoklis ļauj tās pielietot konkrētajā gadījumu grupā. Katram tiesnešu tiesību noteikumam jāsaturs norāde uz kādu principu, kurš ir noteikuma pamatā.

Tiesnešu tiesību normas tiek attiecīgi pamatotas visdažādākajos noteikumu līmeņos. To uzsāk zemākajā noteikumu līmenī, kurā pārbauda, vai kādu tiesnešu tiesību noteikumu varētu leģitimēt, balstoties uz konkrētās atbilstošās tiesību jomas principiem.²⁴ Ja tiesību tālākveidošanu var pamatot atbildības jomā, ko radījusi neatļauta darbība, lai gan daži priekšraksti atšķiras no tam pamatā esošā tiesību principa, un to var uztvert kā saprātīgu tālāktīstīšanu, tad to var leģitimēt. Ja, gluži pretēji, konkrētas tiesību jomas principi, kā, piemēram, neatļautu darbību gadījumā – vainas princips, ir pretrunā, tad rodas ļoti nozīmīga pamatošanas prasība, lai ar citu galveno tiesību principu palīdzību varētu izklāstīt jaunā tiesību institūta attiecīgo atbilstību visai tiesību jomai kopumā. Vienā tādā gadījumā ir jāpārāda, ka neīstenotais tiesību princips, apsverot to attiecībā pret citiem, piekāpjas svarīgākiem principiem. Visbeidzot, tiesību tālākveidošana vispār nav pieļaujama, kamēr to nevar leģitimēt ar atzītu tiesību principu vai vērtību starpniecību.²⁵

Tiesnešu tiesību normu atbilstības un esošo tiesību pārbaude tādā pašā veidā jāīsteno augstākajos noteikumu līmeņos. Ja tiesību tālākveidošanas pirmajā posmā ir jāizdara attiecīgi pētījumi konkrētā tiesību jomā, tad ir jāpiesaista visi civiltiesību principi kopumā, kā arī, visbeidzot, Konstitūcijā ietvertās vērtības. Vislielākā saistošos tiesu instanču nolēmumos ietvertu tiesību normu un likumos izteikto tiesību

²³ Sal., piemēram, darba cīņas tiesības: BAG AP Nr.1 par Vācijas *Pamatlikuma* 1.pantu – darba cīņa; GS AP nr. 43 par Vācijas *Pamatlikuma* 9.pantu – darba cīņa.

²⁴ Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 245.

²⁵ Fuller L. *Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart*. *71 Harvard Law Review*. 1958, S. 667.

visaptveroša leģitimācija, protams, izriet tad, kad šajos nolēmumos ietvertās tiesību normas var saskaņot gan ar tieši skartās tiesību jomas principiem, gan ar civiltiesību principiem un kopējo tiesību sistēmu. Tā kā šāda nedalīta saskaņa, bez šaubām, būs ļoti reti, tad tiesību papildināšanu var attaisnot arī tad, ja atteiksies no dažu tiesību principu ievērošanas, toties apsvēršanas rezultātā tiks panākta uzvarējušo principu spēkā esamība. Šādos gadījumos runa ir par principu kolīziju, kad ir jāpamato, kāpēc vienas vai vairāku tiesisko vērtību galvenā nozīme var leģitimēt citu vērtību nepietiekamu īstenošanu.²⁶ Pie tam augstāka līmeņa noteikumu vērtībām regulāri tiks piešķirta zināma priekšroka iepretim zemākam noteikumu līmenim tā, ka, piemēram, ar Konstitūciju aizsargātas vērtības īstenošanai ir *prima facie* priekšrocība, salīdzinot ar tiesību principu kādā noteiktā tiesību jomā. Tomēr tiesnešiem, attīstot tiesību normas, vienmēr ir šādi jāapsver, lai katrā konkrētajā gadījumā konstatētu principu, kam ir pārsvars.

Tādā veidā argumentācija ar tiesību principu palīdzību dod nepieciešamo tiesnešu tiesību normu strukturēšanas papildinājumu. Jo tuvāka esošiem likumu noteikumiem ir tiesību papildināšana, jo labāk var pamatot tās leģitimāciju. Turpretim jebkura attālināšanās no likuma modeļiem pieprasa īpašu pamatojumu, balstoties uz tiesību principiem. Ar šiem tiesību principiem var attaisnot nepieciešamo novirzīšanos no likumu priekšrakstiem attiecībā uz noteiktu gadījumu grupu un piemērošanas kritērijus, kuri liekami pamatā tiesību noteikumiem, kas ietverti saistošos tiesu instanču nolēmumos.

III. Paskaidrojums ar piemēru no tiesu prakses

Regulējamā interešu konflikta izmeklēšanas pakāpju secību un tiesnešu tiesību noteikuma pārbaudi, kas izslēdz šo izmeklēšanu, attiecībā pret tiesību sistēmu vislabāk var izskaidrot ar piemēru no tiesu prakses. Sekojošais gadījums attiecas uz tiesību tālākveidošanas noraidīšanu, jo dogmatisko struktūru attīstīšana tai bija iespējama tikpat mazā mērā, cik tās atbilstošais pamatojums.

²⁶ Sal.: Alexy R. *Theorie der Grundrechte*. – Frankfurt, 1986, S. 77 ff.; Alexy R. Juristische Begründung, System und Kohärenz [Juridiskā pamatošana, sistēma un savstarpējā sakarība]. In: Behrends, Dießelhorst, Dreier *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft*. – Göttingen, 1990, S. 94 ff.; Alexy R. *Rechtssystem und praktische Vernunft. Rechtstheorie* 18, 1987, S. 410 ff.

Federālajai Augstākajai tiesai bija jāpieņem nolēmums par to,²⁷ vai kreditorus, kuri apvienojas ārpustiesas sanācības mierizlīgumā, var uzskatīt par “apvienību draudu novēršanai”, – tā sekas ir lēmumu pieņemšana ar balsu vairākumu, pie tam pieņemtie lēmumi ir saistoši arī kreditoriem, kas lēmumam nepiekrīt. Konkrētajā gadījumā bija apvienojušies tāda uzņēmuma kreditori, kuram draudēja izsole, un noslēguši dažādas vienošanās, kā rezultātā uzņēmums tika paglābts no izsoles. Prasītājs sākotnēji bija šis kreditoru apvienības biedrs, bet nebija piekritis turpmākām norunām un iesniedza tiesā prasību par viņam pienākošos prasījumu piedziņu no uzņēmuma. Revīzijas instance norādīja,²⁸ ka nevar samierināties ar to, ka tieši sekmīgi noritējuša ārpustiesas sanācības pasākuma “spēles traucētājs”, kura prasījumi bez šī pasākuma vispār izpaliktu un kurš tiktu vēl, tā sakot, atalgots par nepietiekamu solidaritāti. Par labu prasības noraidīšanai runā arī tiesiski politiski, it īpaši tautsaimnieciski apsvērumi: jo vairāk “atkritēji” varētu paļauties uz to, ka viņi varēs gūt sev labumu no citu kreditoru solidarām darbībām, jo mazāka būs gatavība šādās savienībās vispār apvienoties. Tiesiskās figūras attīstība šīs “apvienības draudu novēršanai” tātad varētu radīt pamatu tiesību tālākveidošanai.

Tādēļ nākamajā posmā tiesa pārbaudīja, vai spēkā esošās tiesības piedāvā iespējas apmierināt “spēles traucētāja” prasību šādas “apvienības draudu novēršanai”. Tā secināja, ka “spēkā esošā tiesību sistēma nepiešķir (..) nekādus instrumentus”,²⁹ lai īstenotu šādas “apvienības draudu novēršanas” ideju juridiski pieļaujamā veidā. Tā, pārbaudot likuma normas, tika pārbaudīti prasījumi, kuri izriet no Vācijas *Civillikuma* 812.panta pirmās daļas un normas par uzņēmuma vadīšanu bez atbilstoša uzdevuma,³⁰ kuri tomēr tieši neatbilda, un uz tiem nevarēja arī attiecināt līdzīgu paplašināšanu. No atbilstošiem argumentiem, kuri varētu attaisnot patstāvīga noteikuma attīstīšanu, šeit bija jāpiemēro *Likuma par mierizlīguma noslēgšanu* 8.panta pirmās daļas un *Likuma par izsolēm* 181.panta 1.punkta vienlīdzīgas attieksmes pamatprincips, kā arī jāpārbauda analogija ar Vācijas *Civillikuma* 74. un turpmākajiem pantiem.³¹ Tomēr arī šeit Federālā Augstākā tiesa secina, ka likumdevējs, detalizēti paredzot mierizlīguma noslēgšanas un izsoles kārtību, kā arī kārtību, kādā iespējams rīkoties pret atsevišķiem

²⁷ *BGH NJW*, 1992, S. 967 ff.

²⁸ *NJW*, 1992, S. 968.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*, S. 969 ff.

³¹ *Ibid.*, S. 968 ff.

kreditoriem, šo nozari ir pilnībā noregulējis. “Iejaukties šādā pabeigtā likumdevēja konceptā tiesnešiem ir principiāli aizliegts (...). Tautsaimnieciski un sociāli politiski apsvērumi, lai arī cik pamatoti tie nebūtu, nav pietiekami jau no izvirzīšanas iespēju (...) daudzveidības viedokļa vien”.³²

Līdz ar to vēlreiz kļūst skaidrs, cik atšķirīgi tiesnesis vērtē potenciālo lēmumu alternatīvas, iepretim likumdevēja vērtēšanai. Ja tiesnešiem būtu jāgatavo ekspertīzes atzinums par kādu jaunu noteikumu maksātspējas tiesībās, konkrētos apstākļos viņu lēmums būtu citādāks. Savu lēmumu viņi pamatotu ar visiem tiesiski politiskajiem argumentiem un novērtējumu izdarītu, izejot no pozīcijas, kura kopumā dotu saprātīgu un taisnīgu risinājumu. Tā kā tiesneši nav ne likumdevēji, ne arī “likumdevēja aizstājēji”, tad uz viņiem būtu jāattiecinā citi noteikumi.³³ Pat tad, ja tiesnesis pēc atbilstošo tiesiski politisko argumentu analīzes secinātu, ka “apvienības draudu novēršanas” atzīšana ir vissaprātīgākais iedomājamais regulējums, nākamajā posmā viņam būtu jāuzdod jautājums, vai tiesību sistēmā ir gatavībā likuma normas vēlāmā mērķa sasniegšanai. Ja tiesnesim uz šo jautājums jāatbild noliedzoši, tad viņam nepaliek neviens atklāts ceļš, lai ar savu lēmumu tomēr sasniegtu tiesiski politisko mērķi. Konkrētajā gadījumā nav nevienas iedomājamas dogmatiskas konstrukcijas, ar kuras palīdzību kreditoru apvienības koncepcija būtu juridiski īstenojama. Tikpat mazā mērā tiesneši varēja atpazīt tiesību principus, kuri uzliek pienākumus un kuri izraisītu nepieciešamību pēc tik tālejoša lēmuma. Tādēļ tiesību tālākveidošana, izmantojot “apvienību draudu novēršanu”, bija noraidāma, jo netika legītimēti konkrēti tiesnešu tiesību noteikumi.

³² BGH NJW, 1992, S. 969; sal. arī: Stürner R. Anmerkung zu BGH. NJW, 1992, S. 969 ff. In: LM § 779 BGB Nr.58.

³³ Boujong K. Zur Auslegung und Fortbildung des GmbH-Rechts in der neueren Judikatur des Bundesgerichtshofs [Sabiedrību ar ierobežotu atbildību tiesības]. GmbHR, 1992 S. 207; un iepriekš 36. un turpm. lpp.

B. Tiesnešu tiesību noteikuma attīstība

Lai attīstītu kādu tiesnešu tiesību noteikumu, ir jāizstrādā vispārīnāšanai pakļauti piemērošanas kritēriji attiecībā uz gadījumiem nākotnē atbilstoši tiesību sistēmas priekšrakstiem. Lai to izdarītu, ir jāpamato roba esamība spēkā esošajās tiesībās, jāizstrādā to aizpildīšanas potenciāli noteikumi un pēc tam jāizveido galīgo noteikumu dogmatiskā struktūra. Šādi iegūta struktūra visbeidzot ir jāsalīdzina ar tiesību normām, kas atrodas ārpus tieši atbilstošās tiesību nozares, kas, iespējams, prasīs tiesnešu tiesību noteikuma grozīšanu un modificēšanu.

I. Tiesnešu tiesību noteikuma izstrādāšana vienā tiesību nozarē

Kāda tiesnešu tiesību noteikuma radīšanas pamatā vispirms jāliek tiesību nozare, uz kuru attiecināma tiesību tālākveidošana. Šeit ir jāparādās pieprasījumam pēc tālākattīstības, un tieši no šīs tiesību nozares tiek plašā mērā ņemti piemērošanas kritēriji, kuri kļūst par tiesnešu tiesību noteikumu priekšnoteikumiem.

1. Roba konstatēšana likumdošanā

Roba konstatēšana likumā izriet no jautājuma, vai tiesnesim vispār ir tiesību tālākveidošanas pilnvaras. Taču ne katra faktiskā situācija, kas likumā nav kategoriski ņemta vērā, katrā ziņā noved pie tiesību tālākveidošanas. Daudzos gadījumos to var apmierinoši atrisināt ar esošajām likuma struktūrām arī tad, ja tās atrodas ārpus piemērošanas jomas, kas paredzēta noteikumu radīšanas procesā. Tā saucamajā “stāvvietu nolēmumā”³⁴ – gadījumā, kad lietotājs bija ie braucis maksas stāvvietā un vienlaikus paziņojis, ka nevēlas par to maksāt, – tādēļ nevarēja balstīties uz to, ka ticis noslēgts līgums, un tāpēc tika ieteikta cita tiesnešu tiesību normu “faktiskā līguma” konstrukcija. Līdz ar to no konkrētas sociāltipiskas izturēšanās, proti, maksas stāvvietas izmantošanas, bija jāatvasina saistību tiesību attiecības. Pēc kādas kritiskas zinātniskas diskusijas, bez šaubām, izrādījās, ka šo gadījumu var pietiekami atrisināt jau ar tām tiesībām, kas attiecas uz nepamatotu

³⁴ BGHZ 21, 319; sk. arī: BGHZ 23, 175; LM nr. 7, Vorb. zu § 145 BGB.

iedzīvošanos, un līdz ar to tiesību tālākveidošana nebija vajadzīga.³⁵ Tādēļ kļūst saprotama likumdošanas robu konstatēšanas kontrolējošā funkcija: ja esošie likumu priekšraksti ir pietiekami, lai aptvertu situāciju, kuru likums kategoriski nesatur, nav nekādas nepieciešamības pēc tiesību tālākveidošanas.

Bez šaubām, var arī konstatēt, ka tipiska gadījumu grupa pretēji plānam patiešām nav iekļauta likuma noteikumos.³⁶ Tā izlēma Federālā Darba strīdu tiesa lietā par bīstama darba izpildi.³⁷ Burtiski piemērot likumu par sliktu darbiniekam, kurš, pildot savu darbu, bieži izraisa ievērojamus zaudējumus, to ņemot vērā, šķiet, būtu nepareizi, jo darbiniekam tiek uzlikts atbildības risks, kas tomēr nāk par labu arī darba devējam, un kurš gūst labumu no darba dalīšanas. Viņš gūst labumu no pieņemtā darbinieka darba un tādā veidā rada uzņēmumam risku, ko viņš pats labāk var kontrolēt ar organizatoriskiem pasākumiem, kā arī, piemēram, noslēdzot apdrošināšanas līgumus, nekā to veiktu darbinieks, kuram bīstamība regulāri jāakceptē kā sava darba daļa.³⁸ Tiktāl eksistē novirze

³⁵ Sal.: Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 320, saskaņā ar kuru “ieģūtais” iedzīvošanās prasījuma nozīmē, ciktāl to var salīdzināt ar ceļojuma gadījumu līdmašīnā, izpaužas stāvvietas lietošanā un saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 818.panta otro daļu par to ir ierakstā atbildība. Īpašais stāvvietas gadījumā, bez šaubām, ir tas, ka iedzīvošanās lietotāja maldinātā dēļ attiecībā uz tiesībām bija labticīga, tā ka Vācijas *Civillikuma* 819.panta pirmo daļu nevarēja piemērot. Saskaņā ar *Larenza un Canarisa (Larenz/Canaris)* teoriju: Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 320; pret iedzīvošanās neesamību nostājas Vācijas *Civillikuma* 242.pants. Bez tam vēl sal.: Bydliński F. *Privarautonomie und objektive Grundlagen des verpflichtenden Rechtsgeschäfts*. – Wien, New York, 1967, S. 85 ff., kurš tāpat noraida “faktiskās līgumattiecības”; sākotnēji: Larenz K. Die Begründung von Schuldverhältnissen durch sozialtypisches Verhalten. *NJW*, 1956, S. 1897, kurš no šā viedokļa visnotaļ savā pēdējā darbā: Larenz K. *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*. 7. Aufl. – München, 1989, S. 534 ff., ir atteicies un tāpat piekrit risinājumam par iedzīvošanos regulējošo tiesību starpniecību saistībā ar Vācijas *Civillikuma* 151.pantu.

³⁶ Canaris C.W. *Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Eine methodologische Studie über Voraussetzungen und Grenzen der richterlichen Rechtsfortbildung praeter legem* [Robu konstatēšana likumdošanā]. 2. Aufl. – München, 1983, S. 16; sal. arī: Bydliński F. Urteilsanmerkung zum Beschluß des GrS des BAG vom 12.6.1992. In: *SAE*, 1994, S. 93 ff.

³⁷ Piemēram, BAG AP attiecībā uz Vācijas *Civillikuma* 611.pantu “Darbinieka atbildība”, nr.22, 53 56; tagad BAG (Federālā Darba strīdu tiesa) *NJW*, 1995, S. 210 ff.; Hanau P., Adomeit K. *Arbeitsrecht* [Darba tiesības]. – Berlin, 1992, S. 194 ff.

³⁸ Par dogmatisko atvasināšanu no riska idejas: Canaris C.W. Risikohaftung bei schadensgeneigter Tätigkeit in fremdem Interesse. *RdA*, 1966, S. 41 ff.; Gamillscheg, Hanau P. *Die Haftung des Arbeitnehmers* [Darbinieka atbildība]. 2. Aufl. – Karlsruhe, 1974, S. 46; MüKo-Söllner A. Der Richter als Ersatzgesetzgeber. *ZG*, 1995, § 611 Rdnr. 432; un tagad arī: BAG AP Vācijas *Civillikuma* 611.pants “Darbinieka atbildība”, Nr.68, kurš agrāk ļoti izteikti pamatojās uz darba devēja rūpēm; sal.: BAG AP 611.pants “Darbinieka atbildība”, Nr.8; BGHZ 16, 111 (116); par atvasināšanu no analogijas ar Vācijas *Civillikuma* 254.pantu sk.: *BAG NJW*, 1995, S. 210 ff.

no šī gadījuma, kurš ir Vācijas *Civillikuma* civiltiesiskās atbildības sistēmas pamatā. Saskaņā ar to tiesnešu tiesību normām vajadzēja attīstīt atbildības reducēšanu, kura ar riska idejas starpniecību uzsāka legītimētu Vācijas *Civillikumā* noteiktās atbildības samazināšanu.

Tātad abos gadījumos tiesnešiem bija jālemj par noteiktiem gadījumu apstākļiem, vai Vācijas *Civillikuma* noteikumi aptver faktisko jauno situāciju, vai arī šeit konstatējams robs likumdošanā. Ja ir noslēdzošs likumdevēja noteikums un līdz ar to roba likumdošanā nav, principā jāatsakās no tiesību tālākveidošanas, jo jau no paša sākuma nav instrumenta, lai īstenotu iespējamās tiesnešu tiesību noteikumus.³⁹ Ja var konstatēt robu likumdošanā, tad joma, kurā varētu attīstīt tiesnešu tiesību noteikumu, ir atvērta.

2. Iespējamo tiesnešu tiesību noteikumu izstrādāšana

Ja izdodas konstatēt robu likumdošanā, tad tiesnesim principā pienākas tiesību tālākveidošanas pilnvara. Otrajā posmā tādēļ ir jāizstrādā iespējamās tiesību konstrukcijas, ar kuru starpniecību, no tiesnešu tiesību viedokļa, varētu ņemt vērā regulējamās faktiskos lietas apstākļus. Ir vairākas iespējas, ko, piemēram, var parādīt ar līzinga līguma iekļaušanu likumu sistēmā: tā kā līzinga līgums neatbilst tieši kodificētu līgumu tipam, tiesām bija “jāattīsta tiesību piemērošanas pamatprincipi, izmantojot iepriekš atrasto saimniecisko un atsevišķu līgumu situāciju, kas tomēr daļēji atšķiras no likumā regulētajiem saistību tiesību tipiem”.⁴⁰ Bija iesniegti dažādi priekšlikumi par līzinga iekļaušanu saistību tiesību līgumu tipos: no pirkuma⁴¹ līdz īres⁴² līgumam, kredīta līgumos, jaukti tipiskos līgumos ar kredīta un darbuzņēmuma tiesību elementiem,⁴³ līdz pat patstāvīgam

³⁹ Par robu likumdošanā un tā konstatēšanu šeit vairs nevajag runāt, sal. par to: Canaris C.W. *Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Eine methodologische Studie über Voraussetzungen und Grenzen der richterlichen Rechtsfortbildung praeter legem* [Robu konstatēšana likumdošanā]. 2. Aufl. – München, 1983, S. 16 ff.

⁴⁰ Brunotte W. *Die Finanzierungsleasingvertrag – ein Beispiel richterlicher Rechtsfortbildung im Schuldrecht. DriZ*, 1990, S. 397.

⁴¹ Fikentscher W. *Schuldrecht* [Saistību tiesības]. 8. Aufl. – Berlin, New York, 1992, S. 831 ff., 837; Papapostolou. *Die Risikoverteilung beim Finanzierungsleasingvertrag über bewegliche Sachen* [Riska sadalīšana kustamas mantas līzinga finansēšanas līgumos]. – München, 1987, S. 57 ff.

⁴² Flume W. *Das Rechtsverhältnis des Leasing in zivil- und steuerrechtlicher Sicht. DB*, 1972, S. 1 ff.; un BGH (Federālā Augstākā tiesa) BGHZ 82, 121, 130; 95, 39, 54.

⁴³ Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, § 66; Canaris C.W. *Interessenlage, Grundprinzipien und Rechtsnatur des Finanzierungsleasing. AcP* 190, 1990, S. 410 ff.; Canaris C.W. *Grundprobleme des Finanzierungsleasing im Lichte des Verbraucherkreditgesetzes. ZIP*, 1993, S. 401 ff.

līguma veidam.⁴⁴ Visiem ieteiktajiem risinājumiem pamatā ir aizstājamas juridiskas konstrukcijas, kuras ikreiz uzsver citas līzīga līguma īpatnības. Principā tos visus var formulēt kā vispārīnāšanai pakļautus noteikumus, tā ka turpmākajos posmos ir jāpārbauda, kuram no šiem iedomājamiem tiesnešu tiesību institūtiem ir vislabākā saskaņa ar esošo tiesību priekšrakstiem. Tātad šī otrā posma mērķis ir gūt skaidrību par dažādām iespējām, lai iedomājamajos tiesnešu tiesību normu modeļus, pamatojoties uz regulējamajiem faktiskajiem interešu konfliktiem, juridiski varētu iekļaut esošajās kategorijās.

3. Tiesnešu tiesību noteikuma piemērošana konkrētai tiesību nozarei

Tiesnešu tiesību noteikuma attīstības procesā tieši atbilstošā tiesību nozarē no potenciāli iespējamiem noteikumiem jāizvēlas tie, kuri vismazāk atšķiras no likumu noteikumiem un jau esošajām struktūrām. Pie tam tiesnešu tiesību normas ir jāsamēro ar esošajiem priekšrakstiem tajā tiesību nozarē, uz kuru var attiecināt tiesu instances nolēmumu, un tām iespējami plaši jāpārņem to piemērošanas kritēriji. Šāda dogmatiskā struktūra var veidot, piemēram, pirkuma attiecības, noteikt nodarītā kaitējuma atlīdzību vai deliktu tiesības, kas Vācijas *Civillikumā* ir ierobežota matērija, kuru ietekmējuši speciāli noteikumi, kas rada priekšnoteikumus tiesnešu tiesību normām, kuras jārada. Jo drīzāk no kādas tiesību nozares dogmatiskās struktūras izriet kāda noteikta tiesnešu tiesību modeļa leģitimācija, jo lielāka ir tā atbildība likuma priekšrakstu priekšā un jo vairāk to var uztvert tikai kā šīs pastāvošās struktūras tālākattīstīšanu. Un otrādi – tiesību tālākveidošanas dogmatisko struktūru ir grūti pamatot, tiklīdz tai nerodas nekādi sasaistes punkti ar likuma noteikumiem, un tā attīsta pavisam jauna veida piemērošanas kritērijus.⁴⁵ *Culpa in contrahendo* tiesību institūta ietvaros,⁴⁶ piemēram, līgumiskās atbildības noteikumi Vācijas *Civillikumā*

⁴⁴ Martinek M. *Neue Vertragstypen* [Jauni līgumu tipi]. § 4 IX 2, tā saucamā “bifunkcionālā *sui-generis* teorija”.

⁴⁵ Canaris C.W. *Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Eine methodologische Studie über Voraussetzungen und Grenzen der richterlichen Rechtsfortbildung praeter legem* [Robu konstatēšana likumdošanā]. 2. Aufl. – München, 1983, S. 162: “Dogmatiskā iekļaušana spēkā esošajā sistēmā”; Canaris C.W. *Tarifdispositive Normen und richterliche Rechtsfortbildung*. In: Hueck, Richardi (Hrsg.). *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 199 ff.; Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 242.

⁴⁶ Larenz K. *Kennzeichen geglückter richterlicher Rechtsfortbildungen* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas izdošanās pazīmes]. – Karlsruhe, 1965, S. 13 ff.

izvirzās kā dogmatiski priekšraksti, tādēļ jājauc, vai *culpa in contrahendo* institūtu var iekļaut šajā līgumiskās atbildības sistēmā un kā to izdarīt. Tās struktūra pati dod plašus pieturas punktus, kuri ir jāievēro, lai iestātos atbildība, kas tad pielāgojas likuma priekšrakstiem: tādā veidā var iegūt atbildības priekšnoteikumus par prettiesiskiem un ar nodomu izdarītiem pārkāpumiem, kā arī kaitējuma atlīdzības apmēru tieši no likuma noteikumiem. No tiem tomēr novirzās tiktāl, ka atbildība rodas jau tad, kad spēkā vēl nav stājušās līgumiskas saistību attiecības.⁴⁷ Tikai šajā vietā tiesnešu tiesību normu attīstības procesā ir paaugstināts pamatošanas pienākums, jo ir jāatspoguļo veids, kā jauno piemērošanas kritēriju var leģitimēt. Ja tas izdodas, tad ir izstrādāts tiesnešu tiesību noteikums, kuru var piemērot arī turpmākajos tiesu nolēmumos, katru reizi no jauna neuzsākot atvasināšanu ar atbilstošo tiesību principu palīdzību.

Jo ciešāk tiesnešu tiesību noteikumu var piesaistīt pie esošajiem tiesību noteikumiem, jo vienkāršāk tas iekļaujas esošajās likumu tiesībās un jo mazāk problemātiska ir tā leģitimēšana, balstoties uz šo dogmatisko pielāgošanu. Turpretim, jo lielāka ir novirzīšanās no likumā iepriekš noteiktajiem institūtiem, jo mazāk tā saskaņojas ar esošo struktūru prasībām un jo vairāk ir jābūt tiesību vērtībām un tiesību principiem, kuriem nekavējoties vajadzētu jauno noteikumu.

Tiesnešu tiesību strukturēšanas saspēle, to atbilstoši pamatojot, parādās jau šeit: lai varētu izvēlēties dažādus piemērus, ir diezgan apstrīdami, vai šķietamu pilnvaru var aptvert ar šķietamo tiesību normas dispozīciju, vai nevar,⁴⁸ vai arī vispārēja rakstura personiskās tiesības, kas iekļautas vispārēja rakstura normā, atbilst deliktu tiesību sistēmai, vai arī daudz vairāk atspoguļo svešķermeni.⁴⁹ Šādas diskusijas par noteicošo likuma priekšrakstu izvēli attiecas uz šajā struktūrā iekļautajiem vispārējiem

⁴⁷ Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 194.

⁴⁸ Jā: Pavalsts Augstākā tiesa (OLG) Ķelnē, NJW, 1973, S. 1798, BGHZ 86, 273; nē: Flume W. *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*. Band II. – Berlin, 1992, § 49; Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 101 f.; diferencēti: Canaris C.W. *Die Vertrauenshaftung im deutschen Privatrecht* [Atbildība par uzticības izraisīšanu]. – München, 1971, S. 48 ff., saskaņā ar kuru komercietībās, vairākumā gadījumu, šķietamā pilnvara ir pieļaujama, turpretim tas nav iespējams civiltiesībās.

⁴⁹ Jā: BGHZ 13, 334; 26, 349; 35, 363; 39, 124; Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 493., 519 ff.; nē: Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 615.

principiem un likumos ietvertajiem kārtības priekšstatiem. Atkarībā no tā, kurš tiesību princips tiek uzskatīts par izšķirošo konkrētajā lietas stāvoklī, būs jāizvēlas cita dogmatiskā struktūra, kā rezultātā pilnīgi izveidosies tiesnešu tiesību institūts. Tā pamatotu citus kritērijus un līdz ar to izmainītu tiesnešu tiesību noteikuma piemērošanas jomu. Neievērojot šo nepieciešamo savstarpējo attiecību, galvenā ir dalīšana starp dogmatisko iekļaušanu un strukturēšanu, no vienas puses, kā arī starp atbilstošo tiesnešu tiesību normu pārbaudīšanu, no otras puses. Tieši tiesu instanču veiktās tiesību tālākveidošanas procesā, kura jau tāpat satur tiesību neparedzamības draudus, papildus tiesību tālākveidošanas legītimācijai ir vispār nepieciešams noteikums, kuru varētu samērīgi piemērot. Tikai šādi varētu attīstīt tiesnešu tiesību normas, kuras, no vienas puses, var atbilstoši pamatot ar esošās tiesību sistēmas palīdzību un, no otras puses, tās rīcībā ir vispārināmi un paredzami piemērošanas kritēriji.

II. Izstrādātā noteikuma piemērošana likumu kopumam

Vispārināmos tiesnešu tiesību noteikumos līdztekus to iekļaušanai konkrēti atbilstošajā tiesību nozarē ir jāievēro Vācijas *Civillikuma* priekšraksti un citi civiltiesībās piemērojamie likumi. Tas attiecas uz tiesnešu tiesību noteikuma vai uz vesela tiesiska institūta tiešo izveidošanu, tāpat kā uz kolīziju atrisināšanu, kuras radušās ar citiem likumu un tiesnešu tiesību noteikumiem.⁵⁰ Šeit būt nepieciešamas kāda tiesnešu tiesību institūta modifikācijas, jo citām tiesību nozarēm līdz šim nebija veltīta pietiekama uzmanība, bet tās tomēr ietekmē tiesnešu tiesību noteikumus. Turpmāk būtu vajadzīga saskaņošana ar citiem esošo tiesību noteikumu kompleksiem, it īpaši – kolīzijas atrisināšana. Tālāk ar trim piemēriem ir jāparāda, kādā veidā citu – nevis tieši skarto – tiesību nozaru noteikumi grozītus piemērošanas kritērijus padara nepieciešamus kādam tiesnešu tiesību institūtam. Katrs no šiem noteikumiem atspoguļo

⁵⁰ Sal.: Canaris C.W. *Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Eine methodologische Studie über Voraussetzungen und Grenzen der richterlichen Rechtsfortbildung praeter legem* [Robu konstatēšana likumdošanā]. 2. Aufl. – München, 1983, S. 163: “tālāka saskaņošana ar pozitīvajām tiesībām”; sal. arī: Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 245: “*fan out from the cases immediately in point to cases in the same general area or department of law, and then still farther, so far as this seems promising*”. [Red tulk.: “nekavējoties izplešas no konkrētās lietas uz lietām tajā pat vispārējā jomā vai likumdošanas sadaļā, un pat vēl tālāk, tik tālu, cik izskatās daudzsoļi “.”]

likuma priekšrakstu, kuri principā prasa uzmanību un kuru nepiemērošana izraisa paaugstinātu pamatošanas pienākumu.

1. Tiesneša tiesību noteikuma modifikācija

Vispirms ar noteiktas tiesību nozares palīdzību attīstīti noteikumi pēc tam ir jāmodificē, ja tie nonāk konfliktā ar citu tiesību nozaru likumu normām, kuras arī savā ziņā pretendē uz spēkā esamību. Kāds noteikums tā piemērošanas jomā regulāri tiek sašaurināts ar normas dispozīcijas papildu priekšnosacījumiem vai arī tā juridiskajās sekās piemērots tā, ka atkal tiek atjaunota saskaņa. Piemērs par piemērošanas kritēriju pievienošanu ir Vācijas *Civillikuma* 477.panta⁵¹ vai Vācijas *Komerclikuma* 377.panta⁵² analogā piemērošana attiecībā uz pozitīvās līguma pārkāpšanas institūtu, ciktāl tā attiecas uz kaitējumu, ko izraisījušas trūkumu sekas. Pozitīvās līguma pārkāpšanas iekšējo uzbūvi parasti gan var iekļaut līgumiskās kaitējumu atlīdzības prasījumu noregulējumā. Kongruence ar tieši atbilstošo dogmatisko struktūru ir sasniegta tādā veidā, ka no jauna attīstītais kaitējuma atlīdzības prasījums savos piemērošanas kritērijos visplašāk ir piemērots tiesību noteikumiem, kas regulē līgumisko atbildību. Tomēr citas tiesību nozares likumā ietverts noteikums, proti, pirkuma tiesisko attiecību, respektīvi, komerciesību, noteikums prasa papildināt ar pienākumu ziņot par trūkumiem vai piemērot noilguma noteikumu, kuri likumā noteikti attiecībā uz salīdzināmiem prasījumu pamatiem. Tas padara nepieciešamu tiesnešu tiesību noteikumu modifikāciju, lai tādēļ tiesību sistēmā nevarētu rasties vērtēšanas pretrunas. Tātad pozitīvā līguma pārkāpuma dogmatiskā struktūra bija jāpārveido tā, ka nākotnē būtu jāpārbauda turpmākais normas dispozīcijas priekšnoteikums šī institūta piemērošanai. Pozitīvā līguma pārkāpšana pirkuma attiecībās rada pārdevēja atbildību, ciktāl tā attiecas uz kaitējumu, ko izraisījis preces trūkums, ja pircējs rīkojies Vācijas *Civillikuma* 477.pantā paredzētajā termiņā. Atbilstoši divpusējam komercīgumam atbildība sakarā ar pozitīvu līguma pārkāpumu iestājas tikai tad, ja tā persona, kurai nodarīts kaitējums, nekavējoties iesniedz sūdzību Vācijas *Komerclikuma* 377.panta nozīmē. Turpmākajā nolēmumā varētu norādīt uz šādi modificētu noteikumu, neuzsākot jaunu argumentatīvo atvasināšanu. Izmainītais noteikums tiek piemērots un kalpo tiesiskajās attiecībās kā

⁵¹ BGHZ 77, 215; 87, 88; 88, 130; NJW, 1989, S. 2118; 1984, S. 2938.

⁵² BGHZ 66, 212; NJW, 1959, S. 1081; BB, 1967, S. 433; Heymann-Emmerich E. *HGB* [Komerclikums]. Bd. 4. – Berlin, New York, 1990, § 377, Rdnr. 60.

stabils priekšraksts. Tur, kur ir argumentēts vienīgi ar principu palīdzību, tātad, kur argumentācijai bija jāatstāj nozīmīga joma ar tiesiskām neskaidrībām, ar strukturēšanu var piedāvāt vienmērīgi piemērojamu normu tā, ka no kāda principa izrietoša pavēle tiek konkretizēta kādā noteikumā.

2. Tiesneša tiesību noteikumu kolīzija ar rakstītajām tiesībām

Attiecībās starp tiesnešu tiesību normām un rakstītajām tiesībām izvirzās problēma, kura ir ļoti tuva tiesnešu tiesību noteikumu modifikācijai. Ar atsevišķu gadījumu palīdzību attīstīts noteikums atbilstoši to būtiskajam tekstam aptver arī gadījumus, par kuriem sākotnēji netika domāts. Tā turpmākā piemērošanas joma tātad prasa noteikt tiesnešu tiesību noteikumu un likumu noteikumu konkurenci. Šādu noteikumu kolīziju nevar atrisināt apsverot, bet tai vajag noteikt skaidru prioritāti. Noteikumi lietas apstākļus aptver citādi nekā principi, proti, aptver tieši un nosaka juridiskās sekas. Ja noteikumi ir pretrunā viens ar otru, tad viens no tiem tādēļ jāatzīst par nepiemērojamu. Shematiskais pieņēmums par tiesnešu tiesību noteikumu savstarpējo pakārtotību šeit nevar būt spēkā, daudz vairāk konkrēti ir jāizmeklē, ciktāl var paplašināt tiesnešu tiesību noteikuma piemērošanas jomu. Ārpus šīm robežām noteikumu nevar piemērot, un tas atkāpjas likumā ietvertu tiesību priekšā.

Šeit kā piemēru var minēt *culpa in contrahendo* norobežošanu no garantijas pirkuma tiesībās. Tā nolaidības dēļ nepareizas informācijas sniegšana pirms līguma noslēgšanas atspoguļo pienākumu neizpildi, kurai pašai par sevi vajadzētu atbilst *culpa in contrahendo* institūtam. Ciktāl runa ir par kaitējumu, ko izraisījuši preces trūkumi, šeit tiesu prakse tomēr noraida prasījumus, pamatojoties uz *culpa in contrahendo*.⁵³ Tas tomēr nebūtu visai konsekventi, jo saskaņā ar *culpa in contrahendo* piemērošanas kritērijiem pašam par sevi vajadzētu būt nodrošinātam prasījumam, ka ir panākta atbilstība visām normas dispozīcijas pazīmēm, kuras bija attīstītas, balstoties uz Vācijas *Civillikuma* līgumisko atbildības modeli. Tā kā runa ir par kolīzijas gadījumu starp tiesību institūtu un likuma noteikumu, kuri ietverti saistošos tiesu

⁵³ BGHZ 60, 319 (zemesgabals pie ezera); 88, 134; visbeidzot kritiski: Diederichsen U. "Schadensersatz wegen Nichterfüllung" und Ersatz von Mangelfolgeschäden. *AcP* 165, 1965, S. 150 ff. (S. 157 ff.); Larenz K. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 1. Band. 14. Aufl. – München, 1987, S. 29., 39.

instanču nolēmumos, tad papildus jāpārbauda, kādās attiecībās atrodas tiesnešu tiesību institūti un likuma tiesību institūti. Šajā jautājumā – par tiesnešu tiesību noteikuma piemērošanas iespēju – likuma noteikumam varētu dot priekšroku tikai tad, ja tas būtu izsmelši aprakstīts. Šie gadījumi jākonstatē, atbilstoši pārbaudot, un pēc tam tie jāformulē kā negatīvs priekšnosacījums izslēgšanas pamatu formā. Atbilstoši tam nekvalitatīvas preces pārdošanas gadījumā tiesu prakse pārstāv viedokli, ka no priekšlīguma izrietošu pienākumu neizpildi nevar pamatot vienīgi ar mantas trūkumiem. Tā juridiskās sekas noslēgumā tiek noteiktas Vācijas *Civillikuma* 459. un turpmākajos pantos. Šajā jomā *culpa in contrahendo* institūts nav piemērojams un tātad – nav pakārtots. Šādi var pamatot arī pretēju gadījumu – nolaidības dēļ pārdevējs ir sniedzis nepareizas ziņas par biržas informāciju piekšlīguma stadijā – to ļoti labi var atrisināt ar *culpa in contrahendo* noteikumiem:⁵⁴ Šeit, proti, neiederas pat pirkuma attiecību garantijas noteikums, jo nav runa par nopirkta priekšmeta – “informatīvās vēstules” – trūkumiem, bet gan primāri par neizpildītu izskaidrojuma sniegšanas pienākumu. Likuma noteikumu trūkuma dēļ, kuriem būtu bijusi priekšroka, drīkstētu piemērot *culpa in contrahendo* institūtu.

Tātad ar noteiktas tiesību nozares palīdzību attīstīts tiesnešu tiesību noteikums var tikt precizēts tā piemērošanas kritērijos, ciktāl tie pārkļājas ar likuma noteikumiem, kuri parāda citus priekšnoteikumus un citas juridiskās sekas. Šeit regulāri nepieciešama atgriešanās pie materiāliem tiesību principiem, lai noteiktu tiesnešu tiesību noteikumu un likuma noteikumu savstarpējo prioritāti. Tādu rezultātu tad var strukturāli pārnest un šādā veidā pielietot kā pastāvīgu kritēriju,⁵⁵ it īpaši jautājumā par kāda tiesnešu tiesību noteikuma piemērošanu.

3. Dažādu tiesneša tiesību noteikumu savstarpēja kolīzija

Visbeidzot, tiesnešu tiesību normu noteikumi var konkurēt arī savā starpā. Arī šādā nolūkā jānosaka, kuram no pretrunā esošajiem noteikumiem ir jāatkāpjas. Šis piemērošanas jomas ierobežojums jāformulē kā pakārtotā noteikuma normas dispozīcijas priekšnoteikums. Ilgu laiku bija neskaidra un strīdīga trešajām personām nodarīto zaudējumu segšanas norobežošana no līguma ar trešo personu aizsardzības elementiem, – tātad divu dažādu tādām trešajām personām nodarīto zaudējumu atlīdzības prasījumu nodrošināšanas norobežošana, kuras nav līguma puses, bet uzskatāmas par aizsargājamām. Tiesu prakse iesākumā diferencēja pēc nodarītā kaitējuma veida un mantiskā kaitējuma gadījumā

⁵⁴ BGHZ 70, 356 f.

⁵⁵ Tā, piemēram, pozitīvā līguma pārkāpuma institūts nav piemērojams, kamēr iejaucas prioritāri vispārējo vai speciālo saistību tiesību noteikumi.

piemēroja tā atlīdzību, bet miesas bojājumu nodarīšanas gadījumā⁵⁶ – līgumu ar trešo personu aizsardzības elementiem. Šo norobežošanu tikpat kā nevarēja saskaņot ar Vācijas *Civillikuma* kaitējuma un līgumisko tiesību dogmatiskajām normām: principā abas konstrukcijas ir piemērotas visu veidu kaitējumu atlīdzināšanai un tāpēc līguma esamības gadījumā gandrīz nav iespējams izslēgt atbildību par īpašumam nodarīto kaitējumu.⁵⁷ Tikai vēlāk tika izstrādāta teorija, ka līgums ar trešo personu aizsardzības elementiem aizstāj kādas saistību attiecības atbildības priekšnoteikumus tādā tiesību normas dispozīcijā, kas pamato atbildību, un līdz ar to palielina atbildības risku, jo atbildībai pret līgumpartneri pievienojas arī atbildība pret kādu trešo personu. Turpretim trešajām personām nodarītā kaitējuma atlīdzība ļauj celt prasību par kaitējuma atlīdzību trešajai personai viņas pašas celtās prasības ietvaros, un līdz ar to vienkārši tiek mainīti kreditori, nevis paaugstināta atbildība. Tas notiek tādēļ, ka, no kaitējuma nodarītāja viedokļa, kaitējuma pārvietošanai ir nejaušs raksturs.⁵⁸ Abu institūtu norobežošanas procesā tāpēc ir jājauc, vai līguma aizsardzības mērķis aptver arī trešās personas, vai arī uz to nevar balstīties. Pēdējā gadījumā kaitējuma atlīdzības līgumiska prasījuma tiesības izriet tikai, ņemot vērā šaurākos trešajām personām nodarītā kaitējuma atlīdzības priekšnosacījumus. Pirmajā gadījumā pamatā varētu likt līguma ar trešo personu aizsardzības elementiem aptverošo koncepciju.

Arī šajā divu tiesnešu tiesību institūtu kolīzijas gadījumā to dogmatiskās struktūras ir jāprecizē tā, ka atšķirības abu institūtu pamatošanā un leģitimācijā var pārveidot vispārināšanai pakļautos kritērijos, ikreiz izmantojot pamatā esošos tiesību principus. Atbildība saskaņā ar līgumu ar trešo personu aizsardzības elementiem sākas tās tiesību normas dispozīcijā, kura pamato atbildību, un paplašina saistību attiecību piemērošanas kritēriju. Trešajām personām nodarītā kaitējuma atlīdzībai, ar kuru vienkārši grib ņemt vērā kaitējuma pārvietošanu, turpretim piemīt grozīti priekšnoteikumi normas dispozīcijā, kura attiecas uz atbildību. Šādā veidā nākotnē paredzamos gadījumus var pārbaudīt ar abu struktūru palīdzību, tos ikreiz iedalot atbilstošā tiesnešu tiesību noteikumā.⁵⁹

⁵⁶ BGHZ 49, 350.

⁵⁷ Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 840.

⁵⁸ BGH NJW 1968, S. 1931; Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 841.

⁵⁹ Sal. arī *Bidlinska (Bydlinski)* “sistemātisko testu”: Bydlinski F. Möglichkeiten und Grenzen der Präzisierung aktueller Generalklauseln. In: Behrends, Dießelhorst, Dreier *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft* [Aktuālo vispārēja rakstura normu precizēšanas iespējas un robežas]. – Göttingen, 1990, S. 211 ff.

C. Tiesneša tiesību noteikumu vērtību pamatojums

Tiesnešu tiesību noteikuma attīstības procesā blakus dogmatiskajai strukturēšanai ir jāizstrādā tai pamatā esoši tiesību principi, kuri kalpo tiesnešu tiesību normu leģitimācijai. Vispārēji tiesību principi, kā arī Konstitūcijā ietvertās vērtības vienmēr kļūst izšķirošas tad, kad notiek novirzīšanās no likumu priekšrakstiem un tā rezultātā rodas paaugstināts argumentācijas pienākums. Tas vispirms attiecas uz iecerētās tiesību tālākveidošanas patieso mērķi: attiecīgā brīdī jāpierāda, kāpēc vispār notiek novirzīšanās no likuma teksta – tam strukturāli atbilst jautājums par robiem likumdošanā.⁶⁰ Bez tam vēl ir jāpiesaista tiesību principi, lai izstrādātu tiesnešu tiesību noteikumu, lai izvirzītu atsevišķus piemērošanas kritērijus, kā arī tāpēc, lai, piemēram, atrisinātu esošo kolīziju. Ja runa ir par sevišķas nozīmes vērtību, tad galu galā var tikt leģitimētas arī tiesnešu tiesību normas, kuras strukturāli visai nepietiekami var piesaistīt pie esošajiem likuma priekšrakstiem, bet attiecīgi tās ir steidzami nepieciešamas. Attiecīgo pamatošanu turpmāk var padarīt skaidrāku ar piemēru no tiesu prakses.

I. Vācijas *Civillikuma* vērtību ievērošana

Vācijas *Civillikuma* tiesību principi var leģitimēt tiesnešu tiesību noteikumu attīstību. Tie attaisno likumdošanas roba konstatēšanu, ja var parādīt, ka regulējamie lietas apstākļi nav aptverti ar esošiem likumu noteikumiem. Bez tam ar principu palīdzību var pamatot novirzīšanos no likumu struktūrām un, visbeidzot, visaptveroši izstrādāt patstāvīgas struktūras, kamēr likuma priekšrakstu attiecībā uz to vispār nav.

Piemērs iepriekš minētajai patstāvīgu struktūru izstrādāšanai ir tiesības, kuras regulē netaisnu iedzīvošanos un kurās aizvien tiek pasvītrots, ka ļoti daudz tiek norādīts uz novērtējumiem.⁶¹ Piemēra pēc to var parādīt ar diskusiju par “kaut ko iegūtu” – norādījumu sniegšanas gadījumos triju personu attiecībās, kuras regulē tiesības par iedzīvošanos:

⁶⁰ Sk. 80. un turpm. lpp.

⁶¹ Sal.: BGHZ 82, 28, 30; Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 199; Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 667 ff.

A nopērk no B kādu lietu un pēc tam pārdod to tālāk C. Lai darījumu vienkāršotu, A dod norādījumu B lietu tūlīt nodot C valdījumā. Viena no daudzveidīgajām problēmām, kas šeit varētu rasties, ir līguma starp A un B spēkā neesamība. B gribētu lietu no A atprasīt saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 812.panta piemās daļas 1.punktu, bet šajā situācijā viņš uzdod sev jautājumu, ko A ir ieguvis.⁶²

Vispirms tiek apsvērta atbrīvošanās no savas saistības pret C saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 433.panta pirmās daļas 1.punktu. Problemātiski ir tas, ka šajā gadījumā A konsekvēnti nav ieguvis neko, un arī līgums starp A un C nav spēkā. Daļā literatūras⁶³ šī problēma atrisināta, izejot no tā, ka līguma spēkā neesamības gadījumā A iegūstot prasījuma tiesības saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 812.panta pirmās daļas 1.punktu. Pretējais viedoklis⁶⁴ ir tāds, ka šis “kaut kas iegūtais” ir pati lieta, kas ir pirkuma priekšmets. A gan šo lietu nekad nav turējis rokās, taču, ņemot vērā viņa doto norādījumu B, pret viņu ir jāizturas tā, it kā viņš no B lietu būtu pārņēmis valdījumā. Tā kā likuma teksts attiecībā uz šo gadījumu ir visai skops, attīstot tiesnešu tiesību noteikumu šādam gadījumam, jāatgriežas pie pamatā esošo interešu novērtēšanas, izmantojot tiesības principus. Ir skaidrs, ka tikai vienkāršības dēļ B lietu ir nodevis tieši C, nevis vispirms B nodevis A, un tikai tad A nodevis C, un tas nedrīkst kaut kādā veidā nākt par ļaunu kādai no iesaistītajām pusēm. Tomēr izvirzās arī jautājums, kas no tā visa izriet attiecībā uz “kaut ko iegūto”.⁶⁵

Ja pieņem, ka šis “kaut kas iegūtais” ir A prasījuma tiesības pret C par nepamatotu iedzīvošanos, tad saskaņā ar likumu tas dod iespēju blakus saviem paša iebildumiem izvirzīt arī tos, kas izriet no C pretenzijām pret B. Tas pats attiecas uz C maksātnespēju: ar šīs konstrukcijas starpniecību B uzņemas dubultu risku attiecībā uz A un C iebildumiem un maksātnespēju.⁶⁶ Līdz ar to centrā izvirzās jautājums, – kuram būtu

⁶² Sal. attiecībā uz sekojošo: Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 201 ff.; Reuter D., Martinek M. *Ungerechtfertigte Bereicherung, Handbuch des Schuldrechts* [Nepamatota iedzīvošanās]. – Tübingen, 1983, S. 407 ff.

⁶³ Sal.: Koppensteiner H.G., Kramer E.A. *Ungerechtfertigte Bereicherung* [Nepamatota iedzīvošanās]. 2. Aufl. – Berlin, New York, 1988, S. 27 ff.; Soergel-Mühl. *BGB*. 12. Aufl. – Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1986–1992., § 812, Rdnr. 83 ff.

⁶⁴ MüKo-Lieb § 812 Rz. 40; Staudinger-Lorenz § 812 Rdnr. 55.

⁶⁵ Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 201 ff.

⁶⁶ Canaris C.W. *Der Bereicherungsausgleich im Dreipersonenverhältnis, 1. Festschrift für Karl Larenz*. – München, 1973, S. 799 ff.; Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, S. 205 ff.

jāuzņemas iebildumu un maksātnespējas risks. To atkal var izmērot ar likumu novērtēšanas palīdzību.⁶⁷ No vienas puses, runa ir par Vācijas *Civillikuma* 819.panta pirmās daļas, 818.panta ceturtās daļas, 292.panta, 989.panta iedzīvošanos regulējošo tiesību vērtējumiem: ja A zināja par līguma ar B spēkā neesamību, viņam katrā gadījumā jāatbild tad, ja tiktu izraudzīts sarežģītākais lietas nodošanas ceļš. Tieši tāds pats novērtējums ir vēlams, ja tā vietā tiek izraudzīts isākais lietas tiešās nodošanas ceļš.⁶⁸ Tāpat par labu viedoklim, kas balstās uz iegūto lietu, nevis uz iedzīvošanās prasījumu, runā Vācijas *Civillikuma* 362.panta otrās daļas vērtējums: ir pilnīgi skaidrs, ka likums pamatojas uz to, ka kreditors iegūst nevis – kā tas vēl arvien tiek pieņemts vadošajā viedoklī – atbrīvošanu no saistībām, bet gan strīdus priekšmetu, ja parādnieks šo priekšmetu piegādā trešajai personai, kurai uz šo priekšmetu ir pilnvarojums”.⁶⁹ Tas pats vērtējums, visbeidzot, ir Vācijas *Civillikuma* 346.panta pamatā, kurš arī tad izvirza pienākumu atdot atpakaļ saņemto lietu, ja tā saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 362.panta otro daļu un 185.pantu ir nodota kādai trešajai personai. Līdz ar to kopumā izriet, ka šeit jābalstās nevis uz iedzīvošanās prasījumu, bet uz iedzīvošanās priekšmetu, kaut gan šis priekšmets fiziski nekad nav ticis iegūts no A.

Šis piemērs rāda, kā savā starpā var saspēlēties vērtējumi no konkrēti skartās tiesību nozares, kā arī vērtējumi, kas izriet no citām Vācijas *Civillikumā* atrunātām nozarēm kopumā, proti, atkāpšanās un izpildīšanas tiesības, lai atrastu iesaistīto interešu novērtējumu likumā un pēc tam izstrādātu noteikumu, kuru varētu vispārināt. Ja virknē piegādes gadījumu “kaut ko iegūto” vienmēr var konstatēt ar patiesā pirkuma priekšmeta palīdzību, tad attiecībā uz šo gadījumu grupu par izšķirošiem atzītie tiesību principi atkal tiek pārveidoti par piemērojamu kritēriju, kurš atsevišķos gadījumos nākotnē formāli vienlīdzīgi padarīs iespējamu atbilstošu tiesību principu īstenošanu.

⁶⁷ Sk.: Canaris C.W. *Der Bereicherungsausgleich im Dreipersonenverhältnis, 1. Festschrift für Karl Larenz.* – München, 1973, S. 799 ff.; Canaris C.W. *Der Bereicherungsausgleich im bargeldlosen Zahlungsverkehr. WM*, 1980, S. 367 ff., kurš kā vērtējumus izkristalizē: 1) katrai no pusēi ir jāsauglabā tās iebildumi, 2) katra no pusēm ir jāaizsargā pret trešo personu iebildumiem un 3) maksātnespējas risks ir atbilstoši jāsadala.

⁶⁸ Reuter D., Martinek M. *Ungerechtfertigte Bereicherung, Handbuch des Schuldrechts [Nepamatota iedzīvošanās]*. – Tübingen, 1983, S. 410.

⁶⁹ Ibid., S. 411.

II. Konstitucionālo vērtību ievērošana

Vērtības, ar kuru palīdzību var leģitimēt tiesību tālākveidošanu, var iegūt ne tikai no Vācijas *Civillikuma* tiesību principiem, bet – jo mazāk konkrēti principi šeit tiek atrasti – arī no kopējās tiesību sistēmas, tostarp konstitucionālā likuma. Ja līdz ar to jaunais iecerētais tiesību institūts jāmēro pēc Vācijas *Civillikuma* vērtībām, tad turpmāk konstitucionālā likuma vērtību sistēma ir jāliek pamatā kā vērtību mērvienība. Tā var vienveidīgi leģitimēt jaunu tiesnešu tiesību noteikumu, pat pieprasīt to, bet apsverot tos ar, piemēram, pretrunā esošajiem strukturālajiem noteikumiem, šai sistēmai būtu arī jāatkāpjas. Šādu vērtību iesaistišanu var izskaidrot ar tiesu praksi jautājumā par laulības aizsardzību civiltiesībās.

1. Konstitucionālo vērtību nodrošināšana

Tiesām bija jāizlemj, cik lielā mērā laulāto dzīvoklis bauda speciālu aizsardzību pret laulības traucētājiem. Atbilstošajos gadījumos⁷⁰ viens no laulātajiem bija ne tikai uzsācis ārpuslaulības sakaru, bet vēl ārpus tā bija padarījis par iespējamu laulības pārkāpēja ievākšanos laulāto dzīvoklī. Tātad bija jājautā, vai piekrāptais laulātais varēja celt prasību par šī traucējuma novēršanu un par atturēšanos no šāda veida traucējumiem nākotnē. Sakarā ar konkrētu likuma noteikumu trūkumu šeit varēja domāt par analogiju ar Vācijas *Civillikuma* 1004.pantu, ja laulību atzīst par absolūtām tiesībām Vācijas *Civillikuma* 823.panta pirmās daļas un 1004.panta nozīmē. No tā izriet paaugstinātas pamatošanas pienākums, ja aizsardzības un turpmāku traucējumu novēršanas pienākums tiek atzīts attiecībā uz laulību, kas kategoriski nav minēta. Tomēr principā, pēc Federālās Augstākās tiesas viedokļa, laulāto attiecības vienam pret otru nav plaši pakļaujamās “kādas tiesību sistēmas noteikumam, it īpaši valsts piespiedu varas iedarbībai”.⁷¹ Laulāto pienākumu pildīšanu diez vai var nodrošināt ar valsts varu, kas papildus izpaužas Vācijas *Civilprocesa likuma* 888.panta otrās daļas vērtējumā.⁷² Tam tomēr spēcīgi pretim nostājas laulības uzsvēršana Vācijas *Pamatlikuma* 6.pantā,⁷³ kurš laulības savienībai garantē valsts

⁷⁰ Piemēram: BGHZ 6, 361 ff.

⁷¹ BGHZ 6, 364.

⁷² Visnotaļ kritiski turpretim: Gernhuber J., Coester-Waltjen D. *Lehrbuch des Familienrechts* [Ģimenes tiesības]. 4. Aufl. – München, 1994, S. 154 ff.

⁷³ Ibid., S. 154

aizsardzību. Uz šo vērtību ar konstitucionāli tiesisku rangu balstās Federālā Augstākā tiesa, atzīstot, ka katrā gadījumā laulības “telpiski un priekšmetiski noteiktai teritorijai”,⁷⁴ tātad it īpaši laulāto un ģimenes dzīvoklim, būtu jāpelnā īpaša aizsardzība. Šī teritorija veido laulības ģimenisko funkciju pamatu un centru un ļauj ģimenes locekļiem attīstīt savu personību.⁷⁵ Bet, ja konstitucionālais likums nepārprotami aizsargā laulību un ģimeni, tad arī Vācijas *Civillikumam* jānodrošina šī aizsardzība. Līdz ar to piekrāptā laulātā prasība par traucējuma novēršanu un tā nepieļaušanu nākotnē bija jāapmierina un viņam jānodrošina aizsardzība tādā mērā, lai ģimenes dzīvoklis, teritorija, kurā laulības savienība manifestē īpašā apmērā, tiktu atbrīvots no iebrucēja. Tātad Vācijas *Civillikuma* 1004.pantu paplašināti var iztulkot tā, ka ar to tiek aptverta laulības telpiski priekšmetiskā joma. Tātad nākotnē piemērojamais tiesnešu tiesību noteikums tiek legītimēts ar Vācijas *Pamatlikuma* 6.pantu.

2. Atkāpšanās no konstitucionāli aizsargātām vērtībām

Citāds lēmums attiecībā uz piekrāptā laulātā celto prasību pret partneri, kas pārkāpis laulību, bija par nodarītā kaitējuma atlīdzību. Šeit problemātisks ir tāds kaitējums kā izdevumi, kas radušies noskaidrojot, vai bērns dzimis laulībā, vai uzturlīdzekļu atmaksāšana, kuri tika doti šķietami laulībā dzimušam bērnam. Šeit gan atkal tiek aizskarts Vācijas *Pamatlikuma* 6.pants, ciktāl jautājums ir par ielaušanos absolūtā laulības kodolā, un, ja aizsardzības prasījums tiek nodrošināts ar kādām absolūtām tiesībām, tad arī ir piešķiramas kaitējuma atlīdzības prasījuma tiesības.⁷⁶ Tomēr tiesu prakse noraida tiesības uz prasījumu, jo līdz ar to šeit varētu ieviesties tas, “kas tiek prasīts, balstoties uz šaurāko ģimenes tiesību nozares novērtējumu”.⁷⁷ Vācijas *Civillikums*, kā tas tiek izskaidrots, satur veselu rindu speciālu noteikumu, piemēram, 1353., 1361., 1933., 2077., 2335.pants, kuri principā ir uzskatāmi par izsmēlošiem noteikumiem attiecībā uz sekām, kādas izraisa laulības pārkāpšana. Ja ir jāiejaucas šajos likuma priekšrakstos, tad kādam argumentam no tiesiskiem principiem vai vērtībām jāpiešķir īpašs svars.

⁷⁴ BGHZ 6, 365.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Gernhuber J., Coester-Waltjen D. *Lehrbuch des Familienrechts* [Ģimenes tiesības], 4. Aufl. – München, 1994, S. 154.

⁷⁷ BGH JZ 1990, S. 439, sk. arī: BGH NJW 1956, S. 1149; BGHZ 23, 215; 26, 217; 57, 239; 80, 235; pret to: Gernhuber J., Coester-Waltjen D. *Lehrbuch des Familienrechts* [Ģimenes tiesības], 4. Aufl. – München, 1994, S. 157.

Ar deliktu tiesību piesaistīšanu būtu pilnībā jāizmaina šķiršanās sekas it īpaši, jo saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 823., 249.pantu nevarētu pieprasīt neierobežotu kaitējuma atlīdzību, bet gan laulātajiem būtu jāpiešķir tik daudz, cik viņam būtu bijis, ja laulība vēl pastāvētu.⁷⁸ Tomēr tad laulātais nevarētu prasīt piemērotus uzturlīdzekļus, kā to paredz ģimenes tiesību priekšraksti Vācijas *Civillikuma* 1569. un turpmākajos pantos, bet gan saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 249.pantu summu, kura viņam nodrošinātu tādu pašu dzīves veidu kā laulības laikā. Federālā Augstākā tiesa tik radikālai ģimenes tiesību sistēmātikas grozīšanai atbilstošajās vērtībās, it īpaši konstitucionālajā likumā, neatrada pietiekamu pamatu. Tā rezultātā “šaurākas ģimenes tiesību noteikumu jomas”⁷⁹ novērtēšanai šajos gadījumos principā bija jāgūst virsroka. Tomēr viens izņēmums tika atzīts tādā mērā, ka, iestājoties turpmākajiem kaitējumu izraisošiem apstākļiem, var iejaukties Vācijas *Civillikuma* 826.pants, un tas paver patstāvīgas vērtēšanas iespējas, kuru sākuma punkts nav meklējams laulības savienībā.⁸⁰

Šajā piemērā konstatētā tiesiskā vērtība, laulības un ģimenes aizsardzība, attiecībā uz atbilstošo gadījumu grupu tātad netika atzīta par pietiekami svarīgu, lai novirzītos no esošajiem, šeit – deliktu tiesību priekšrakstiem. Būtisko svarīgumu, ko sev prasa šāda tiesību vērtība, lai tā leģitimētu novirzīšanos no likuma priekšrakstiem, nevarēja atspoguļot. Un līdz ar to potenciālā tiesību tālākveidošana juridiski nebija pieļaujama.

⁷⁸ Tāpēc, piemēram: Gernhuber J., Coester-Waltjen D. *Lehrbuch des Familienrechts* [Ģimenes tiesības]. 4. Aufl. – München, 1994, S. 158 ff., grib kaitējuma atlīdzību ierobežot ar nokārtošanas interesēm un neaizstāt ar visa sastāva interesi.

⁷⁹ BGH JZ 1990, S. 439.

⁸⁰ Ibid., S. 440; sal., piemēram: Bādenbādenes pavalsts tiesa, NJW 1992, S. 1415.

D. Dogmatiskās strukturēšanas attieksme pret tiesnešu tiesību vērtību pamatojumu

Tiesnešu tiesību noteikuma attīstība vienmēr ietver gan strukturālus, gan vērtējošus argumentus. Daļēji tas tiks pamatots ar atsauci uz likumā iepriekš noteiktajiem modeļiem, lai radītu tiesnešu tiesību normas, kuras balstītos uz šiem modeļiem. Šīm tiesībām pēc iespējas bez pretrunām jāiekļaujas esošajās dogmatiskajās struktūrās un jāsaturs piemērojami normu dispozīciju priekšnoteikumi. Bet bieži tās saturēs arī argumentus, kuru mērķis ir atjaunot atbilstošu vienotību ar tiesību sistēmu un turpināt tās pamatidejas.

Attiecībā uz tāda tiesību noteikuma pamatošanu, kurš ietverts saistošos tiesu instanču nolēmumos un atbilst vērtībai, prioritāte pienākas strukturēšanai, jo tā padara skaidru to jomu, attiecībā uz kuru vispirms kļūst nepieciešama vērtībai atbilstoša pamatošana. Ciktāl tiesnešu tiesību normas pārņem un piemēro esošos likuma noteikumus, papildus tiem pamatā esošo tiesību principu regulāra vēra ņemšana ir aizstājama. Tomēr tiklīdz tiek iecerēta analogijas piemērošana vai arī likuma priekšrakstu grozīšana, izmantojot tiesnešu tiesību normas, tiesību principiem un vērtībām tiek piešķirta izšķirošā nozīme. Tikai tie var leģitimēt analogiju vai citādu novirzīšanos no likuma noteikumu teksta un līdz ar to ļauj patiesi dogmatiski strukturēt tiesnešu tiesību normas. Tā strukturēšana iemieso pirmo sliekšni,⁸¹ attiecībā pret kuru jāvērtē potenciālā tiesību tālākveidošana. Tiesību tālākveidošanas iespējas noraidīšana tikai tālab, ka to nevar formulēt kā noteikumu, ir jāpārspriež tad, ja ir skaidri redzama pretruna starp jauno noteikumu, kas tiek uzskatīts par vēlamu, un pieņemtajām tiesībām. Šai pretrunai ir jābūt tik nepārprotamai, ka atgriešanās pie iespējamiem vērtību argumentiem vairs netiek uzskatīta par nepieciešamu.

Tiklīdz ir attīstīti kāda tiesnešu tiesību noteikuma atbilstoši formulējumi, jāpiesaista vērtību argumenti. Atkarībā no tā, cik liela ir attālināšanās no likuma priekšrakstiem, nepieciešamība pēc vērtību argumentiem ievērojami atšķiras. Ja ieteiktās tiesību tālākveidošanas gadījumā runa ir par grozījumiem ārpus kāda priekšraksta, kurš visaptveroši bez pretrunām iekļaujas likuma struktūrās, tad vērtībai atbilstoša pārbaude tikai apstiprinās, ka iecerēto tiesnešu tiesību noteikumu varētu attaisnot. Ja turpretim citā ekstrēmā gadījumā tiek ieteikts lēmums, kuru tikai

⁸¹ Sal.: Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 255 "threshold".

metodiski varētu iegūt tieši no likuma un dažādās nozīmēs uzrāda novirzīšanos, tad jau šajā pakāpē vērtību argumenti ir izšķiroši. Tikai ar vērtību argumentu starpniecību var stāties pretim paaugstinātam pamatošanas pienākumam, kurš izriet no novirzīšanās no likumā skaidri noteiktajām normām. Tās tad kalpo par pamatojumu, ka varētu leģitimēt tiesnešu tiesību normas un kāpēc to varētu izdarīt, kaut gan tās ļoti attālinās no rakstītajām tiesībām.

Pēc tam, kad sākotnēji ir pamatota likuma noteikumu tālālveidošana, vispārdogmatiskie un vērtībai atbilstošie argumenti saspēlējas no jauna, detalizēti izstrādājot tiesnešu tiesību normas. Atkal vispirms ir jāizstrādā struktūra, kā veidot tiesnešu tiesību normas un piesaistīt pie likuma noteikumiem. Jebkurai pastāvīgu piemērošanas kritēriju attīstībai ir jāpiesaista tiesību principi, lai atvasinātu šādus kritērijus un leģitimētu tos. Tas pats attiecas uz tiesnešu tiesību institūtu piemērošanas jomas precizēšanu, kā arī uz kolīzijas jautājumu noskaidrošanu. Tiklīdz tiesnešu tiesību strukturēšanā rodas atklāti jautājumi, ir jāatgriežas pie vērtībai atbilstošās pamatošanas, lai tos atrisinātu. Tādā veidā strukturēšana un vērtībai atbilstoša pamatošana nepieciešami veido savstarpēji saistītas tiesnešu tiesību attīstības sastāvdaļas. No strukturēšanas izriet vispārināšanai pakļauti noteikumi ar būtībā konkrētiem piemērošanas kritērijiem. Tie savukārt balstās uz atvasināšanu un pamatošanu ar esošās tiesību sistēmas principiem un vērtībām.

E. Rezultāts

Lai no tiesību sistēmas attīstītu tiesnešu tiesību normas, būtībā jāņem vērā divas prasības: vispārīgāšanai pakļauta noteikuma un tā vērtībai atbilstoša pamatojuma izstrādāšana. Pēc rūpīgas regulējamās situācijas analīzes, kura izvirza nepieciešamību pēc tiesību tālākveidošanas, tiesnesim vispirms ir jāizstrādā tiesnešu tiesību noteikums, kuru detalizēti reglamentē esošie priekšnoteikumi un tiesnešu tiesību normu piemērošanas kritēriji. Šis noteikums, no vienas puses, nodrošina plaši un, no tiesību viedokļa, droši piemērojamas normas, no otras puses, ar likuma palīdzību tiek kontrolēta tiesnešu tiesību normu attīstība. Ja tiesnešu tiesību noteikumu var balstīt uz esošajiem likuma noteikumiem, tad šajā apstākļi var rast tā leģitīmāciju. Tiklīdz izstrādātais noteikums satur novirzīšanos no likuma noteikumiem, rodas pieprasījums pēc argumentācijas, lai attaisnotu šo novirzīšanos. Šajā brīdī iejaucas vērtībai atbilstošā tiesnešu tiesību normu pamatošana, kuru vienmēr vajag tad, ja ir jāpapildina esošie likuma noteikumi, lai attīstītu tiesnešu tiesību noteikumu. Vispārējiem tiesību principiem un vērtībām ir jāleģitimē tiesnešu tiesību normas kopumā, ciktāl līdztekus likuma noteikumiem tiesības vispār tiek tālākveidotas. Izejot no tā, jebkura piemērošanas kritēriju noteikšana, ciktāl tos nevar tieši balstīt uz likuma noteikumiem, ir jāpamato atbilstoši vērtībai. Savā saspēlē strukturēšana un vērtībai atbilstošā pamatošana nodrošina skaidru un, no tiesību viedokļa, drošu dogmatiski pilnveidotu tiesnešu tiesību normu piemērošanu, kā arī vērtībai atbilstošu vienotu tiesību sistēmas tālākveidošanu.

3.daļa. Tiesneša tiesību iztulkošana

Tiesnešu tiesību normu iztulkošanas metodiskā būtība izpaužas tiesību tālākveidošanā. Nolēmumi, kuros vispirms tiek attīstīts tiesnešu tiesību noteikums, sastopami reti, ja salīdzina tiesu nolēmumu skaitu, kuri iztulko, piemēro un tālāk attīsta esošās tiesnešu tiesību normas. Vispārināšanai ir pakļauts noteikums, kurš tiek izstrādāts tiesnešu tiesību normu attīstības procesā, pie tam tas ir iztulkošanas sasaistes punkts. Ja to formulē tāda noteikuma formā, kurš aptver visus atbilstošos tiesu precedentus, tad tas atspoguļo *ratio decidendi*, kas kalpo kā vadlīnija tiesiskajās attiecībās un tiek iztulkots un piemērots tiesu nolēmumos nākotnē.¹

A. *Ratio decidendi* izziņa

Spriedumu iztulkošana, lai izmeklētu tā *ratio*, rada priekšnoteikumu tiesnešu tiesību noteikuma piemērošanai. Jebkurš nolēmums, kurš atsaucas uz līdzīgiem gadījumiem, vai nu piemēro tiem pamatā esošo *ratio decidendi*, kurā arī tiek pieņemts lēmums, vai arī noraida to, ja tas tiek uzskatīts par nepareizu. Vēl pilnīgi neatkarīgi no strīdīgā jautājuma, vai ir vēlēšanās tiesu precedentiem vai to *ratio decidendi* piešķirt saistošu iedarbību,² vispirms tomēr jāizstrādā metodiskas vadlīnijas spriedumu iztulkošanai. Tikai uz šī pamata, proti, var izlemt, kādā ziņā kāds tiesas spriedums iegūst nozīmi attiecībā uz turpmāk taisītiem nolēmumiem.

I. *Ratio decidendi* kā sprieduma vispārināms noteikums

1. *Ratio decidendi* vācu tiesībās

Vācu tiesībās tiesu precedenti tikai atsevišķos gadījumos ir likuma iztirzājums, kas tiem tikai retos gadījumos piešķir saistošu iedarbību. Spriedumu faktiskā nozīme tiesu praksē un tiesiskajās attiecībās tomēr sniedzas tālu ārpus likumā noteiktajai gadījumu saistībai tā, ka tiesnešu

¹ Ir jāpiemin, ka *ratio decidendi* nevar uzskatīt par vienlīdzīgu vadlīnijai, tas nepieciešamā kārtā neformulē pilnvērtīgu noteikumu, to ne vienmēr ir izteikusi tiesa, bieži tas parādās jautājuma formā, sal.: Pawlowski H.M. *Methodenlehre für Juristen, Theorie der Norm und des Gesetzes*. 2. Aufl. – Heidelberg, Karlsruhe, 1991, Rz. 80 ff.

² Par to sk. tālāk tekstā 154. un turpm. lpp.

tiesību noteikumi daudzos spriedumos rada pamatu lēmumu meklēšanai.³

a) Likumā noteiktā piesaiste pie tiesu precedentiem. Augstākas tiesas nolēmums ir saistošs it īpaši saskaņā ar *Federālās Konstitucionālās tiesas likuma* 31.panta pirmo daļu, ja runa ir par Federālās Konstitucionālās tiesas spriedumiem. Turpretim civilprocesā šī saistība ar augstāku instanču tiesu spriedumiem likumā ir noteikta tikai ļoti nedaudzos priekšrakstos.⁴ Tā saskaņā ar Vācijas *Civilprocesa likuma* 565.panta otro daļu apelācijas instances tiesai ir saistošs kasācijas instances tiesas tiesiskais vērtējums, kura lietu ir nodevusi jaunai izskatīšanai.⁵ Attiecībā uz revīzijas instances tiesai saistošiem viņas pašas agrāk taisītiem nolēmumiem, ja tiesa iztiesā to pašu lietu pēc tam, kad to nodevusi atkārtotai izskatīšanai Federālajā Augstākajā tiesā, bet revīzijas instances tiesa tagad grib paust citu juridisko viedokli, lai gan likums nedod šādas situācijas vērtējumu, bet eksistē visai plašs vienots uzskats, ka principā ir jāpieņem šāda tiesu instances piesaiste pie saviem pašas nolēmumiem,⁶ kaut gan tiek atzīti dažāda vērēna izņēmumi, kad atsevišķā gadījumā tomēr būtu jāpiešķir prioritāte abu prāvu starplaikā uzlabotām tiesiskām atziņām.⁷

³ Sal. kā ieskatu: Bertelmann M. *Die ratio decidendi zwischen Gesetzesanwendung und Rechtssatzbildung an Hand höchstrichterlicher Rechtsprechung*. – Bonn, 1975, S. 49 ff.

⁴ Sal.: Röhl K. *Allgemeine Rechtslehre*. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1995, S. 562 ff.; Schlosser P. *Zivilprozeßrecht I, Erkenntnisverfahren* [Civilprocesuālās tiesības I]. 2. Aufl. – München, 1991, Rdnr. 212 ff.

⁵ BGHZ 3, 321, 326; 6, 76; BGH NJW 1988, S. 496; MüKo zur ZPO-Walchshöfer, § 565 Rdnr. 9 ff.; Tiedtke K. *Die innerprozessuale Bindungswirkung von Urteilen der obersten Bundesgerichte, Ein Beitrag zur Rechtsvereinheitlichung, dargestellt an Beispielen aus der höchstrichterlichen Rechtsprechung unter besonderer Berücksichtigung der Entscheidungspraxis des Bundesgerichtshofs und des Bundesfinanzhofs* [Augstāko federālo tiesu spriedumu iekšēji procesuālais saistošais spēks]. – Berlin, New York, 1976, S. 57 ff.

⁶ Olzen D. *Die Rechtswirkungen geänderter höchstrichterlicher Rechtsprechung in Zivilsachen*. JZ, 1985, S. 156; Tiedtke K. *Die innerprozessuale Bindungswirkung von Urteilen der obersten Bundesgerichte, Ein Beitrag zur Rechtsvereinheitlichung, dargestellt an Beispielen aus der höchstrichterlichen Rechtsprechung unter besonderer Berücksichtigung der Entscheidungspraxis des Bundesgerichtshofs und des Bundesfinanzhofs* [Augstāko federālo tiesu spriedumu iekšēji procesuālais saistošais spēks]. – Berlin, New York, 1976, S. 241 ff.

⁷ Sal.: BGHZ 60, Anhang (pielikumu), S. 392 ff., (nav saistības, ja kasācijas instances tiesa starplaikā savu īstenoto jurisdikciju lielā mērā ir grozījusi); BFH NJW 1995, S. 216, (nav saistības, ja kasācijas instances tiesa vienlaikus atteikusies no sava līdzšinējā juridiskā viedokļa); Rosenberg L., Schwab K.H., Gottwald P. *Zivilprozessrecht* [Civilprocesuālās tiesības]. 15. Aufl. – München, 1993, S. 893 ff.

Līdztekus Vācijas *Civilprocesa likuma* 565.panta otrās daļas saistošajam spēkam, kas galvenokārt koncentrējas uz procesu, sākotnējās iesniegšanas pienākuma institūts saskaņā ar *Tiesu iekārtas likuma* 132.panta otro un ceturto daļu darbojas ārpus konkrētās lietas.⁸ Saskaņā ar *Tiesu iekārtas likuma* 132.panta otro daļu Federālās Augstākās tiesas Senātam, kurš savā lēmumā grib novirzīties no kāda cita Senāta tiesu prakses, ir jāiesniedz nolēmums,⁹ un saskaņā ar *Tiesu iekārtas likuma* 132.panta ceturto daļu šis Senāts to var darīt, ja lietai piemīt principiāla nozīme.¹⁰ Tādā veidā ir jānodrošina tiesu prakses vienotība, kā arī jāvada tiesību papildināšanas process, izmantojot nepārtrauktas pārbaudīšanas iespēju.¹¹ Sākotnējās iesniegšanas pienākuma neizpildes gadījumā strīda puses var iesniegt konstitucionālu sūdzību pret likuma noteikto tiesnesi par tiesību pārkāpumu saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 101.panta pirmās daļas 2.punktu.¹²

No priekšrakstiem, kuri nosaka likumisko piesaisti pie iepriekš pieņemtiem tiesu nolēmumiem, var izdarīt pretēju secinājumu, ka novirzēm no tiesu precedentiem katrā gadījumā normālos gadījumos ir jābūt pieļaujamām. Kamēr Vācijas *Civilprocesa likuma* 565.panta otrā daļa paredz īstu saistošo spēku, *Tiesu iekārtas likuma* 132.pants vienīgi nosaka kārtību, kāda jāievēro, ja paredzama tiesu prakses grozīšana.

⁸ Sk. arī: Vācijas *Civilprocesa likuma* 511.a panta otro daļu, 546.panta pirmās daļas Nr.2, *Darba strīdu tiesas likuma* 45.pantu, *Administratīvās tiesas likuma* 11.pantu, *Finanšu tiesas likuma* 11.pantu, *Sociālās tiesas likuma* 42.pantu; sal.: Federālās Konstitucionālās tiesas lēmumu krājums, BVerfGE 12, 70 ff.; May A. Verfahrensfragen bei der Divergenzanrufung des Großen Senats. *DriZ*, 1983, S. 305 ff.; Schalscha E. Die Aushöhlung der Vorlegungspflicht nach §§ 121, 136 GVG, MDR 1959, S. 90; Schröder J. Rechtseinheit und richterliche Entscheidungsfreiheit. *NJW*, 1959, S. 1517 ff.; īpaši attiecībā uz kriminālprocesu: Doller H. Mangelnde Rechtseinheit, Das Ärgernis divergierender Entscheidungen. *ZRP*, 1976, S. 34 ff.; Lilie H. *Obiter dictum und Divergenzausgleich in Strafsachen* [Obiter dictum un divergences izlīdzināšana krimināllietās]. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1993, S. 239 ff.; Schroth U. Der Ausgleich divergierender obergerichtlicher Entscheidungen – Eine Untersuchung zur Vorlegungspflicht der oberen Gerichtsbarkeit im Rahmen des Straf- und Strafzumessungsrechts. *JR*, 1990, S. 93 ff.

⁹ MüKo zur ZPO-Wolf, § 132 GVG Rdnr. 3 ff.

¹⁰ Kissel O.R. *Gerichtsverfassungsgesetz* [Tiesu iekārtas likums]. 2. Aufl. – München, 1994, § 132, Rdnr. 15 ff.; MüKo zur ZPO-Wolf, § 132 GVG Rdnr. 21 ff.

¹¹ BGHZ 3, 315; 28, 28 ff.; Kissel O.R. *Gerichtsverfassungsgesetz* [Tiesu iekārtas likums]. 2. Aufl. – München, 1994, § 132, Rdnr. 37 ff.; Schalscha E. Die Aushöhlung der Vorlegungspflicht nach §§ 121, 136 GVG, MDR 1959, S. 90.

¹² Kothe P. Vorlage, Richterrecht und Anspruch auf den gesetzlichen Richter. *DÖV*, 1988, S. 284; Leisner W. Urteilsverfassungsbeschwerde wegen Nichtvorlage bei Abweichung, Das Bundesverfassungsgericht als Garant der “Großen Senate”. *NJW*, 1989, S. 2466 ff.

Pat tad, ja likumā noteikto piesaisti pie tiesu precedentiem grib raksturot kā vāju,¹³ tad tomēr par priekšnoteikumu tiek izvirzīts tiesu pienākums diskutēt par tiem, jo citādi novirzīšanos no tiesu prakses, kura, piemēram, izraisa tādas sekas kā sākotnējās iesniegšanas pienākumu, vispār nevarētu par tādu atzīt. Šai diskusijai ar atbilstošajiem iepriekš pieņemtajiem lēmumiem it īpaši jāmērķē uz to, lai izstrādātu tiesu precedentu noteicošo lēmuma pamatu un pēc tam to salīdzinātu ar paša iecerēto lēmumu. Ja rezultātā šeit parādās diverģence, tad rodas iesniegšanas pienākums.

b) Tiesu precedentu faktiskā un metodiskā nozīme. Blakus likumā ierobežotajai noteiktai piesaistei pie tiesu precedentiem nevar nepamanīt to milzīgo faktisko un metodisko nozīmi.¹⁴ Gandrīz neviens juridisks strīds netiek izšķirts, neorientējoties pēc līdzīgu gadījumu *ratio decidendi*. Tiesas novirzās no tiesu precedentu rindas ļoti reti, ko var izskaidrot ar lielajām pamatošanas pūlēm, kas jāpieliek tiesnesim, kurš novirzās no kāda tiesu precedentu. Neievērojot to, apsvēršanai jāatspoguļo arguments par kāda tiesu precedentu pārņemšanu, lai savs paša spriedums nākamajā augstākajā tiesu instancē paliktu spēkā. Arī attiecībā uz prāvnieku pārstāvjiem (tiesību konsultantiem) tiesu precedentiem ir nozīme, kuru gandrīz nevar pārvērtēt, gan pienācīgas konsultācijas sniegšanas, gan iespējamās advokāta atbildības sakarā.¹⁵

Tiesu precedentu analīze, ko veic lēmumu pieņemošs tiesnesis, vispirms, piemēram, kalpo svarīgu iepriekš pieņemtu nolēmumu atspoguļošanai un sakārtošanai, lai, izmantojot to *ratio decidendi*, varētu vienkāršāk pamatot savu paša spriedumu. Blakus tam tomēr arī sakārtota un paredzama tiesību tālākveidošana ir noteicošais faktors, lai orientētos pēc tiesu precedentiem. Ja kādam juridiskam strīdam jāklūst tikpat izšķirošam kā kādam tiesu precedentam, tad metodiski ir iespējams, ka tiek izdarīta atsauce uz tā ietvaros veikto argumentāciju un nav

¹³ Olzen D. Die Rechtswirkungen geänderter höchstrichterlicher Rechtsprechung in Zivilsachen. *JZ*, 1985, S. 157.

¹⁴ Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band IV. – Tübingen, 1975–77, S. 313 ff.

¹⁵ Vollkommer M. *Anwaltschaftung* [Advokātu atbildība]. – München, 1989, S. 76 ff., Rdnr. 146; sk. arī: BGH ZIP 1994, S. 634 un par to: Ernst W. *Anwaltschaftung nach Änderung der Rechtsprechung zur Aufhebung von Grundstücksverträgen*, Eine Besprechung des Urteils des BGH vom 30.9.1993. In: *ZIP* 1994, S. 605 ff.; Schaefer R. *Unmöglichkeit und die Haftung des Rechtsanwalts*. *NJW*, 1994, S. 501; Tiedtke K. *Urteilsanmerkung zu BGH v. 30.9.1993, EwR zu § 675 2/94*, S. 241.

nepieciešams katrā spriedumā to attīstīt no jauna.¹⁶ Katrā ziņā tam jābūt spēkā, ja tika izskaidrots, kur ir kāda tiesu precedenta izšķirošais lēmuma pamats un ka tas atbilst arī konkrētajā gadījumā. Tad patiesi tiek atvasināts no tiesību avotiem, pārņemot argumentāciju, kas vienreiz izdarīta ar likuma noteikumu palīdzību, un tiek parādīts, ka līdzības dēļ tā aptver arī šo konkrēto gadījumu.¹⁷

Ratio decidendi nepiemīt likuma normas abstrakcijas pakāpe, jo tas daudz ciešāk ir saistīts ar konkrētās lietas faktiskajiem apstākļiem, kuru izlemjot šis *decidendi* tika izveidots. Pēc vispārināmības iespējas tas tomēr ir abstraktāks nekā faktiskais lēmums atsevišķā lietā, kurš izriet, kad *ratio decidendi* tiek piemērots atsevišķā lietā.¹⁸ Balstoties uz to, ar Šlihtera (*Schluchter*) teorijas palīdzību var runāt par noteikumu, kuram piemīt vidējas abstrakcijas līmenis.¹⁹ Tā iegūšana, iztulkvojot spriedumu, ir priekšnoteikums pieļaujamai tiesnešu tiesību normu piemērošanai.

2. Ratio decidendi angloamerikāņu tiesībās

Angloamerikāņu tiesībās, kas izriet no konkrētām lietām, tiesu precedentii principā ir saistoši, katrā gadījumā tas nozīmē, ka zemākas instances tiesas nevar novirzīties no augstāku tiesu instanču tiesu precedentiem, bet gan savu spriedumu pamatā šīm tiesām ir jāliek tajos izvirzītie tiesību noteikumi.²⁰ Iepriekš pieņemto lēmumu analīze tātad ir katras tiesas juridisks pienākums. Citām tiesām saistoši tomēr var būt tikai izteikumi par tiesisko stāvokli, nevis par faktiem, kurus tad var pārbaudīt katrā lietā atsevišķi. Pie tam ne katrs tiesneša domu gājiens ceļā uz lēmuma veidošanu var kļūt saistošs, bet gan tikai tas noteikums, kas “patiesībā”

¹⁶ Sal.: Federālā Konstitucionālā tiesa, saskaņā ar kuru tas “ir raksturīgi augstāko tiesu instanču darbībai, ka tās pieņemot lēmumu izplatītos atsevišķos gadījumos, ka tās izceļot principiālo un mēģinot panākt vispārēju tiesību principu attīstīšanu, uz kuriem varētu balstīties zemākas instances tiesas, apstrādājot līdzīgus gadījumus”; sk. bez tam vēl: (Federālās Konstitucionālās tiesas lēmumus) BVerfGE 13, 328; 18, 237 f.; 34, 287; 71, 362.

¹⁷ Sal.: Riezler E. Ratio decidendi und obiter dictum im Urteil. *AcP* 139, 1934, S. 161 ff.; Schmidt J. Zur Regelbildung in der Dogmatik des Zivilrechts. *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 208 ff.

¹⁸ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 3. Aufl. – Berlin, Heidelberg, New York, 1995, S. 178.

¹⁹ Schluchter E. *Mittlerfunktion der Präjudizien* [Tiesu precedentu starpnieka funkcija]. – Berlin, 1986, S. 123 ff.; Zajtay I. Begriff, System und Präjudiz in den kontinentalen Rechten und im Common Law. *AcP* 165, 1965, S. 107 ff.

²⁰ Sal. visu vietā: Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 3–10; 24–39.

ir viņa sprieduma pamatā, uz kuru viņš balsta savu lēmumu. Šie tiesību noteikumi tiek saukti par *ratio decidendi* un ar jēdzienu "*obiter dictum*" tiek norobežoti no nesvarīgām un neizšķirošām lēmuma daļām, kuras tāpēc nav saistošas citiem tiesnešiem.

Angloamerikāņu *ratio decidendi* definīcijas parasti balstās uz tiem tiesību noteikumiem, ar kuriem tiesnesis skaidri vai nojaušami pamato savu spriedumu un kuri bija vajadzīgi šī lēmuma pieņemšanai.²¹ Šajā nozīmē angloamerikāņu tiesībās *ratio decidendi* ir dubults raksturs, no vienas puses, tas ir aiz kāda konkrēta tiesu precedenta stāvošs noteikums, no otras puses, spēkā esošo *common law* iemiesojums un saistošs tiesām nākotnē.²²

Izzinot *ratio decidendi*, angloamerikāņu metodes mācības priekšplānā ir jautājums par lēmumu saistošās un nesaistošās daļu atšķiršanu.²³ Tā kā zemākās instances tiesas jebkurā nozīmē ir saistītas ar tiesu precedentu *ratio decidendi*, tad spriedumu iztulkošana ir vēlams līdzeklis to *ratio decidendi* un iedarbības jomu izzināšanai, lai šo piesaisti radītu elastīgu.²⁴ Vienu reizi izvirzīto *ratio decidendi* turpmākās lietās var sašaurināt vai izplest atkarībā no tā, ciktāl lietas faktisko apstākļu

²¹ Piemēram: Cross Sir R., Harris J.W. Precedent in English Law [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 76: "The *ratio decidendi* of a case is any rule of law expressly or impliedly treated by the judge as a necessary step in reaching his conclusion, having regard to the line of reasoning adopted by him or a necessary part of his direction to the jury" [Red. tulk.: "Lietas *ratio decidendi* ir jebkura likuma vara, kuru tiesnesis skaidri vai iedomājami uzskata par nepieciešamu soli, lai nonāktu pie saviem secinājumiem, ievērojot savu izraudzīto pamatojuma līniju, vai par nepieciešamu daļu no viņa vērsšanās pie zvērināto tiesas"]. Vai: McCormick N. Why cases have rationes and what these are. In: Goldstein. *Precedent in Law*. – Oxford, 1987, S. 171: "A *ratio decidendi* is a ruling expressly or impliedly given by a judge which is sufficient to settle a point of law put in issue by the parties' arguments in a case" [Red. tulk.: "Ratio decidendi ir lēmums, kādu skaidri vai iedomājami sniedz tiesnesis un kas ir piemērots, lai atrisinātu likumdošanas jautājumu, par kuru ir pušu argumenti lietā"], tā, ka kaili argumenti pieder pie *obiter dictum* kategorijas". Sk. arī: Walker S. The Theory of Relevancy. *Juridical Review*, 1963, S. 9: "A *ratio* is the legal rule justifying a particular legal conclusion in a particular case on the basis of certain uncertain material facts" [Red. tulk.: "Ratio ir likuma vara, kas pamato konkrēto juridisko secinājumu konkrētā lietā, balstoties uz zināmiem nedrošiem materiālajiem faktiem"]].

²² Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band II. – Tübingen, 1975–77, S. 86.

²³ To izceļ: Schlüter W. *Das Obiter Dictum, Die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts*. – München, 1973, S. 82 ff.

²⁴ Bodenheimer E. Präjudizienverwertung und Gesetzesauslegung im amerikanischen Recht. *AcP* 160, 1961, S. 4.

novērtējumu precedentu tiesa vēl arvien uzskata par piemērotu.²⁵ Šī tiesa varbūt jau ir izlēmusi, ņemot vērā tipizētos lietas apstākļus, tomēr, pieņemot lēmumu, tā varēja izvirzīt priekšplānā kādu neparastu apstākli. Šeit turpmākā *ratio* iztulkošana ļauj uzskatīt par saistošu tikai to daļu, kuru tiešām var pakļaut vispārīnāšanai. Pilnīgi neparastiem apstākļiem tad var nepievērst uzmanību. Tādēļ, atzīstot spēka principu (*“stare decisis”*), kas pamatā saista tiesu precedentu, ir radīts ceļš, lai pārveidotus vai par nepareiziem atzītus tiesu precedences iztulkotu šauri un ierobežotu to iedarbību.

3. Angloamerikāņu diskusijas izmantošana *ratio decidendi* noteikšanai vācu metodes mācībā

Ja salīdzina cēloni, kas izraisa *ratio decidendi* izziņāšanu vācu un angloamerikāņu metodes mācībās, vispirms kļūst redzamas atšķirības starp abām sistēmām.²⁶ No iztiesātajām lietām izrietošajās tiesībās tiesu precedentii tūlīt atspoguļo tiesību avotu, kurš zemākas instances tiesām ir saistošs, tādēļ *ratio decidendi* izziņāšana primāri kalpo tam, la konstatētu šī saistošā spēka iedarbības rādītājus. Kodificētā sistēmā, kas ir Vācijā, tiesu precedentii turpretim nav tiesību avots ar saistošu spēku, bet gan vienīgi metodisks izejas punkts tiesību tālākveidošanai. Tikai nedaudzos gadījumos varēja konstatēt ar likumu norādītu tiesu precedentu saistošo spēku.²⁷ Priekšplānā daudz vairāk atrodas svarīgu iepriekšēju, piemēram, nolēmumu atspoguļojums un sakārtojums, nekā iespējama saistošā spēka konstatēšana. Tiesnesis, kurš kodificētā sistēmā diskutē par tuvu esošiem iepriekš pieņemtajiem lēmumiem, vispirms savā lietā meklēs palīgizdevumus lēmuma pieņemšanai, un viņam nevajag tos plaši vai šauri iztulkot ar *“stare decisis”* salīdzināmas pamatidejas dēļ. Tāpēc stingra *ratio decidendi* nodalīšana no *obiter dictum* vācu tiesības nav tik izšķiroša kā angloamerikāņu tiesībās.

Jau pats uzdevums attīstīt pēc iespējas paredzamas piemērojamas tiesnešu tiesību normas tomēr dažādi atspoguļo abu sistēmu atšķirības. Neievērojot atšķirīgos izejas punktus *ratio decidendi* izziņāšanā ASV un Vācijā, abas sistēmas tomēr pamatojas uz vienotu jautājuma

²⁵ Bodenheimer E. Präjudizienverwertung und Gesetzesauslegung im amerikanischen Recht. *AcP* 160, 1961, S. 6; 8.

²⁶ Par to: Schlüter W. *Das Obiter Dictum, Die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts.* – München, 1973, S. 80 ff.

²⁷ Sk. iepriekš 99. un turpm. lpp.

nostādni:²⁸ vispārināšanai pakļauta lēmuma iegūšana no kāda sprieduma vai spriedumu rindas, lai savu lietu varētu orientēt uz to vai, iespējams, izlemtu citādāk. Abās tiesību sistēmās tiesnesis, kam jāpieņem lēmums, iztulko svarīgus tiesu precedentus ar mērķi izstrādāt vispārināšanai pakļautu noteikumu, kuru varētu piemērot savā lietā. Tomēr iztulkošanai katru reizi ir cits cēlonis. Tāpat kā kodificētajās tiesībās, pašus metodiskos noteikumus iztulkošanā var izmantot tiesībās, kas izriet no iztiesātajām lietām. Iespējams, ka vajag sīkāk noteikt citus būtiskākos punktus *ratio decidendi* izzināšanā, piemēram, kodificētā sistēmā ar likuma priekšrakstiem uzsvērt *ratio* kontroli, kamēr tiesībās, kas izriet no iztiesātajām lietām, tie būtu velti tiesu precedentu sakārtošanai kādā sistēmā. Tā kā viens un tas pats sākuma jautājums pēc vispārināšanai pakļauta *ratio decidendi* iegūšanas no kāda sprieduma ir uzdots abās tiesību sistēmās, tajās abās var pielietot metodiskus²⁹ noteikumus.

Līdz ar to turpmāk vispirms ir jāizskata dažādi metodiski aizsākumi *ratio decidendi* iegūšanai no kāda sprieduma. Turpinājumā tā noteikšanai tad var sīkāk izvērst atsevišķas iztulkošanas līnijas.

²⁸ Sal.: Fikentscher W. *Gedanken zu einer rechtsvergleichenden Methodenlehre* [Idejas attiecībā uz salīdzinošo tiesību metodes mācību]. – Köln, Berlin, Bonn, München, FS Carl Heymanns Verlag, 1965, S. 142 ff.; Schmidt F. *The ratio decidendi, A comparative study of a French, a German and an American Supreme Court Decision*. – Uppsala, 1965, S. 10 ff.; starp citu arī: Schlüter W. *Das Obiter Dictum, Die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts*. – München, 1973, S. 85 ff.

²⁹ Sal. attiecībā uz angloamerikāņu metodiku *ratio decidendi* izzināšanā: Allen Sir C.K. *Law in the Making*. 7. Aufl. – Oxford, 1964, S. 23 ff.; Bodenheimer E. *Präjudizienverwertung und Gesetzesauslegung im amerikanischen Recht. AcP 160*, 1961, S. 1 ff.; Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 1 ff.; Goodhart A.L. Precedent in English and Continental Law. *50 Law Quarterly Review*, 1934, S. 40 ff.; Lambert E., Wasserman M.J. The Case Method in Canada and the Possibilities of its Adaptation to the Civil Law. *39 Yale Law Journal*, 1929, S. 1 ff.; Levi E. *An Introduction to legal reasoning*. – Chicago, 1949, S. 5 ff.; McCormick N. Why cases have rationes and what these are. In: Goldstein. *Precedent in Law*. – Oxford, 1987, S. 158 ff.; Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 12 ff.; Wambaugh E. *The Study of cases: a course of instruction in reading and stating reported cases, composing head-notes and briefs, criticising and comparing authorities and compiling digests*. – Boston, 1894, S. 3 ff.; Williams G.L. *Learning the law: a book for the guidance of the law student*. – London, 1982, S. 9 ff.

II. Metodiskie pamati *ratio decidendi* izzināšanai

Sprieduma iztulkošanu, lai izzinātu tā *ratio decidendi*, – salīdzinot ar likumu iztulkošanu –, var veikt visdažādākajos veidos.³⁰ Tā angloamerikāņu metodiskajā literatūrā blakus pavisam formālajām iniciatīvām,³¹ kuras atgādina vācu jēdzienu jurisprudenci, atrodamas arī pavisam brīvas plūsmas, kas kopumā apstrīd metodisko noteikumu pamatotību.³²

1. *Ratio decidendi* formālā noteikšana

Ratio decidendi izzināšanas formālo iniciatīvu pamatā vairumā gadījumu ir priekšstats, ka spriedumus var analizēt, izmantojot noteiktus pārbauciņus paraugus, un pēc tam loģiskās dedukcijas ceļā izprast visu *obiter dicta*.³³

a) *Vambo* (*Wambaugh*) tests. Pagājušā gadsimta beigās *Vambo*³⁴ attīstīja savu *ratio* noteikšanas inversijas metodi, ko var izmantot kā formāla testa piemēru. Vispirms tiek formulēts potenciālais *ratio* “ja ir A, tad ir B”. Pēc tam jāizvirza šī iespējamā *ratio* negācija: “ja nav A, tad

³⁰ Sal. apkopojoši: Postema G. “Protestant” Interpretation and social practices. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 9 ff.

³¹ Sal.: Goodhart A.L. Precedent in English and Continental Law. 50 *Law Quarterly Review*, 1934, S. 40 ff.; Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 50 ff.

³² Sal.: Frank J. What courts do in fact. 26 *Illinois Law Review*, 1932, S. 645; Kairys D. Legal Reasoning. In: Kairys D. *The Politics of Law, A progressive critique*. – New York, 1982, S. 13 ff.; Kennedy D. Freedom and Constraint in Adjudication: A Critical Phenomenology of Judging. 36 *Journal of Legal Education*, 1986, S. 518 ff.; Kennedy D. Form and Substance in Private Law Adjudication. 89 *Harvard Law Review*, 1976, S. 1685 ff.; Unger R.M. *The Critical Legal Studies Movement*. – Cambridge, London, 1986. Pēdējie nosauktie *Critical Legal Studies Movement* teorijas pārstāvji savu kritiku tomēr nevērs vienīgi pret *ratio decidendi* noteikšanu. Tomēr no tiem katrs šeit jāparāda piemēra veidā.

³³ Sal., piemēram: Wambaugh E. *The Study of cases: a course of instruction in reading and stating reported cases, composing head-notes and briefs, criticising and comparing authorities and compiling digests*. – Boston, 1894, S. 29: “Hence the doctrine of a case is a general proposition of law from which, taken in connection with the circumstances of the case, the decision **logically follows** and upon which whether expressed in opinion or not, the court basis its decision” (autore izcēlums) [**Red. tulk.**: “Tādējādi lietas doktrīna ir vispārēja likuma priekšlikuma forma, no kuras savienojumā ar lietas apstākļiem **loģiski izriet** lēmums, un uz kuru tiesa balsta savus lēmumus neatkarīgi no tā, vai tas ir izteikts viedoklī, vai nav “].

³⁴ Ibid., S. 8; 17 ff.

nav B”, un jājautā, vai tiesa arī šo negatīvo variantu varētu likt sava sprieduma pamatā. Ja uz šo jautājumu jāatbild apstiprinoši, tad sākotnējā tēze nevar būt *ratio*, jo viena sprieduma pamatā vienlaikus nevar būt *ratio* “ja ir A, tad ir B” un “ja nav A, tad nav B”. Ja turpretim tiesai uz (negatīvā) formulējuma bāzes būtu jānonāk pie cita rezultāta, tad tas bez iebildumiem ir *ratio*. Viss, kas saskaņā ar šo tekstu nav *ratio*, ir vienīgi *dictum*. Tātad salīdzināts tiek faktiskais lietas izlemšanas rezultāts un izvirzītais noteikums. Visiem teikumiem vai noteikumiem, kuri arī negatīvā variantā var būt sprieduma pamatā, bez tā, ka būtu jāgroza rezultāts, nepienākas *ratio decidendi* statuss. Tie ir vienīgi apsvērumi, argumenti vai ceļš uz rezultātu.

Vambo tests ir noderīgs kā vadlīnija *ratio decidendi* izzināšanai. Problemātiski³⁵ ir tas, ka to tēzu skaits, kuras varētu ierindot pie *ratio*, ir pārāk liels. Lielākā daļa no kādā spriedumā izmantotajiem argumentiem iespaidos lēmumu tā, ka to negācijas gadījumā spriedumu vienmēr vairs nevarētu uzturēt spēkā ar paliekošu rezultātu. Ar *Vambo* testa starpniecību gandrīz visi argumenti līdz ar to kļūtu par *ratio decidendi*, tā ka tiesai negatīvā varianta gadījumā būtu jāpieņem cits lēmums. Taču *ratio* noteikšanai spriedumā dažādie argumenti ir tieši jāsašaurina, lai tos novestu atpakaļ pie vispārināšanai pakļautiem noteikumiem, kuri aptver būtiskākos aspektus. Tests, kurš ikvienu tēzi ierindo pie *ratio* un kura negācija novestu pie cita rezultāta, šim mērķim nav izmantojams.

b) Gudhārta (Goodhart) tests. Citu formālu pieeju *ratio decidendi* iegūšanai pārstāvēja Gudhārts.³⁶ Savas teorijas pamatā viņš liek *ratio decidendi* norobežošanu no tikai atbalstošiem argumentiem. Neievērojot, tā teikt, maldinošo vārdu “*ratio decidendi*”, Gudhārta pamati un argumenti, kurus min tiesneši savā lēmumā, nav to *ratio* daļa. Saskaņā ar viņa teoriju tas izpaužas tā, ka agrāko tiesu precedentu *ratio decidendi* vēl arvien varētu būt spēkā, kaut gan toreizējie pamati

³⁵ Kritikai sk.: Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 53 ff.; Farrar J., Dugdale A.M. *Introduction to Legal Method*. 3. Aufl. – London, 1990, S. 67 f.; Allen Sir C.K. *Law in the Making*. 7. Aufl. – Oxford, 1964, S. 248 ff.

³⁶ Goodhart A.L. Determining the *ratio decidendi* of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 1 ff.

jau sen tiek atzīti par nepareiziem.³⁷ Līdz ar to *ratio* neesot arī noteikums, kuru tiesa skaidri izteikusi: proti, tie paši varētu būt gan par plašu, gan par šauru.³⁸ Saskaņā ar *Gudhārta* teoriju kāds lēmums var pilnīgi ietvert sevī kādu *ratio decidendi*, kurš nesakrīt ar toreizējās tiesas formulējumu.

Saskaņā ar *Gudhārta* metodi *ratio decidendi* izzināšana jāveic tikai ar lietā esošajiem faktiem, kurus viņš grib pārbaudīt trīs pakāpēs:³⁹

1) vispirms jāapkopo visi tie fakti, kuri ir lēmuma pamatā. 2) Pēc tam jāpārbauda, kurus no šiem faktiem tiesnesis uzskata par svarīgiem. 3) Pēdējā pakāpē ir iespējams atvasināt *ratio*: to veido tiesneša lēmums uz tiesiski svarīgu faktu bāzes, izslēdzot tiesiski nesvarīgus faktus.⁴⁰

Savu testu *Gudhārts* demonstrē ar lēmumu *Rylands v. Fletcher*⁴¹ lietā. Atbildētājs uzdeva kādam uzņēmējam izveidot ūdens rezervuāru uz kāda zemesgabala. Uzņēmēja nolaidības dēļ ūdens izplūda un pārpludināja prasītāja raktuvi. Viņa prasība par zaudējumu atlīdzību tika apmierināta. Interesantā veidā, pēc *Gudhārta*,⁴² no šīs lietas tiek izsecināts no vainas neatkarīgas atbildības *ratio decidendi*, kaut gan uzņēmējs bija rīkojies ļoti nolaidīgi. Saskaņā ar viņa testu to var

³⁷ Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 4; sal.: Lords *Delvin* lietā *Behrens v. Bertram Mills Circus Ltd.* (1957) 2 QB 1, S. 25: “It is well established that if a judge gives two reasons for his decision, both are binding. (...) But the practice of making judicial observations obiter is also well established. A judge may often give additional reasons for his decisions without wishing to make them part of the ratio decidendi; (...) This is a matter which judge himself is alone capable of deciding, and any judge who comes after him must ascertain which course has been adopted from the language used and not by consulting his own preferences” [Red. tulk.: “Ir vispāratzīts, ka gadījumā, ja tiesnesis sniedz divus iemeslus savam lēmumam, abi ir saistoši. (...) Taču juridisko novērojumu praksē ir labi noteikts arī *obiter*. Tiesnesis bieži var norādīt savu lēmumu papildiemeslus, nevēloties tos iekļaut kā daļu no *ratio decidendi*; (...) Tas ir jautājums, kuru var izlemt tikai pats tiesnesis, un jebkuram nākamajam tiesnesim ir jāpārlicinās par to, kāds ceļš ir izraudzīts, balstoties uz izmantoto valodu, un nevis uz savām prioritātēm”].

³⁸ Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 5.

³⁹ “It is by his choice of the material facts that the judge creates law” [Red. tulk.: “Ar savu būtisko faktu izvēli tiesnesis veido likumu”]. Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 10.

⁴⁰ Ibid., S. 22; sal. arī: Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band II. – Tübingen, 1975–77, S. 86 ff., kurš norāda uz paralēli ar vācu diskusijām par strīdus priekšmeta jēdzienu.

⁴¹ (1868) L.R. 3 H. L. S. 330.

⁴² Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 17 ff.

izskaidrot sekojoši: 1) pakāpe atspoguļo faktiskos apstākļus, kas nupat tika parādīti, kopā ar uzņēmēja nolaidību. *Gudhārts* to atspoguļo šādi:

I fakts: B lika ierīkot uz savas zemes rezervuāru.

II fakts: Viņa uzņēmējs rīkojās nolaidīgi.

III fakts: Ūdens izplūda un nodarīja kaitējumu K.

Rezultāts: B ir atbildīgs K.⁴³

2) pakāpe tomēr, tādā jautājuma izmeklēšana, ko tiesneši bija uzskatījuši par svarīgu, noved pie cita skatījuma lietā. Tiesneši vispār nepārbaudīja nolaidības faktu, bet gan savu lēmumu pamatoja vienīgi ar faktu, ka rezervuāra ierīkošana ir saistīta ar atbildētāja īpašumu. Saskaņā ar *Gudhārta* teoriju tā pamatā bija sekojoša struktūra:

I fakts: B lika uzbūvēt rezervuāru uz sava zemesgabala.

III fakts: Ūdens izplūda un nodarīja K kaitējumu.

Rezultāts: B atbild K par nodarīto kaitējumu.⁴⁴

3) pakāpe līdz ar to noved pie vainas, kas nav atkarīga no atbildības, jo uzņēmēja nolaidības faktu tiesa ir uzskatījusi par nesvarīgu. Visbeidzot, atbildētājs bija atbildīgs tāpēc, ka bīstamais rezervuārs atradās uz viņa zemesgabala.

Gudhārta tests ir īpaši interesants kontinenta juristiem, jo viņš uzsvēr galveno lomu, kura tiek piešķirta kāda lēmuma faktiskajiem apstākļiem, kam, protams, netiek piešķirta pietiekama uzmanība kodificētā un deduktīvi argumentējamā tiesību sistēmā.⁴⁵ Ja *ratio* tiek iegūts no spriedumiem konkrētā tiesiskā strīdā, tad daudzējādā ziņā lietas apstākļiem bija jāietekmē šis *ratio* tā, ka tie jāņem vērā šī *ratio* analizē. It īpaši *Gudhārts* tiek kritizēts par to,⁴⁶ ka kādas lietas faktus viņš redz kā vienīgo līdzekli *ratio* iegūšanai. Proti, ātri var pamanīt, ka bieži ir jāizprot, kāpēc tiesneši koncentrējas uz vieniem apstākļiem un nepiešķir

⁴³ Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 17 ff.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Sal.: Sperl H. Case Law and the European codified Law. *19 Illinois Law Review*, 1925, S. 505 ff.; S. 519 f.; un arī: Lambert E., Wasserman M.J. The Case Method in Canada and the Possibilities of its Adaptation to the Civil Law. *39 Yale Law Journal*, 1929, S. 1 ff.; S. 14; Zweigert K., Kötz H. *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts* [Ievads salīdzināmajās tiesībās]. Bd. I, 2. Aufl. – Tübingen, 1984, S. 305.

⁴⁶ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 67; 71.

pietiekamu vērību citiem. Šīs izpratnes priekšnoteikums savukārt ir tiesneša argumentācijas analīze, kā arī sprieduma attieksme pret svarīgiem tiesu precedentiem un juridiskām teorijām.⁴⁷ Tāpēc lietas fakti atspoguļo viedokli, bet ne vienīgo, kuram jāpievērš uzmanība *ratio* noteikšanā.

Lai gan *Gudhārta* tests tiek kritizēts, paskaidrojot, ka visbiežāk neesot iespējams uzzināt, kurus faktus tiesa ir uzskatījusi par svarīgiem, pieņemot kādu lēmumu.⁴⁸ *Ratio* noteikšanas grūtības ar šo metodi tiekot vienkārši pārceltas uz citu līmeni, proti, jautājums par to, kurš no faktiem esot svarīgs un kurš – nesvarīgs. Pie tam liels skaits dažādu *ratio* izriet atkarībā no tā, cik daudz fakti tiek iesaistīti *ratio*. Tā no kāda lēmuma var atvasināt ļoti šauru *ratio*, ja tikai daudzus kādreiz izlemtās lietas faktus var iekļaut tā formulējumā. Un otrādi – kāds *ratio* kļūst ļoti plašs tad, kad faktiskie apstākļi tiek atmesti, kaut gan tie var būt tipiskas lietas gadījuma sastāvdaļa. Tiesnesim, kurš iztulko kādu tiesu precedentu, saskaņā ar to rodas liels skaits visdažādāko iespēju formulēt tiesu precedentu atkarībā no tā, cik daudz fakti viņš iekļauj šajā formulējumā.

Kopumā no formālās kritikas pamatiem var secināt, ka tie norāda uz nepieciešamajām *ratio decidendi* noteikšanas pazīmēm. Turpretim piemērojamu pārbaudes paraugu no tiem vienmēr nevar iegūt.

2. *Ratio decidendi* noteikšanas metodisko noteikumu noraidījums

Skeptiskā pozīcija, kura tiek pārstāvēta strīdā par *ratio decidendi* izzināšanu, balstās uz to, ka tos vispār nevar vienveidīgi formulēt. Ar to tiek pateikts,⁴⁹ ka *ratio decidendi* patiesībā tikai tad tiekot piemērots savā sākotnējā formā, ja tiesu precedentā *ratio decidendi* un izlemjamās lietas fakti pilnīgi līdzinās viens otram, kas, protams, gadīsies ļoti reti. Ja tomēr konkrēti izšķiramā lieta kaut kādā ziņā atšķiras no lietas, kura ir tiesu precedentā pamatā, tad *ratio* izlemšana ir nākamā tiesneša jautājums par to, vai faktisko apstākļu atšķirības pakāpe ir svarīga, vai nav. Līdz ar to tiesu precedents nekādā gadījumā neesot pieņemamā

⁴⁷ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 70.

⁴⁸ Stone J. *Precedent and Law: dynamics of common law growth*. – Sydney, 1985, S. 124 ff.; Stone J. 1966 and all that! Loosing the Chains of Precedent. 69 *Columbia Law Review*, 1969, S. 1181 ff.

⁴⁹ Stone J. *Precedent and Law: dynamics of common law growth*. – Sydney, 1985 S. 125 ff.

lēmuma priekšraksts, bet gan katrā gadījumā runa esot par iepriekšējās lietas un tagad izlemjamās lietas analogiju. *Ratio* tātad nevarot aptvert izolēti, bet gan tas vienmēr esot tā tiesneša instruments, kurš katru reizi pieņem lēmumu.

Šis viedoklis aktualizējās amerikāņu reālistu teorijā trīsdesmitajos gados, kā arī šodien – *Critical Legal Studies Movement*.⁵⁰ Abu teoriju izejas punkts ir atziņa, ka tiesu precedentu piemērojošam tiesnesim ir ļoti plaša brīvā telpa tā iztulkošanai. No tā tiek secināts, ka lēmumu pieņemšanā mēģinājums gūt palīdzību no tiesu precedentiem esot vienīgi vārdos izteikts apliecinājums, kas netiek apstiprināts darbos, kamēr faktiski tiesnesis pieņem lēmumu saskaņā ar saviem ieskatiem vai saskaņā ar saviem politiskajiem apsvērumiem. Saskaņā ar šo atziņu faktiski no kāda sprieduma nevar atvasināt abstraktu noteikumu, kurā būtu attēlots tā vispārināšanai pakļautais saturs. Reālisti, kā arī *Critical Legal Studies Movement*, ne tikai pieķeras *ratio decidendi* noteikumam, bet gan visas tiesības uzskata par nenoteiktām un par tādām, kuras patiesībā nav iespējams iztulkot. Šeit tomēr jāinteresējas arī par viņu vispārējās teorijas esenci, kas attiecas uz *ratio decidendi*.

a) Reālisti. Reālistu argumentus pret *ratio decidendi* noteikumu iespēju, ļoti vienkāršojot, var iedalīt divās grupās. No vienas puses, tiek pausts, ka rakstītās tiesības nekādā veidā nevarot noteikt, kas “faktiski” notiek tiesas zālē. Uz to attiecas, piemēram, *Holmsa* bieži citētā tēze “*the prophecies of what the courts will do in fact, and nothing more pretentious, are what I mean by the law*” [**Red. tulk.:** “pareģojumi par to, ko tiesa faktiski darīs, un nekas vēl pretenciozāks, ir tas, ko es saprotu ar likumu]”.⁵¹ Šādu argumentu grib nosaukt par empīrisku. Otrs argumentācijas virziens pieder pie tiesību teorijas. Tiek ne tikai apgalvots, ka tiesneši patiešām izlemjot citādi, nekā tas iepriekš noteikts tiesu precedentos, bet arī tas, ka tiesu precedentu jau abstrakti nevarot iztulkot tā, ka tas ļautu sasniegt vienveidīgu rezultātu. Kāda tiesu precedentā juridiskā valoda esot tik neskaidra un nenoteikta, ka pastāvēt bezgalīgs skaits atšķirīgu un zināmos apstākļos pat pretrunīgu iztulkošanas variantu,

⁵⁰ Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band II. – Tübingen, 1975–77, S. 237 ff.; 435 ff.; Langenbucher K. Zur Rolle des Richters in der anglo-amerikanischen Rechtstheorie. *Rechtstheorie* 25, 1994, S. 393 ff.; S. 400 ff.

⁵¹ Holmes O.W. The path of the law. *10 Harvard Law Review*, 1897, S. 461; visaptveroši: Fikentscher W. *Rechtswissenschaft und Demokratie bei Justice Oliver Wendel Holmes, Eine rechtsvergleichende Kritik der politischen Jurisprudenz* [Tiesību zinātne un demokrātija Olivera Vendela Holmsa (Oliver Wendell Holmes) attēlotajā juridiskajā]. – Karlsruhe, 1970, S. 11 ff.; Fikentscher W. Roscoe Pound, Von der Zweckjurisprudenz zur “Sociological Jurisprudence”. *1. FS für Larenz*. – München, 1973, S. 95 ff.

no kuriem tad tiesnesim būtu jāizdara izvēle: “*elementary logic teaches us, that every legal decision and every finite set of decisions can be subsumed under an infinite number of different general rules (...). Every decision is a choice between different rules which logically fit all past decisions but logically dictate conflicting results in the instant case*” [Red. tulk.: “elementārā loģika mums māca, ka visus juridiskos lēmumus un visus noteiktos lēmumu komplektus var ietilpināt neskaitāmu dažādu vispārīgu noteikumu kategorijās (...). Jebkurš lēmums ir izvēle starp dažādiem noteikumiem, kas ir loģiski piemēroti visiem pagātnes lēmumiem, taču konkrētajā gadījumā loģiski nosaka pretrunīgus rezultātus”].⁵²

Attiecinot problēmu uz *ratio decidendi*, reālists var argumentēt šādi: no vienas puses, ir maldīgi gribēt meklēt *ratio*, jo tiesneši to nedara paši, bet gan balstās uz tīru inspirāciju (“*hunch*”) [Red. tulk.: “nojautu”],⁵³ kad izlemj savu lietu.⁵⁴ No otras puses, tomēr teorētiski bezjēdzīga ir arī uzdrošināšanās gribēt noteikt kādu *ratio*, jo pat katru atsevišķu tiesu precedentu var dažādi iztulkot,⁵⁵ un pilnīga rīcības brīvība atliek īpaši tur, kur ir atbilstošas dažādas tiesu precedentu virknes.⁵⁶

⁵² Cohen F. The Ethical Basis of Legal Criticism. 41 *Yale Law Journal*, 1931, S. 216; sk. arī: Cohen F. Transcendental Nonsense and the Functional Approach. 35 *Columbia Law Review*, 1935, S. 809 ff.; sal. pārskatām: Note. “Round and Round” the Bramble Bush: From Legal Realism to Critical Legal Scholarship. 95 *Harvard Law Review*, 1982, S. 1668 ff.; Zweigert K., Kötz H. *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts* [Ievads salīdzinošajās tiesībās]. Bd. I, 2. Aufl. – Tübingen, 1984 S. 284 ff.

⁵³ Frank J. What Courts do in fact. 26 *Illinois Law Review*, 1932, S. 645.

⁵⁴ Vairāki reālisti pieņēma, ka tiesneši tāpēc izlemj nekonkrēti un zināmā mērā patvaļīgi (Holmes O.W. *The Common Law*. – Boston, 1881): “*The life of the law has not been logic: it has been experience*” [Red. tulk.: “Likuma dzīve nav bijusi loģika: tā ir bijusi pieredze”]. Citi gribēja tiesu nolēmumus attaisnot ar atsauci uz “*policy*” apsvērumiem, kam jāpiešķir tiem leģitīmācija, ar to saprotot tiesības kā sociālā progresu instrumentu un tiesneša darbību kā “*social engineer*” [Red. tulk.: “sociālo lietu inženiera”] darbību (Llewellyn K.N. Some Realism about Realism – Responding to Dean Pound. 44 *Harvard Law Review*, 1931, S. 1236 ff.; Cohen F. The Ethical Basis of Legal Criticism. 41 *Yale Law Journal*, 1931, S. 215) Tē tomēr ir ļoti jāšaubās, vai ar šo atsauci uz sociālo progresu var sasniegt mazāk apstrīdamu un šķērjētiesisku rezultātu, par to sal.: Tushnet M. Legal Scholarship: Its Causes and Cure. 90 *Yale Law Journal*, 1981, S. 1207.

⁵⁵ Llewellyn K.N. Some Realism about Realism – Responding to Dean Pound. 44 *Harvard Law Review*, 1931, S. 1222: “*the available leeway in interpretation of precedent is (...) something less than huge*” [Red. tulk.: “pieejamā rezerve precedentu interpretācijai ir (...) dažreiz mazāka par (tādu, ko varētu uzskatīt par) milzīgu”].

⁵⁶ Altman A. *Legal Realism, Critical Legal Studies and Dworkin, Philosophy and Public Affairs*. 1986, S. 209; Altman A. The Legacy of Legal Realism – A Critique of Ackerman. 10 *Legal Studies Forum*, 1986, S. 169 ff.; Crozier J.B. Legal Realism and a Science of Law. 29 *The American Journal of Jurisprudence*, 1984, S. 153 ff.; Klare K.E. The Law-School Curriculum in the 1980s: What's Left? *Journal of Legal Education*, 1982, S. 336 ff.

b) *Critical Legal Studies Movement*. *Critical Legal Studies Movement* piekritēji, principā līdzīgi reālistiem, iet vienu soli tālāk. Arī viņu izejas punkts ir atziņā, ka tiesību noteikumi un tiesu precedentii ar to nenoteiktās un atklātās valodas starpniecību nodrošina tiesnešiem nozīmīgu rīcības brīvību *ratio decidendi* iztulkošanā un noteikšanā. Šo rīcības brīvību *Critical Legal Studies Movement* piekritēji aizpilda ar tiesnešu politisko partejiskumu.

Izteiktos argumentus savukārt var iedalīt divās grupās: no vienas puses, tiesneši vienalga nepieturas pie likuma. No otras puses, pats likums arī nevar pilnībā noteikt tiesneša rīcību. Tādēļ tiesnesis tiek aicināts uz politisku darbību, nevis uz spriedumu iztulkošanu. Attiecībā uz empīriskiem izklāstiem tiek pausts, ka rakstītās tiesības esot tikai sabiedrībā notiekošo ideoloģisko cīņu rezultāts, kurš tiek reflektēts parlamentā un piemīt katram likumam.⁵⁷ Ja normu sistēma esot izveidota ar kompromisu un pretrunu starpniecību, tā teikts tēzē, tad vairs nav iespējama savstarpēji atkarīga iztulkošana, jo savstarpējā pretrunā esošas tiesību normas vienmēr principā esot pretrunīgu ideoloģiju izpausme.⁵⁸ Bet pat tad, ja būtu iedomājama normu struktūra bez pretrunām, iztulkošana tomēr nebūtu neitrāla, jo idejas, kuras sašķēļ sabiedrību, sašķēļ arī tiesnešus, un līdz ar to visa juristu vide savukārt ir šķiru cīņas spogulis.⁵⁹ Neievērojot to, pēc *Critical Legal Studies Movement* piekritēju domām, teorētiski neesot iespējama īsta tiesu precedentu iztulkošana. Kamēr reālisti vairāk balstās uz atsevišķiem nenoteiktiem vai pretrunīgiem tiesu precedentiem, *Critical Legal Studies Movement* piekritēji uzsver pretstatu strīdu augstākā līmenī: visas tiesību sistēmas vispārīgo principu strīdu.⁶⁰ Tas esot ne tikai sarežģīti no esošajiem tiesu precedentiem atvasināt *ratio decidendi*, jo pielietotā juridiskā valoda esot pārāk neskaidra, lai tiesnesis varētu galīgi izšķirties par paredzamu lēmumu. Visa tiesību sistēma šādi tiek raksturota ar ideāliem un pamatprincipiem, kas ir pretrunā viens ar otru, tā ka viens

⁵⁷ Unger R.M. *The Critical Legal Studies Movement*. – Cambridge, London, 1986, S. 6.

⁵⁸ Altman A. *Legal Realism, Critical Legal Studies and Dworkin, Philosophy and Public Affairs*. 1986, S. 221; Jacobson A.J. *Modern American Jurisprudence and The Problem of Power*. 6 *Cardozo Law Review*, 1985, S. 713 ff.; Kennedy D. *The Structure of Blackstone's Commentaries*. 28 *Buffalo Law Review*, 1979, S. 357 ff.

⁵⁹ Sal., piemēram: Kennedy D. *Legal Education as Training for Hierarchy*. In: *Kairys. The politics of law*. S. 40, 61; Harris J.W. *Unger's Critique of Formalism in legal reasoning: Hero, Hercules and Humdrum*. 52 *The Modern Law Review*, 1989, S. 46.

⁶⁰ Sal., piemēram: Kennedy D. *Form and Substance in Private Law Adjudication*. 89 *Harvard Law Review*, 1976, S. 1685 ff., kurš parāda līguma tiesību ideālus – individuālismu un altruismu.

otram pretim nostatītie tiesu precedentii esot vienkārši pretstatu strīdā esošu principu izpaušme šajā tiesību sistēmā. Juridiskās valodas nenoteiktība padarot iespējamu nolēmuma iztulkošanu jebkurā virzienā. Normālā situācijā jebkuru iztulkošanas variantu varot balstīt uz kāda vispārēja tiesību principa, kurš tiekot atzīts par tiesību sastāvdaļu.⁶¹

Attiecinot uz jautājumu par *ratio decidendi*, tātad savukārt var izšķirt divus argumentācijas virzienus: teorētiski *ratio* nav nosakāms, jo tiesu precedentii neesot nekas cits kā tādu pretrunīgu un ar nesamierināmām pretrunām raksturojamu pretstatu lietās pieņemtu lēmumu apkopojums.⁶² Praktiski arī tiesneši ir tikai noteiktu politisku virzienu eksponenti, un tādēļ tie savos lēmumos pielietos jebkuru iedomājamu metodiku, balstoties uz personīgajiem uzskatiem.⁶³

c) Viedoklis par reālistiski kritisko pozīciju *ratio decidendi* izzināšanā. Ja būtu jāseko reālistiskai vai kritiskai pieejai *ratio decidendi* izzināšanā, būtu diezgan maza nozīme metodisku noteikumu izvirkšanai spriedumu iztulkošanā, jo tie gandrīz nespēj ierobežot tiesnešu rīcības brīvību iztulkošanas procesā. Šajā pozīcijā interesi nevajadzētu izraisīt empīriskiem apgalvojumiem, ka tiesneši personīgos politiskos ieskatus atspoguļo kā likumu, jo to atbilstoši varētu apstrādāt ar tiesiski socioloģisku pētījumu palīdzību.⁶⁴ Turpretim vajagot sīkāk iztirzāt teorētisko argumentu, ka no tiesu precedentu vispār nevar atvasināt nekādu *ratio decidendi*.⁶⁵

⁶¹ Līdz ar to *Critical Legal Studies Movement* piekritēju tēze ir ļoti līdzīga reālistu tēzei: balstīšanās uz pilnīgi nesaistītu tiesneša izvēli, kura visbeidzot patvaļīgi izrietot pati no sevis. Ja nav kāda metaprincipa, kas reizi par visām reizēm nosaka, kā notiek šī izvēle starp pretstatu cīņā esošiem viedokļiem, tad "viss ir politika". Tiesneši vairs nepieņem lēmumu, izmantojot pārbaudāmus juridiskus viedokļus, bet gan balstās uz saviem personiskajiem priekšrakstiem un aizspriedumiem. Nevis tiesības, bet gan tas, ko tiesnesis uzskata par pareizu, nosaka juridiska strīda rezultātu, sal.: Kairys D. *Legal Reasoning*. In: Kairys D. *The Politics of Law, A progressive critique*. – New York, 1982, S. 17.

⁶² Kairys D. *Legal Reasoning*. In: Kairys D. *The Politics of Law, A progressive critique*. New York, 1982, S. 13.

⁶³ Altman A. *Legal Realism, Critical Legal Studies and Dworkin, Philosophy and Public Affairs*. 1986, S. 231; Kennedy D. *Freedom and Constraint in Adjudication: A Critical Phenomenology of Judging*. 36 *Journal of Legal Education*, 1986, S. 518 ff., S. 559.

⁶⁴ Sal. kritiski: Veilleux J. *The Scientific Model in Law*. 75 *The Georgetown Law Journal*, 1987, S. 1986 ff.

⁶⁵ Finnis J. *The Critical Legal Studies Movement*. In: Eekelaar, Bell (Hrsg.) *Oxford Essays in Jurisprudence*. 3. Band. – Oxford, 1987, S. 147.

Kritikai var piekrist tādā mērā, ka formāls tests, piemēram, pēc *Vambo* vai *Gudhārta* metodes, gandrīz tāpat nevar novest pie skaidra *ratio decidendi*. Pat spriedumu teksta redakcija pēc formālas pārbaudes pieļauj dažādus iespējamus rezultātus. Tomēr atsauce uz materiāliem tiesību principiem *ratio decidendi* izpratnei vienmēr ir obligāta, tā ka sprieduma iztulkošana, tāpat kā likuma iztulkošana, netiek izdarīta vienīgi formālās dedukcijas ceļā.

Tomēr no nepieciešamības piesaistīt tiesību principus *ratio decidendi* izzināšanai un vajadzības gadījumā savstarpēji izsvērt dažādas iztulkošanas iespējas vēl neizriet, ka tāpēc vispār nevarētu radīt nekādus noteikumus par *ratio decidendi*.⁶⁶ Šeit palīdz norādījums uz atšķirību starp noteikumiem un principiem:⁶⁷ kamēr noteikumi tiek piemēroti *visu – vai – neko* veidā, principi ir vienīgi “kaila” prasība, kas dod argumentus par labu kādam noteiktam lēmumam. Principi pilnībā atļauj tādas kolīzijas, kurās kāds noteikums, tam esot kolīzijā ar kādu citu, ir jāatzīst par spēkā neesošu. Princips, kas netiek izraudzīts apsvēršanas rezultātā, nezaudē savu spēku, bet gan šajā gadījumā tikai atkāpjas svarīgāka pretargumenta priekšā. Fakts, ka tiesību sistēma satur pretrunīgus argumentus, tomēr vēl nerunā pretim savstarpēji saistītu spriedumu iztulkošanas iespējai, bet gan vienīgi parāda, ka to nevar īstenot bez materiāliem principiem.

Līdz ar to izteiktā kritika tieši nenoved pie metodisko noteikumu aizstājamības *ratio decidendi* izzināšanas procesā, bet gan, gluži otrādi, ļauj kļūt skaidrai to centrālajai pozīcijai.⁶⁸ Ir pilnīgi skaidrs, ka likumu iztulkošanas procesā metodiskās vadlīnijas ir obligātas, tas pats attiecas arī uz spriedumiem. Tiesnesim, kas no kāda tiesu precedenta vai precedentu virknes grib atvasināt *ratio decidendi*, atklājas, kā to zīmīgi pamana kritika, vesela rinda potenciālo *ratio decidendi*, kurus ikreiz var pamatot ar citiem tiesību principiem. Tas tomēr nenoved pie neauglīgas iztulkošanas, bet gan pie uzdevuma samērot šos potenciālos formulējumus ar tiesību sistēmu un noteikt tos, kurus visdrīzāk var pamatot ar šīs sistēmas palīdzību.⁶⁹

⁶⁶ Sal. par kritiku arī: MacCormick N. Reconstruction after Deconstruction: A Response to CLS. 10 *Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 551 ff.

⁶⁷ Sk. iepriekš 64. un turpm. lpp. un Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978, S. 14 ff.

⁶⁸ Sal.: Harris J.W. Unger's Critique of Formalism in legal reasoning: Hero, Hercules and Humdrum. 52 *The Modern Law Review*, 1989, S. 56 ff.

⁶⁹ Vēl npublicētos rakstos *Undzērs* (Unger) distancējas arī no tiesību “radikālās nenoteiktības” tēzes, vēl vairāk – nosauc tās par metaforu, ar kuru vajadzētu būt izteiktam kaut kam citam. Šī “tiešā” kritika esot sabiedriski kritiska, nevis tīri juridiska.

3. Tiesu spriedumu iztulkošana *ratio decidendi* izzināšanai

Tātad ne formālie testi *ratio decidendi* noteikšanai, ne pilnīga *ratio decidendi* koncepcijas noraidīšana nevar dot apmierinošu rezultātu. Pirmie norisinās pārāk mehāniski, bet pēdējie pilnīgi nevajadzīgi *ratio decidendi* upurē tur, kur tos ne vienmēr var nešaubīgi noteikt. Tomēr šķiet, ka pareizi ir *ratio decidendi* noteikšanu izprast, izmantojot klasiskās metodes literatūru izskaidrojoša uzdevuma veidā.⁷⁰ Saskaņā ar to spriedums vispirms, līdzīgi likuma tekstam, atspoguļojas kā valodā izteikts veidojums, no kura var iegūt vispārīnāšanai pakļautu noteikumu. Dažos gadījumos šis noteikums var būt acīm redzams un tam var būt nepieciešama pavisam neliela iztulkošana. Citos gadījumos atsevišķu spriedumu vai visu tiesu praksi kopumā varētu iztulkot dažādi, tā ka *ratio decidendi* izzināšanai varētu ņemt vērā dažādus viedokļus, kuri var ietekmēt spriedumu. Šeit tad *Gudhārta* uzsvērtie fakti ir tikpat svarīgi⁷¹ kā vispārējie tiesību principi, kuri ņemti vērā *Critical Legal Studies Movement* kritikā. Galvenais ir tas, ka *ratio decidendi* izzināšana ir tās iztulkošanas uzdevums, kuras gaitā no dažādiem iztulkošanas variantiem jāizstrādā tādi varianti, kurus var atvasināt no esošajiem spriedumiem un kuri vislabāk iekļaujas spēkā esošajās tiesībās.

Jautājumā par spriedumu iztulkošanas nepieciešamību *ratio decidendi* izzināšanai nekas nemainās arī tad, ja “*reasoning from case to case*” [Red. tulk.: “spriedumi katrā atsevišķā gadījumā”], tātad atsevišķas

⁷⁰ Sal. no jurisdikcijas: *Qualcast (Wolverhampton) Ltd. v. Haynes* (1959) AC S. 734; *Behrens v. Bertram Mills Circus Ltd.*, (1957), 2 QB S. 25 ff.; *Quinn v. Leatham*, (1901) AC S. 495 ff.; *Rylands v. Fletcher*, (1868) 3 HL 330; *Norway Plains Co. v. Boston Maine R.R.*, Supreme Judicial Court of Massachusetts 1854, 1 Gray 263, un no literatūras: Barak A. *Judicial Discretion*. – New Haven, 1989, S. 78 ff.; Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 72 ff.; Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 245 ff.; Hart H.L.A., Henry Jr., Sacks, Albert J. *The legal process*. – Westbury, 1994, S. 200 ff.; Llewellyn K.N. *The case law system in America*. – Chicago, 1989, S. 13 ff.; Simpson A.W.B. The ratio decidendi of a case and the doctrine of binding precedent. In: Guest *Oxford Essays in Jurisprudence*. S. 148; Wambaugh E. *The Study of cases: a course of instruction in reading and stating reported cases, composing head-notes and briefs, criticising and comparing authorities and compiling digests*. – Boston, 1894, S. 18 ff.; McCormick N. *Argumentation and Interpretation in Law*. 6 *Ratio Juris*, 1993, S. 18 ff. Mazāk radniecīgs ar angloamerikāņu metodes literatūru kļūst tulkošanas jēdziens, sal. tomēr: Henley K. *Protestant Hermeneutics and the Rule of Law*: Gadamer and Dworkin. 3 *Ratio Juris*, 1990, S. 14 ff.

⁷¹ Sk. iepriekš 108. un turpm. lpp.

lietas izšķiršana līdztekus citām atsevišķām lietām⁷² tiek izvirzīta priekšplānā.⁷³ Pat tad, ja atzīst, ka kāzusu tiesību metode vienmēr orientējas uz atsevišķām lietām, tad tomēr nenovēršami rodas abstrakcija: divas lietas vispār nevar salīdzināt bez *tertium comparationis*. Atbilstoši tam arī kāzusa tiesības, kas tikai vēlas salīdzināt lēmumus, spēj vienīgi no tiem abstrahēt vispārināšanai pakļautu noteikumu un tad konkrētā lietā šo noteikumu piemērot, grozīt vai noraidīt. Līdz ar to kāzusu tiesību metode ne tikai pārvietojas no lietas uz lietu, bet gan no lietas uz vispārināšanai pakļautu noteikumu un atkal atpakaļ uz lietu.⁷⁴

Tātad kāzusu tiesību attīstība un iztulkošana beigu beigās dibinās uz tādu vispārināšanai pakļautu noteikumu konkretizēšanu, kurus iespējams vai nu pamatot ar likuma normām, vai, kā tas vienmēr ir angloamerikāņu tiesībās, tie izriet no lietas vispārējiem taisnīguma apsvērumiem. Šie vispārīgie noteikumi ir jāizstrādā ar tiesu precedentu palīdzību, pie kam jāņem vērā dažādi aspekti. Tādēļ ir jājauc, vai var apkopot metodiskus pamatprincipus, kuri jāliek spriedumu iztulkošanas pamatā.

III. Tiesu spriedumu iztulkošanas metodiskie pamatprincipi

Kāda sprieduma *ratio decidendi* atspoguļo vispārināšanai pakļautu noteikumu, kas tika iekļauts vienā tiesu nolēmumu virknē un kas ir tā pamatošanas nepieciešama sastāvdaļa. *Ratio decidendi* izzināšanai šis jēdziens nav jāierobežo ar noteikumu, kurš attaisno konkrētu nolēmumu, jo, ņemot vērā *ratio* metodisko nozīmi tiesību tālākveidošanā,⁷⁵ maza nozīme ir atsevišķu *rationes* meklēšanai, kuri bija tiesu precedentu pamatā. Daudz vairāk šo iztulkošanas pamatprincipu mērķis būs formulēt kādu *ratio*, kurš ir pietiekami abstrakts, lai aptvertu visu atbilstošo nolēmumu virkni un pamatotu jaunus nolēmumus.⁷⁶

⁷² Sal.: Levi E. *An Introduction to legal reasoning*. – Chicago, 1949, S. 1 ff., S. 32 ff.; un nepārtraukti: Moore G.E. Precedent, Induction and Ethical Generalization. In: Goldstein. *Precedent in Law*. – Oxford, 1987, S. 187; Posner R.A. *The Problems of Jurisprudence*. – Cambridge, London, 1990, S. 247 ff.

⁷³ Tā arī: Barak A. *Judicial Discretion*. – New Haven, 1989, S. 79 Fn. 85.

⁷⁴ Allen Sir C.K. *Law in the Making*. 7. Aufl. – Oxford, 1964, S. 158, 270: “*precedents are employed in order to establish principles*” [*Red. tulk.*: “lai noteiktu principus, tiek izmantoti precedenti”]; Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 301, 309, 313.

⁷⁵ Sk. iepriekš 99. un turpm. lpp.

⁷⁶ Sal.: Peczenik A. *Grundlagen der juristischen Argumentation* [Juridiskās argumentācijas pamati]. – Wien, 1983, S. 68 ff.; Simmonds N.E. *The decline of juridical reason, Doctrine and Theory in the Legal order*. – Manchester, 1984, S. 116 ff.

1. Tiesu precedentu burtiskais teksts

Tāpat kā likumu iztulkošanas procesā, kāda sprieduma iztulkošanas sākumā *ratio decidendi* izzināšanai atrodas arī pati rakstiskā formā izveidotā sprieduma vārdiskā jēga.⁷⁷ Formulējums, kuru lieto precedentu radījusī tiesa, laika gaitā iegūst pastāvīgumu, kas to pārvērš formulējumā, ko turpmākos spriedumos precīzi citē un piemēro,⁷⁸ un tādā veidā, arī no valodas viedokļa, tas nostiprinās kā noteikums. Ar to sākas iztulkošanas process. Tā, piemēram, kad runa ir par atbildības atvieglojuma *ratio* saskaņā ar bīstama darba pamatprincipiem, tad vienmēr ir jābūt “darba attiecībām”.⁷⁹ Tādējādi atkrīt šo pamatprincipu piemērošana, kuri attīstīti ar tiesnešu tiesību normām, piemēram, pārstāvības attiecībās.⁸⁰

Tomēr gramatiskā spriedumu iztulkošana vēl ātrāk atduras pret savām robežām, nekā tas ir attiecībā uz likumiem.⁸¹ Tātad, ja izteikums “pozitīvā līguma pārkāpšana”, piemēram, ļauj pieņemt, ka vajadzētu vismaz būt kādam “līgumam”, tas tomēr neatbilst patiesībai, jo prasījumus sakarā ar pozitīvo līguma pārkāpšanu var, piemēram, izvirzīt arī attiecībā uz likumā noteiktajām saistību attiecībām.⁸² Tas pats attiecas uz bīstama darba pamatprincipiem, kurus Federālā Augstākā tiesa paplašināja no prasījuma,⁸³ kas izriet no nodarbinātības pienākuma, attiecinot to arī uz kādas apvienības locekļa attiecībām ar apvienību, kaut gan tur nebija pastāvējušas darba attiecības. Šis nolēmums metodiskā ziņā īpaši parāda, kā Federālā Augstākā tiesa vispirms konstatē⁸⁴ nenoregulētu gadījumu un pēc tam meklē

⁷⁷ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 42; Larenz K. *Methodenlehre*. 6. Aufl., S. 358.

⁷⁸ Sal. arī: Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 300 ff.

⁷⁹ BGHZ 30, 49; Palandt – Heinrichs, § 276, Rdnr. 63 f.

⁸⁰ BGHZ 30, 49.

⁸¹ Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 300.

⁸² Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 307.

⁸³ BGHZ 89, 153; *Leviša (Löwisch)* piezīmes, JZ, 1984, S. 622 ff.; bīstamam darbam un prasījumam, kurš izriet no pienākuma nodarbināt, pamatā esošais princips, bez šaubām, ir viens un tas pats, sal.: Canaris C.W. *Risikohaftung bei schadensgeneigter Tätigkeit in fremdem Interesse*. RdA, 1966, S. 47 ff.

⁸⁴ BGHZ 89, 156 f.

atbilstošas tiesnešu tiesību struktūras. Lai gan bīstama darba institūtu tā attiecīgi uzskata par nepiemērojamu,⁸⁵ tā svarīgums tomēr tiek pamatots, piesaistot uzdevumu regulējošu tiesību pamatprincipus, kaut gan tas netiktu aptverts, ja balstītos tikai uz burtisko tekstu.⁸⁶

Arī angloamerikāņu metodes mācībā tiek vispārēji pieņemts, ka lingvistiskiem apsvērumiem tiesu precedentu iztulkošanā ir maza loma.⁸⁷ Tas gan ir vienpusīgs uzskats, jo, no vienas puses, tiesnešiem pietrūkst valsts pārvaldes atbalsta, kad runa ir par precīzu noteikumu formulējumu, tas arī nav viņu uzdevums; no otras puses, atsevišķs noteikums vienmēr tiek iegūts, izskatot lietu, un tās konkrētie pavadošie apstākļi bieži tiek pārņemti noteikuma formulējumā, neņemot vērā, ka tā nozīmīgums jau pilnībā būtu pārredzams.⁸⁸ Līdz ar to tiesas pašas formulētais *ratio* bieži tiek formulēts pārāk plaši vai šauri, katrā ziņā tas būs neprecīzs, un atsevišķais vārds netiks izraudzīts ar tik lielu apdomu, lai piešķirtu tam tādu svarīgumu iztulkošanā, kāds tam pienāktos. Arī uzticība tiesiskām attiecībām, kura atbalstītu atbildību, balstoties uz burtisko tekstu, saistošos tiesu instanču nolēmumos ietverto tiesību normu jomā neorientējas tieši uz kādu izraudzītu formulējumu, jo tas vienmēr ir tiesas izteikums, un nevis spēkā esošs likums. Burtiskajam tekstam līdz ar to tiesnešu tiesību normu jomā tiek piešķirta tikai ierobežota funkcija – dot iespējamā *ratio decidendi* pirmo un pagaidu formulējumu.

⁸⁵ BGHZ 89, 157 f.

⁸⁶ Sal. ar šo nolēmumu arī turpmāk 142.lpp.

⁸⁷ Simpson A.W.B. The ratio decidendi of a case and the doctrine of binding precedent. In: Guest *Oxford Essays in Jurisprudence*. S. 148; Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 300; Wambaugh E. *The Study of cases: a course of instruction in reading and stating reported cases, composing head-notes and briefs, criticising and comparing authorities and compiling digests*. – Boston, 1894, S. 18 ff., sk. arī: Hanack E.W. *Der Ausgleich divergierender Entscheidungen in der oberen Gerichtsbarkeit, Eine prozeßrechtliche Studie insbesondere zur Vorlegungspflicht und der Rechtsmittelzuständigkeit wegen Abweichung* [Diverģējošu nolēmumu izlīdzināšana]. – Hamburg, Berlin, 1962, S. 188 ff.; Pawlowski H.M. *Methodenlehre für Juristen, Theorie der Norm und des Gesetzes*. 2. Aufl. – Heidelberg, Karlsruhe, 1991, Rz. 449.

2. Tiesu precedenta fakti

Ievērojama nozīme ir kontekstam, kurā tiek izteikts atsevišķs noteikums, citiem vārdiem – lietas fakti.⁸⁹ Tikai precīzi nosakot svarīgos faktiskos apstākļus, tiesu precedentā var noskaidrot konstatēto noteikumu un tā nozīmīgumu.

Lai izskaidrotu, kā var noteikt kāda tiesu precedenta faktus, var norādīt uz *Gudhārta* iepriekš parādīto testu,⁹⁰ kurš – kaut arī nav pietiekams kā vienīgais līdzeklis *ratio* konstatēšanai – visaptveroši ņem vērā faktu apstrādi. Saskaņā ar šo testu vispirms ir jāapkopo visi tiesu precedenta fakti, pēc tam jāpārbauda, kurus no faktiem tiesa, kas taisījusi nolēmumu, ir uzskatījusi par svarīgiem. Kādu apstākli, kurš kāda sprieduma faktiskajos apstākļos varbūt ir minēts, bet uz kuru lēmums tomēr nebalstās, nevar uzskatīt par priekšnoteikumu atbilstošā tiesnešu tiesību noteikuma piemērošanai. Šis faktu dalījums tādos, kas kopumā ir nolēmuma pamatā, un tādos, kurus tiesa uzskata par svarīgiem, ir centrālais jautājums. Kamēr, proti, turpmākajā analizē, pamatojot nolēmumu, par nozīmīgiem var uzskatīt apstākļus, kurus lēmumu pieņemusi tiesa nav pārbaudījusi, tikmēr iepriekšējās tiesas izstrādātos *ratio* var rekonstruēt tikai ar tiem faktiem, kurus tā bija uzskatījusi par svarīgiem. No šo apstākļu salīdzināšanas izriet noteikuma normas dispozīcija, kuru vajadzēja formulēt.

Ratio izziņāšanas pamatā, izmantojot faktus, ir no lietām izrietošo tiesību induktīvā metode.⁹¹ *Ratio decidendi* netiek izstrādāti ar kāda abstrakta projekta starpniecību, bet gan ar konkrēta nolēmuma palīdzību. Tipisks tiesas rīcības veids tiesību piemērošanā kodificētā sistēmā, iztulkojot tās rīcībā esošās tiesību normas un šīs normas piemērojot konkrētā lietā, dod priekšroku jauna noteikuma

⁸⁸ Larenz K. *Methodenlehre*. 6. Aufl., S. 358; Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 188.

⁸⁹ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 43; Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 14 ff.; Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 188; Wambaugh E. *The Study of cases: a course of instruction in reading and stating reported cases, composing head-notes and briefs, criticising and comparing authorities and compiling digests*. – Boston, 1894, S. 27 ff.

⁹⁰ Sk. iepriekš 108.lpp.

⁹¹ Sal.: Levi E. *An Introduction to legal reasoning*. – Chicago, 1949, S. 3 ff.

izstrādāšanai ar esošās lietas palīdzību. Šis “no apakšas uz augšu” konstruētais noteikums balstās uz nolēmuma faktiem, kuri bija tā formulēšanas iemesls. Visbeidzot – noteikuma izprašanai tie ir obligāti.⁹²

Induktīvs rīcības veids kodificētā sistēmā juristiem ir neierasts un slēpj divus savstarpēji pretnostatītus draudus: no kodificētas sistēmas viedokļa, iespējams formulēt pārāk abstraktus noteikumus, ar kuriem nevar adekvāti aptvert dažādos lietu tipus. No otras puses, pārspīlētas atsevišķas lietas uzsveršanas rezultātā,⁹³ atsakoties no jebkuras abstrakcijas, var nonākt pie rezultāta, kurā noteikums tiek ierobežots ar kādas konkrētas lietas faktiem.⁹⁴ Pareizāk būtu mēģināt tiesu instanču radīto noteikumu formulēt vispārīgi un tad to konkretizēt, pievienojot toreizējā nolēmuma faktu. Līdz ar to novārtā netiek atstāta problēma par to, cik detalizēti ir jāformulē noteikums, citiem vārdiem, cik daudz faktiskie apstākļi kā priekšnosacījumi jāiekļauj noteikumā. Bez šaubām, tā ir viena no galvenajām grūtībām spriedumu iztulkošanā tāpēc, ka, jo vairāk faktiskie apstākļi tiek iekļauti noteikumā, jo šaurāks un vairāk attiecināms uz atsevišķu lietu tas kļūst; un otrādi – tas kļūst arvien plašāks, jo mazāk atsevišķas lietas apstākļi tiek ņemti vērā. Uzskatāmu piemēru sniedz *Twinings un Miers (Twining/Miers)*:⁹⁵ lietā par atbildību par produktu kvalitāti varēja izstrādāt trīs sekojošus *ratio decidendi*:

- “a) Tumšās pudelēs fasējamā ingvera alus ražotājiem no Skotijas ir jā rūpējas par to, lai viņu produkcijā nenokļūtu beigti gliemeži.
- b) Ingvera alus ražotājiem ir pienākums rūpēties par to, lai viņu produkcijā nenokļūtu gliemeži.
- c) Ēdienu un dzērienu ražotāju pienākums ir rūpēties par to, lai produkcijā nenokļūtu kaitīgi svešķermeņi.” Šo virkni vēl varētu turpināt:
- d) Preču ražotājiem ir pienākums rūpēties par to, lai apgrozībā nenonāktu gala patērētājam kaitīgi produkti.

⁹² Llewellyn K.N. *The case law system in America*. – Chicago, 1989, S. 64; Schmidt F. *The ratio decidendi, A comparative study of a French, a German and an American Supreme Court Decision*. – Uppsala, 1965, S. 16 ff.

⁹³ Tā daļēji: Esser J. *Grundsatz und Norm in der richterlichen Fortbildung des Privatrechts*. [Pamatprincips un norma privāttiesību tālākveidošanas procesā, ko veic tiesneši]. 4. Aufl. – Tübingen, 1990, S. 52 ff.; Esser J. *Not und Gefahren des Revisionsrechts*. JZ, 1962, S. 514.

⁹⁴ Par to sal. jau citēto: Wambaugh E. *The Study of cases: a course of instruction in reading and stating reported cases, composing head-notes and briefs, criticising and comparing authorities and compiling digests*. – Boston, 1894, S. 14 ff.

⁹⁵ Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 316.

Tomēr šajā pārbaudes stadijā vēl nevajadzētu pieņemt kādu galīgu lēmumu par precīzo noteikuma formulējumu. Tulkošanai ar faktu palīdzību nozīme ir tad, ja vispirms tomēr izstrādā potenciālās *ratio decidendi* versijas, kuras var izsecināt no tiesu precedentu. Pie tam bieži ir attaisnojamas vairākas dažādas iztulkošanas alternatīvas, kuras var būt gan ļoti plaša, gan ļoti šaurā redakcijā. Ar sekojošu iztulkošanas posmu palīdzību tad tiek izšķiroti iespējamie *rationes*, tā ka iztulkošanas beigās paliek tas *ratio*, kurš vislabāk atbilst tiesnešu tiesību izveidotā institūta nozīmei un mērķim.

To var paskaidrot ar vienu piemēru. Darba tiesībās strīdīgs jautājums bieži ir par to, vai kādu personu var uzskatīt par darbinieku un vai tāpēc uz viņu var attiecināt atbildības mikstināšanu sakarā ar bīstama darba izpildi vai darba līguma laušanas aizsardzību. No ļoti garas tiesu precedentu rindas ir izstrādāts *ratio* darbinieka jēdziena pārbaudīšanai, kuru kopumā var formulēt apmēram šādi: “darbinieks ir tas, kurš atrodas darba attiecībās un kura pienākums ir veikt citas personas noteiktu darbu, nevis patstāvīgu darbu, līdz ar to veicot no darba devēja norādījumiem atkarīgu darbību”.⁹⁶ Ja tiesnesim ir jāpieņem lēmums par to, vai galvenajam ārstam piemīt darbinieka statuss,⁹⁷ šī lēmuma pieņemšanas galvenā problēma acīmredzami ir jautājumā, vai galvenais ārsts pilda citas personas noteiktu un ar tās norādījumiem saistītu darbību.⁹⁸ Šo iepriekš taisīto spriedumu par *ratio* pazīmi tomēr var iztulkot dažādi: lielākajā daļā nolēmumu ar to ir saprasta piesaiste pie norādījumiem attiecībā uz darba vietu, laiku un veidu un tā organizatorisko iedalījumu.⁹⁹ Šādā klasiskā izpratnē darbinieks ir, piemēram, fabrikas strādnieks vai lietvedis, kuru darbu arī saturiski lielā mērā nosaka citas personas. Jo vairāk šādu tipisku¹⁰⁰ gadījumu tiek ietverti *ratio*, jo šaurāks iznāk tā formulējums. Ja tipizētam darbiniekam savs darbs ir jāuzsāk noteiktā laikā un viņš ir pakļauts sava priekšnieka norādījumiem, tad šos faktus var padarīt par *ratio* noteikumiem. Šaurā formulējumā tāpat varētu būt iekļauta prasība pēc “saturiski citas personas noteikta darba” un tādēļ pēc paša darba satura

⁹⁶ BAG 30, 163; BAG AP Nr.35, pie Vācijas *Civillikuma* 615.panta; BAG AP Nr.29, pie Vācijas *Civillikuma* 611.panta “Atkarība”; Hilger M.L. Zum “Arbeitnehmer-Begriff”. *RdA*, 1989, S. 1 ff.; Palandt-Putzo, Einf. vor § 611 ff. Rdnr. 7.

⁹⁷ BAG AP nr. 24 zu § 611 Ärzte, Gehaltsansprüche: Arbeitnehmereigenschaft bejaht.

⁹⁸ Sal.: Hilger M.L. Zum “Arbeitnehmer-Begriff”. *RdA*, 1989, S. 3; Wank R. *Arbeitnehmer und Selbständige* [Darbinieki un patstāvīgi strādājošie]. – München, 1988, S. 15 ff.

⁹⁹ Wank R. *Arbeitnehmer und Selbständige* [Darbinieki un patstāvīgi strādājošie]. – München, 1988, S. 13.

¹⁰⁰ Par to sal.: Hilger M.L. Zum “Arbeitnehmer-Begriff”. *RdA*, 1989, S. 2.

galvenais ārsts, kas lielā mērā ir neatkarīgs, tiktu izslēgts no darbinieku loka. Turpretim tāpat var izskaidrot, ka citas personas veiktā darba satura noteikšana esot tikai nejaušības dēļ bieži sastopams apstāklis, kurš neattaisno tā pacelšanu līdz *ratio* noteikuma līmenim. Tā argumentē Federālā Darba strīdu tiesa: “Piesaiste pie norādījumiem (..) ir tikai viena no vairākām atšķirības pazīmēm, un tās var arī nebūt, izdarot atsevišķus neizmaksātus maksājumus, kā, piemēram, attiecībā uz galveno ārstu”.¹⁰¹ Kāda tiesu precedenta vai šeit minētā tipiska tiesu precedenta apstākļi un garas tiesu precedentu rindas vispirms nodibina kāda tiesnešu tiesību noteikuma darbības rādīšus un līdz ar to arī tā nozīmi.

Tā kā *ratio* tiek veidots ar konkrētu lietu palīdzību, tad šīs lietas arī ietekmē tā priekšnoteikumus. Iepriekš pieņemto lēmumu pārbaude noved pie dažādiem iespējamām *ratio* formulējumiem, kuri veido attiecīgās iztulkošanas alternatīvas. Dažos gadījumos, jau izstrādājot tipiskos apstākļus, var atpazīt, ka tie tikai nejaušības dēļ parādās bieži, un, atzīstot tos par *ratio* normas dispozīcijas priekšnoteikumu, tas tiek lielā mērā sašaurināts. Lēmuma pieņemšanai par to, vai kāds apstāklis tikai nejaušības dēļ parādās bieži, nepieciešams regulārs vērtību izvērtējums, kuru var iegūt tikai tālākajos iztulkošanas posmos.

3. Tiesu precedentu virkne

Nākamais viedoklis *ratio decidendi* noteikšanā ir iepriekš pieņemto nolēmumu virkne.¹⁰² Šis aspekts pirmo reizi izskaidro, ka *ratio* noteikšanas mērķis, kā tas šeit tiek saprasts, nav tikai konkrēta sprieduma, bet gan veselas spriedumu virknes *ratio*, kuri visi dod savu ieguldījumu tā izpratnei un tālākai attīstībai.¹⁰³

Tiesnešu tiesību noteikumus tiesa, kas pieņem lēmumu, visplašākajā mērā attīsta pati, tā ka turpmākie nolēmumi bieži tiek piesaistīti pie tiesu precedentu virknēm un, piemēram, citādi formulē kādu detaļu vai piešķir kādai pazīmei mainītu nozīmi. Katrs spriedums tādā veidā atrodas savstarpējā iztulkošanas sakarībā, un tiesu precedentu virkne sašaurina vēl iespējamo sākotnējā tiesu precedenta iztulkošanas

¹⁰¹ BAG AP Nr.24 attiecībā uz Vācijas *Civillikuma* 611.pantu “Ārsti”, prasījumi par algu izmaksāšanu.

¹⁰² Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 45 ff.; Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 311 ff.; sal. arī: Emmerich P. *Paradigma und Regel* [Paradigma un noteikumi]. – Berlin, 1980, S. 34 ff.

¹⁰³ Sal.: BGHZ 69, 95, 102, par kāda tiesu precedenta tēzes sašaurinošo iztulkošanu.

variantu daudzumu un pakāpeniski nostiprina tiesnešu tiesību noteikumu. Tātad jau šajā pakāpē var atnest *ratio* formulējumus, kuri būtu attaisnojami, vienīgi pamatojoties uz viena sprieduma burtisko tekstu un tā faktiem, jo tie nesakrīt ar citiem tiesu precedentiem šajā tiesību jomā. Apstākļus, par kuriem varētu būt runa kā par kāda *ratio* priekšnoteikumiem, varētu atpazīt kā nejaušu veidojumu, kuram nav piešķirama nekāda nozīme, vai arī otrādi, fakts, kas regulāri atkārtojas, var radīt nepieciešamu kvalifikāciju, kura bija sprieduma pamatā, to īpaši neuzsverot.¹⁰⁴

Tā kā tiesu precedentu virknes vērā ņemšana atspoguļo pirmo posmu, kas no atsevišķa sprieduma novirza uz visu atbilstošo lietu vispārīgo apskatīšanu, piemēram, *Simsons (Simpson)*¹⁰⁵ runā par to, ka šeit mazāk tika meklēts “sprieduma” *ratio*, bet drīzāk gan tas, kāds kopumā esot tiesību stāvoklis. Pat tad, ja vispārīgā apskatīšana nepalīdz pieņemt lēmumu, pēc *Simsona* viedokļa, var labāk saprast sākotnējo tiesu precedentu,¹⁰⁶ tā tomēr esot būtiska, lai izprastu tiesības šajā jomā.¹⁰⁷ Visi turpmākie nolēmumi tiesu precedentu veidā, kas iegūti diskusiju rezultātā, ir nozīmīgi. Katrs spriedums koncentrējas uz kādu citu apstākli un līdz ar to no lietām izrietošo tiesību lēno attīstību virza kādu soli tālāk. Tiesnešu tiesību noteikumu ļoti reti var izstrādāt izolēta nolēmuma ietvaros, tomēr šī izstrāde var likt pamatu, uz kura taisīt nākamos

¹⁰⁴ Šeit papildus var piesaistīt lēmumu pieņemošo tiesnešu viedokļus, tomēr par tiem nevar runāt kā par iztulkošanas kritērijiem. Kamēr ir jāpiesaista likuma pamatojumi, lai noskaidrotu normas izdevēja gribu, tiesnešiem netiek piedēvēta patstāvīga normu veidošanas kompetence. Saistošos tiesu instanču nolēmumos ietvertās tiesību normas tādēļ darbojas tikai faktiski izlemtās lietās.

¹⁰⁵ Simpson A.W.B. The ratio decidendi of a case and the doctrine of binding precedent. In: Guest *Oxford Essays in Jurisprudence*. S. 170 ff.

¹⁰⁶ Tas ne vienmēr ir pareizi: bieži arī apkārt esošie tiesu precedenti ir nepieciešami, lai labāk uztvertu sākotnējo tiesu precedentu, jo parasti tas pats esot izrietējis arī no diskusijas par citiem nolēmumiem. Pat vēlāk pieņemti nolēmumi var palīdzēt labāk izprast sākotnējo tiesu precedentu, padarot tolaik skaidras toreizējās lietas apstākļu iespējamās īpatnības. Tāpat arī: Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 45 ff.

¹⁰⁷ Angloamerikāņu diskusijā nav vienotības jautājumā, vai šādā veidā iegūtais *ratio* ir tieši “attiecīgā” tiesu precedentā *ratio* arī tad, ja tiktu atmests kāds kvalificējošs nosacījums, vai arī vairāk tiktu izvirzīts jauns *ratio*. Priekšstats, ka ir atrasts jauns *ratio*, noteikti balstās uz lietu izveidotu tiesību bez savstarpējām koncepcijas sakarībām ar daudziem dažādiem *rationes*. Ja mēģina nonākt pie kāda vienota *ratio* konkrētā tiesību jomā, tad tam noteikti būs vispārīgs raksturs. Tomēr ir nozīme runāt par “attiecīgā” tiesu precedentā *ratio*, jo tas ir juridisku noteikumu iemiesojums, kas pamato šo tiesu precedentu. Līdzīgi arī: Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 46 ff.

spriedumus. Ja mēģina rekonstruēt struktūras, kuras veido šie spriedumi, tad tās nevar ierobežot ar kādu institūtu “*leading case*”, bet gan tā apstrāde un pilnveidošana jābalsta uz turpmākiem spriedumiem.

Attiecībā uz to *Tvinings* un *Mirss*¹⁰⁸ sniedz vērā ņemamu piemēru. Kādā senākā Anglijā izskatītajā lietā par atbildību par produktu kvalitāti¹⁰⁹ bija sekojošs gadījums: prasītāja dzēra atbildētāja ražoto alu no pudeles, kuru kāds prasītājas draugs nopirka no kāda mazumtirgotāja. Kad pusi pudeles jau bija izdzērusi, viņa pudeles iekšienē atrada satrūdējušas gliemeža atliekas. Pēc tam viņai iekaisa kuņģa un zarnu trakts, un viņa iesniedza prasību pret alus un pudeles ražotāju par zaudējumu atlīdzību. Prasība tika apmierināta. *Tvinings* un *Mirss* parāda, kā kopš 1932.gada sašaurinājās šīs lietas iespējamās iztulkošanas frekvenču joslas platums. Tikai dažus gadus pēc tam¹¹⁰ bija jāpieņem lēmums par to, vai šīs lietas *ratio* bija jāpieņem arī attiecībā uz kādu apgērba ražotāju, kurš izgatavoto apgērbu neattīrīja no ķīmikālijām, kā rezultātā prasītājs saslima ar ādas slimību. Toreiz vēl nebija skaidrs, cik plaši vai šauri tiesu precedents ir jāiztulko. Šaurš *ratio* būtu, piemēram, pamatojis atbildību par produktu kvalitāti tikai attiecībā uz ēdieniem un dzērieniem, bet plaša iztulkošana – varētu aptvert visas preces. Abi varianti atbilstu tiesu precedentam un šajā ziņā – derīgai iztulkošanai, kamēr tā pamatotos uz noteikuma faktu. Toreiz izlemtā lieta par neiztīrītajiem apgērbiem tomēr neierobežoja *ratio* tikai attiecībā uz ēdieniem un dzērieniem, bet gan noteica, ka arī citu produktu trūkumi varētu būt atbildības pienākuma pamatā.¹¹¹ Ja šo tiesu precedentu iztulkotu šodien, tad iedomājamo iztulkošanas iespējas līdz ar to būtu daudz šaurākas, jo turpmākajos nolēmumos ir noraidīti iespējamie varianti, piemēram, attiecināšanas ierobežošana tikai attiecībā uz ēdieniem un dzērieniem. Tiesnesis, kurš tagad meklē padomu tiesu precedentā, vairs nevar atsaukties vienīgi uz pirmo izšķirto lietu, bet viņam no nākamo nolēmumu kopuma jāatvasina, kādu saturu ir ieguvuši kādā tiesu precedentā pielietotie jēdzieni katra nākamā sprieduma apstrādāšanas gaitā. Tiesu precedentā izolētas aplūkošanas sekas būtu nepilnvērtīga *ratio* formulēšana, kurš atspoguļotu iespējamu tiesību stāvokli konkrētā mirklī, nevis visu svarīgo tiesu precedentu *ratio*, kas veido tiesību jomu.

¹⁰⁸ Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 314 ff.; sk. arī iepriekš 122.lpp.

¹⁰⁹ *Donoghue v. Stevenson*, 1932, A.C. 562.

¹¹⁰ Proti, lietā: *Grant v. Australian Knitting Mills* 1936 A.C. 85.

¹¹¹ Sal.: Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 48, 192 ff.

4. Ratio decidendi izzināšana, izmantojot teleoloģisko iztulkošanu

Kāda *ratio* izzināšanas pēdējais posms atspoguļo tiesu precedentu iztulkošanu, izzinot tā jēgu un mērķi.¹¹² Kamēr līdzšinējie pamatprincipi primāri mērķē uz tiesnešu tiesību modeļa struktūru, ir jāpārbauda, kādi vērtību argumenti¹¹³ tam ir pamatā: “it is a direct appeal to the principles underlying those propositions which ultimately seems to lie at the foundations of common law reasoning” [Red. tulk.: “tā ir tieša vēršanās pie principiem, uz kuriem balstīti tie priekšlikumi, kas beigās ir vispārējās likumdošanas spriedumu pamatā”].¹¹⁴ Šeit skaidri parādās manāma atšķirība starp kodificēto un no lietām izrietošo tiesību sistēmu: angloamerikāņu tiesībās, kur *rationes decidendi* pamatā esošiem principiem ir vispārēja daba un tos relatīvi ļoti reti var atvasināt no rakstītajām tiesībām, vācu metodes mācībā galvenais ir atgriešanās no *rationes decidendi* pie spēkā esošo tiesību normu pamatprincipiem.

Tiesu precedentu teleoloģiskajai iztulkošanai ir dažādas piemērošanas jomas. Tas īpaši izpaužas attiecībā uz kāda tiesu precedentu darbības jomu, ja nav skaidrs, kādas lietas ir jāpakārto tajā izvirzītajiem tiesību noteikumiem. Ar kāda *ratio* pamatā esoša tiesību principa palīdzību

¹¹² Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 74; Allen Sir C.K. *Law in the Making*. 7. Aufl. – Oxford, 1964, S. 272 ff.. Teleoloģiskā iztulkošana angloamerikāņu tiesību telpā tikpat kā nenotiek, bet attiecībā uz nolēmumu iztulkošanu – vispār nemaz. Šeit šis jēdziens, ko Vācijā saprot ar teleoloģisko iztulkošanu, tomēr ir jāievieš, jo faktiskie iztulkošanas centieni tam stipri pietuvojas, sal.: Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 74: “a residual power to restrict the rule” [Red. tulk.: “atlikušās pilnvaras ierobežot varu”]; MacCormick N. Why cases have rationes and what these are. In: Goldstein. *Precedent in Law*. – Oxford, 1987, S. 180: “revise the ratio” [Red. tulk.: “pārskatīt ratio”]; Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 185: “distinguish in the strong sense” [Red. tulk.: “skaidri manāma atšķirība”]; sal. starptautiskajās tiesībās: Fastenrath U. *Lücken im Völkerrecht, Zu Rechtscharakter, Quellen, Systemzusammenhang, Methodenlehre und Funktionen des Völkerrechts* [Robi starptautiskajās tiesībās]. – Berlin, 1991, S. 211; krimināltiesībās: Hanack E.W. *Der Ausgleich divergierender Entscheidungen in der oberen Gerichtsbarkeit, Eine prozeßrechtliche Studie insbesondere zur Vorlegungspflicht und der Rechtsmittelzuständigkeit wegen Abweichung* [Diverģējošu nolēmumu izlīdzināšana]. – Hamburg, Berlin, 1962, S. 190 ff.

¹¹³ Par to sal. iepriekš 75. un turpm. lpp.

¹¹⁴ Perry S.R. Judicial Obligation, Precedent and the Common Law. 7 *Oxford Journal of Legal Studies*, 1987, S. 236.

var noskaidrot paredzēto piemērošanas jomu, uzdodot jautājumu, vai šim principam piemīt spēkā esamība attiecībā uz apšaubāmo lietu, vai arī tai būtu jāpiemīt. Iepriekš minētajā piemērā¹¹⁵ par galveno ārstu kā darbinieku būtu jāpamato ar teleoloģiskiem argumentiem, vai faktiskais apstāklis par piesaisti pie saturiskiem norādījumiem bieži parādās nejauši vai arī tas uzskatāms par obligātu nosacījumu darbinieka statusa atzīšanai. No tā ir atkarīgs, vai šai pazīmei ir jābūt darbinieka statusu nosakoša noteikuma normas dispozīcijas priekšnoteikumam, vai arī tai var nepievērst uzmanību. Tomēr uz jēgu un mērķi orientēta iztulkošana piedāvā iespēju sistematizēt nesakārtoto tiesu praksi un piesaistīt to pie kāda vienota *ratio decidendi*. Tā dažādi nolēmumi var attiekties uz vienu tiesnešu tiesību institūtu, tomēr dažreiz to var piemērot bez vienveidīga noteikuma, bet dažreiz var to noraidīt. Šeit teleoloģiskā iztulkošana kalpo tam, lai jēdzieniski fiksētu apstrīdamas vai neskaidras kāda tiesnešu tiesību institūta pazīmes un līdz ar to izveidotu priekšlikumu kopējam *ratio decidendi*. Visbeidzot, tālāk par teleoloģisko iztulkošanu mēdz uzskatīt to, ko *Krīle (Kriele)*¹¹⁶ sauc par “tiesību normu apmaiņšanu”. Šeit gan speciālā norma, uz kuru bija balstījusies tiesu precedentu radījusī tiesa, tiek noraidīta,¹¹⁷ tomēr *ratio decidendi* tiek uzturēts spēkā un pamatots ar kādu citu normu.

a) Tiesnešu tiesību noteikumu piemērošanas sfēras noteikšana

Tiesnešu tiesību noteikumu darbības rādiusa noteikšanas procesā, izmantojot *ratio decidendi* pamatā esošo jēgu un mērķi, tiek jautāts, kādu kāzusu gadījumos tie būtu piemērojami. Tiesnešu tiesību noteikumus piesaistot pie faktiskajiem apstākļiem, bieži nav saprotams, vai kāds *ratio* tiešām būtu jāpiemēro tikai tipisku kāzusu gadījumā, vai arī tā jēga un mērķis daudz vairāk prasa, lai situācija, kas atšķiras no parasta gadījuma, tiktu iekļauta *ratio decidendi* piemērošanas jomā.

¹¹⁵ 123. un turpm. lpp.

¹¹⁶ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 280; par to sk. arī tālāk 105.lpp.

¹¹⁷ Sal.: BGH NJW, 1994, S. 3346, par Vienošanos par līguma atcelšanu attiecībā uz jau izpildītu zemesgabala pirkuma līgumu. Līdz šim šajā jautājumā pēc analogijas tika piemērots Vācijas *Civillikuma* 313.pants un, proti, arī tad, kad atpakaļatdošanas pienākums izrietēja nevis no līguma, bet gan no Vācijas *Civillikuma* 81.panta. Jaunā jurisdikcija uz to balstās praktisko rezultātu dēļ, nevis pamatošanas dēļ: Vācijas *Civillikuma* 313.pants ir piemērojams tieši ar 157.panta starpniecību. Tikai tad, kad tas neatbilst strīda pušu interesēm, Vācijas *Civillikuma* 313.pants nav piemērojams. Tad vairs nevar runāt par analogijas piemērošanu.

Teleoloģisko argumentāciju tiesnešu tiesību institūta iztulkošanas procesā vislabāk var parādīt ar *J in contrahendo*. *Culpa in contrahendo* garantē prasījuma tiesības par tādu zaudējumu atlīdzināšanu, kuri nodarīti pirms līguma noslēgšanas. Var apstrīdēt to, vai šis institūts ir piemērojams arī līguma spēkā neesamības gadījumā, vai arī spēkā neesošu līgumu var neatzīt par piedziņas pamatu.¹¹⁸ Iztulkošana saskaņā ar burtisko tekstu “pirms līguma noslēgšanas” neatzīst to. Ja šo *ratio decidendi* piemērošanas iespēju tomēr pierāda, tad ar citu pamatprincipu palīdzību jāpamato tā plašās iztulkošanas iespējas. Ņemot vērā iepriekšējos tiesu precedentus, iztulkot var šauri vai plaši atkarībā no tā, vai spēkā esoša līguma turpmākas izpildes fakts tiek iekļauts *culpa in contrahendo* dispozīcijā, vai arī netiek. Ja arī tiesneša rīcībā esošo tiesu precedentu virkne nesniedz tālāku izskaidrojumu, jājautā par tiesnešu tiesību institūta jēgu un mērķi un par tam pamatā esošo argumentu, kas atbilst vērtībai. Šeit it īpaši var norādīt uz prāvnieku uzticēšanos spēkā esoša līguma izpildei. Ja runa tādēļ ir par to, ka nebija izpildīts zināms pienākums, kas saistīts ar attiecīgu rīcību un kas bija jāizpilda pirms līguma noslēgšanas, tad prasījuma tiesības, pamatojoties uz *culpa in contrahendo*, ir apstiprināmas arī tad, ja pēc tam spēkā esošs līgums netiek izpildīts. Abas līguma puses vienādi uzticas neatkarīgi no tā, vai sekojošais līgums ir spēkā.¹¹⁹ Tas pats attiecas arī uz apstrīdamu pienākumu neizpildi, kad tā parādās nevis pirms, bet gan pēc neizdevīga līguma noslēgšanas.¹²⁰ Līguma pušu savstarpējās aizsardzības pienākums, kā arī viņu uzticēšanās turpinās un līdz ar to atbildība rodas arī tad, ja izrādās, ka līgums, kas tika uzskatīts par spēkā esošu, ir spēkā neesošs. Līdz ar to, pamatojoties uz *culpa in contrahendo*, var novērst šaubas attiecībā uz atbildības piemērošanas jomu, pārsūdzot ar tai pamatā esošajiem vērtību argumentiem. Šie vērtību argumenti tiek labāk īstenoti, ja atbildība saskaņā ar *culpa in contrahendo* iestājas arī tad, kad runa ir par spēkā neesošu līgumu.

Šis piemērs rāda, ka uz konkrētiem *ratio decidendi* iztulkošanas jautājumiem nevar atbildēt vienīgi, balstoties uz esošo tiesu precedentu analīzi. Tie pietiekami palīdz tikai tiktāl, cik konkrētā lieta, ņemot vērā

¹¹⁸ Apstiprināts: BGHZ 6, 333; 18, 252 f.; 99, 106 f.

¹¹⁹ BGHZ 6, 333; 18, 252; 99, 106; Canaris C.W. Ansprüche wegen “positiver Vertragsverletzung” und “Schutzwirkung für Dritte” bei nichtigen Verträgen. JZ, 1965, S. 475 ff.; Larenz K. *Bemerkungen zur Haftung für “culpa in contrahendo”, FS für Ballerstedt* [Piezīmes attiecībā uz atbildību, pamatojoties uz culpa in contrahendo]. – Berlin, 1975, S. 397 ff.; Medicus D. *Schuldrecht*. Band 1. Allgemeiner Teil, S. 55 ff.; Palandt-Heinrichs, § 276, Rdnr. 67.

¹²⁰ Canaris C.W. Ansprüche wegen “positiver Vertragsverletzung” und “Schutzwirkung für Dritte” bei nichtigen Verträgen. JZ, 1965, S. 475 ff.

visus būtiskākos apstākļos, atbilst līdz šim izlemtajām lietām. Turpretim tad, ja parāda vēl nebijušas variācijas, bieži vien no jau izlemtajām lietām nevar izsecināt skaidru risinājumu. Līdz ar to, kā tas bija pirmreizējas tiesnešu tiesību noteikumu attīstīšanas procesā, ir jāatgriežas pie vērtību argumentiem, kuri ir šī attīstīšanas procesa pamatā. Ar šo argumentu palīdzību tad var noteikt, vai atšķirīgie faktiskie apstākļi ir jāvērtē citādi, vai arī to novērtējumu var izmantot konkrētajā lietā.

b) Tiesu prakses dogmatiskā strukturēšana

Turpmāka teleoloģiskās iztulkošanas piemērošanas joma ir pašplūsmā esošas tiesu prakses strukturēšana. Nolēmumi, kas netiek izskaidroti ar atbilstošiem tiesu precedentiem, var novest pie *rationes decidendi*, kuri nav vienoti un kuri kādas lietas salīdzināmos apstākļos vai nu tika piemēroti, vai arī noraidīti, vai arī vispār netiek ņemti vērā. Šeit teleoloģiskā iztulkošana kalpo tam, lai šādu tiesu praksi ierindotu pie kāda vienota noteikuma, kuru nākotnē varētu vienveidīgi piemērot kādas lietas izskatīšanā.

Amerikāņu tiesu prakses attīstība jautājumā par “bīstama produkta” pazīmi saistībā ar ražotāja atbildību par produktu kvalitāti, īpaši laikposmā no pagājušā gadsimta vidus līdz šī gadsimta sākumam, piedāvā pamācošu piemēru par dispozīcijas pazīmes jēdzienisko ierobežošanu tiesnešu tiesību noteikuma formulējumā. Angļu sākotnējā nolēmumā¹²¹ tika noraidīta jebkura ražotāja atbildība, tomēr kādā turpmākā nolēmumā toreiz tika iekļauts šauri ierobežots izņēmums.¹²² Šo izņēmumu tiesas nevienveidīgi iztulkoja un piemēroja, iegūstot tikai vispārīgu iztulkošanu, kas kļuva aizvien plašāka. Kādā slavenā nolēmumā¹²³ tiesa noteica šī izņēmuma darbības rādīšus, izstrādājot definīciju.

Par kāzusa attīstības izejas punktu parasti tiek uzskatīts angļu nolēmums *Winterbottom v. Wright*¹²⁴ lietā, kurš pieņemts 1842.gadā. Prasītājs, pasta karietes kučieris, iesniedza prasību pret tās ražotāju par zaudējumu atlīdzību, kuri viņam radušies sakarā ar karietes sabrukšanu kāda brauciena laikā. Tiesas noraidīja prasību tādēļ, ka starp prasītāju un atbildētāju nepastāvēt nekādas attiecības, kuras varētu nodibināt rūpības pienākumu un līdz ar to saskaņā ar angloamerikāņu tiesībām radīt tiesības uz prasījumu sakarā ar neatļautām darbībām. Pirmais

¹²¹ *Winterbottom v. Wright*, 152 English Reports, S. 402 ff.

¹²² *Thomas and Wife v. Winchester*, 6 New York State Reports, S. 397 ff.

¹²³ *MacPherson v. Buick Motor Co.*, 217 New York State Reports, S. 111 ff.

¹²⁴ 152 All. E.R. S. 402 ff.

amerikāņu nolēmums, kas piešķir prasījuma tiesības, ir nolēmums *Thomas and Wife v. Winchester* lietā.¹²⁵ Prasītājs pie kāda aptiekāra bija nopircis ārsta izrakstītu medikamentu savai slimajai sievai. Ražotāja pārskatīšanās dēļ uz vienas no pudelēm tika uzlīmēta nepareiza etiķete, un prasītāja sievai parakstītā medikamenta vietā tika iedota nāvējoša inde. Kaut gan prasītāja sievu izdevās izglābt, viņas veselībai tika nodarīts liels kaitējums, par kuru viņa pieprasīja zaudējumu atlīdzību. Šī lieta bija iemesls sākotnējā *ratio* grozīšanai, ieviešot vienu izņēmumu, proti, principā nepastāv ražotāja rūpības pienākums pret gala patērētāju. No tā tomēr ir jāizdara izņēmums par gadījumiem, kad runa ir par “pēc savas dabas bīstamiem produktiem”. Šāds produkts, piemēram, esot inde.¹²⁶ Šādi sekojot pārveidotajam *ratio*, pēc tam tika izlemtas turpmākās lietas. Tā, piemēram, tā pati tiesa noraidīja prasību *Loop v. Litchfield* lietā,¹²⁷ jo automašīnas mazais metāla ritenītis, kas bija bojāts un izraisīja prasītāja ievainojumus, pēc savas dabas neesot bīstams produkts. Tas būtu jāapstiprina attiecībā uz indi vai šaujampulveri, bet nevis attiecībā uz metāla ritenīti, kurš pats nekādas briesmas neradot. Ar tādu pašu pamatojumu tika noraidīta prasība *Loose v. Clute* lietā,¹²⁸ kuras strīda priekšmets bija tvaika katla eksplozija. Arī tvaika katls netika uzskatīts par bīstamu produktu pēc savas dabas. Turpmāk pieņemtajā nolēmumā *Devlin v. Smith* lietā¹²⁹ prasība, kura attiecās uz nepilnīgi konstruētām krāsotāju stalažām, tika apmierināta. Nepilnīgās konstrukcijas tiešās sekas, tā to atzina tiesa, esot cilvēka, proti, tās personas dzīvības apdraudēšana, kurai būtu stalažas jālieto. Tāds pats lēmums tika pieņemts *Statler v. Ray Mfg. Co.* lietā¹³⁰ par eksplodējušu kafijas aparātu.

Nevar neievērot,¹³¹ ka šie nolēmumi tikpat kā nebalstās uz kopēju principu un ka tādēļ steidzami bija jānoskaidro jēdziens “pēc savas dabas bīstams produkts”. Lēmums *Devlin v. Smith* lietā bija pats pirmais, ar kuru tika īstenota līdz šim vēl neredzēti plaša iztulkošana. Tomēr pakāpeniskai

¹²⁵ New York Court of Appeals 1852, 6 New York State Reports, S. 397 ff.

¹²⁶ Šo “*distinguishing*” [*Red. tulk.*: “atšķiršanas”] pieļaujamību šeit nav nepieciešams izskaidrot sīkāk, iepriekš teiktā sakarā svarīgs ir tikai fakts, ka tika pieņemts izņēmums; par “*distinguishing*” sal. tālāk 147. un turpm. lpp.

¹²⁷ 42 New York State Reports, 1870, S. 351 ff.

¹²⁸ 51 New York State Reports, 1873, S. 494 ff.

¹²⁹ 89 New York State Reports, 1882, S. 470 ff.

¹³⁰ 195 New York State Reports, S. 478 ff.

¹³¹ Un neskaitāmu polemisku apspriežu priekšmets, sal. tikai: Levi E. *An Introduction to legal reasoning*. – Chicago, 1949, S. 14 ff.

tiesību attīstībai, izmantojot kāzus, ir raksturīgi, ka turpmākajos lēmumos bija jāturpina aizsāktais, iekams kļūst skaidra nepieciešamība strukturēt pamazām plašumā ejošo tiesu praksi. Tas būtu netipiski, ja tiesa jau *Devlin v. Smith* lietā būtu piedāvājusi jaunu definīciju, arī tāpēc, ka parasti šāda jēdzienu radīšana kā, piemēram, jēdziena “pats par sevi bīstams produkts”, var izdoties tikai, apskatot kopumā vairākus nolēmumus un mēģinot no tiem izveidot kādu abstrakciju.

“Pēc savas dabas bīstama produkta” definīcija tika ieviesta *MacPherson v. Buick Motor Co.* lietā.¹³² Prasītāja no kāda mazumtirgotāja bija nopirkusi automobili un bojāta riteņa dēļ cieta avārijā. Galvenais jautājums atkal bija, vai ražotājam pret atbildētāju ir rūpības pienākums, kuru varētu apstiprināt, ja pašu riteni atzītu par “bīstamu produktu”. Šī jēdziena dažādie iztulkojumi šajā jautājumā gandrīz neko nedeķa, turklāt abos rezultātos varētu atsaukties uz tiesu precedentiem. Atbildētājs, protams, argumentēja, ka jēdziens jāiztulko šauri un ar to jāsaprot tikai tādi produkti, kuru funkcija esot vai nu ievainojums, vai postījums, piemēram, inde. Šajā sakarā tomēr kā piemērus varēja minēt *Loop v. Litchfield* lietu un *Loose v. Clute* lietu.¹³³ Tiesa turpretim balstījās uz jaunākiem nolēmumiem *Devlin v. Smith* lietā, kā arī *Satler v. Ray Mfg. Co.* lietā.¹³⁴ Abi varēja būt kā piemēri plašai “pēc savas dabas bīstamu produktu” jēdziena iztulkošanai, un tie jau bija apstiprinājuši atbildības iestāšanos. Ar šiem lēmumiem tiesa atzina, ka kādreiz restriktīvais izņēmuma noteikums bija jau paplašinājies, jo ne stalažām, ne kafijas aparātam nepiemīt funkcija ievainot cilvēkus. Līdz ar to atbildības paplašināšana par neatļautu darbību attiecībā uz nekvalitatīviem produktiem esot jau ieguvusi tiesu instanču atzinību tiesu precedentos. Tiesa¹³⁵ atzina, ka šī attīstība arī esot atbalstāma, jo izpratne par to, kas esot bīstams produkts, laika gaitā mainoties, un progresējošai tehniskajai attīstībai vajadzīga stingrāka atbildība. Ievērojot to, tiesa izlēma, ka jēdziens netiekot ierobežots ar produktiem, kuru uzdevums esot ievainošana vai postīšana. Daudz vairāk jāievēro tas, ka produkts jau tad esot bīstams, kad tas pēc savas dabas ir bīstams miesai un dzīvībai, ja tas izgatavots bez nepieciešamās rūpības. Ja turklāt ņem vērā, ka ražotājs zina par iespējamo patērētāja apdraudējumu, tad atbildība esot jāapstiprina. Šī lēmuma problēmu, vai ritenis pēc

¹³² 217 New York State Reports, 1916, S. 111 ff.

¹³³ Sal. tikko iepriekš minēto 131.lpp.

¹³⁴ Tikko minētais 131.lpp.

¹³⁵ Iepriekš norādītajā vietā, 1057. un turpm. lpp.

savas dabas ir bīstams produkts, tātad varēja atrisināt, un *Mac Pherson* prasība tika apmierināta.¹³⁶

Iztulkošana, kurā ņem vērā kāda tiesnešu tiesību institūta jēgu un mērķi, bez *ratio decidendi* darbības rādīša noteikšanas kalpo arī tā sistematizēšanai un jēdzieniskai fiksēšanai. Tomēr iztulkošana angloamerikāņu un vācu tiesībās atšķiras viena no otras ar to, ka tiesnesis angloamerikāņu tiesībās lielā mērā var nesaistīti izlemt, kuru tiesību principu konkrētajā lietā viņš uzskata par piemērotu, bet vācu tiesnesim tas jāatvasina no esošajām tiesībām. Tā amerikāņu tiesnesis uzreiz var atrast iepriekšējo tiesu praksi un to attīstīt lietās par atbildību par neatļautām darbībām, šo atbildību pastiprinot, ja viņš to uzskata par pareizu. Turpretim vācu tiesnesim šī attīstība vienmēr jāpārbauda, izmantojot tiesību sistēmas vispārējos principus, un tiesu prakses tālākā attīstība jāleģitimē, balstoties uz tiem.

¹³⁶ Bez šaubām, līdz ar to amerikāņu tiesību attīstībā atbildība par produktu kvalitāti nav noslēgta. Pēc rūpības pienākuma pamatošanas pievērsās tā nepildīšanas pierādīšanai: nākamo izšķirošo soli atspoguļo pieņemtais lēmums *Escola v. Coca-Cola Bottling Co. of Fresno* lietā, kur pirmo reizi parādās ideja par atbildību neatkarīgi no vainas, kaut arī tikai kā papildu pamatojums. Lietās *Greeman v. Yuba Power Products Inc.*, kā arī *Goldberg v. Kollsman Instruments Corp.*, spriedums tika balstīts uz atbildību, kas nav atkarīga no vainas, jautājumā par produktu kvalitāti, kuri pēc savas dabas ir bīstami. Bīstama produkta pazīme rūpības pienākuma pamatošanā vēl šodien tomēr saglabā konstrukcijas kļūdas. Sal. arī: § 402: “One who sells any product in a defective condition unreasonably dangerous to the user or consumer or to his property is subject to liability for physical harm thereby caused to the ultimate user or consumer, or to his property, if (..)” [Red. tulk.: “Tas, kurš pārdod bojātu izstrādājumu, kas ir nepamatoti bīstams lietotājam vai patērētājam vai viņa īpašumam, uzņemas atbildību par fizisko kaitējumu, kas tādā veidā nodarīts gala lietotājam vai patērētājam, vai viņa īpašumam, ja (..)”]. Sal. arī: Epstein R.A. *Cases and Materials on Torts*. 5. Aufl. – Boston, Toronto und London, 1990, S. 611 ff.

5. Šķietamo pamatojumu atklāšana un spriedumu iztulkošanas robežas

Jau tika pieminēts, ka, pieļaujot visaptverošu iztulkošanu, var pilnībā pārveidot sākotnējā sprieduma *ratio decidendi*.¹³⁷ Tā par atšķirīgiem *ratio decidendi* runāja Levelins (Llewellyn)¹³⁸ un, proti, no vienas puses, par tiesu precedentu tiesas versiju un, no otras puses, par lietas “patieso” noteikumu tādā nozīmē, kā to saprot tiesas, kuras pēc tam pieņem lēmumus. Tātad izvirzās jautājums, cik ilgi var runāt par sākotnējā sprieduma iztulkošanu un kopš kura brīža nav tik daudz jārūnā par jauna *ratio* izveidošanu un līdz ar to par novēršanos no līdzšinējās tiesu prakses.^{138a}

Īpaši skaidrs tas kļūst, atklājot šķietamus pamatojumus: tas, kurš pasaka, ka tiesu precedentu pamatā esošā argumentācija esot tikai šķietama, vienlaikus apgalvo, ka īstā pamatošana jākonstruē citādi. Ja spriedumam tomēr ņem “īsto” pamatojumu, tam mēdz būt pavisam citi priekšnoteikumi un sekas nekā līdzšinējā *ratio* pamatojumam. Šādos apstākļos ar šī “patiesā” *ratio* palīdzību varētu attaisnot tiesu precedentam pretrunīgus rezultātus. Tātad ir jāšaubās, vai kāda sprieduma iztulkošana iet tiktāl, ka uz tā *ratio decidendi* pamata varētu sasniegt tiesu precedentam pretnostatītus rezultātus, vai arī šeit ir sasniegtas iztulkošanas robežas un tad ir jārūnā par novēršanos no tiesu precedentu.

Angloamerikāņu teorijā tiesnešu tiesību noteikumu iztulkošanas iespējas principā tiek saprastas plaši. Zināmos apstākļos *ratio decidendi* ir spēkā un ir piemērojams arī tad, kad to balstošie pamati vēlāk vairs netiek uzskatīti par atbilstošiem.¹³⁹ Priekšplānā atrodas nolēmuma konkrētais rezultāts, nevis tā juridiskā konstrukcija. Tam vācu metodikā atbilst *Krīles* uzskati, ar kuriem kādu *ratio* var saglabāt šādā veidā: “lai gan atsakās no tiesību normas, pamatojoties uz kuru tika taisīts spriedums, kādu citu normu, kura tāpat varēja pamatot nolēmumu, domās ieliek

¹³⁷ Sk. iepriekš 125. un 126.lpp.

¹³⁸ The Bramble Bush, S. 52.

^{138a} Ierobežoti šeit Šrēders (Schröder) MDR, 1960, S. 812.

¹³⁹ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās] 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 131 ff.; Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 4; MacCormick N. Dworkin as Pre-Benthamite. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and contemporary jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 180 ff.; Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 186: “Distinguish in the strong sense” [Red. tulk.: “skaidri manāma atšķirība”].

pirmā vietā”.¹⁴⁰ Līdz ar to šeit par teleoloģisko nosauktā *ratio* iztulkošana var iet tik tālu, ka atsacītos no šķietamās pamatošanas un turpmāk pamatā liktu “patiesībā domāto”¹⁴¹ juridisko konstrukciju, un tāpēc uzreiz nebūtu jārunā par novēršanos no tiesu prakses.

Tomēr šķietamu pamatojumu atsegšana un līdz ar to pakāpeniska jauna *ratio decidendi* noteikšana nevar būt bezgalīga, jo pretējā gadījumā, slēpjoties aiz iztulkošanas, *ratio decidendi* varētu pilnībā pārveidot, un tādā veidā tiktu apieti priekšnosacījumi, lai novērstos no līdzšinējās tiesu prakses (“*overruling*” [**Red. tulk.:** “noraidīšana”]).¹⁴² *Ratio* iztulkošana it īpaši atšķiras no novirzīšanās no tiesu prakses ar to, ka pēdējā gadījumā viss nolēmums kopumā tiek uzskatīts par kļūdainu, salīdzinot ar pirmo gadījumu, kurā tiesu precedents visumā tiek uzskatīts par pareizu, un vienīgi tā dogmatiskā ierindošana ir jāveic citādāk. Bieži šķietamā pamatošana, piemēram kāds (fiktīvs) līgums, nepavisam netiks uzskatīts par nepareizu, bet gan tās priekšnoteikumi vienkārši reti tiek izpildīti, un tas pats rezultāts tiks iegūts citā ceļā.¹⁴³ Līdz ar to tiesu precedenta rezultāta saglabāšana var būt tā robeža starp sprieduma iztulkošanu, no vienas puses, un novirzīšanos no tā *ratio decidendi*, no otras puses.¹⁴⁴ Angļu tiesnesis *Lords Reids* to formulē apmēram tā: “*Before holding that the decision should be overruled I must be convinced not only that the ratio decidendi is wrong, but that there is*

¹⁴⁰ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 278; šeit viņš runā par “tiesību normu apmaiņu”; līdzīgi: Schlüchter E. *Mittlerfunktion der Präjudizien* [Tiesu precedentu starpnieka funkcija]. – Berlin, 1986, S. 86 ff.

¹⁴¹ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 280.

¹⁴² Sal. turklāt tālāk 154. un turpm. lpp.

¹⁴³ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 133.

¹⁴⁴ Tā: Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 186 ff., kas šo problēmu kompleksu visnotaļ novieto nevis pie *ratio* iztulkošanas, bet gan pie “*Distinguishing*”; kritiski pret viņa viedokli: Simmonds N.E. Bluntness and Bricolage. In: Gross, Harrison (Hrsg.) *Jurisprudence, Cambridge Essays*. – Oxford, 1992, S. 8; Simmonds N.E. Between Positivism and Idealism. *50 Cambridge Law Journal*, 1991, S. 308, kurš principā gan atzīst rezultāta saglabāšanu kā robežu, tomēr uzskata to par pārāk nenoteiktu; vācu metodikā tāpat izsakās: Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 280: “kāda cita [tiesību norma], kura tāpat varētu pamatot nolēmumu”; drīzāk piekrietoši arī: Schlüchter E. *Mittlerfunktion der Präjudizien* [Tiesu precedentu starpnieka funkcija]. – Berlin, 1986, S. 86 ff.

no other possible ground on which the decision can be supported” [Red. tulk.: “Pirms paziņojuma par lēmuma anulēšanu man ir jābūt pārliecinātam ne tikai par to, ka *ratio decidendi* ir nepareizs, bet arī par to, ka nav arī cita pamatojuma, ar ko varētu atbalstīt šo lēmumu”].¹⁴⁵

Ja rezultāta saglabāšana ir robeža starp *ratio decidendi* iztulkošanu un novirzīšanos no tā, tad *ratio* iztulkošana var iet tik tālu, ka kādu juridisku koncepciju varētu aizstāt ar jaunu pat tad, ja tai sīkumos būtu raksturīgi citi priekšnoteikumi, un konkrētos apstākļos – pat citas juridiskās sekas. Protams, ja tagad piedāvātā juridiskā ierindošana tik ļoti attālinās no tiesu precedentu nolēmuma, ka būtu jāpārveido tā rezultāts, tad robeža uz novēršanos no *ratio* ir pārkāpta. *Krīle*¹⁴⁶ to izskaidro, izmantojot atšķirību starp noteikumu un principu: ja nemainīgais princips pamato tiesu precedentu un jauno nolēmumu, tad noteikumu, kas atsevišķos gadījumos konkretizē principu, var nomainīt. Tikai tad, ja līdzšinējo tiesu praksi vispār nevar saglabāt un ja tā ir jāvērtē pēc grozīta principa, tad runa ir par novirzīšanos no esošajiem tiesu precedentiem.

Par labu tik plašam *ratio decidendi* formulējumam galvenokārt runā iespēja netraucēti tiesības tālāk veidot. Ļoti reti jau pirmajā nolēmumā var pareizi un visaptveroši apstrādāt jaunu problēmu kompleksu. Lai attīstītu darboties spējīgu tiesnešu tiesību noteikumu, vairumā gadījumu ir nepieciešams plašs lietu materiāls, kurā mēģinājumu un maldīšanās procesā varētu atrast labāko risinājuma modeli. Ja te *ratio decidendi* formulētu pavisam šauri un jaunu nolēmumu vienmēr mērotu ar mērauklu par novēršanos no tiesu prakses jau tad, kad salīdzināms rezultāts tiek iegūts citā dogmatiskā ceļā, tiesnešu tiesību attīstība tiktu neattaisnojami ierobežota. Tā labāk ņem vērā tad, ja *ratio* tiek saprasts plaši, proti, kā tiesnešu tiesību noteikumu izstrādāšanas ietvars, kurā vislabāk tiek ņemti vērā regulējamie lietas apstākļi. Atbilstoši tam kāda *ratio decidendi* noskaidrošanas jēga iepriekš¹⁴⁷ tika saskatīta ne tikai kādas tiesas atsevišķa nolēmuma iztulkošanā, bet vairāk gan visas tiesu prakses kopumā, lai iegūtu visaptverošu *ratio*, kas būtu spēkā kā

¹⁴⁵ *Ross-Smith v. Ross-Smith*, (1963) AC, S. 294; sal. arī: *Ross-Smith v. Ross-Smith*, (1972) AC, S. 897 f.: “It can properly be said that one is developing the law laid down in a leading case so long, but only so long, as the development does not require us to say that the original case is wrongly decided” [Red. tulk.: “Atbilstoši būtu teikt, ka galvenajā lietā noteikto likumu attīsta tik ilgi, taču tikai tik ilgi, kamēr šāda attīstība neliek mums atzīt, ka lēmums oriģinālajā lietā ir pieņemts nepareizi”].

¹⁴⁶ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 281.

¹⁴⁷ 118. un turpm. lpp.

noteikums visu līdzīgo lietu iztiesāšanai nākotnē. Tādu *ratio* tomēr nevar saskatīt nemainīgā dogmatiskā konstrukcijā, bet gan labāk plaši izprastā mēģinājumā izstrādāt nemainīgu risinājumu tipiskai lietu grupai. Ja jauni nolēmumi pavisam atšķiras no līdzšinējās šādas lietu grupas apstrādes rezultāta, nevis tikai citādi strukturāli iedala, tad jāpamatojas uz to, ka notikusi tāda novēršanās no līdzšinējās tiesu prakses, attiecībā uz kuras pieļaujamību ir spēkā citas metodiskās mērauklas.¹⁴⁸

Tas ir jāpaskaidro ar piemēru no tiesu prakses. Vācu tiesībās ir diskutabls jautājums par to, cik lielā mērā līgumisko atbildību var attiecināt uz izziņām. Īpaši svarīgi tas kļūst atsevišķu profesiju pārstāvju, piemēram, advokātu un auditoru, atbildības gadījumā, uz kuru izziņām konkrētos apstākļos bez patiesā pārstāvamā un līgumpartneriem palaujas arī trešās personas.¹⁴⁹ Pirmajos tiesu nolēmumos šādos lietas apstākļos impērijas (*Reich*) tiesa ļoti tālejoši apstiprināja līgumisko atbildību,¹⁵⁰ pieņemot, ka par izziņu sniegšanu starp izziņu sniedzēju un trešo personu ir klusējot noslēgts līgums. Arī Federālā Augstākā tiesa pamatā sekoja šai impērijas (*Reich*) tiesu praksei.¹⁵¹ Par to tiesa literatūrā tika bieži kritizēta, šādā ar konkludentām darbībām noslēgtā līgumā redzot gandrīz nepamatojamu fikciju.¹⁵² Arī faktu, ka tiesu praksē tika izmantoti tādi jēdzieni kā juridiskās satiksmes izpratne un nepieciešamība,¹⁵³ lai apstiprinātu līgumattiecību esamību, nevarēja izskaidrot ar tradicionālajiem tiesisko darījumu nosacījumiem.

¹⁴⁸ Sal. turklāt tālāk tekstā 154. un turpm. lpp.

¹⁴⁹ Canaris C.W. Schutzgesetze-Verkehrspflichten-Schutzpflichten. In: Canaris, Diederichsen (Hrsg.) 2. *FS für Karl Larenz*. – München, 1983, S. 27 ff.; Canaris C.W. Schutzwirkungen zugunsten Dritter bei "Gegenläufigkeit". *JZ*, 1995, S. 526; Hopt K. Nichtvertragliche Haftung außerhalb von Schadens- und Bereicherungsausgleich – Zur Theorie und Dogmatik des Berufsrechts und der Berufshaftung. *AcP* 183, 1983, S. 608 ff.; Lorenz W. Das Problem der Haftung für primäre Vermögensschäden bei der Erteilung einer unrichtigen Auskunft. 1. *FS für Larenz*. – München, 1973, S. 575 ff.

¹⁵⁰ RGZ 52, 362; 82, 337; 101, 297; 114, 289; 162, 129; sal. arī: Ebke W., Fechttrup B. Anmerkung zu BGH v. 19.3.1986. *JZ*, 1986, S. 1112 ff.

¹⁵¹ Sal., piemēram, apzīmējums: BGHZ 7, 371; 12, 105.

¹⁵² Baur F. Die Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs in Zivilsachen. *JZ*, 1953, S. 373; Canaris C.W. Schutzgesetze-Verkehrspflichten-Schutzpflichten. In: Canaris, Diederichsen (Hrsg.) 2. *FS für Karl Larenz*. – München, 1983, S. 93; Hopt K. Nichtvertragliche Haftung außerhalb von Schadens- und Bereicherungsausgleich – Zur Theorie und Dogmatik des Berufsrechts und der Berufshaftung. *AcP* 183, 1983, S. 617 ff.; Lorenz W. Das Problem der Haftung für primäre Vermögensschäden bei der Erteilung einer unrichtigen Auskunft. 1. *FS für Larenz*. – München, 1973, S. 616 ff.

¹⁵³ RGZ 162, 129.

Turpmāk tiesu prakse lielā mērā novirzījās šīs konstrukcijas par konkludenti noslēgto līgumu starp lietpratīgu konsultantu un trešo personu, ne vienmēr to uzskatot par nepareizu. Tā gribēja šādu līgumu pieņemt tikai izņēmuma kārtā¹⁵⁴ un ar lielu atturību,¹⁵⁵ ja varētu pamatot, ka abas līguma puses gribējušas padarīt izziņu par līgumisko tiesību un pienākumu priekšmetu.¹⁵⁶ Šodien tiesu prakse parasti vairs neizvirza pieņēmumu par konkludenti noslēgtu izziņu sniegšanas līgumu, bet gan balstās uz skaidri noslēgtu līgumu starp lietpratīgu konsultantu un viņa pārstāvamo. Trešajām personām var rasties tiesības uz zaudējumu atlīdzību tad, ja tās ir iekļautas šī līguma aizsardzības jomā.¹⁵⁷

Agrāko spriedumu *ratio decidendi*, saskaņā ar kuru bija jāpārbauda izziņu sniegšanas līgums, tātad tika paturēts. Atbilstošajos lietas materiālos joprojām var pārbaudīt, vai šāds līgums tika noslēgts, piemēram, konkludenti. Mainījusies vienīgi ir tiesu prakses tendence principiāli izdarīt pieņēmumu par izziņu sniegšanas līgumu esamību, lai konstatētu atbildību. Attīstības gaitā kļuva skaidrs, ka pārsvarā tās ir tikai ficijas, un šādas lietas iespējams lietpratīgi atrisināt, iekļaujot trešās personas galvenajā līgumā, parasti izmantojot tādu līgumu, kurš aizsargā trešās personas. Tē nav novēršanās no tiesu prakses, kura atsaucas uz izziņu sniegšanas līgumiem, un tie vēl arvien ir iespējami. Jaunā iztulkošana drīzāk jāuztver kā labāka tiesību izpratne, kura izstrādājusi labāk pamatojamu tiesnešu tiesību noteikumu. Tiesu precedenta rezultāta un jaunā nolēmuma pārbaude parāda sekojošo: patstāvīga līguma noslēgšana starp konsultantu un trešo personu par priekšnoteikumiem un juridiskajām sekām atšķiras no trešo personu iekļaušanas pamatlīgumā. Lietas, kurās līdz šim atbildība tika atvasināta no līguma noteikumiem, būtībā ar tādu pašu rezultātu var atrisināt ar tādu līguma noteikumu, kam ir aizsargājoša iedarbība attiecībā uz trešajām personām. Turpmākajos nolēmumos tiesu precedenti tātad netika uzskatīti par nepareizi izlemtiem, bet gan, pilnīgi pretēji, tie tika atzīti par labiem. Vienīgi strukturālajai ierindošanai tika atrasts atbilstošs institūts.

Šī attīstība vēl nav uzskatāma par pabeigtu.¹⁵⁸ Var pieņemt, ka, piemēram, ir īstenojies uzskats, ar kuru šāda lieta ir labāk atrisināma,

¹⁵⁴ BGH NJW, 1972, S. 680.

¹⁵⁵ BGH NJW, 1973, S. 323.

¹⁵⁶ BGH WM, 1978, S. 577.

¹⁵⁷ Piemēram: BGH NJW 1976, S. 1843; BGH WM 1985, S. 450; WM 1986, S. 711; BGH DB 1986, S. 2031; BGH WM 1991, S. 389.

¹⁵⁸ Sal.: Canaris C.W. Schutzwirkungen zugunsten Dritter bei "Gegenläufigkeit". JZ, 1995, S. 526.

izmantojot noteikumus par atbildību uzticēšanās sakarā.¹⁵⁹ Ja tiesu prakse gribētu to ievērot, tai būtu jānoskaidro, cik tāl ar tiem var pamatot līdzšinējos rezultātus. Ja tā secina, ka atbildības priekšnoteikumi uzticēšanās sakarā un juridiskās sekas labāk par līgumiskiem risinājumiem atbilst visām prasībām par izziņu sniedzēju atbildību un vienlaikus visaptveroši ļauj saglabāt iepriekšējo tiesu precedentu rezultātus, tad pamatprincipus par atbildību uzticēšanās sakarā var likt pamatā tiesnešu tiesību noteikumiem. Tikai tad, ja gribētu ierosināt jaunu viedokli, ka principā nevajadzētu balstīties uz advokāta vai auditora atbildību, runa būtu par novēršanos no līdzšinējās tiesu prakses, jo ar šo viedokli nevar saglabāt tiesu precedentu rezultātus.

IV. Rezultāts

Tiesu spriedumu iztulkošana *ratio decidendi* izzināšanai ir priekšnoteikums tiesnešu tiesību normu piemērošanai un tālākai attīstīšanai. *Ratio decidendi* ir vispārināšanai pakļauts noteikums vidējā abstrakcijas pakāpē, ar kuru var pamatot nākamos spriedumus, pašiem bez vajadzības neuzsākot šo noteikumu atvasināšanu.¹⁶⁰

No atsevišķiem punktiem spriedumu iztulkošanā izriet, ka runa vispirms ir par to burtisko tekstu, kurš, protams, vienmēr noved tikai pie *ratio decidendi* pagaidu formulējuma. Otrais iztulkošanas aspekts ir atbilstošo nolēmumu fakti, ar kuru palīdzību var noteikt iedomājamu kāda *ratio decidendi* darbības rādīšu: jo vairāk faktisko apstākļu kļūst par *ratio* sastāvdaļu, jo šaurāka kļūst tā piemērošanas joma. Treškārt, iztulkošanas procesā ir jāņem vērā tiesu precedentu virkne. Pamatojoties uz atsevišķu nolēmumu, tā sašaurina iespējamās iztulkošanas alternatīvas tā, ka turpmākajos spriedumos izšķiras par konkrētu iztulkojumu. Ceturtkārt, visbeidzot iztulkošanas rezultāts ir jāpārbauda teleoloģiski. Ar to novērš atlikušās šaubas par tādu tiesību institūta piemērošanas jomu, kuras ietvertas saistošos tiesu instanču nolēmumos, vai izmanto tiesu prakses vienotai jēdzieniskai sistematizēšanai.

Lai noraidītu spriedumu *ratio decidendi*, šo spriedumu iztulkošanu norobežo, beigās uzdodot jautājumu, vai vēl var saglabāt tiesu precedentu rezultātu. Kaut gan tiek piedāvāta grozīta juridiskā konstrukcija, *ratio decidendi* interpretācija var turpināties tikmēr, kamēr tiek saglabāti iepriekšējo nolēmumu rezultāti. Ja tiek iegūti citi rezultāti, tad runa ir par novēršanos no esošās tiesu prakses.

¹⁵⁹ Canaris C.W. Schutzgesetze-Verkehrspflichten-Schutzpflichten. In: Canaris, Diederichsen (Hrsg.) 2. FS für Karl Larenz. – München, 1983, S. 93 ff.

¹⁶⁰ Schlüchter E. *Mittlerfunktion der Präjudizien* [Tiesu precedentu starpnieka funkcija]. – Berlin, 1986, S. 86 ff.

B. *Rationes decidendi* juridiskais novērtējums (subsumcija)

Sprieduma iztulkošanas rezultāts ir vidējas abstrakcijas pakāpes vispārināms noteikums. Šo noteikumu var piemērot arī gadījumos, kas pēc būtības atbilst nolēmuma pamatā esošajiem faktiskajiem apstākļiem. Taču tiesnesis var uzskatīt, ka šķietami atbilstošs *ratio decidendi* konkrētajā situācijā tomēr nav piemērojams, jo atšķiras no iepriekšējā precedenta pamatā esošajiem faktiskajiem apstākļiem.

I. Sprieduma *ratio decidendi* piemērošana

Ja tiesa vēlas pārņemt iepriekšējā sprieduma *ratio decidendi*, ir jāpierāda, ka iepriekšējā sprieduma un konkrētajā gadījumā izskatāmie lietas apstākļi ir līdzīgi¹⁶¹ un spriedumā iekļautais tiesiskais novērtējums ir piemērots arī izskatāmā gadījuma izšķiršanai.¹⁶² Salīdzinājumā ar metodiku, ko izmanto attiecībā uz likumiem, tiesa, lemjot par agrākā sprieduma piemērošanu, izskatāmo gadījumu novērtē, salīdzinot ar noteikumiem, kas iekļauti vienā vai vairākos agrākajos spriedumos.

Ratio decidendi var piemērot divējādi. Pirmkārt, tiesa var tieši piemērot noteikumus, kas iekļauti agrākajā spriedumā. Tas būtu jādara tad, ja agrākajā spriedumā un izskatāmajā lietā apstākļi ir vienādi. *Reizs (Raz)* šādā situācijā piemērojamo metodiku skaidro šādi:¹⁶³ agrākais spriedums aptver noteiktus faktus: a, b, c, d, e; tiesa, kas taisījusi agrāko spriedumu, par būtiskiem uzskata faktus a, b, c un savu spriedumu balsta uz tiem. Ja arī izskatāmajā gadījumā pastāv fakti a, b, c, šis ir noteikumu tiešas piemērošanas gadījums, un *ratio decidendi* tātad var piemērot. Taču bieži var būt situācija, kad izskatāmā gadījuma apstākļi daļēji nesakrīt ar agrākā sprieduma pamatā esošajiem lietas apstākļiem. Arī šādā gadījumā tiesa var uzskatīt, ka fakti ir līdzīgi un ka tādēļ situāciju

¹⁶¹ Sk.: Lyons D. Formal Justice and Judicial Precedent. 38 *Vanderbilt Law Review*, 1985, S. 499; Simpson A.W.B. The ratio decidendi of a case and the doctrine of binding precedent. In: Guest *Oxford Essays in Jurisprudence*. S. 171; Sinclair M.B.W. Notes Towards a formal Model of Common Law. 62 *Indiana Law Journal*, 1987, S. 355 ff.; Zweigert K., Kötz H. *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts* [Ievads salīdzinošajās tiesībās]. Bd. I, 2. Aufl. – Tübingen, 1984 S. 300 ff.

¹⁶² Burton S.J. *An Introduction to Law and Legal Reasoning*. – Boston, Toronto, 1985, S. 25 ff.

¹⁶³ Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 202.

var risināt analogi.¹⁶⁴ Skaidrojot to ar *Reiza* piemēru,¹⁶⁵ izskatāmais gadījums varētu būt šāds: a, b, nevis c; d, nevis e. Tas ir līdzīgs agrākajam spriedumam tādā ziņā, ka eksistē fakti a, b un d, taču fakti c un e atšķiras. Šeit tāpat nevar pārņemt agrākā sprieduma regulējumu, taču varētu pieļaut analogiju. Ja tiesa par izšķirošajiem faktiem uzskata a, b un d, bet faktiem c un e nozīmi nepiešķir, tā var nonākt pie secinājuma, ka agrākā sprieduma *ratio* var piemērot arī jaunajā gadījumā.

Šāds secinājums nav deduktīvi siloģisks. Tam nepieciešams tiesas vērtējums. Fakts, ka gadījums tikai daļēji sakrīt ar iepriekšējo, pieļauj iespēju diskriminācijai, kuras pamatā ir atšķirību neievērošana. Tā kā netiek jautāts, vai agrākais spriedums un konkrētais gadījums kaut kādā mērā ir līdzīgi, bet tiek jautāts, vai tie ir tiesiski vienādi aplūkojami un vai ir tiesiski līdzīgi, svarīgo līdzību starp agrāko spriedumu un konkrēto gadījumu tādēļ var apstiprināt arī attiecībā uz vienu pamatprincipu.¹⁶⁶ Abos gadījumos ir dažas vienādas pazīmes, un tāpēc jāpaskaidro, kādēļ gadījumus ar šādām pazīmēm tiesiski var aplūkot vienā noteiktā veidā.¹⁶⁷ *Ratio decidendi* pārņemšanu vai analoģu paplašināšanu var veikt, ja ir šādi divi priekšnoteikumi: agrākajam spriedumam un izskatāmajam gadījumam ir līdzīgas faktiskās pazīmes, un ir iemesls, kādēļ šī līdzība attaisno vienādu rīcību ar tiem.

Kaut arī šajos gadījumos argumentācijas loģiskā forma ir analoģija, jāatceras, ka analoģiskā argumentācija spriedumu un likumdošanas iztulkošanā atšķiras. Piemērojot likumu, tiesnesis likuma normu nevar grozīt. Analoģija šajā gadījumā tāpat ir tikai tiesiskās domas pārņemšana, un tādēļ analoģija vienmēr no jauna ir jāpamato. Spriedumu iztulkošanā savukārt jāņem vērā, ka normu ir formulējis pats tiesnesis. Tādēļ nav strikta sadalījuma starp jauna noteikuma radīšanu un analoģijas

¹⁶⁴ Kuhlen L. Regel und Fall in der juristischen Methodenlehre. *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 125; Sartorius R. The Doctrine of Precedent and the Problem of Relevance. *ARSP* 53, 1967, S. 343 ff.

¹⁶⁵ Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 202.

¹⁶⁶ Brewer S. Quelques raisonnements théoretiques sur des raisonnements pratiques à propos du raisonnement théorique. In: Changeux J.P. (Hrsg.) *Fondements Naturels de L'éthique*. – Paris, 1991, S. 281 ff.

¹⁶⁷ Tāpat arī: McCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 161: "Nevar novilkt skaidru robežu starp principu argumentiem un analoģijas argumentiem", sk. arī: Murray J.R. The Role of Analogy in Legal Reasoning. *29 UCLA Law Review*, 1982, S. 852; Sunstein C. On Analogical Reasoning. *106 Harvard Law Review*, 1993, S. 746.

piemērošanu. Tiesneša noteikumi tiek attiecināti uz līdzīgiem gadījumiem,¹⁶⁸ jo to pamatā esošo principu var piemērot visai attiecīgo gadījumu grupai. Ja pirmajā spriedumā runa ir tikai par vienu būtisku līdzību, kas attaisno abu (pirmās un otrās) situāciju vienādu izšķiršanu, tad vēlāk grozītais noteikums aptver arī otro situāciju.

Tiesneša rīcībā ir dažādi metodiski paņēmieni noteikuma paplašināšanai. Viņš var abstraktāk iztulkot kādu lietas sastāva pazīmi (piemēram, tādā veidā, ka “ēdieni un dzērieni” kļūst par “produktiem”).¹⁶⁹ Tāpat tiesnesis kādu sastāva pazīmi var atstāt bez ievērības,¹⁷⁰ tādējādi šauru noteikumu paplašinot. Kā piemēru šeit varētu minēt Federālās Augstākās tiesas spriedumu, kurā bīstama darba principi tika attiecināti uz kādas apvienības biedra attiecībām ar apvienību.¹⁷¹ Federālās Augstākās tiesas argumentācija lielā mērā bija analoga likumiskam regulējumam, kurā vispirms tika noliegta bīstama darba principu tieša piemērošana, taču pēc tam konkrētajā gadījumā kā atbilstoša tika piemērota šo principu pamatdoma.¹⁷² Sprieduma rezultāts bija “principiāla atbrīvošanas pienākuma atzīšana”,¹⁷³ kā rezultātā turpmākajos spriedumos analogija vairs netiks piemērota. Turpmāk tiesneša tiesību noteikums līdzīgus gadījumus aptvers tieši. Tādējādi *ratio* piemērošanas procesā analogijai ir radošs elements, jo tās piemērošanas apjoms tiek paplašināts. Bet, no otras puses, analogija ir argumentācija tiesneša regulējumā, jo tas tiek attiecināts uz līdzīgu gadījumu.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. – 4. Aufl. Oxford, 1991, S. 193; Farrar J., Dugdale A.M. *Introduction to Legal Method*. 3. Aufl. – London, 1990, S. 65 ff.; Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 203.

¹⁶⁹ Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991, S. 310; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 277.

¹⁷⁰ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 278.

¹⁷¹ BGHZ 89, 153; sk. arī tekstā iepriekš 119.lpp.

¹⁷² Kritiski: Löwisch M. Urteilsanmerkung zu BGH vom 5.12.1983. JZ, 1984, S. 622: apvienības biedra statuss nav pietiekami līdzīgs darbinieka statusam, apstrīdēta tiek arī līdzība starp izšķiramo gadījumu un situāciju, kas bija *ratio decidendi* pamatā.

¹⁷³ BGHZ 89, 158.

¹⁷⁴ McCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978, S. 161.

1. *Ratio decidendi* pārņemšanas piemērs angļu tiesībās

Šajā nodaļā tiks analizēts spriedums, kurā aplūkota ražotāja atbildības attīstība angļu tiesībās.¹⁷⁵ Pirmais svarīgākais spriedums ražotāja atbildības jomā bija iepriekš minētais¹⁷⁶ *Donoghue v. Stevenson*,¹⁷⁷ kurā tika izšķirta lieta par gliemezi alus pudelē. Šī sprieduma *ratio Kross* un *Hariss (Cross/Harris)*¹⁷⁸ kā noteikumu formulēja šādi:

“produktu ražotājam,

- 1) kurš šos produktus pārdod, demonstrējot ražotāja nolūku, lai produkts sasniegtu gala patērētāju tādā formā, kādā šis produkts ir atstājis ražotāju,
- 2) un tam nav saprātīgas iespējas starplaikā veikt pārbaudes un
- 3) kurš zina, ka saprātīgas rūpības trūkums produktu sagatavošanā vai to ražošanā var apdraudēt patērētāja dzīvību vai īpašumu, ir pienākums attiecībā uz patērētāju šādu saprātīgo rūpību nodrošināt.”

a) *Ratio* tieša piemērošana. Šo *ratio* tieši varēja piemērot arī jau iepriekš minētajā¹⁷⁹ spriedumā *Grant v. The Australian Knitting Mills* lietā,¹⁸⁰ kurā tika analizēts jautājums par to, ka prasītājs saslima ar ādas slimību tādēļ, ka ražotājs aiz neuzmanības nebija pietiekami iztīrījis apģērbu. Lai gan atbildētājas centās šo *ratio* iztulkot šauri un to attiecināt tikai uz ēdieniem un dzērieniem, kas tiek piedāvāti slēgtā iepakojumā, tiesa *Donoghue v. Stevenson* lietas sprieduma *ratio* piemēroja arī šajā gadījumā. Šī vienkāršotā regulējuma pārņemšana būtībā bija pieļaujama vienādo faktisko apstākļu dēļ. Atbildētāja ierosināto *ratio* ierobežojumu tikai ar ēdieniem un dzērieniem tiesa noraidīja jau *ratio* iztulkošanas gaitā, jo spriedums tika formulēts ļoti ciešā saistībā ar lietas faktiskajiem apstākļiem. *Ratio decidendi* ir īpašs ar savu vidējās abstrakcijas pakāpi, tādēļ *ratio decidendi* piemērošanu nevar ierobežoti attiecināt tikai uz vienu konkrētu gadījumu. No šī sprieduma atvasināmā *ratio decidendi* abstrakcijas pakāpe bija zema, bet, ievērojot *ratio* jēgu un mērķi,

¹⁷⁵ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 192 ff.

¹⁷⁶ Sk. iepriekš 126.lpp.

¹⁷⁷ 1932 A.C. 562.

¹⁷⁸ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 192.

¹⁷⁹ Sk. iepriekš 126.lpp.

¹⁸⁰ 1936 AC 85.

nevarēja pamatot, kādēļ rūpības pienākumam būtu jāattiecas tikai uz ēdieniem un dzērieniem, un nevis arī uz apģērbu.

b) Ratio paplašināšana. Citāda situācija bija spriedumā *Haseldine v. Daw* lietā.¹⁸¹ Šeit prasītājs tika ievainots bojāta lifta dēļ. Lifta bojājuma iemesls bija lifta remontēšanas uzņēmuma pieļautā nolaidība. Agrākā sprieduma iztulkošanas rezultāts varētu būt līdzīgs iepriekš citētajam *Krosa* un *Harisa* formulējumam. Tomēr pastāv vismaz divi apstākļi, kas var attaisnot atšķirīgu rīcību.¹⁸² Pirmkārt, remontdarbu uzņēmums nav preču ražotājs. Bez tam, ja slēgtu alus pudeli nevar pārbaudīt, pēc remontdarbu pabeigšanas liftu varēja pārbaudīt mājas īpašnieks. Tā kā šis nav līdzīgs gadījums, šeit vairs nav iespējama agrāko spriedumu *ratio* iztulkošana. Šoreiz jāizlemj, vai šo gadījumu var risināt analogi kā *ratio* pamatā esošo apstākļu gadījumā. Ja atbilde ir apstiprinoša, *ratio* tiek paplašināts, tas ir jāformulē abstraktāk, un līdz ar to tas aptvers plašāku situāciju loku.

Šajā gadījumā tiesa atšķirīgos apstākļus neuzskatīja par pietiekamu pamatu, lai atceltu atbildības pienākumu. Atbildības principa attiecināšanu tikai uz preču ražotājiem tiesa uzskatīja par tikpat nepiemērotu kā atbildību tikai par produktiem, kurus vairs nevar pārbaudīt. *Donoghue v. Stevenson* lietas spriedumā iestrādātais tiesību princips nodibina rūpības pienākumu īpašā pušu tuvuma dēļ. Šāds tuvums pastāv ne tikai starp ražotāju un patērētāju, bet arī starp (darb)uzņēmēju un viņa darba rezultāta lietotāju. Bez tam vērojama tendence šo atbildību nevis ierobežot, bet paplašināt.¹⁸³ *Ratio* tātad tika paplašināts tādējādi, ka turpmāk kļūdaini izpildīti darbi var būt pamats (darb)uzņēmēja atbildībai pret trešajām personām.

2. *Ratio decidendi* pārņemšanas piemērs vācu tiesībās

Precedentu piemērošanas principus nevar attiecināt tikai uz angloamerikāņu tiesībām. Arī vācu tiesībās tiesneši veic tiesību tālākveidošanu – gan, piemērojot agrāko spriedumu *rationes decidendi*, gan arī tos paplašinot. Šeit tiks sniegti daži piemēri par vācu ražotāju atbildību.

¹⁸¹ 1941 2 KB 343.

¹⁸² Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 193.

¹⁸³ Šo tēzi it īpaši apstiprina spriedums *Hanson v. Wearmouth Coal Co. Ltd. & Sunderland Gas Co.* 1939 All. ER 47, S. 54.

a) **Ratio tieša piemērošana.** Vācu ražotāju atbildībai, kas izriet no Vācijas *Civillikuma* 823.panta pirmās daļas, pamatā ir princips, ka personai, kas produktu ražo vai laiž to apritē, pēc iespējas jāsamazina produkta radītie draudi.¹⁸⁴ Tiesu prakses radīto *ratio* piemērošanas kritērijs ir ražotājs, kas apritē laiž produktu, kuram radušies trūkumi konstrukcijas, izgatavošanas, instrukciju vai uzraudzības noteikumu neievērošanas dēļ.

Kādā Celles apgabaltiesas spriedumā¹⁸⁵ tika analizēts šāds jautājums: prasītājs bija apsēdies uz krēsla, ko gribēja pabīdīt nedaudz sānis. Nepietiekamā krēsla kāju stiprinājuma dēļ krēsls salūza. Negadījuma rezultātā prasītājam tika norauta pirksta daļa. Tiesas nolēmumā *ratio decidendi* tika piemērots tieši: atbildētājs ir produkta ražotājs. Krēslam bija konstrukcijas trūkumi, kuru dēļ tas neatbilda pat minimālām drošības prasībām, “jo lietai, kura kļūst bīstama, kad to lieto atbilstoši tās uzdevumam, drošības minimālais standarts nav sasniegts”.¹⁸⁶ Tātad šajā gadījumā tika ievēroti visi *ratio* priekšnoteikumi, un tādēļ to varēja izšķirt tieši tāpat.

b) **Ratio paplašināšana.** Iespējamās arī vairākas situācijas, kurās faktiskie apstākļi atšķiras no tiem, kas bija *ratio decidendi* pamatā. Šeit tātad ir jāanalizē precedenta *ratio* un, kaut arī abu gadījumu faktiskās situācijas nesakrīt, jāspriež par *ratio* piemērošanu. Kā piemērs šeit tiks minēts Federālās Augstākās tiesas spriedums, kurā produkcijas ražotāja [lieluzņēmēja] apgrieztās pierādījuma nastas princips tika attiecināts arī uz ģimenes un individuālajiem uzņēmumiem.¹⁸⁷

Tā sauktā “vistu mēra gadījumā”¹⁸⁸ Federālā Augstākā tiesa iedibināja principu, ka nekvalitatīva produkta ražotājam, izlaižot produkciju, ir pienākums pierādīt, ka tas attiecībā uz produkta trūkumiem objektīvi ir izpildījis savus pienākumus un ka viņš nav vainojams produkta trūkuma izraisīšanā. Toreiz tika spriests par to, vai šis *ratio* piemērojams arī gadījumos, ja produkcijas trūkums konstatēts nevis rūpnieciskā

¹⁸⁴ BGHZ 51, 91; 67, 359; 80, 186; 99, 167; BGH NJW 1966, S. 1457; 1975, S. 1827, 1978, S. 1629; 1985, S. 1076; Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 650; Medicus D. *Schuldrecht*. Band 2, Besonderer Teil, S. 44.

¹⁸⁵ VersR 1978, S. 1106 ff.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ BGHZ 116, 104.

¹⁸⁸ BGHZ 51, 91.

rakstura ražotnē, bet gan ģimenes vai individuālajā uzņēmumā. Šajā gadījumā restorāna saimnieks ar savu ģimeni savā restorānā organizētās kāzu svinībās pasniedza ar salmonelozi inficētu desertu, kura dēļ jaunlaulātais pāris vēlāk prasīja zaudējumu atlīdzību. Tiesai bija jālemj, vai šādi mazi uzņēmumi ir līdzīgi rūpnieciskām ražotnēm un vai šāda līdzība ir pietiekams pamats tam, lai abus gadījumus aplūkotu vienādi, abiem piemērojot uz ražotāju atbildību attiecināmo *ratio decidendi*. Federālā Augstākā tiesa nosprieda,¹⁸⁹ ka mazi un rūpnieciski uzņēmumi atšķiras ar to, ka mazos uzņēmumos ar pierādīšanas pienākumu saistītās problēmas ir mazākas, jo arī trešajām personām ģimenes uzņēmums ir pārskatāmāks nekā, piemēram, liela rūpnīca. Arī produkta ražošanas process bieži ir pārskatāmāks nekā lielā fabrikā. Tomēr Federālā Augstākā tiesa nolēma, ka ģimenes uzņēmumi jāaplūko tāpat kā lieli uzņēmumi. Kaut arī ģimenes uzņēmums ir pārskatāmāks salīdzinājumā ar lieluzņēmumu, jāņem vērā, ka organizatoriskos jautājumus pašam ražotājam tomēr pārraudzīt ir vieglāk nekā patērētājam.¹⁹⁰ Ražotājs vienmēr ir tuvāk darba procesam un trūkumu rašanās cēloņiem. Patērētājam savukārt pat maza uzņēmuma gadījumā ir grūti izsekot produkta ražošanas procesam un pārbaudīt piegādātājus. Tādējādi nav atrodams neviens piemērots kritērijs, kura dēļ šajā jautājumā mazs uzņēmums būtu jāaplūko citādāk nekā liels uzņēmums. Tā kā arī *Patērētāju tiesību aizsardzības likums* nediferencē lielus un mazus uzņēmumus, agrākā sprieduma pamatā esošos vērtējumus var attiecināt arī uz šo gadījumu. Vistu mēra sprieduma *ratio decidendi* tātad tika paplašināts un tagad līdz ar rūpnieciskiem uzņēmumiem aptver arī mazus uzņēmumus.

Sekošana precedentam tātad ir raksturīga ar to, ka konkrēts gadījums tiek risināts atbilstoši precedentā iekļautajam tiesiskajam regulējumam. Ja faktiskā situācija abos gadījumos ir līdzīga, risinājums ir vienkāršs. Bet, ja ir būtiskas atšķirības, jāatgriežas pie *ratio decidendi* pamatā esošā principa un jājaūta, vai to var piemērot arī izšķiramajā gadījumā; ja atbilde ir apstiprinoša, precedentu *ratio decidendi* tiek paplašināts.

¹⁸⁹ BGHZ 116, 109.

¹⁹⁰ Sk. piezīmes par spriedumu: Gießen D. Anmerkung zu BGH. JZ, 1992, S. 671. In: JZ, 1993, S. 677.

II. Būtiskas atšķirības atrašana sprieduma *ratio decidendi*

“*Distinguishing*” (būtiskas atšķirības atrašana) ir *ratio decidendi* pārņemšanai pretēja tehnika. Pamatošanas process ir līdzīgs analogijai, taču šeit process notiek pretējā virzienā. Jau iepriekš minētajā piemērā par ražotāju atbildību Vācijā pastāvēja apstākļi, kas būtu varējuši pamatot situāciju atšķirīgu risinājumu. Tomēr tiesa nolēma vērtību ziņā līdzīgās situācijas dēļ rīkoties analogi. Ja tiesa gribētu rīkoties pretēji, t.i., nepiemērot agrākā sprieduma *ratio*, būtu nepieciešams norādīt, ka *ratio* pamatā esošo tiesību principu uz konkrēto gadījumu nevar attiecināt. Ja, sekojot precedentam, regulējums tiek piemērots vai paplašināts, “*distinguishing*” rezultātā regulējums tiek ierobežots. Ja precedentu regulējums līdzīgu situāciju gadījumā tiek pārņemts, būtisku atšķirību gadījumā precedentu nepiemēro. Agrākais spriedums ar to netiek atzīts par kļūdainu. Tiek vienīgi konstatēts, ka fakti, kas ir *ratio decidendi* pamatā, atšķiras no izšķiramā gadījuma, un tādēļ *ratio* netiek vai nevar tikt piemērots.¹⁹¹

Arī “*distinguishing*” var noteikt dažādi. Tiesnesis var vienkārši konstatēt, ka trūkst konkrētu faktu, kuri obligāti nepieciešami *ratio decidendi* piemērošanai. *Ratio decidendi* tāad netiek pārņemts, un tiesnesis piemēro likumu, citu *ratio* vai izdara “*case of first impression*” (“pirmā iespaids gadījumā”) pieņēmumu, t.i., konstatē, ka konkrētajā situācijā nav piemērojams neviens precedents un ka gadījums izšķirams pilnīgi jaunā veidā.¹⁹² Tiesnesis var arī norādīt, ka precedentu *ratio* pēc tā burtiskā teksta varētu piemērot, bet kāds faktiskais apstākļi izskatāmo situāciju, saglabājot *ratio* jēgu un mērķi, prasa izšķirt citādi un ierobežoti.¹⁹³

¹⁹¹ Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band II. – Tübingen, 1975–77, S. 97; Pawlowski H.M. *Methodenlehre für Juristen, Theorie der Norm und des Gesetzes*. 2. Aufl. – Heidelberg, Karlsruhe, 1991, Rz. 60, 77.

¹⁹² Reizis to sauc par “*tame view of distinguishing*” [Red. tulks.: “mierīgs atpazīšanas skats”] (“*distinguishing*” brīvā pieejā). Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 185; līdzīgu “*distinguishing*” iedalījumu restriktīvajā un īstajā piedāvā: Williams G.L. *Learning the law: a book for the guidance of the law student*. – London, 1982, S. 70.

¹⁹³ Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 186, to sauc par stingro “*distinguishing*” pieeju.

Tiesneša radītā regulējuma ierobežojošās iztulkošanas gadījumā viņam ir vairākas metodiskās iespējas. Viņš, piemēram, kādu lietas sastāva pazīmi var iztulkot šaurāk,¹⁹⁴ tādējādi panākot, ka konkrēto situāciju vairs nevar juridiski vērtēt ar *ratio*. Tiesnesis var formulēt papildu nosacījumu, kas nepieciešams *ratio* piemērošanai,¹⁹⁵ taču konkrētajā gadījumā tas nav iestājies. Īpašs šāda nosacījuma gadījums ir izņēmuma pieņemšana.¹⁹⁶ Visu šo metožu sekas ir, ka pēc burtiskā teksta atbilstošs *ratio decidendi* konkrēto gadījumu tomēr neaptver, jo atsevišķi konkrētā gadījuma apstākļi *ratio decidendi* nav ievēroti. Šajā situācijā tiesnesis vairs neiztulko precedentu, jo attiecīgais *ratio* izņēmumu noteikti nesatur. Taču nav arī novēršanās no attiecīgās tiesu prakses – pats noregulējums paliek spēkā, tikai šoreiz tiek ņemti vērā atšķirīgie faktiskie apstākļi.¹⁹⁷ Precedenta *ratio decidendi* neievērošanas priekšnosacījums ir tas, ka situācijai, lai gan ir vienādi faktiskie apstākļi, nepieciešams cits tiesiskais novērtējums. Līdzās analogijas priekšnosacījumiem “*distinguishing*” ir pieļaujama, ja, pirmkārt, starp precedentu un konkrētā gadījuma apstākļiem ir atšķirības, un, otrkārt, šīs atšķirības attaisno gadījumu atšķirīgu izšķiršanu.¹⁹⁸ Šī tehnika tiks izskaidrota ar diviem piemēriem.

1. *Ratio* nepiemērošana

Ratio decidendi kā vadlīniju lietas izšķiršanā nevar izmantot, ja fakti, kas bija *ratio* pamatā, konkrētajā situācijā neiestājas. Piemērs tam varētu būt līgumiskie prasījumi “vistu mēra gadījumā”.¹⁹⁹ Prasītājs, vistu fermas saimnieks, lika veterinārārstam visas savas vistas potēt pret vistu mēri.

¹⁹⁴ Alexy R. *Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. 2. Aufl. – Frankfurt, 1991, S. 340; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 280.

¹⁹⁵ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 28; Raz J. *Law and Value in Adjudication*. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 186.

¹⁹⁶ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 279; Schauer F. *Exceptions*. 1991 *University of Chicago Law Review*, S. 893 ff.

¹⁹⁷ Douglas W.O. In *Defense of Dissent*. In: Westin, Alan F. *The Supreme Court: Views from Inside*. – New York, 1961, S. 133.

¹⁹⁸ Barak A. *Judicial Discretion*. – New Haven, 1989, S. 80; Farrar J., Dugdale A.M. *Introduction to Legal Method*. 3. Aufl. – London, 1990, S. 75.

¹⁹⁹ BGHZ 51, 91.

Nekvalitatīvu injicējamo medikamentu dēļ vistas tiešām ar vistu mēri saslima un liela to daļa nobeidzās. Tā kā šajā gadījumā nebija konstatējama veterinārārsta vaina, vistu īpašnieks iesūdzēja tiesā medikamentu ražotāju. Saskaņā ar sistēmu šajā gadījumā varētu piemērot atbildību par deliktu (ārpuslīgumiskām neatļautām darbībām), kur ražotāja rūpības pienākuma neizpildes pierādīšanas nasta gulstas uz prasītāju. Tā kā šādu pierādījumu iegūt ir gandrīz neiespējami, prasītājs vispirms mēģināja zaudējumu atlīdzību prasīt, pamatojoties uz līgumsaistību principiem un Vācijas *Civillikuma* 278.pantu. Šeit tāpat būtu jāpiemēro tādi tiesnešu iedibinātie institūti kā trešo personu nodarīto zaudējumu segšana (*Drittschadensliquidation*) un līgumi ar trešo personu aizsardzības elementiem.

Trešo personu nodarīto zaudējumu segšanas pamatā ir tiesību princips, ka trešo personu nodarītais zaudējums izņēmuma kārtā jāatlīdzina uz līgumiskiem pamatiem, ja tiesiski aizsargātā interese, pamatojoties uz sevišķiem faktiskiem apstākļiem, no kreditora pāriet uz trešo personu tādā veidā, ka zaudējums skar nevis viņu, bet šo trešo personu.²⁰⁰ Tiesnešu iedibinātā struktūra aptver atšķirīgas gadījumu grupas:²⁰¹ līgumiskas vienošanās,²⁰² trastu (*Treuhand*),²⁰³ pienākumu pārņemt risku,²⁰⁴ pastarpināto vietniecību,²⁰⁵ glabāšanu.²⁰⁶ Tomēr “vistu mēra gadījumu” nevarēja juridiski attiecināt uz nevienu no šīm grupām: nebija līgumiskas vienošanās un arī pārējās minētās konstrukcijas aptver citādas situācijas. Tādējādi, tā kā izšķiramā gadījuma faktiskie apstākļi atšķiras no *ratio* pamatā esošajiem apstākļiem, piemērotu atbildības pamatu, pamatojoties uz agrākajiem spriedumiem, nebija iespējams atrast.

Tiesa noraidīja arī iespēju ar analogijas palīdzību paplašināt iepriekšējo *ratio*.²⁰⁷ Dubulta riska uzlikšanai ražotājam, lai tas atbildētu ne tikai līgumslēdzējai pusei (veterinārārstam), bet arī patērētājam, nebija sākotnējo tiesisko ideju jēgas. Bet trešo personu nodarīto zaudējumu

²⁰⁰ Gernhuber J. *Drittwirkungen im Schuldverhältnis, FS für Nikisch*. – Tübingen, 1958, S. 249 ff.; Medicus D. *Schuldrecht*. Band 1, Allgemeiner Teil, S. 279 ff.; Steding U. Die *Drittschadensliquidation*. *JuS*, 1983, S. 29 ff.

²⁰¹ Medicus D. *Schuldrecht*. Band 1, Allgemeiner Teil, S. 279 ff.

²⁰² BGH NJW 1974, S. 502.

²⁰³ BGH NJW 1967, S. 930.

²⁰⁴ RGZ 62, 331.

²⁰⁵ BGHZ 25, 250, 258.

²⁰⁶ RGZ 93, 39; BGH NJW 1985, S. 24 ff.

²⁰⁷ BGH 51, 95: “iepriekšējos tiesas prakses pielautos trešo personu zaudējumu segšanas gadījumus nevar papildināt ar šādu gadījumu”.

segšanas institūts tika izveidots, lai zaudējumu izraisītājs nevarētu savā labā izmantot sakritības rezultātā nodarītu zaudējumu pāreju uz citu personu. Tiek pieļauta tiesību pāreja, bet riska pieaugums noteikti nav attaisnojams. Tādējādi atšķirīgā situācija bija pamats *ratio* nepiemērošanai konkrētajā gadījumā.

Pie šāda rezultāta tiesa nonāca arī, izskatot iespējamās prasījumus, kas varētu izrietēt no līguma ar trešo personu aizsardzības elementiem.²⁰⁸ Šis institūts tradicionāli aptver gadījumu grupas, kurās parādniekam uz personisku attiecību pamata ir pienākums nodrošināt trešo personu aizsardzību un rūpēties par to. Trešajai personai šeit ir pastāvīgs prasījums pret galvenā līguma parādnieku.²⁰⁹ Konkrēto situāciju nevarēja pakārtot arī šai grupai, jo starp veterinārārstu un prasītāju nebija šādu personiska rakstura attiecību, un tādēļ nebija iestājušies nepieciešamie faktiskie apstākļi. Arī šeit tika noraidīta iespēja analogijas ceļā paplašināt *ratio*, lai to attiecinātu uz šo gadījumu grupu: saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* sistēmu līgumiskas prasības var būt tikai starp līgumslēdzējām pusēm. Tiesu prakses radītā izņēmuma attiecināšana arī uz šo gadījumu grupu parādniekam radītu neapreķināmu risku, kuram tas piekristu, slēdzot līgumu. Un tas būtu pretrunā ar vērtību argumentiem, kuri ir pamatā līgumam ar trešo personu aizsardzības elementiem un kuri paredz, ka jāaizsargā vienīgi tās tiesiskās attiecības, kas balstās uz personīga rakstura attiecībām.

Būtiskas atšķirības atrašana tātad ir precedenta ievērošanas spoguļattēls: ja precedenta ievērošana balstās uz līdzību un līdz ar to *ratio decidendi* tiek paplašināts, “*distinguishing*” balstās uz atšķirību un atstāj *ratio* neskartu vai to sašaurina.

2. *Ratio* sašaurināšana

Ratio tiek sašaurināts, ja konkrētajā situācijā kāds atšķirīgs apstāklis ir tik būtisks, ka piemērota šķiet izņēmuma vai cita restriktīva noteikuma ieviešana, lai gan pēc sava burtiskā teksta *ratio* varētu pārņemt.

²⁰⁸ BGHZ 51, 95 ff.

²⁰⁹ RGZ 87, 289; BGHZ 51, 91, 96, 66, 51; BGH JZ 1985, S. 951; VersR 1986, S. 814; Canaris C.W. Ansprüche wegen “positiver Vertragsverletzung” und “Schutzwirkung für Dritte” bei nichtigen Verträgen. JZ, 1965, S. 475 ff.; taču arī turpmākās tiesu prakses grozītā “kreditora tuvuma” (*Gläubigernähe*) definīcija “vistu mēra” gadījumā nebūtu bijusi pamats ražotāja atbildībai, sk.: Canaris C.W. Schutzwirkungen zugunsten Dritter bei “Gegenläufigkeit”. JZ, 1995, S. 526.

a) **Piemērs no ASV tiesībām.** Piemēra pamatā būs jau iepriekš minētais spriedums *Thomas and Wife v. Winchester* lietā,²¹⁰ kas liberalizēja līdz tam valdošo viedokli, kurš stingri noliedza preču ražotāja atbildību pret trešajām personām, ar kurām līgums nav ticis noslēgts. Atbildību noliedza arī spriedums *Winterbottom v. Wright* lietā,²¹¹ kurā bojātas pasta karietes kučierim tika liegts tiesas ceļā gūt zaudējumu atlīdzību no karietes izgatavotāja. Līdz ar to radās *ratio decidendi*, kas ārpuslīgumiskās attiecībās ražotāja rūpības pienākumu neatzina par prasības pamatu. Spriedumā *Thomas and Wife v. Winchester* lietā²¹² šis *ratio* tika ierobežots, iekļaujot tajā izņēmumu. Atgādināšu lietas būtību: prasītājs savai slimajai sievai aptiekā nopirka ārsta izrakstītas zāles. Ražotāja pārskatīšanās dēļ uz pudeles bija uzlīmēta nepareiza etiķete, kā rezultātā slimajai sievai zāļu vietā tika iedota dzīvībai bīstama inde. Par iegūtajiem veselības traucējumiem prasītājs vēlējās saņemt atlīdzību. Tiesa analizēja *Winterbottom v. Wright* lietas precedentu un konstatēja, ka *ratio decidendi* šajā gadījumā piemērot nevar. Rūpības pienākums un no delikta izrietoša prasība var būt vienīgi starp līgumiski saistītām personām. *Ratio decidendi* piemērošanas sekas šajā gadījumā tādat būtu prasības noraidīšana.

Tiesa nosprieda, ka šis gadījums balstās uz citiem faktiskajiem apstākļiem. Apskatāmais produkts esot “bīstams pēc savas dabas”,²¹³ un tomēr ražotājs to laidis vispārējā apgrozībā. Persona, kas pielīmēja nepareizo etiķeti, būtu jāsauc pie kriminālatbildības, ja iestātos Tomasas kundzes nāve. Precedentā runa nebija par produktu, kura mērķis un jēga bija radīt kaitējumu, un tādēļ arī nevar domāt, ka šī precedentā *ratio* aptver šādus produktus. Draudi, ko rada pats produkts, pamato no iepriekšējā *ratio* atšķirīgu spriedumu. Tā kā atbildētājs ražo pēc savas dabas bīstamu produktu, tam ir pienākums ievērot rūpību, un tādēļ prasības tiesības tika apstiprinātas. Līdz ar to bija izpildīti abi “*distinguishing*” priekšnoteikumi: precedentā un izšķiramajā gadījumā atšķirīgs ir tas apstāklis, ka pēdējā gadījumā strīda pamatā ir pēc savas dabas bīstams produkts. Atšķirīgo spriedumu tādat varēja pamatot ar produkta vispārīgo bīstamību un no tās izrietošo paaugstinātas rūpības pienākumu.

²¹⁰ New York Court of Appeals 1852, 6 *New York State Reports*, S. 397 ff.; sk. arī iepriekš tekstā 131.lpp.

²¹¹ 152 *English Reports*, S. 402 ff.

²¹² New York Court of Appeals 1852, 6 *New York State Reports*, S. 397 ff.

²¹³ “*Inherently dangerous*”.

Tādējādi *Thomas and Wife v. Wichester* lietas spriedumā precedents netika piemērots. Tomēr *Winterbottom v. Wright* lietas precedentā *ratio decidendi* netika noraidīts tādēļ, ka *ratio decidendi* būtu jāuzskata par nepareizu. Robežgadījuma nolūkā *ratio decidendi* tika iztulkots no jauna.²¹⁴ Arī turpmāk tika uzskatīts, ka attiecībās starp ražotāju un patērētāju principā rūpības pienākuma nav. Vienīgi attiecībā uz tādu produktu grupu, kuri pēc savas dabas ir bīstami, tika pieņemts izņēmums, kas konkrētajā gadījumā cietušajam radīja prasības tiesības. Ar šo spriedumu netiek noliegts iepriekšējais *ratio*. Tiesa, kas toreiz taisīja spriedumu, *ratio decidendi* varēja pamatot tikai ar tā gadījuma faktiskajiem apstākļiem. Tiesa galu galā var izšķirt tikai tai nodoto konkrēto lietu. Pat tad, ja iepriekšējā tiesa ir formulējusi *ratio decidendi*, kas noliedz jebkādu atbildību, *ratio* jāprot lasīt un piemērotā situācijā attiecināt arī uz citiem gadījumiem. Pastāv iespēja, ka turpmāk *ratio* tiks formulēts citādi.²¹⁵ Bet sākotnējais *ratio* paliek spēkā: arī ar *ratio decidendi* jauno redakciju vēlreiz varētu apstiprināt vecā precedentā pareizību. Tātad attiecībā uz pasta karieti spēkā paliek atbildības pienākuma noliegums.

b) Piemērs no Vācijas tiesībām. Vācu metodes mācības aspektā uzskatāms *ratio* sašaurināšanas piemērs, pieņemot izņēmumu, atrodams spriedumu grupā par lietu drošības nodrošināšanas pienākumu (*Verkehrssicherungspflicht*). Saskaņā ar tiesu praksi lietas īpašniekam, kura īpašums tiek publiski izmantots, jābūt jānodrošina, lai viņa īpašumu lietojot atbilstoši tā uzdevumam, no tā izrietošie iespējamie draudi būtu pēc iespējas mazāki.²¹⁶ Piemēra pamatā ir šāds gadījums: jauniešu nometnē kāds bērns, pretēji brīdinājumiem, slidinoties lejup pa kāpņu margām, nokrita no trīs stāvu augstuma. Tiesā tika iesūdzēts nometnes vadītājs un viņam tika prasīta atlīdzība par bērna gūtajiem ievainojumiem.²¹⁷ Īpašnieka atbildības pienākums ir spēkā, ja priekšmets tiek lietots atbilstoši tā uzdevumam. Tādēļ, par pamatu ņemot agrāko spriedumu *ratio*, atbildības pienākums būtu jānoliedz, jo “saprātīgs un piesardzīgs cilvēks”²¹⁸ pa trepju margām lejup neslidinās. Tomēr tiesa ņēma vērā, ka šajā gadījumā bija īpašs un atšķirīgs faktiskais apstāklis – gadījumā iesaistītie bērni. Konkrēto situāciju tātad nevar atrisināt, iztulkojot *ratio decidendi*, kurš šo situāciju neaptver. Tādēļ nepieciešams cits risinājums. Kā zināms, “*distinguishing*”

²¹⁴ Benditt T. The Rule of Precedent. In: Goldstein (Hrsg.) *Precedent in law*. – Oxford, 1987, S. 99.

²¹⁵ Ibid., S. 100.

²¹⁶ Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 648.

²¹⁷ BGH VersR 1980, S. 648.

²¹⁸ Ibid., S. 649.

procedūrā nepietiek tikai norādīt atšķirīgo apstākli. Ir arī jāpaskaidro, kādēļ šī atšķirība ir iemesls *ratio* neievērošanai.²¹⁹ Tādēļ jāizanalizē, vai bērni pietiekami atšķiras no pieaugušajiem, lai šajā situācijā pieļautu *ratio* izņēmumu. Papildus bērnu un pieaugušo faktiskajām kopīgajām un atšķirīgajām pazīmēm ir jāsalīdzina tiesiskā aspektā: vai attiecībā uz bērniem un pieaugušajiem var piemērot vienādus lietu drošības uzturēšanas pienākuma kritērijus? Atbildot uz šo jautājumu, jāņem vērā lietu drošības uzturēšanas pienākuma institūta pamatā esošie vērtību argumenti. Uzticības princips (*Vertrauensgrundsatz*), kas ļauj nerēķināties ar trešo personu pretiesisku rīcību, uz bērniem attiecas tikai nedaudz.²²⁰ Bērniem nav tādas dzīves pieredzes kā pieaugušajiem, tie rīkojas citādi, un tādēļ bērniem nevar uzticēties tā, kā uzticas pieaugušajiem. Faktiskais apstāklis, ka situācijā ir iesaistīti bērni, pietiekami atšķiras no iepriekšējā sprieduma faktiskajiem apstākļiem, lai neievērotu *ratio*, kura pamatā bija citi faktiskie apstākļi, un pieņemtu atbilstošu izņēmumu. Iepriekšējos *rationes* ietvertos principus nevar attiecināt uz bērniem, tādēļ uz bērniem nevar attiecināt arī sprieduma *ratio*. To neievērojot, izdarītais *ratio* juridiskais novērtējums būtu pretrunā *ratio* jēgai un tādēļ nebūtu pamatots. Tiesa nolēma, ka attiecībā uz bērniem jāreķinās ar to, ka tie mēdz neievērot norādījumus, un tādēļ lietas īpašniekam ir paaugstinātas rūpības pienākums. Tiesa tālād sašaurināja *ratio*, attiecinot to tikai uz pieaugušajiem.

III. Rezultāts

Izzinot *ratio decidendi*, jāņem vērā, ka tas rakstīts konkrētām gadījumam. Ja izskatāmā gadījuma faktiskie apstākļi pēc būtības ir līdzīgi *ratio decidendi* pamatā esošā sastāva pazīmēm, *ratio decidendi* izskatāmajā gadījumā var piemērot bez detalizēta pamatojuma.

Ja konkrētā gadījuma apstākļi atšķiras no *ratio decidendi* sastāva pazīmēm, *ratio decidendi* var analogi paplašināt vai sašaurināt. Ja atšķirīgo apstākļu dēļ *ratio decidendi* pamatā esošais tiesību princips būtu jāsauglabā, *ratio decidendi* ir jāpaplašina. Ja atšķirīgās situācijas dēļ nepieciešams cits tiesiskais novērtējums, *ratio decidendi* nevar piemērot un atbilstoši principiem, kas tiesnesim jāievēro, iedibinot jaunu tiesību institūtu, jāmeklē cits risinājums.

²¹⁹ Simpson A.W.B. The ratio decidendi of a case and the doctrine of binding precedent. In: Guest *Oxford Essays in Jurisprudence*. S. 175.

²²⁰ Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 652.

C. Atkāpšanās no *ratio decidendi*

Ja tiesneši spriedumus taīsa, ievērojot līdzšinējo tiesu praksi, svarīgākais ir šo praksi pēc iespējas precīzāk aptvert. Taču ir arī gadījumi, kuros varētu piemērot *ratio decidendi*, taču tiesnesis to atzīst par nepareizu un vēlas šo un visus nākamos līdzīgos gadījumus risināt pēc jauna *ratio decidendi* modeļa. Lai varētu neievērot iepriekšējo tiesu praksi, jāievēro vairāki priekšnoteikumi.

Līdz šim, lai ilustrētu *ratio decidendi* konstatēšanu, piemēri no angloamerikāņu (anglosakšu) tiesību sistēmas tika minēti romāņu–ģermāņu tiesību sistēmas piemēriem. Taču šajā nodaļā atšķirība starp kodificēto tiesību sistēmu un precedentu tiesību sistēmu kļūs redzamāka. Angloamerikāņu tiesību sistēmā precedenta ievērošana ir tiesību sistēmas obligātā sastāvdaļa. Zemākās instances tiesas no “*stare decisis*” (“stingrie spriedumi”) nevar atkāpties, tāpat kā tās nevar atkāpties no likumiem.²²¹ Vācu tiesībās spriedumiem nav tāda saistoša spēka kā likumiem. Atkāpšanās no precedenta principā vienmēr ir iespējama. Tomēr precedenta saistošais spēks joprojām ir nopietnu strīdu objekts vācu metodes mācības speciālajā literatūrā. Viedokļi sniedzas no pilnīga precedenta saistošā spēka nolieguma²²² līdz precedentu netiešam saistošam spēkam.²²³ Šajā nodaļā

²²¹ Sk. detaļas turpmāk tekstā. Zemāko instanču tiesām precedenta *ratio decidendi* jāievēro un citādu lēmumu pieņemt nav atļauts. Ja zemākās instances tiesas precedentu neievēro, tas ir iemesls, lai augstākās instances tiesa spriedumu atceltu. Taču zemāko instanču tiesu spriedumiem nav saistoša spēka attiecībā uz augstāko instanču tiesām: “Tiesu hierarhiskajā sistēmā valstī katrai zemākās instances tiesai ir jāakceptē augstāko instanču tiesu spriedumi”: Lord Hailsham in: *Broome v. Cassell & Co. Ltd.*, (1972) A.C., S. 1054; sk. arī: Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. – 4. Aufl. Oxford, 1991, S. 97 ff.; Evans J. The Status of Rules of Precedent: A Brief Reply. *43 Cambridge Law Journal*, 1984, S. 108 ff.; Goldstein L. Some Problems about Precedent. *43 Cambridge Law Journal*, 1984, S. 88 ff.; Goodhart A.L. Case Law in England and America. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 50 ff.; salīdzināmās tiesības: Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band II. – Tübingen, 1975–77, S. 81 ff.; Schmitthoff C.M. Non stamus decisis. In: Horn, Söllner *FS f. Coing*. Band II. – München, 1982, S. 470 ff.

²²² Sk. it īpaši: Köhler H. Gesetzesauslegung und “gefestigte höchstrichterliche Rechtsprechung”. *JR*, 1984, S. 45 ff.; Larenz K. Über die Bindungswirkung von Präjudizien. In: *FS für Schima*. – Wien, 1969, S. 247 ff.; Picker E. Richterrecht oder Rechtsdogmatik – Alternativen der Rechtsgewinnung? *JZ*, 1988, S. 1 ff.; S. 62 ff.

²²³ Sk.: Fikentscher W. Die Bedeutung von Präjudizien im heutigen deutschen Privatrecht. In: Blaurock. *Die Bedeutung von Präjudizien im französischen und deutschen Recht*. – Frankfurt, 1985, S. 11 ff.; Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band IV. – Tübingen, 1975–77, S. 211 ff.; Germann O.A. *Präjudizien als Rechtsquelle, eine Studie zu den Methoden des Rechtsfindung*. – Uppsala, 1960, S. 43 ff.; Germann O.A. *Probleme und Methoden der Rechtsfindung*. 2. Aufl. – Bern, 1967, S. 269 ff.

tiks analizēts, ar kādiem priekšnosacījumiem esošā tiesiskā kārtība pieļauj grozījumus tiesu praksē; pēc tam šie kritēriji tiks aplūkoti detalizēti.

I. Tiesu prakses grozīšanas pieļaujamība vācu tiesībās

Iepriekš²²⁴ jau tika analizēts *Tiesu iekārtas likuma* 132.pantā ietvertais tiesu prakses grozījuma gadījumam paredzētais sākotnējais iesniegšanas pienākums (*Vorlagepflicht*). Tas nosaka konkrētu procedūru, kā jārikojas, ja tiesnesis nolēmis grozīt esošo tiesu praksi. *Tiesu iekārtas likuma* 132.pants nosaka, ka pati tiesu prakses grozīšana ir pieļaujama, taču neparedz tuvākus priekšnosacījumus, kuri jāievēro, lai grozījumu izdarītu. Skaidrojumu šajā jautājumā saistībā ar precedentu saistošo spēku sniedz Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmajā daļā iekļautais diskriminācijas aizlieguma princips, Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā nostiprinātais uzticības aizsardzības (*Vertrauensschutz*) un tiesiskās paredzamības (*Rechtssicherheit*) princips. No otras puses, būtu jānorāda arī uz Vācijas *Pamatlikuma* 97.panta pirmo daļu, kurā noteikts, ka jānodrošina tiesnešu neatkarība, tādēļ precedenta saistošais spēks varētu būt nepieļaujams tiesneša neatkarības ierobežojums.

1. Diskriminācijas aizlieguma princips (Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa)

Tiesu prakses grozīšanas iespēja ir stipri ierobežota, ja tās rezultātā tiek pārkāpts Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmajā daļā nostiprinātais diskriminācijas aizlieguma princips. Agrākās tiesu prakses neievērošanu var kvalificēt kā valsts pieļautu diskrimināciju, kas saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmo daļu nav pieļaujama.²²⁵

a) Tiesu prakses grozīšana kā valstiska diskriminācija. Tiesu varai, tāpat kā visām valsts varām, saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 1.panta trešo daļu ir saistošas pamattiesības, tostarp Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa,²²⁶ kas aizliedz personu diskrimināciju (vienādu

²²⁴ Sk. iepriekš 99.lpp.

²²⁵ Gusy C. Richterrecht und Grundgesetz. DÖV, 1992, S. 470; Gusy C. Der Gleichheitssatz. NJW, 1988, S. 2513 ff.; diferencējoši: Riggert R. Die Selbstbindung der Rechtsprechung durch den allgemeinen Gleichheitssatz (Art. 3 I GG). – Berlin, 1992, S. 115 ff.; par konkrētā tiesneša pienākumu ievērot precedentu iestājas: AH-Stein, Art. 3. Rdnr. 68 ff.; sk. bez tam: Ziegler C.E. Selbstbindung der Dritten Gewalt. – Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1993, S. 244 ff.

²²⁶ BVerfGE 19, 47.

gadījumu atšķirīgu izšķiršanu). Tiesu prakses grozīšanu principā var uztvert kā diskrimināciju, ja tiesa, grozot tiesu praksi, situāciju, kas ir vienāda ar agrākā sprieduma pamatā esošu situāciju, izšķir citādāk nekā attiecīgajā iepriekšējā spriedumā. Tādā veidā tiesa vēlākā procesa dalībnieku diskriminē attiecībā pret iepriekšējā procesa dalībnieku.²²⁷ Tieši šāda diskriminācija ir pretrunā Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmajai daļai. Tādēļ var apgalvot, ka pienākumu ievērot precedentu var atvasināt no diskriminācijas aizlieguma principa. “Trešā vara”, kā apgalvo *Gusys* (*Gusy*), “nedrīkst tiesību normu vispirms iztulkot vienā veidā, tad citā un pēc tam atkal citā veidā. Vienādā iztulkošanas situācijā norma jāiztulko vienādi”.²²⁸ Tāpat kā likumdevējs nedrīkst diskriminēt noteiktas pilsoņu grupas,²²⁹ un izpildvarai ir zināms pienākums ievērot pašai savus lēmumus,²³⁰ arī tiesu varai saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 3.pantu vajadzētu būt pienākumam sekot saviem precedentiem.

Ja saskaņā ar iepriekš teikto atkāpšanos no iepriekšējās tiesu prakses var uzskatīt par Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas pārkāpumu, rodas jautājums, kādos gadījumos izņēmuma kārtā diskriminācija (atšķirīga līdzīgu strīdu atrisināšana) ir atļauta.²³¹ Ja piekrītam tradicionālajai Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas dogmatikai,²³² ir pieļaujama tikai lietišķi pamatota valstiska diskriminācija. Lietišķs pamats (*ein sachlich rechtfertigender Grund*), lai atkāptos no esoša *ratio decidendi*, varētu būt tikai situāciju faktiskās vai tiesiskās atšķirības.²³³ Tādēļ atkāpšanās būtu pieļaujama, ja izšķiramais gadījums ir faktiski vai tiesiski atšķirīgs. Ja ir faktiskas atšķirības, lietas apstākļi vairs nav līdzīgi, un diskriminācijas aizlieguma princips nav jāievēro. Šeit nav vajadzīgs arī īpašs lietišķs pamatojums. Tomēr atšķirīgās izšķiršanas lietišķais pamats ir būtisks, ja jārisina faktiski un tiesiski vienādi gadījumi. Ja tiesnesis, vēloties atkāpties no precedentā, to

²²⁷ Sk.: Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993, S. 426 ff.

²²⁸ Gusy C. Richterrecht und Grundgesetz. DÖV, 1992, S. 468.

²²⁹ BVerfGE 1, 14; 18, 315; Maunz/Dürig-Dürig, Art. 3 GG, Rdnr. 303 ff.

²³⁰ BVerfGE 9, 137; īpaši par pienākumu ievērot savus lēmumus: BVerfGE 15, 190; 34, 278; 36, 313; Maunz/Dürig-Dürig, Art. 3, Rdnr. 414 ff.

²³¹ Riggert R. *Die Selbstbindung der Rechtsprechung durch den allgemeinen Gleichheitssatz (Art. 3 I GG)*. – Berlin, 1992, S. 60 ff.

²³² Sk.: BVerfGE 1, 14 ff.; Riggert R. *Die Selbstbindung der Rechtsprechung durch den allgemeinen Gleichheitssatz (Art. 3 I GG)*. – Berlin, 1992, S. 31 ff.

²³³ Gusy C. Richterrecht und Grundgesetz. DÖV, 1992, S. 468.

uzskata par nepareizu vai prettiesisku, tiesības šādas situācijas izšķirt atšķirīgi ir iztulkojamas ļoti šauri.²³⁴ Tiesnesim rīcības brīvība ir lielāka, ja atšķirīgā risinājuma pamatojums²³⁵ ir jaunā sprieduma “tiesiskā pareizība”²³⁶ vai tiesneša neatkarības izpaušme.²³⁷ Tomēr saskaņā ar visiem viedokļiem atkāpšanās no precedenta *ratio decidendi* gadījumā ir jāpiemēro Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta trešā daļa, kas nozīmē, ka katrā konkrētā gadījumā, lai atkāptos no iepriekšējās tiesu prakses, nepieciešams apstākļi, kas attaisno izņēmumu.

b) Kritika. Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas piemērošanas priekšnoteikumu par tiesu prakses grozījumiem diskriminācijas aizlieguma principa izpratnē var uzskatīt par valstisku diskrimināciju. To var apšaubīt.

aa) Tiesu prakses grozījums kā valstiska diskriminācija. Vācijas *Pamatlikuma* 3.pants saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 1.panta trešo daļu attiecas uz visām valsts varām. Tomēr tam atkarībā no varas, uz ko tas attiecas, ir atšķirīgs jēdzieniskais saturs. Tā, piemēram, izpildvaras pienākums ievērot savus lēmumus attiecas tikai uz tās ieskatu, lemjot par tiesisko seku piemērošanu.²³⁸ Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa aizliedz tai bez lietišķa pamata šo ieskatu izmantot diskriminējoši. Likumdošanas varai, izdodot uzvedības priekšrakstus, rīcības brīvība ir krietni lielāka. Vienīgais likumdevēja ierobežojums ir konstitūcija. Likumdevējs ar Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmo daļu saprot priekšrocību un pienākumu vienmērīgu sadali starp iedzīvotājiem, patvaļīgi nedodot priekšroku un nediskriminējot nevienu iedzīvotāju grupu. Vēl tikai jāatbild uz jautājumu, kāds jēdzieniskais saturs Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmajā daļā iekļauts attiecībā uz tiesu varu.

²³⁴ Gusy C. Richterrecht und Grundgesetz. *DÖV*, 1992, S. 468.

²³⁵ Riggert R. *Die Selbstbindung der Rechtsprechung durch den allgemeinen Gleichheitssatz (Art. 3 I GG)*. – Berlin, 1992, S. 76 ff.

²³⁶ Ibid., S. 79 ff. *Rigerts (Riggert)* to vēlāk pats noliedz, sk. S. 87.

²³⁷ Liberālākais viedoklis no Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas atvasina tikai tiesu pienākumu nepārtraukti tālāk attīstīt tiesu praksi un tiesu prakses grozījumu sekas mikstināt ar brīdinājumiem un paziņojumiem (Maunz/Dürig-Dürig, Art 3 I GG Rdnr. 405 ff.; neatrisināts BVerfGE 18, 224, 240; 19, 38, 47). Šeit ir atzītas tiesības atkāpties no precedenta jebkurā laikā, no diskriminācijas aizlieguma principa izriet vienīgi pienākums nodrošināt saudzējošu pāreju (no viena *ratio decidendi* uz otru).

²³⁸ Ziegler C.E. *Selbstbindung der Dritten Gewalt*. – Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1993, S. 109 ff.; Kopp F.O. *Verwaltungsverfahrensgesetz*. § 40. 5. Aufl. – München, 1991, Rdnr. 30 ff.

Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa norāda uz vienu formālu priekšnoteikumu:²³⁹ ja Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmo daļu likumdevējs saprot kā pienākumu priekšrocības un pienākumus iedzīvotāju starpā sadalīt atbilstoši lietišķiem diferencēšanas kritērijiem, tad uz tiesu varu varētu attiecināt principu, ka tiesa nedrīkst atšķirīgi izturēties pret dažādām procesa pusēm.²⁴⁰ Pastāvot vienādiem faktiskajiem apstākļiem, spriedumu nevar taisīt atšķirīgu pušu personīgo īpašību dēļ. Tādā ziņā Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa tiesu prakses grozīšanu aptver tieši.

Diskriminācijas aizlieguma princips norādes par sprieduma saturu varētu dot tad, ja no tā varētu atvasināt arī kādu materiālu priekšnoteikumu par to, kā izšķirama lieta. Taču šādu materiālu nosacījumu no principa atvasināt nevar. *Bendits (Benditt)* to apliecina ar šādu argumentu: “Tiesu varas princips (ka vienādi gadījumi jāizšķir vienādi) sevī ietver vienīgi noteikumu: ja divi salīdzinoši līdzīgi gadījumi tiek izšķirti dažādi, tad viens no tiem ir izšķirts kļūdaini un viena no pusēm ir diskriminēta, kaut arī princips nepasaka, kura puse tā ir. Precedenta princips²⁴¹ savukārt nozīmē: ja divi līdzīgi gadījumi tiek izskatīti atšķirīgi, tad otrais gadījums ir izšķirts kļūdaini un kāda no šīs [otrās] lietas pusēm ir diskriminēta”.²⁴² Problēma ir tā, ka no Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas var vienīgi izsecināt, ka divus līdzīgus gadījumus jāizšķir saskaņā ar vienu principu, bet netiek teikts, ar kuru. No diskriminācijas aizlieguma principa var izsecināt formālu noteikumu, ka pret visām personām jāizturas saskaņā ar principu, kurš atzīts par pareizu. Tiesu varas uzdevums ir šo principu atvasināt no likuma.²⁴³ No Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas var nepārliecinoši atvasināt prasību, ka tiesai precedenta *ratio decidendi*

²³⁹ Sk.: Maunz/Dürig-Dürig, Art. 3 I GG, S. 405 ff.

²⁴⁰ T.s. uz piemērošanu attiecināmā iedarbība (*anwendungsbezogene Wirkung*), sk.: Riggert R. *Die Selbstbindung der Rechtsprechung durch den allgemeinen Gleichheitssatz (Art. 3 I GG)*. – Berlin, 1992, S. 42 ff.

²⁴¹ Tā ir “*stare decisis*” doktrīna angloamerikāņu tiesību sistēmā, īstais precedenta saistošais spēks.

²⁴² Benditt T. The Rule of Precedent. In: Goldstein (Hrsg.) *Precedent in law*. – Oxford, 1987, S. 90; sk. arī: Lyons D. Formal Justice and Judicial Precedent. *38 Vanderbilt Law Review*, 1985, S. 508: “Morāles ievērošanas pienākums ir paralēls šim doktrīnas veidam, ja tajā ietilpst kaut kas, ko mēs varam saukt par konservatīvu noslieci (...). Bet tam šādu noslieču nav. Tās ir tādēļ, ka mēs godīgi varam mainīt savus morāles uzskatus”; Lyons D. Formal Justice, Moral Commitment, and Judicial Precedent. *1984 Journal of Philosophy*, S. 585.

²⁴³ Kritiski arī: Pieroth B., Schlink B. *Grundrechte Staatsrecht II*, 8. Aufl. – Heidelberg, 1992, Rdnr. 574.

jāpārņem, ja tā, pirmkārt, gadījumus uzskata par līdzīgiem un, otrkārt, *ratio* uzskata par piemērotu. Tādā gadījumā lietas liktenis ir izšķirts jau iepriekš, un no diskriminācijas aizlieguma principa izriet, ka par pareizu atzītais regulējums vienveidīgi jāpiemēro. No Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta piemās daļas neizriet prasība, ka atbilstošs gadījuma risinājums, kas jāizstrādā tiesai, ir precedents. Tiesu prakses grozījumu galvenā problēma ir uzskats, ka iepriekšējie attiecīgās gadījumu grupas spriedumi nav atbilstoši. Tādā gadījumā Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmo daļu nevar iztulkot, par nepareizu uzskatīto noteikumu satura ziņā joprojām atstājot spēkā. Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta piemā daļa neprasa diskriminācijas aizlieguma principa ievērošanu attiecībā uz nepareiziem noteikumiem.²⁴⁴ Tomēr šī prasība būtu jāapstiprina, ja Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa iedibinātu pienākumu sekot precedentam.

Problēma tātad ir šāda: diskriminācijas aizlieguma princips nosaka formālā, taču ne materiālā taisnīguma kritērijus.²⁴⁵ Likumdevējs savus mērogos nosaka pats. Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmo daļu tātad var piemērot, lai pārbaudītu, vai likuma, t.i., likumdevēja pieņemta kritērija, priekšrocības ir samērīgi sadalītas. Tiesu vara savukārt mērogos nenosaka pati, bet gan mēģina tos iegūt no likumdevēja piedāvātā materiāla. Šajā uzdevumā diskriminācijas aizlieguma princips neko daudz nepalīdz. To var izmantot vienīgi tad, ja mērogs jau ir noteikts un princips ir tikai vienveidīgi jāpiemēro. Ja tiesu prakse vēlētos izdarīt izņēmumu attiecībā uz kādu noteiktu situāciju grupu, kura no pamatgrupas neatšķiras ne faktiski, ne tiesiski, tas būtu Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas pārkāpums. Taču šis pants nav jāievēro, ja tiesa precedentu nepiemēro.

bb) Atšķirīga risinājuma attaisnošana sevišķa iemesla dēļ. Paralēli šaubām par Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas piemērošanu attiecībā uz tiesu prakses grozījumiem, pastāv arī strīds par to, kādos gadījumos izņēmuma kārtā strīda atšķirīgu izšķiršanu tomēr varētu attaisnot. Atbildot uz jautājumu, vai var grozīt tiesu praksi, ja ir jauns, atbilstošāks spriedums,²⁴⁶ Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmajā daļā ietvertā regulējuma – izņēmuma attiecības tiek apgrieztas otrādi: strīda atšķirīga izšķiršana parasti ir pieļaujama, taču nav iespējama, ja jauns

²⁴⁴ Sk. par vienlīdzības nepieļaujamību prettiesiskumā: BVerfGE 25, 216; BVerwG NJW 1971, S. 676.

²⁴⁵ Sk.: Ricken F. *Allgemeine Ethik*. – Stuttgart, 1983, S. 95 ff.

²⁴⁶ Riggert R. *Die Selbstbindung der Rechtsprechung durch den allgemeinen Gleichheitssatz (Art. 3 I GG)*. – Berlin, 1992, S. 76 ff.

spriedums nav piemērotāks par iepriekšējo *ratio decidendi*. Tāda situācija gadīsies reti, jo tiesnesis, kurš no *ratio decidendi* vēlas atkāpties, to arī uzskata par nepiemērotu. Tādēļ persona, kas no Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas vēlas atvasināt precedenta ievērošanas pienākumu, var uzskatīt, ka strīda atšķirīgas izšķiršanas iemesls ir *ratio decidendi* nepareizība vai nepiemērotība.²⁴⁷ Tādā gadījumā Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa tiesām vienmēr būtu saistoša, ja iepriekšējais *ratio* ir tikpat vai vēl labāk piemērots nekā iespējamais tiesu prakses grozījums.

Taču arī pienākums ievērot tikpat piemērotu spriedumu ir problemātisks. Federālā Konstitucionālā tiesa par Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas saistošo spēku spriež šādi: “Katrā tiesību piemērošanas gadījumā jāievēro diskriminācijas aizlieguma princips. Taču šis princips netiek pārkāpts, ja dažādas tiesas atšķirīgi iztulko vienu un to pašu tiesību normu. Šādā gadījumā vienīgi iespējams, ka vienā no atšķirīgajiem spriedumiem ir nepareiza likuma iztulkošana un tādēļ spriedums ir nepareizs”.²⁴⁸ Šis argumentācijas pamatā, vismaz attiecībā uz likumu iztulkošanu, ir priekšstats, ka tiesnesim ir jāizšķir, kura ir pareizā un kura ir nepareizā iztulkošana. Saskaņā ar to varētu būt iespējami divi risinājumi. Bet tiesnesim ir pienākums sava sprieduma pamatošanā izmantot to risinājumu, kuru tas atzīst par piemērotu. Kā jau iepriekš tika teikts,²⁴⁹ šo principu var attiecināt uz jomām ārpus likuma iztulkošanas, kur pieņemtie lēmumi pārbaudāmi ar tiesisku kritēriju palīdzību. Tiesnesis, kurš vēlas piemērot, pēc viņa domām, atbilstošu precedentu, var rīkoties divējādi. Ja viņš var paskaidrot, kādēļ viņa izraudzītais spriedums ir piemērotāks nekā precedents, viņš savu viedokli uzskata par labāku nekā precedenta *ratio*. Pat tad, ja tiesnesis agrākā sprieduma *ratio* neuzskata par nepiemērotu, viņš to var nepiemērot, nepārkāpjot Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmo daļu, jo tā attiecībā uz tiesu varu nozīmē,²⁵⁰ ka līdzīgi gadījumi ir jāizšķir pēc viena principa, bet nenosaka, pēc kura. Tiesnesim tāpat precedenta *ratio* būtu jāievēro ne tikai tādēļ, ka viņš to uzskata par piemērotu. Tāpat arī var būt, ka tiesnesim nav pārlicinošu argumentu pret precedentā ietverto viedokli. Tādā gadījumā šis *ratio* ir jāatzīst par izskatāmās lietas izlemšanas principu. Ja tiesnesis *ratio* akceptē, jāievēro Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta

²⁴⁷ Gusy C. Richterrecht und Grundgesetz. DÖV, 1992, S. 468.

²⁴⁸ BVerfGE 19, 47, par tiesu varu; BVerfGE 1, 85, par izpildvaru; sk. arī: Robbers G. Rückwirkende Rechtsprechungsänderung. JZ, 1988, S. 483.

²⁴⁹ Sk. iepriekš 56.lpp.

²⁵⁰ Sk. iepriekš 158. un 159.lpp.

pirmā daļa. Tiesnesis nedrīkst izskatāmo lietu izšķirt citādāk, piemēram, konkrētā gadījumā – nevēlama rezultāta dēļ. Šeit Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmā daļa ir jāievēro, un atkāpšanās no precedenta *ratio*, kuru tiesnesis uzskata par atbilstošu, būtu diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpums.

Lietišķs pamats lietas atšķirīgai izšķiršanai var būt vai to var uzskatīt par esošu. Ja ir lietišķs pamats, uzskatot *ratio decidendi* par nepareizu, kritērijus tiesu prakses grozīšanai no Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas izsecināt nevar. Ja lietišķs pamats tiek pieņemts par esošu, tiek ievēroti diskriminācijas aizlieguma principa neizvirzītie noteikumi, ko tiesnesis nebūtu licis sava sprieduma pamatā. Ja vien jaunais priekšlikums ir labāk argumentēts nekā precedents, atkāpšanās no tiesu prakses iespējama vienmēr, pat tad, ja agrākā prakse bijusi pamatota. To var pārbaudīt, spriedumu analizējot vairāku instanču tiesā. Precedents tāpat jāievēro vienīgi tad, ja nevar pamatot, kādēļ cits viedoklis ir pareizāks.

2. Tiesneša neatkarības princips

No Vācijas *Pamatlikuma* 3.panta pirmās daļas nevar atvasināt pienākumu ievērot precedenta *ratio decidendi*. Tālāk jāpēta, kas izriet no Vācijas *Pamatlikuma* 97.panta pirmajā. daļā nostiprinātā tiesneša neatkarības principa. Šis princips, tāpat kā tiesnešu pienākums ievērot likumu, ir pretrunā stingram precedentu ievērošanas pienākumam, kāds ir angloamerikāņu tiesību sistēmas valstīs. Tomēr jāpārbauda, vai no šī pienākuma var izsecināt, ka vācu tiesībās precedentam vispār nav nekādas nozīmes un ka precedenti ir tikai tiesneša palīgīdzeklis spriedumu taisīšanā.²⁵¹

a) Tiesneša neatkarība un likuma saistošais spēks. Tiesneša neatkarības princips nozīmē, ka tiesnesim spriedums jātaisa patstāvīgi, balstoties uz likumu.²⁵² Tiesnešiem savs lēmums jāpieņem, pamatojoties tikai uz likumu un paša veikto likuma iztulkošanu. Pienākums ievērot precedentu ietekmē šo tiesneša brīvību, jo tādā gadījumā patstāvīgas sprieduma taisīšanas vietā tiesnesim jāpārņem citu tiesu izteikumi.

²⁵¹ Köhler H. Gesetzesauslegung und “gefestigte höchstrichterliche Rechtsprechung”. *JR*, 1984, S. 48; Picker E. Richterrecht – Alternativen der Rechtsgewinnung? *JZ*, 1988, S. 1 ff.; S. 62 ff.

²⁵² Larenz K. Über die Bindungswirkung von Präjudizien. In: *FS für Schima*. – Wien, 1969, S. 254 ff.; vispārīgi: BVerfGE 42, 64; Stern K. *Staatsrecht*. Band 2. – München, 1980, S. 371 ff.

Argumentācija ir līdzīga, ja balstās uz varas dalīšanas principu.²⁵³ Saskaņā ar to tiesneša pienākums ievērot tiesu prakses izstrādātos noteikumus apdraud tiesneša pienākumu ievērot likumu. Likumdevēja pieņemtie noteikumi tiesu varai ir jāuzskata par vienīgo lēmumu pieņemšanas pamatu. Tādēļ tai nevar piešķirt tiesības pašai precedentu veidā pieņemt noteikumus, kuri būtu saistoši nākamajiem tiesnešiem. Ja šādus tiesnešu izstrādātos noteikumus atzīst, pastāv risks, ka tiesneši orientēsies vienīgi pēc tiesnešu radītajām normām un tādējādi attālināsies no saistošajiem likumu priekšrakstiem.

Pastāv arī viedoklis, ka precedents vācu tiesības nekad nav saistošs, bet tas ir tikai „piemēru rādošs lēmums” (*beispielgebende Entscheidung*),²⁵⁴ un būtiska ir tikai „tajā pareizi iztulkotā vai konkretizētā norma”.²⁵⁵ No tiesnešu neatkarības principa *Larenzs* (*Larenz*) secina, ka precedentu *ratio decidendi* saistošais spēks, ja tas ir subsidiārs, arī vācu tiesībās nav pieļaujams.²⁵⁶ Katram tiesnesim lieta jāizšķir tā, lai rezultāts atbilstu viņa tiesiskajai pārlicībai, un tādēļ pienākums ievērot agrāko spriedumu *ratio decidendi* būtu tiesneša neatkarības principa pārkāpums. Nekad nevar sekot pašam *ratio decidendi* un nekādā gadījumā nav pienākuma to iztulkot. Tiesnešu neatkarības principa aspektā precedentiem nozīme ir tikai tad, ja tajos ir iekļauti saturiski pārliecinoši argumenti.

b) Tiesību tālākveidošanas stagnācijas draudi. Pilnīgu tiesneša brīvību attiecībā uz precedentu ievērošanu pamato arī nepieciešamība nodrošināt tiesu prakses tālāku attīstību. Bažas ir par to, ka precedentu saistošais spēks kavē tiesību tālākveidošanu: “Jāizvairās no tā, ka tālākas noskaidrošanas, tālākas attīstības un precizēšanas process, ko var

²⁵³ Köhler H. Gesetzesauslegung und “gefestigte höchstrichterliche Rechtsprechung”. *JR*, 1984, S. 45; Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem*. – München, 1992, S. 54 ff.

²⁵⁴ Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 3. Aufl. – Berlin, Heidelberg, New York, 1995, S. 253.

²⁵⁵ *Ibid.*, S. 254; izņēmumu viņš pieļauj tikai attiecībā uz “tiesiski estētiskiem jaunievedumiem” (*rechtsethetischer Durchbruch*) un “lielumu definējumiem” (*“gegriffene Größen”*) (sk.: Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 3. Aufl. – Berlin, Heidelberg, New York, 1995, S. 260 ff.; Larenz, 6. Aufl., S. 434 ff.), kuros viņš pieļauj precedentu saistošo spēku.

²⁵⁶ “Strīdā starp postulātiem, ka līdzīgi gadījumi jāizšķir vienādi un ka katru jaunu gadījumu jāizšķir “pareizi”, t.i., tā, kā tas jāizšķir **saskaņā ar lemjošā tiesneša pārliecību**, pamatojoties uz likumu un esošo tiesisko kārtību, priekšrocība noteikti ir jādod otrajam postulātam”. Larenz K. Über die Bindungswirkung von Präjudizien. In: *FS für Schima*. – Wien, 1969, S. 256 [izcēlums kā oriģinālā].

īstenot tikai saistībā ar turpmākiem gadījumiem, atsaucoties uz precedentu, tiek pārāgri pārtraukts vai virzīts nepareizā virzienā. Ja to vēlamies sasniegt, precedentam jāpiešķir tāda pati autoritāte un saistošs spēks kā likumam”.²⁵⁷ Tiesību tālākveidošanas rezultātā taisnīgi konkrētas lietas var izspriest tikai tad, ja no agrākās tiesu prakses var atteikties bez sarežģītas procedūras. Pienākums sekot precedentam izbeigs tiesību tālākveidošanas procesu.

c) Kritika. No tiesneša neatkarības un likuma saistošā spēka principa izriet, ka pienākums ievērot precedentu pēc angloamerikāņu parauga nav pieļaujams. Abi principi vācu tiesībās aizliedz “*stare decisis*” līdzīgu noteikumu, ka *ratio decidendi* piemīt likuma saistošais spēks. Vācu tiesībās arī zemāku instanču tiesām jābūt apveltītām ar tiesībām patstāvīgi atkāpties no augstāko instanču tiesu *ratio decidendi*. Pienākums ievērot augstāko instanču tiesu spriedumus kodificētajā tiesu sistēmā ir svešķermenis. Šajā gadījumā tiesneši kļūtu par tiesību normu radītājiem, kas ir pretrunā kontinentālajam varas dalīšanas principam, saskaņā ar kuru varas kompetences ir sadalītas starp dažādiem valsts varas subjektiem. Īpaši svarīgs ir arguments, ka zemāko instanču tiesu tiesnešu pienākums ievērot augstāko instanču tiesu taisītos spriedumus ir konstitucionāli nostiprinātā tiesnešu neatkarības principa pārkāpums. Tiesnešiem līdz ar to būtu atņemtas tiesības neievērot nepareizus precedentes un viņiem, pašiem nevarot ierosināt atkāpšanos no precedentā, būtu jāgaida, kamēr tiesu praksi grozīs augstākas instances tiesa. Tas ir pretrunā Vācijas *Pamatlikumam*.

Tomēr angloamerikāņu “*stare decisis*” principa nepiemērošana ir nedaudz strīdīga,²⁵⁸ jo rodas jautājums, vai no tiesnešu neatkarības un likuma saistošā spēka principa var secināt, ka nākamajam tiesnesim *ratio decidendi* jāuztver vienīgi kā zinātnisks izteikums.

aa) Tiesneša neatkarība un likuma saistošais spēks. Vācijas *Pamatlikumam* 97.panta pirmā daļa paredz tiesu varas neatkarību attiecībā pret pārējām varām, un nevis tiesu varas iekšienē.²⁵⁹ Tiesneša neatkarība nozīmē aizliegumu citām varām un citām trešajām personām ietekmēt tiesnesi. Tiesu pienākumu ievērot tiesu varas lēmumus, pamatojoties uz tiesnešu neatkarības principu, tādēļ principā nevarētu

²⁵⁷ Larenz K. Über die Bindungswirkung von Präjudizien. In: *FS für Schima*. – Wien, 1969, S. 431

²⁵⁸ Citādi: Schlüchter E. *Mittlerfunktion der Präjudizien* [Tiesu precedentu starpnieka funkcija]. – Berlin, 1986, S. 119 ff.

²⁵⁹ BVerfGE 12, 71.

noliegt. Tā saucamais subsidiārais pienākums ievērot precedentu *ratio decidendi*²⁶⁰ attiecībā uz tiesnesi nozīmētu, ka tiem jāizskaidro pašu, t.i., tiesu varas, iekšienē pieņemtos lēmumus.

Tiesneša neatkarība tiek ierobežota, ja tiesnesis ir spiests sekot precedentam, kaut arī viņš to uzskata par nepareizu. Tas norāda, cik lielā mērā tiesneša neatkarība faktiski traucē pienākumu piemērot precedentu *ratio decidendi*. Pienākums ievērot precedentu nav pieļaujams, ja tiesai, pretēji tās pārliecībai, konkrēts lēmums jāpieņem tikai tādēļ, ka pastāv augstākas instances tiesas *ratio decidendi*.²⁶¹ Tādēļ pareizs ir apgalvojums, ka tiesas *ratio decidendi* nav likumam līdzīga saistoša spēka.²⁶² Tiesībām neievērot *ratio decidendi* ir jābūt vienmēr, kad tiesa šo *ratio decidendi* uzskata par nepareizu. Taču tas nenozīmē, ka par precedentu (ne)ievērošanu tiesnesis var lemt pilnīgi brīvi, ja precedentam nav likumam līdzīga saistoša spēka. Tiesneša neatkarības princips pieļauj zemas pakāpes pagaidu²⁶³ vai subsidiāru²⁶⁴ precedentu ievērošanas pienākumu, kuru konkrētā gadījumā var noliegt, taču to tomēr ir jāapsver.

Tas pats attiecas uz tiesneša pienākumu ievērot likumu. Likumdevēja ekskluzīvā kompetence ir apdraudēta, ja tiek atzītas tiesnešu tiesības pašiem radīt noteikumus, kuriem attiecībā pret nākamajiem tiesnešiem tiek piešķirts normatīvs spēks. Taču faktiski šīm bažām nav pamata divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, ja likumdevējs uzskata, ka tiesu prakse ir pretrunā likuma mērķiem, tas vienmēr var korigējoši iejaukties. Nav šaubu, ka likumam ir priekšroka attiecībā pret tiesu praksi. Otrkārt, un tas arī ir būtiskāk, likumu spēku nevar apdraudēt, jo, kā jau iepriekš izklāstīts,²⁶⁵ tiesu prakses veidošanas gaitā tiesu vara nevar izvēlēties savus saturiskos mērķus. Tiesu praksei jāattīstās esošās tiesiskās kārtības vērtību ietvaros. Tiesu prakses pārbaude atbilstoši likumos iekļautajiem vērtību mērogiem kavē likumiem paralēlas [tiesnešu radītās] normatīvās bāzes attīstību. Tiesu prakses attīstīšanu jāuzskata par mēģinājumu

²⁶⁰ Bydliniski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 506 ff.

²⁶¹ Tā angloamerikāņu tiesību sistēmā, sk.: Harris J.W. Towards Principles of Overruling. *10 Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 135 ff.

²⁶² Larenz K. Über die Bindungswirkung von Präjudizien. In: *FS für Schima*. – Wien, 1969, S. 431.

²⁶³ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation*. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 248, 254, 262.

²⁶⁴ Bydliniski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 506 ff.

²⁶⁵ Sk. iepriekš 44.lpp.

meklēt tiesiskus vērtējumus, ko varētu piemērot vēl konkrēti neregulētā gadījumā, un tādējādi rast likumiem atbilstošu risinājumu. Un, jo nekonkrētāki ir likuma formulējumi kādā tiesību nozarē, jo svarīgāks ir labi pamatots tiesneša mēģinājums konkretizēt vispārīgos tiesību principus. Tiesas savus risinājumus un tiesu praksi var optimizēt un ar speciālās literatūras palīdzību formulēt likumdevēja mērogiem pēc iespējas tuvinātus noteikumus. Kamēr tiesu *ratio decidendi* nav piešķirts likumam līdzīgs normatīvs spēks, tā ievērošanas samērīgs pienākums nav pretrunā varas dalīšanas principam.

bb) Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas attīstība. Norādot uz tiesnešu veikto tiesību tālākveidošanas procesu, nevar apgalvot, ka precedentu *ratio decidendi* ir tikai subjektīvs tiesneša palīgs lēmumu pieņemšanā un ka citādi *ratio decidendi* nekādas nozīmes nav. Pareizs ir apgalvojums, ka tiesību tālākveidošana tiktu kavēta, ja tiesas no precedentiem nevarētu atkāpties. Tādā veidā neatgriezeniski tiktu nostiprināti arī nepamatoti juridiskie viedokļi vai arī tādi, kurus nevar piemērot izmainījušos apstākļu dēļ.

Ja *ratio decidendi* netiek piešķirts likumam līdzīgs saistošs spēks, bet gan tiek noteikts, ka precedents ir saistošs tikai noteiktos gadījumos, tiesību tālākveidošana drīzāk tiek veicināta, nevis kavēta. Precedentu iztulkošanas pienākums tiesu praksi stiprina un groza pakāpeniski – tā, kā tas tika skaidrots iepriekšējās nodaļās. Tiesneša regulējuma formulēšana ir šī procesa sākumā, un laika gaitā formulējumi turpmākajos spriedumos un zinātniskajā literatūrā tiek uzlaboti. Ideālā gadījumā jauns spriedums atsaucas uz iepriekšējo un to attīsta tālāk. Nav pamata *Kēlera (Köhler)* bažām,²⁶⁶ ka spriedumi, atsaucoties uz precedentu saistošo spēku, tiks vienkārši pārņemti, jo precedentu bez pamatojuma piemērot nevar. Tiesnesis, kas, izšķirot lietu, par pamatu vēlas ņemt precedentu *ratio decidendi*, nevar to darīt, vienīgi norādot precedentu avotu. Kā jau teikts iepriekš,^{266a} tiesnesim ir jāizzina iepriekšējā gadījuma *ratio*, tad jālemj, vai to var piemērot konkrētajā gadījumā un vai tas tiks iztulkots šauri vai plaši. Šāda precedentu analīze nepārtrauc tālāku attīstību un veicina uzlabošanu vairāk nekā atbilstošu *ratio decidendi* pilnīga neievērošana: tā veicina nesakārtotu precedentu tiesību attīstību un kavē sistemātisku tiesību tālākveidošanu.

²⁶⁶ Köhler H. Gesetzesauslegung und “gefestigte höchstrichterliche Rechtsprechung”. *JR*, 1984, S. 46.

^{266a} 118. un turpm. lpp.

cc) Paražu tiesību arguments. Visbeidzot, esošo *ratio decidendi* saistošo spēku, kuru nostiprinātas tiesu prakses gadījumos izņēmuma kārtā par vēlamu uzskata pat pilnīgas tiesneša brīvības aizstāvji, nevar pamatot arī ar paražu tiesībām.²⁶⁷ Paražu tiesības rodas ar *longa consuetudo* un *opinio necessitatis*,²⁶⁸ t.i., tās avots ir iedzīvotāju tiesiskā pārliecība, kura tiek atzīta, to nostiprinot kā tiesības. Tajā ietilpst arī tā saucamās īstās uzvedību regulējošās paražu tiesības (*das echte Verkehrsgewohnheitsrecht*),²⁶⁹ kuru sākumi meklējami to ilglaicīgā piemērošanā, kas tika uzskatīta par atzītu kārtību. Taču tiesu varas paražu tiesību avots nav iedzīvotāju autonomā pārliecība, bet gan tiesnešu “teorētiskais viedoklis”.²⁷⁰ Tiesu varas paražu tiesību pievienošana paražu tiesību kategorijai mazāk izskaidrojama ar uzvedību regulējošo un tiesu varas paražu tiesību iekšējo līdzību, bet gan vairāk ar grūtībām stingri nostiprinātajai tiesu praksei dot vietu blakus *ius scriptum*.²⁷¹ Īpaši skaidrs tas kļūst tad, ja zina, ka, noliedzot tiesību tālākveidošanu, nerodas negatīvās paražu tiesības.²⁷² runa ir tikai par to, kā noteikumiem, kas attīstīti no tiesu prakses, piešķirt zināmu saistošu spēku, ko savukārt var panākt, ja tos pievieno paražu tiesību kategorijai. Tiesnešu tiesību noteikumi faktiski iet pa ceļu, kas ir pretējs uzvedību regulējošo paražu tiesību radīšanai. Tiesas nolēmums parasti nesatur jau iepriekš esošu, bet gan satur jaunu uzvedības regulējumu, ko attiecīgās personas vēlāk uztver un piemēro.²⁷³ Taču, ja

²⁶⁷ Šajā virzienā: Reinicke G. und D. Zum Vertrauensschutz auf eine ständige Rechtsprechung. *MDR*, 1956, S. 324 ff.; kritiski Bär R. Praxisänderung und Rechtssicherheit. In: Fortmoser, Scleup. *FS für Meier-Hayoz*. – Bern, 1982, S. 7 ff.; Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 188 ff.; Müller F. *Richterrecht, Elemente einer Verfassungstheorie*. – Berlin, 1986, S. 11 ff.

²⁶⁸ Röhl K. *Allgemeine Rechtslehre*. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1995, S. 552

²⁶⁹ Esser J. *Richterrecht, Gerichtsgebrauch und Gewohnheitsrecht, FS von Hippel*. – Tübingen, 1967, S. 101, 107.

²⁷⁰ Ibid., S. 103, 115.

²⁷¹ Sk.: Puchta G.F. *Das Gewohnheitsrecht*. – Erlangen, 1828, S. 161, par atšķirību starp paražu tiesībām un tiesu praksi; sk. arī: Landau P. Die Rechtsquellenlehre in der deutschen Rechtswissenschaft des 19. Jahrhunderts. In: *Rättshistoriska Studier*, Bd. 14, Juristische Theoriebildung und Rechtliche Einheit. – Stockholm, 1993, S. 70 ff., ar atsaucēm uz *Dvorkina* tiesību teoriju (74.lpp); Müller F. *Richterrecht, Elemente einer Verfassungstheorie*. – Berlin, 1986, S. 114.

²⁷² Esser J. *Richterrecht, Gerichtsgebrauch und Gewohnheitsrecht, FS von Hippel*. – Tübingen, 1967, S. 116.

²⁷³ Müller F. *Richterrecht, Elemente einer Verfassungstheorie*. – Berlin, 1986, S. 115; Olzen D. Die Rechtswirkungen geänderter höchstrichterlicher Rechtsprechung in Zivilsachen. *JZ*, 1985, S. 158.

esošās uzvedības noteikumus nevar formulēt tiesību tālākveidošanas ceļā, bet tie tiek iegūti iesaistīto personu tiesiskās pārliecības rezultātā, tiesu praksei var piešķirt paražu tiesību statusu.²⁷⁴ Ilggadīgas tiesu prakses pievienošana paražu tiesībām pat pārsniedz sākotnēji nosprausto mērķi: ja tiesu praksei tiek piedēvēts paražu tiesību statuss, to tiesnesis vairs nevar grozīt. Paražu tiesības savu spēku, kā zināms, zaudē tikai ar *desuetudo*.²⁷⁵ Ja tiesu praksi uzskata par paražu tiesībām, tiesnesis vairs nav tiesīgs izvēlēties, vai to piemērot, jo tās ir spēkā esošās tiesības. Tieši no tā tiesību tālākveidošanā būtu jāizvairās, jo tiesu sistēmai jābūt atvērtai pret jaunām tiesiskām atziņām un tai jādod iespējas koriģēt par nepareizām atzītās tiesiskās atziņas.

3. Nepārtrauktas tiesību tālākveidošanas pienākums

No spēkā esošajām tiesībām tādā izriet aizliegums precedentu *ratio decidendi* piešķirt likumam līdzīgu saistošu spēku, un tiesnešiem principā jābūt apveltītiem ar tiesībām neievērot precedentu, ko tas uzskata par nepareizu. Taču līdz šim netika analizēti tiesiskās paredzamības un uzticības aizsardzības principi, kas izriet no Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešās daļas, kas atsevišķos gadījumos varētu būt arguments par labu *ratio decidendi* ievērošanai.²⁷⁶

a) Tiesību paredzamība. Viena no redzamākajām precedentu saistošā spēka sekām ir tiesas nolēmumu lielāka paredzamība un no tā izrietošā tiesību paredzamība.²⁷⁷ Jo stingrāka ir saistība ievērot precedentu, jo vairāk persona var paļauties uz to, ka norma tiks piemērota prognozējami un aprēķināmi. Tiesību paredzamības nodrošināšana tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas jomā ir būtisks arguments, jo nepārtraukti tiesības var piemērot, vienīgi analizējot un iztulkojot tiesu

²⁷⁴ Sk.: Röhl K. *Allgemeine Rechtslehre*. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1995, S. 555.

²⁷⁵ Esser J. *Richterrecht, Gerichtsgebrauch und Gewohnheitsrecht*, FS von Hippel. – Tübingen, 1967, S. 115, 129 vai arī, protams, ar atstumjošu likumu.

²⁷⁶ Sk.: Stern K. *Staatsrecht*. Band 1. – München, 1980, §§ 20 II 2b, 20 IV 4.

²⁷⁷ Bydlinski F. Urteilsanmerkung zum Beschluß des GrS des BAG vom 12.6.1992. In: SAE, 1994, S. 96; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation*. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 259 ff.; U.S. Supreme Court: *Payne v. Tennessee*, 11 S. Ct. (1991), S. 2597, 2609; Benditt T. The Rule of Precedent. In: Goldstein (Hrsg.) *Precedent in law*. – Oxford, 1987, S. 99; Fischer R. Zur Methode revisionsrechtlicher Rechtsprechung auf dem Gebiet des Gesellschaftsrechts dargestellt an Hand der Rechtsprechung zu den Stimmrechtsbindungsverträgen. In: *Festgabe für Otto Kunze*. – Berlin, 1969, S. 97 ff.; Pannick D. A Note on Dworkin and Precedent. *43 The Modern Law Review*, 1980, S. 43.

precedentus. Ja, “tīrā veidā” piemērojot likumu, priekšplānā atrodas rakstītā norma un tās metodiski pieļaujamā iztulkošana, kā rezultātā normas noteiktajos ietvaros dažādas tiesas sniedz dažādus iztulkojumus, brīvas tiesnešu veiktas tiesību tālākveidošanas gaitā vienīgais pieturas punkts ir precedenti. Lai minimāli nodrošinātu aprēķināmību un paredzamību, nav iespējams atteikties no precedentu analizēšanas.²⁷⁸

Federālās Augstākās tiesas un Federālās Darba strīdu tiesas praksē ir uzsvērtā tiesību paredzamība, kurā no tiesu prakses atkāpties var vienīgi tad, ja atkāpšanās labā runā pārliecinoši un pat obligāti iemesli.²⁷⁹ Lēmumos, kuros tiek ierosināta atteikšanās no augstāko instanču tiesu prakses,²⁸⁰ kas jau ir nostiprinājusies, bieži ir sastopams šāds pamatojums: atsaucoties uz Federālās Konstitucionālās tiesas praksi,²⁸¹ tiesnesim nav saistošs likuma burtiskais teksts, bet gan likumisko priekšrakstu brīva iztulkošana, kas ir ne tikai nepieciešama, bet arī vēlama. Ja attiecīgajā jautājumā pastāv nostiprinājusies augstākas instances tiesas prakse, kura novecojušai likumdošanai piešķir mūsdienīgu saturu, tiesiskās paredzamības un uzticamības princips liek šo tiesu praksi ievērot. „No tiesu prakses nepārtrauktības principa var atkāpties vienīgi izņēmuma kārtā, ja tam ir pamatoti vai pat obligāti iemesli”.²⁸²

b) Uzticības aizsardzības princips (*Vertrauensschutz*). Līdzīgi apsvērumi izriet no Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā nostiprinātā uzticamības principa.²⁸³ Tās personas uzticību, kura uzticas esošai tiesu praksei, nedrīkst pievilt.²⁸⁴ Personai pēc iespējas vairāk jāļauj

²⁷⁸ Sk.: Fikentscher W. Die Bedeutung von Präjudizien im heutigen deutschen Privatrecht. In: Blaurock. *Die Bedeutung von Präjudizien im französischen und deutschen Recht*. – Frankfurt, 1985, S. 19

²⁷⁹ Piemēram: BGHZ 85, S. 64 ff.; BGH JR 1984, S. 13, ar *Kēlera (Köhler)* piezīmi; BGH NJW 1992, S. 3237; jaunākie BGH NJW 1994, S. 855; BGH NJW 1994, S. 1344.

²⁸⁰ Piemēram: BAG AP par Darbinieku slimības likuma 1.pantu Nr. 35; DBHZ 85, S. 64 ff.; BGH JR 1984, S. 13, ar *Kēlera* piezīmi; BGH NJW 1992, S. 3237.

²⁸¹ BVerfGE 34, 269, 287.

²⁸² BGHZ 85, 86.

²⁸³ BVerfGE 13, 215, 261; BVerfGE 18, 224 (240), turpretim uzsver uzlabotās tiesiskās atziņas priekšroku attiecībā pret uzticības principa nodrošināšanu; sk. arī: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 188 ff.; Kirchhof O.R. Kontinuität und Vertrauensschutz bei Änderungen der Rechtsprechung. *DStR*, 1989, S. 266; Knittel W. *Zum Problem der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung, Eine Untersuchung zum deutschen und US-amerikanischen Recht*. – Bielefeld, 1965, S. 22; Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem*. – München, 1992, S. 172 ff.; Neuner J. Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz. *ZHR* 157, 1993, S. 243, 278 ff.

²⁸⁴ Sk.: BGHZ 60, pielikums, S. 392 ff.; S. 397; BGH NJW 1994, S. 852 ff.

pārliecināties, ka tās uzvedība, kas jau ir atzīta tiesu praksē, vēlāk netiek uzskatīta par tiesiski nepieļaujamu. Precedentu obligātais spēks vislabāk nodrošina uzticamības principa ievērošanu, jo visu laiku tiek ievērota esošā tiesu prakse. Katra atkāpšanās no esošās tiesu prakses grauj iepriekš iegūto uzticību.

Jāatzīmē, ka atsaukšanās uz pieviltu uzticību ne vienmēr ir stiprs arguments par labu precedentu ievērošanai. Ne visām spriedumu grupām piemīt vienāda uzticība, un tādēļ vienmēr nav nepieciešams vienāds uzticības aizsardzības līmenis.²⁸⁵ Persona, kas apzināti meklē neatbalstāmas rīcības robežu, ir pelnījusi mazāku uzticības aizsardzību, robežu pārbīdot par ļaunu šai personai, nekā tā, kura paļāvusies uz nostiprinājušos un būtībā neapstrīdētu tiesu praksi. Bez tam otras puses uzticība²⁸⁶ jāievēro tieši civilprocesā, kur kā puses ir iesaistītas divas personas, nevis persona un valsts. *Kanariss (Canaris)*²⁸⁷ uzsver uzticības idejas konkretizēšanu ar pievienošanas ideju (*Zurechnungsgedanke*). Uzticoties augstāko tiesu instanču spriedumiem, runa nav par pretnieka radītiem un tam pievienojamiem lietās apstākļiem, kā rezultātā viņa uzticību nevajadzētu pievilt. Ja prasītājs paļāviens uz esošu, bet nepareizu tiesu praksi, no kuras tiesa grib atkāpties, tiesas lēmumu, kas pieņemts uzticības aizsardzības nolūkā palikt pie nepareizās tiesu prakses, var attaisnot tikai izņēmuma kārtā un ar īpašu pamatojumu. Tādā veidā tiek pieviltā tās personas uzticība, kas paļāvās uz faktiski pareizo tiesu praksi. Saistībā ar Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu tātad var vienīgi konstatēt, ka principā precedentu tiesiskajai idejai ir saistošs spēks, ja vien attiecībā uz šo tiesisko ideju tiek atzīts aizsargājamas uzticības pienākums.²⁸⁸

c) Tiesu precedentu atvieglojošā un argumentācijas palīga funkcija. Bez tiesiskās paredzamības un uzticamības ir vairāki citi viedokļi, kuros precedentiem tiek piedēvēta būtiska metodiska nozīme tiesu prakses attīstībā.²⁸⁹

²⁸⁵ Sk.: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 181 ff.; Neuner J. Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz. *ZHR* 157, 1993, S. 243, 280 ff.; Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem*. – München, 1992, S. 173 ff.

²⁸⁶ Bär R. Praxisänderung und Rechtssicherheit. In: Fortmoser, Scleup. *FS für Meier-Hayoz*. – Bern, 1982, S. 18.

²⁸⁷ SAE 1972, S. 22.

²⁸⁸ Par to sīkāk sk. 174. un turpm. lpp.

²⁸⁹ Sk. apkopojoshi: Krebs P. Die Begründungslast. *AcP* 195, 1995, S. 181 ff.

aa) Krīle (Kriele). *Krīle*²⁹⁰ uzsver precedentu atvieglojošo funkciju: ja tiesnesis tiesību tālākveidošanas rezultātā vēlētos taisīt jaunu spriedumu, taču nevarētu paļauties uz precedentiem, viņš būtu ne tikai bezcerīgi apgrūtināts, bet viņam būtu grūti radīt tādu tik izstrādātu institūtu, kāds bieži vien gadu desmitu gaitā ir izveidojies tiesu prakses un literatūras mijiedarbībā. Tādēļ, ka tiesu prakse galvenokārt izveidojusies jomās, kurās nav pietiekami detalizētas likumu normas, tiesnesim katra norma nav jāpamato no jauna – viņš var piemērot pakāpeniski attīstītos noteikumus, kas pārbaudīti jau citos spriedumos un izanalizēti speciālajā literatūrā.²⁹¹

bb) Aleksijs (Alexy). Tiesnesis, kas piemēro precedentu, tiek pretstatīts tiesnesim, kurš no precedentā vēlas atkāpties. Pirmajā gadījumā tiesneša darbs ir atvieglots. Bet otrajā gadījumā spriedums ir jāpamato, pie tam atbilstoši *Aleksija* viedoklim tiesnesim šeit ir arī argumentācijas pienākums: “Ja precedents tiek izmantots kāda lēmuma pamatā, tas ir jācītē. (...) Ja tiesnesis vēlas no precedentā atkāpties, viņa pienākums ir savu lēmumu argumentēt”.²⁹² Precedentiem tādā ir divējāda argumentatīvā nozīme: tiesnesis, kas precedentu vēlas pārņemt, sava sprieduma pamatojumu var vienkāršot, izdarot atsauci uz attiecīgo *ratio decidendi*. Tiesnesim, kas no *ratio decidendi* vēlas atkāpties, jāpierāda šī *ratio decidendi* nepareizība.

cc) Bidlinskis (Bydlinski). *Bidlinskis* atbalsta tiesnešu pienākumu ievērot precedentu *ratio decidendi*, piešķirot tiem subsidiāru saistošu spēku. Viņš tiesu prakses viedokli²⁹³ precizē, norādot, ka atkāpšanās no

²⁹⁰ Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation*. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 262 ff.

²⁹¹ Sk. arī: Bydlinski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 501.

²⁹² Alexy R. *Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. 2. Aufl. – Frankfurt, 1991, S. 339; Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976, S. 286, kur par svarīgākajiem nosaukti “labi saprātīgi tiesiski iemesli (*gute vernunftrechtliche Gründe*)”, un Ziegler C.E. *Selbstbindung der Dritten Gewalt*. – Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1993, S. 215, kur tiek prasīti “publiskā labuma iemesli”. *Aleksijs* skaidri konstatē, ka šāds diskursa noteikums (*Diskursregel*) var tikt uzstādīts, taču to nevar uzskatīt par “mūsu pozitīvo tiesību principu”, sk.: Alexy R. *Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. 2. Aufl. – Frankfurt, 1991, S. 339.

²⁹³ Sk. atsauci iepriekš 167.lpp., pret šī formulējuma nekonkrētību: Bydlinski F. *Hauptpositionen zum Richterrecht*. JZ, 1985, S. 154.

precedenta nav iespējama, ja tam ir pietiekams vai pat obligāts pamats. Tiesnesim ir jāpierāda, ka precedentiī ir nepareizi. Tas nozīmē, ka cits risinājums ne tikai būs labāk pamatots,²⁹⁴ bet arī vairāk atbilstīs tiesiskajai kārtībai šaurākā nozīmē, t.i., neņemot precedentus.²⁹⁵ Pamatojumam vienīgi var izmantot juridiskas dabas iemeslus, jo tiesneša personiskie vērtību lēmumi nav pieļaujami.

Tomēr saskaņā ar *Bidlinska* viedokli šādus precedentus var veidot tikai “*non liquet*” jomā. Ja tiesnesis redz divas, vienādi labi pamatotas alternatīvas, “pats precedents ir jāievēro, un tāpat jāatzīst to saistošais spēks”.²⁹⁶ *Bidlinskis* līdz ar to atkāpjas no iepriekšējām atziņām, jo viņš precedentiem nozīmi piešķir nevis vispārīgi, bet tikai konkrētās situācijās, kad tiesnesim jāizšķir neatrisināts tiesību sistēmas jautājums. Taču, tā kā ar to tiek saprasta “plaša likuma ģenerālklausulu konkretizācijas, likumu robu aizpildīšanas un iztulkošanas jautājumu izšķiršanas joma”,²⁹⁷ ar to tiek aptverta tiesnešu veiktā tiesību tālākveidošana,²⁹⁸ tādēļ priekšnosacījumi, kurus tas izvirza, lai atkāptos no esošās tiesu prakses, ir spēkā jebkurā nosauktajā jomā.

dd) *Fikenčers (Fikentscher)*. Vēl izteiktāk precedentu saistošo spēku aizstāv *Fikenčers*.²⁹⁹ Saskaņā ar viņa viedokli brīvība izvēlēties vai sekot precedentam ir tikai likuma vārdiskajā jēgā.³⁰⁰ “Tiklīdz tiesības rodas ārpus likuma, ja likums tiek piemērots vai ja tiesnesis veic tiesību tālākveidošanu, iztulkošanas, analogijas, tiesību tālākveidošanas vai tml. rezultātā pārkāpjot likuma iespējamās vārdiskās jēgas robežas, precedents ir saistošs”.³⁰¹ Šo saistošo spēku *Fikenčers* atvasina no gadījuma normu

²⁹⁴ Bydliniski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 507; Bydliniski F. Themenschwerpunkte der Rechtsphilosophie und Rechtstheorie. *JBl*, 1994, S. 361 ff.; tiesu prakses viedoklim piekrīt arī: Pawlowski H.M. *Methodenlehre für Juristen, Theorie der Norm und des Gesetzes*. 2. Aufl. – Heidelberg, Karlsruhe, 1991, Rz. 519 ff.

²⁹⁵ JZ 1985, S. 151.

²⁹⁶ Bydliniski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 506.

²⁹⁷ JZ 1985, S. 151.

²⁹⁸ Bydliniski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 508: “Nosauktie principi acīmredzami pilnā mērā darbojas nostiprinājušās un publicētās Augstākās tiesas prakses gadījumā.”

²⁹⁹ Sk. it īpaši: Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band IV. – Tübingen, 1975-77, S. 202 ff.; S. 218.

³⁰⁰ Fikentscher W. Die Bedeutung von Präjudizien im heutigen deutschen Privatrecht. In: Blaurock. *Die Bedeutung von Präjudizien im französischen und deutschen Recht*. – Frankfurt, 1985, S. 18.

³⁰¹ Ibid.

teorijas (*Fallnormtheorie*),³⁰² kurā objektīvās tiesības rada nevis “lielākās likumu daļas abstraktās normas, bet gan gadījuma normas”.³⁰³ Ar gadījuma normām *Fikenčers* saprot “objektīvo tiesību noteikumu, kurš izskatāmajam gadījumam pievieno to regulējošās tiesiskās sekas”.³⁰⁴ Gadījuma norma pēc būtības atbilst *ratio decidendi*,³⁰⁵ taču aptver vairāk, jo tā var skart arī turpmākus gadījumus.³⁰⁶

Lai gan *Fikenčers* atbalsta precedentu saistošo spēku, viņš pieļauj juridiska spēka atņemšanu precedentiem, kuri atzīti “par tiesiski nepareiziem”.³⁰⁷ To konstatēt palīdz nevis gadījuma norma, jo arī nepareizi pamatots lēmums var būt pareizs, bet gan gadījuma normas un izšķiramās lietas apstākļu pretstatījums. Precīzāk, tiesnešiem ir pienākums atkāpties no precedentu, ja “četri tiesības veidojošie elementi – mērķis, vērtējumi, loģika-sistemātika un tiesību attīstība³⁰⁸ – liecina, ka precedents vairs nav pieņemams un, to piemērojot, vairs nav iespējams lietu taisnīgums un vienveidība”. Tādējādi saskaņā ar *Fikenčera viedokli* normu teorijas galvenais saturs ietver to, ka “tiesas uzskata par savu pienākumu izmantot precedentus, ja tādi ir”.³⁰⁹

d) Tiesu precedentu saistošā spēka kritika. Augstākas tiesas praksei vislielākā nozīme ir juridiskās argumentācijas jomā. Tiesnesis, kas piekřit esošajai tiesu praksei, nav spiests to katrā savā jaunā spriedumā atvasināt no jauna. Ja tiesu prakse tiek pārņemta, viņam ir jāizdara norāde uz jau atzītiem tiesu prakses noteikumiem. Bet, ja tiesnesis vēlas atkāpties no esošās prakses, viņam jāpamato, kādēļ uzskata to par nepareizu. Tātad tiesnesim, kas atkāpjas no esošās tiesu prakses, ir

³⁰² Sk. par to: Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band IV. – Tübingen, 1975-77, S. 176 ff.; uz aptverošas un salīdzinošo tiesību bāzes izveidoto gadījuma normu teorijas koncepciju šajā darbā nav iespējas pietiekami plaši aplūkot, tādēļ šeit nosaukti tikai secinājumi, kas attiecas uz precedentu saistošo spēku, sk. arī kritisku viedokli: Aoi H. Zur Verbindlichkeit des Präjudizienrechts – Eine kritische Würdigung von Fikentschers Theorie der Fallnorm. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 55 ff.; Bydlinski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 519 ff.

³⁰³ Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band IV. – Tübingen, 1975-77, S. 18.

³⁰⁴ Ibid., S. 202.

³⁰⁵ Ibid., S. 205.

³⁰⁶ Ibid., S. 205.

³⁰⁷ Ibid., S. 348.

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Ibid., S. 19.

argumentācijas pienākums. Tiesnešiem ir tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus. Tieši tiesneša neatkarības princips ir iemesls, kādēļ nav vienotas tiesu prakses,³¹⁰ jo dažādiem tiesnešiem var būt atšķirīgi viedokļi, un dažādiem tiesnešiem var būt arī vienāds viedoklis. Tomēr atkāpšanās no tiesu prakses, kas jau ir nostiprinājusies, argumentatīvi ir apgrūtināta, jo iepriekšējai tiesu praksei ir pareizības prezumpcija. Ja tiesnesis tomēr vēlas atkāpties, tam jāapstrīd šī prezumpcija un jāpierāda, kādēļ jaunais priekšlikums labāk atbilst esošajai tiesību sistēmai. Šī šķēršļa funkcija ir: 1) atsevišķu gadījumu dēļ neapšaubīt principā apmierinošu tiesu praksi un 2) jaunas atziņas pieļaut nesteidzoties un tikai tad, ja tās ir pietiekami labi pamatotas.

Precedentu saistošo spēku nevar atzīt, pat uzskatot tos par tiesību avotu.³¹¹ Tiesnešiem ir tiesības un pienākums veikt tiesību tālākveidošanu. Taču no tā neizriet, ka tiesnešu tiesībām piešķirams patstāvīgi saistošs spēks,³¹² jo saistoša spēka nav arī precedentam. Nākamās tiesas, ja tās precedentu *ratio decidendi* uzskata par atbilstošu, izmanto to savos spriedumos. Tomēr tas nav saistāms ar precedentu saistošo spēku, bet gan ar to, ka, iztulkojot esošās tiesības, tiesnesim, kas taisa spriedumu, ir jānonāk pie tāda paša rezultāta kā precedentu autoram. Gadījums būtu strīdīgs, ja tiesa piemērotu precedentu *ratio decidendi*, vienlaikus uzskatot, ka cits risinājums vismaz ir tikpat piemērots. Arī šajā gadījumā attiecībā pret turpmākajiem tiesnešiem pašam precedentam nav saistoša spēka.³¹³ Viņi spriedumu taisa atbilstoši esošajai augstāko instanču tiesu praksei nevis tādēļ, ka tai būtu patstāvīgs saistošais spēks un tiesu prakses neievērošana būtu sodāma.³¹⁴ Par precedentu saistošo spēku var runāt vienīgi tad, ja tas

³¹⁰ Maunz/Dürig-Dürig, Art. 3 I GG, Rdnr. 410; BVerfGE 78, 126.

³¹¹ Sk.: Müller F. *Richterrecht, Elemente einer Verfassungstheorie*. – Berlin, 1986, S. 11.

³¹² Röhl K. *Allgemeine Rechtslehre*. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1995, S. 572.

³¹³ Citādi: Bydlinski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 504 ff.; Canaris C.W. Richtigkeit und Eigenwertung in der richterlichen Rechtsfindung. *Grazer Universitätsreden*. Heft 50. – Graz, 1993, S. 33; Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Band IV. – Tübingen, 1975-77, S. 176 ff.; līdzīgi kā šeit: Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem*. – München, 1992, S. 172 ff.; Neuner J. Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz. *ZHR* 157, 1993, S. 278 ff.

³¹⁴ Tā arī BVerfGE 84, 212, 227; par normas saistošo spēku stingrā nozīmē var runāt, ja kā tāds tiek sodīts par šīs normas pārkāpumu. Raiser T. *Rechtssoziologie*. – Frankfurt a.M., 1987, S. 254 ff.; Robles G. *Rechtsregeln und Spielregeln, Eine Abhandlung zur analytischen Rechtstheorie*. – Wien, New York, 1987, S. 144; Zippelius R. *Rechtsphilosophie*. 2. Aufl. – München, 1989, S. 30 ff.

piemērojams vienmēr vai konkrētos gadījumos, un nevis tādēļ, ka to prasa tiesību normas, bet tādēļ, ka tā ir lēmusi iepriekšējā tiesa. To nosaka angloamerikāņu tiesību sistēmas “*stare decisis*” princips. Taču vācu tiesībās tiesnešiem nav tiesību patstāvīgi izdot saistošas normas. Ar to būtu pārkāpts³¹⁵ demokrātijas un varas dalīšanas princips, kas noliedz tiesu varas tiesības radīt tieši saistošas normas.³¹⁶

4. No Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešās daļas izrietošais uzticības aizsardzības princips tiesu spriedumos

Pašiem tiesu spriedumiem nav saistoša spēka. Taču tie nav tikai informatīvs tiesisku atziņu avots. Precedenti ir konstitūcijai atbilstoša trešās varas darbība ar ārēju iedarbību uz personām. Saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu aizsargājamo uzticību pelna galvenokārt nostiprinājusies tiesu prakse. Tā ir precedentu saistošā spēka būtība.

a) Tiesu precedentu saistošā spēka apjoms. Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešā daļa pilsoņiem garantē valstiskās darbības paredzamību. Personai ir tiesības paļauties uz to, ka esošajai tiesiskajai kārtībai atbilstoša rīcība par tādu tiks uzskatīta arī turpmāk.³¹⁷ Šis princips vispirms nešaubīgi attiecas uz likumdevēju, kas izdod tiesību normas, kuras pilsonim jāievēro savā uzvedībā. Likumdevēja rīcībā ir vairākas iespējas radīt likumu, un viņam jāizraugas tā iespēja, kas ir gan saturiski saprātīga, gan arī ievēro aizsardzības vērtas uzticības prasības. Attiecībā uz tiesnešiem šis jautājums ir sarežģītāks.³¹⁸ Tiesnesis neizdod normas, kas regulē citu personu rīcību, bet gan iztulko likumdošanas ceļā nostiprinātas tiesības. Šeit tiesnesim, atšķirībā no likumdevēja, nav vairāku iespēju – tiesnesim jāpieņem tāds lēmums, kas vislabāk atbilst esošajai tiesiskajai kārtībai. Tādēļ attiecībā uz tiesnešu izstrādātajiem regulējumiem varētu noliegt jebkādu uzticības iespēju.³¹⁹ Taču tad paliktu nepamanīts apstāklis, ka Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešā daļa vienādi attiecas gan uz likumdevēju, gan uz tiesu varu un ka tā ir tāda pati tiesnesim saistošu tiesību sastāvdaļa kā konkrētu likumu

³¹⁵ Sk. par to sīkāk 44. un turpm. lpp.

³¹⁶ Sk.: BVerfGE 78, 123.

³¹⁷ Sk.: Stern K. *Staatsrecht*. Band 1. – München, 1980, § 20 IV 4, par likumiem.

³¹⁸ BVerfGE 18, 240; 38, 386 (397); 59, 128 (164); 63, 343 (357); 74, 129 (155).

³¹⁹ Burmeister J. *Vertrauensschutz im Prozeßrecht, Ein Beitrag zur Theorie vom Dispositionsschutz des Bürgers bei Änderung des Staatshandelns*. – Berlin, New York, 1979, S. 26 ff.

normas. Ja tiesnesim parasto tiesību līmenī pieņemami šķiet vairāki iespējamie lēmumi, jāizvēlas tas, kas vislabāk atbilst konstitūcijas prasībām. Ja personām, kam tiesības jāievēro, izveidojusies uzticība noteiktai tiesu praksei un šī uzticība pelnījusi lielāku aizsardzību nekā tiesu varas dogmatiskas uzlabošanas interese, ievērojot Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu, tiesnesim jāpiemēro līdzšinējā tiesu prakse. Saistošais spēks neizriet no pašiem precedentiem, bet gan no Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešās daļas, kas nosaka, ka jāievēro aizsargājamās uzticības intereses.

Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešā daļa tāpat nosaka precedentu saistošā spēka pamatu un apjomu: precedentu *ratio decidendi* ir jāpēta vienmēr, jo tas konkrētā gadījumā var izraisīt tādu aizsargājamo uzticību, ka šis *ratio decidendi* ir jāievēro. Tieši tādēļ precedentu saistošais spēks neizriet no paša precedentu, bet gan no Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešās daļas. Tā tiesas nolēmumam nepiešķir normatīvu spēku, bet tikai sargā personas, kuras uz šo nolēmumu ir paļāvušās. Tiesas nolēmumam šajā gadījumā nozīme var būt tādā mērā, cik daudz uzticības šis nolēmums rada iedzīvotājos. Tādējādi *ratio decidendi* nevar piešķirt likumam līdzīgu saistošu spēku, taču, lai nodrošinātu sakārtotu un tiesiski drošu tiesību tālākveidošanu, *ratio decidendi* izzināšanai galvenokārt ir metodiska nozīme. Bez tam *ratio decidendi* izzināšanas nepieciešamība ir nostiprināta arī konstitucionāli, jo tās rezultātā tiek noskaidrots, cik liela ir uzticēšanās līdzšinējai tiesu praksei, ar kuru jārēķinās saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu.

Tādēļ uzticības aizsardzības princips tiesnešiem jāievēro tādā pašā mērā kā likumdevējam.³²⁰ Taču tas notiek citādi: ja likumdevējs ar atpakaļēju spēku var atteikties no likumiem un izdot zaudējumu atlīdzināšanas noteikumus, tiesnesis šādi rīkoties nevar, jo tas vienmēr izšķir konkrētu gadījumu. Tāpat uzticības aizsardzības principu tiesnesis ievēro, pielāgojot un iztulkojot līgumus vai, piemēram, par tiesiski kļūdainu uzskatot tiesu prakses grozījumu.³²¹ Vienīgi tad, ja šādas iespējas nav, jaunā tiesiskā atziņa jāizvērtē Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā nostiprinātā uzticības aizsardzības principa kontekstā, kurš ir saistošs visām valsts varām. Lēmumos ar izņēmuma raksturu jāpiemēro

³²⁰ Nav atrisināts: BVerfGE 84, 212.

³²¹ Sk. par to sīkāk 189. un turpm. lpp. Sk. arī: BVerfG 59, 128, 166; to atzīst arī: Burmeister J. *Vertrauensschutz im Prozeßrecht, Ein Beitrag zur Theorie vom Dispositionsschutz des Bürgers bei Änderung des Staatshandelns.* – Berlin, New York, 1979, S. 36, taču nesaistot to ar uzticības aizsardzības principu.

tiesu prakse, jo pretējā gadījumā iesaistīto personu uzticība tiek nepieņemami pieviltā. Tātad izvērtējumā uzlabotās tiesiskās atziņas interese tiek pakļauta uzticības saglabāšanas principam.

No iepriekšējās diskusijas par tiesu prakses grozījumu pieļaujamību var secināt, ka tiesām principā ir tiesības grozīt tiesu praksi, ja tās piedāvā uzlabotu tiesisku atziņu.³²² Grozot tiesu praksi, šādu lēmumu pieņemošajām tiesām ir pienākums ievērot Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu, kas atsevišķos gadījumos var liegt grozīt tiesu praksi vai pieļaut tikai pakāpenisku atziņu, kas tiek atzīta par atbilstošu. Kaut arī pašiem precedentiem nav saistoša spēka, saistībā ar Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu tiesnesim ir pienākums piemērot līdzšinējās tiesiskās atziņas, ja pretējā gadījumā nepieļaujami tiktu pieviltā aizsardzību pelnījusi uzticība. Tādēļ sīkāk jāizskaidro, kādā veidā Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešā daļa sargā uzticību tiesu praksei.

b) Uzticības sastāva pazīmes. Lai piemērotu Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu, vajadzīga uzticības sastāva pazīmju iestāšanās. Tas parasti tiek apstiprināts,³²³ kaut arī jēdziens pats par sevi nav saprotams: tiesas spriedums ir adresēts vienīgi procesa dalībniekiem, un tas darbojas tikai *inter partes*. Tādēļ, pārbaudot uzticības aizsardzības nepieciešamību, jāņem vērā tikai publicētie spriedumi. Uzticības aizsardzības pienākumu principā var attiecināt uz visiem publicētajiem spriedumiem, jo tie var būt pamats līgumiskām norunām vai citām pušu brīvas gribas izpausmēm, kas paļaujas uz tiesisko atziņu, kuru tiesa formulējusi kādā [publicētajā] spriedumā³²⁴ un kuru konkrētizē

³²² Stern K. *Staatsrecht*. Band 2. – München, 1980, § 37 II 2e: precedents jāpiemēro, ja nav “jaunas labākas tiesiskas atziņas”.

³²³ Piemēram: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 181; Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 10; Meyer-Laedwig J. Justizstaat und Richterrecht, Zur Bindungswirkung richterrechtlicher Institute. *AcP* 161, 1962, S. 99; Tipke K., Lang J. *Steuerrecht*. 14. Aufl. – Köln, 1995, S. 104.

³²⁴ Šai uzticības sastāva “pieskaitāmībai” ir cits saturs nekā uzticības sastāva pieskaitāmībai mācībā par tiesiskajiem darījumiem un mācībā par tiesisko šķietamību (*Rechtsscheinslehre*). Valstij būtu jāatbild par tiesu praksi, no kuras *de lege ferenda* varētu atvasināt valsts pienākumu tiesu prakses grozījumu gadījumā pārņemt tiesas izdevumus, par to sk.: Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993, S. 645 ff., Augstākas tiesas prakse nav pretinieka izvirzīta uzticības sastāva pazīme, sk.: Canaris C.W. Urteilsanmerkung

iepriekšējo spriedumu *ratio decidendi*. Šo *ratio decidendi* labākai izpratnei var izmantot *obiter dicta*, uz kuriem neattiecas uzticības aizsardzības pienākums, jo tie formulēti tikai viena sprieduma sakarā. Šeit var rasties jautājums, vai uzticība vispār var rasties, ja par konkrēto gadījumu grupu ir tikai zemāko instanču tiesu spriedumi. Tā kā uzticība var būt arī šiem spriedumiem, atbildi uz šo jautājumu var gūt, vērtējot, vai uzticība pelnījusi aizsardzību.

Kaut arī uzticības sastāva pazīmes parasti tiek uzskatītas par konstatētām, būtu jānoskaidro, vai tiesai katrā konkrētā gadījumā ir jāpārbauda to esamība,³²⁵ vai pietiek ar abstraktu uzticību.³²⁶ Tiesas pienākumu katru reizi konkrēti pārbaudīt esošo uzticību *Grunskis* (*Grunsky*)³²⁷ noliedz, pamatojoties uz Federālās Konstitucionālās tiesas praksi, kas norāda, ka šāda pārbaude nav nepieciešama pat likumu grozījumu gadījumā. Tiesu vara šeit ir līdzīga likumdevējam vismaz tādā ziņā, ka valstiska institūcija atsakās no savas iepriekšējās prakses. Būtisks ir arī otrais arguments. Ja attiecīgā puse, veicot kādu darbību, nav paļāvusies uz līdzšinējo tiesu praksi, tas notiek, vēlākais, līdz tiesas procesu sākumam. It īpaši tas attiecas uz prasītāju, kurš uzsāk procesu. Taču arī atbildētājs, ja tas neizpilda prasītāja prasīto, neizdara viņa prasīto maksājumu vai neizpilda citu līgumā paredzēto pienākumu, no otras puses, paļaujas uz viņam izdevīgo tiesu praksi. Kā pēdējās jāmin cēloņsakarības un pierādīšanas problēmas, kas rastos, ja uzticības [ne]esamība būtu jāpierāda katrā konkrētā gadījumā.³²⁸ Tādēļ tiesai,

zu BAG, SAE, 1972, S. 20. In: *SAE*, 1972, S. 22, un tādēļ par to nekad nevar pretiniekam uzlikt atbildību (sk. par likumiem: Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem*. – München, 1992, S. 172). Pieskaitāmības būtība ir atrast līdzsvaru starp uzticības aizsardzības un tiesību tālākattīstības interesēm. Šādi izvērtējot, jāņem vērā, ka arī pretiniekam var rasties pamatota uzticība.

³²⁵ Arndt H.W. *Probleme rückwirkender Rechtsprechungsänderung*. – Frankfurt, 1974, S. 81 ff.; diferencējoši: Knittel W. *Zum Problem der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung, Eine Untersuchung zum deutschen und US-amerikanischen Recht*. – Bielefeld, 1965, S. 49, 55, kas prasa konkrētu uzticību, taču pieņem tās esamību.

³²⁶ Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 26, par likumiem: Neuner J. *Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz*. *ZHR* 157, 1993, S. 278.

³²⁷ Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 26.

³²⁸ Sk.: Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993, S. 552.

izdarot tiesu prakses grozījumus, nav jāanalizē, vai radās aizsargājamā uzticība un kad tā radās. Tiesa var pieņemt, ka pastāv abstrakta uzticība.

c) Uzticības aizsardzības pamatotība attiecībā uz tiesu praksi.

Uzticības sastāva pazīmes principā izpaužas katrā publicētā tiesas nolēmumā, tomēr jāpēta, cik lielā mērā uzticība tiem ir pamatota. Uzticība tiesu praksei, piemēram, var būt atkarīga no attiecīgo spriedumu nozīmīguma.³²⁹ No vienas atsevišķas tiesiskās atziņas var atkāpties drīzāk nekā no nostiprinājušās tiesu prakses. Uzticības aizsardzības nepieciešamību jāpārbauda katrā konkrētā gadījumā,³³⁰ bet uz jautājumu, vai Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā paredzēto uzticības aizsardzību var nodrošināt katrā spriedumā³³¹ un vai to var izlemt apelācijas instances,³³² var atbildēt abstrakti.

Vienīgais iemesls, kādēļ būtu jāatzīst uzticība tiesu spriedumiem, ir apstākļi, ka spriedumiem tiek piešķirta nozīme, kas pārsniedz konkrēti izskatāmo gadījumu, jo trešo personu paļāvība uz tiesisku atziņu konkrētā gadījuma sakarā tiek uzskatīta par leģitīmu. No procesuālo tiesību viedokļa, šāda nozīme piešķirama vismaz apelācijas instanču spriedumiem, jo apelācijas (kasācijas) jēga ir tiesiskās vienotības radīšanā.³³³ Tādējādi apelācijas instances spriedumi neizšķir konkrēto gadījumu, bet tiesiskās vienotības nodrošināšanas nolūkā vēršas pie visiem tiesiskās kārtības subjektiem.³³⁴ Federālās Augstākās tiesas prakses nozīme ir atrunāta, piemēram, Vācijas *Civilprocesa likuma* 546.panta pirmās daļas otrā teikuma 2.apakšpunktā, saskaņā ar kuru

³²⁹ Zweigert K., Kötz H. Die Bedeutung des Rückwirkungsverbots für die Auslegung von Steuergesetzen. *BB*, 1969, S. 454.

³³⁰ Sk. par to 187 un turpm. lpp.

³³¹ Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993, S. 565; un arī: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 188 ff.; Müller F. *Richterrecht, Elemente einer Verfassungstheorie*. – Berlin, 1986, S. 181.

³³² Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 14 ff.

³³³ BVerfG NJW 1979, S. 151; Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 14 ff.; Rosenberg L., Schwab K.H., Gottwald P. *Zivilprozessrecht* [Civilprocesuālās tiesības]. 15. Aufl. – München, 1995, § 142 I 1a,b; Schlosser P. *Zivilprozeßrecht I, Erkenntnisverfahren* [Civilprocesuālās tiesības I]. 2. Aufl. – München, 1991, Rdnr. 395.

³³⁴ Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 15.

apelācija pieļaujama, ja pavalsts augstākā tiesa ir atkāpusies no Federālās Augstākās tiesas sprieduma. Atbilstoši šim priekšrakstam visi Federālās Augstākās tiesas spriedumi tiek publicēti oficiālā spriedumu kopojumā, lai ikviens būtu par tiem informēts un varētu ar tiem rēķināties. Šāds secinājums izriet arī no spriedumu sākotnējas iesniegšanas³³⁵ pienākuma. Tā pamatā ir uzskats, ka vienotu tiesu praksi var veicināt, ja viens Federālās Augstākās tiesas senāts (sastāvs), kas paredzējis atkāpties no citu Augstākās tiesas senātu (sastāvu) tiesu prakses, jautājumu iesniedz izskatīšanai Federālās Augstākās tiesas Lielajam Senātam. Šādu uzskatu var saprast, ja augstāko tiesu praksei attiecībā uz visiem tiesību sistēmas subjektiem tiek piešķirta vispārēja parauga funkcija.³³⁶ Ja likums šādu nozīmi piešķir apelācijas instanču tiesu spriedumiem, arī attiecībā uz tiem var atzīt principiālu uzticības aizsardzības pienākumu.

Ja likums uzticības aizsardzību vēlas nodrošināt³³⁷ tikai apelācijas instanču spriedumiem,³³⁸ vēlreiz jāatgriežas pie zemāko instanču spriedumu nozīmes. Lēmumam par to, kuri zemāko instanču tiesu spriedumi tiks publicēti un kuriem spriedumiem tādēļ varēs uzticēties, bieži vien ir gadījuma raksturs. Bez tam var uzskatīt, ka katram zemākas instances spriedumam ir pagaidu raksturs, kamēr vien attiecīgo tiesisko regulējumu nav izskatījusi kāda augstākas instances tiesa. Pat tad, ja par kādu jautājumu noteiktā laikposmā ir tikai zemāko instanču tiesu spriedumi, tiem ir tikai laika ziņā ierobežota nozīme, un uz tiem saskaņā ar likumu vēl nevar balstīt aizsargājama uzticību. To apstiprina arī tiesnešu neatkarības princips: zemāko instanču tiesu tiesnešiem nav pienākums ņemt vērā visus Vācijas teritorijā taisītos zemāko instanču tiesu spriedumus, jo tiem netiek piešķirta aizsargājama uzticamība. Kamēr attiecīgajā jautājumā nav taisīts augstāko instanču tiesu spriedums, uzticības aizsardzības aspektu var neiztirzāt.

³³⁵ *Tiesu iekārtas likuma* 132.panta otrā daļa, *Brīvprātīgās tiesu piekrišanas likuma* 28.panta otrā daļa, *Darba strīdu tiesas likuma* 45.pants, *Administratīvās tiesas likuma* 11.pants un sk. iepriekš tekstā.

³³⁶ Kirchhof O.R. Kontinuität und Vertrauensschutz bei Änderungen der Rechtsprechung. *DStR*, 1989, S. 263.

³³⁷ Tā arī: Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 14 ff.; Knittel W. *Zum Problem der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung, Eine Untersuchung zum deutschen und US-amerikanischen Recht*. – Bielefeld, 1965, S. 53; diferencējoši: Krebs P. *Die Begründungslast*. *AcP* 195, 1995, S. 187.

³³⁸ Arī BGH, §133 Nr.1 GVG un Bavārijā BayObLG § 7 I, II EGZPO, Art. 11 I Bay AGGVG, § 8 EGGVG.

5. Rezultāts

Tiesu prakses grozījumi ir pieļaujami, ja tiesnesis piedāvā uzlabotu tiesisku atziņu. Saistošs spēks, kāds precedentam tiek piešķirts angloamerikāņu tiesībās, Vācijā nepastāv. Ja ir attiecīgs augstākas instances tiesas spriedums, jāpēta, vai tas ir bijis uzticams. Ja tā ir, tas var būt iemesls tiesu prakses grozījumu nepieļaušanai saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu. Svarīgākie kritēriji līdz ar to ir norādīti: tiesnesis drīkst atkāpties no precedentā, kas atzīts par nepareizu. Ja ir augstākas instances tiesas prakse, tomēr jāpārbauda, vai tajā ir atrodams uzticības aizsardzības pienākums, kas izriet no Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešās daļas.

II. Kritēriji, lai atkāptos no augstāko instanču tiesu prakses

Atkāpšanās no precedentā ir tiesu prakses tālākas attīstīšanas un uzticības aizsardzības izvērtējuma rezultāts. Tai, no vienas puses, jāuzrāda nepareizie precedentu *ratio decidendi* un, no otras puses, jānodrošina pamatotas uzticības aizsardzība. Tas rada divas sīkāk aplūkojamas problēmas. Pirmkārt, jānoskaidro, kādos gadījumos precedentu var uzskatīt par nepareizu, lai no tā varētu atkāpties. Otrkārt, jājauc, no kurienes izriet konkrētā gadījumā aizsargājama uzticība, ka esošā tiesu prakse netiks grozīta un kādā veidā ar to var rēķināties. Abi jautājumi šajā nodaļā tiks detalizēti aplūkoti un izskaidroti ar piemēriem no tiesu prakses.

1. Nepareiza tiesu precedentā kritērijs

a) Tiesu precedentā nepareizības pamatojums. No konkrētā gadījumā piemērojama augstākas instances tiesas precedentā drīkst atkāpties, ja var pamatot, ka tas ir nepareizs. Precedentā nepareizības kritēriju var iztulkot atšķirīgi. Lai varētu atkāpties no līdzšinējā *ratio decidendi*, būtu, piemēram, jāapgalvo, ka *ratio decidendi* ir pretrunīgs vai pilnīgi nepamatots.³³⁹ No otras puses, pietiekams iemesls uzskatīt, ka iepriekšējais *ratio decidendi* ir nepareizs, būtu arī fakts, ka jaunais spriedums ir labāk pamatots nekā precedents.³⁴⁰ Pret pirmo alternatīvu

³³⁹ Sk.: Gusy C. Richterrecht und Grundgesetz. DÖV, 1992, S. 468.

³⁴⁰ Bydlinski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 507; Bydlinski F. Urteilsanmerkung zum Beschluß des GrS des BAG vom 12.6.1992 In: SAE, 1994, S. 96.

ir arguments, ka, stingri ievērojot šo noteikumu, tiesnešu veiktajai tiesību tālākveidošanai būtu noteikti ļoti šauri ietvari, jo augstāko instanču tiesu precedentu par pilnīgi nepamatotu var uzskatīt dažos gadījumos. Parasti šajos spriedumos iekļautās tiesiskās atziņas ir pamatotas, taču var būt svarīgi iemesli, kas pieļauj arī citu viedokli, kas kopumā šķiet vairāk atbalstāms. Ja šādā situācijā atkāpšanās no precedentā būtu pieļaujama tikai tad, ja precedents ir pilnīgi nepamatots, kādreiz izteikta tiesiska atziņa faktiski nebūtu apstrīdama, un pat nepamatotam spriedumam tiktu piešķirts mūžīgs spēks. Tāda situācija ir pretrunā tiesiskas valsts principam.³⁴¹ Tiesnešiem saskaņā ar Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu saistošs ir likums un tiesības. Daudzos tiesību jautājumos likuma *ratio* noskaidrot ir tik grūti, ka pareizo risinājumu var atrast tikai pēc padziļinātas tiesnešu diskusijas spriedumos un speciālajā literatūrā. No divām iespējamām alternatīvām priekšroka, bez šaubām, jādod labāk pamatotam viedoklim, kaut arī tiesu prakse sākotnēji ir izmantojusi otru viedokli. Pretējā gadījumā tiesību attīstība būtu bloķēta, kas saskaņā ar tiesiskas valsts principu nav pieļaujams.

Tādējādi precedentu jāuzskata par nepareizu, ja jaunais priekšlikums ir daudz labāk pamatots un daudz pieņemamāks par precedentu.³⁴² Pozitīvi formulējot, tas nozīmē, ka no esošās tiesu prakses var atkāpties, ja tiesnesis var pamatot, ka viņa priekšlikums vairāk atbilst nekā precedents.

Precedenta *ratio decidendi* nepareizības pierādīšanas process metodiskā ziņā ir tāds pats kā *ratio decidendi* pirmreizējā formulēšana.³⁴³ Pierādot *ratio decidendi* nepareizību, jāņem vērā vienīgi tā risinājuma pieejas saturiskā pareizība. Uzticības aizsardzības aspekti šeit nav jāanalizē.³⁴⁴ Tiesnešu veiktajā tiesību tālākveidošanā atbilstoši risinājumi tiek meklēti, balstoties uz precedentu *ratio decidendi* saturisko pareizumu, un esošā uzticība līdzšinējai tiesiskajai kārtībai vēl nav būtiska. Vispirms

³⁴¹ Sk. par to vispārīgi: Hesse K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. 16. Aufl. – Heidelberg, 1988, S. 72 ff.; Zippelius R. *Allgemeine Staatslehre, Politikwissenschaft*. 10. Aufl. – München, 1988, S. 287 ff.

³⁴² Ja tiesnesis abus risinājumus uzskata par piemērotiem, t.i., nevar pamatot, kādēļ piedāvātais spriedums ir pareizais, tad viņam jāpiemēro precedents, sk.: Bär R. *Praxisänderung und Rechtssicherheit*. In: Fortmoser, Scleup. *FS für Meier-Hayoz*. – Bern, 1982, S. 15; Bydliński F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991, S. 507.

³⁴³ Par to sk. iepriekš 69 un turpm. lpp.

³⁴⁴ Daļēji citādi: Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970, S. 10; sk. arī: Canaris C.W. *Urteilsanmerkung zu BAG, SAE, 1972, S. 20*. In: *SAE, 1972, S. 23*.

ir jāpārbauda, cik pamatota ir esošā tiesiskā situācija. Tikai tad, ja līdzšinējā tiesu prakse tiks atzīta par nepiemērotu, būs jāpārbauda vecā *ratio decidendi* uzticības aizsardzības nepieciešamība.

aa) Interesešu konflikta regulēšanas nepieciešamības nepareizs novērtējums. Precedenta *ratio decidendi* var izrādīties nepareizs arī tādēļ, ka jau sākumā nepareizi tika novērtēta faktiskā interesešu konflikta regulēšanas nepieciešamība, vai tādēļ, ka interesešu konflikta būtība ir mainījusies.³⁴⁵ Faktiskām situācijām, kas radījušas nepieciešamību veikt tiesību tālākveidošanu, nav robežu, un to izmaiņas vienmēr liek pārbaudīt uz šo situāciju pamata formulētos *ratio decidendi*.³⁴⁶ Ja iemesls, lai atkāptos no *ratio decidendi*, ir kļūda interesešu konflikta regulēšanas nepieciešamības novērtējumā, jānoskaidro, vai šis nepareizais novērtējums tiesiski var izraisīt līdzšinējā *ratio decidendi* atšķirīgu novērtējumu. Tas nozīmē, ka tiesnesim jāpierāda, ka piedāvātais jaunais *ratio decidendi* strukturāli un vērtību ziņā ir tikpat labi vai labāk piemērots nekā iepriekšējais. No tiesību politikas viedokļa ievērojams arguments, kuram nav tiesību sistēmas elementu seguma, nevarētu būt būtisks, ne formulējot *ratio decidendi* pirmo reizi, ne arī leģitimējot atkāpšanos no precedentā.³⁴⁷

bb) Tiesneša tiesību noteikuma dogmatiskās struktūras uzlabojums. *Ratio decidendi* var uzskatīt par nepareizu, ja tiek atzīts, ka tas, ņemot vērā tiesnešu veikto konkretizāciju, dogmatiski nepilnīgi iekļaujas spēkā esošo tiesību struktūrā. Tas var būt tiesneša radītā tiesiskā institūta sākotnējs iztrūkums. Taču iemesls tiesneša tiesību noteikumu uzlabošanas nepieciešamībai var būt vēlāki grozījumi likumdošanā vai atšķirīga tiesu prakses attīstība. Bieži vien tas varētu būt saistīts ar izmaiņām attiecīgā tiesiskā institūta robežjomā, kur notikusi nevis atteikšanās no līdzšinējās tiesu prakses, bet gan izdarīti grozījumi tiesneša regulējumā. Iespējami arī gadījumi, kad tiesneša veiktu likuma normas tālākattīstību nevar leģitimēt vai arī to varētu leģitimēt, par pamatu izmantojot citu struktūru. Tādā gadījumā no esošā tiesneša tiesību noteikuma ir jāatkāpjas.

³⁴⁵ Sk. iepriekš 69. un turpm. lpp.

³⁴⁶ Sk. Schneider E. Sind höchstrichterliche obiter dicta verfassungswidrig? *MDR*, 1971, S. 706; BverfG NJW 1985, S. 2939; NJW 1990, S. 1593 ff.; tā gan ir tikai viena iespēja, ne *conditio sine qua non* tiesu prakses grozīšanai, BverfGE 84, 212, 227.

³⁴⁷ BverfG NJW 1990, S. 1593; sk. arī: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 187.

cc) Tiesnešu tiesību noteikumu uzlabotais vērtību pamatojums. Vēl viens iemesls, lai tiesnesis varētu atkāpties no esošās tiesu prakses, ir vērtību argumenti, kas ir sprieduma un tiesneša tiesību regulējuma pamatā un kas ir pretrunā ar fundamentāliem tiesību principiem vai kavē to realizēšanu. Attiecībā uz tiesisko vērtību neievērošanu ir maz ticams, ka tiesību princips tiek atklāts no jauna. Tomēr ir iespējama situācija, kad tiek mainīts kāda principa novērtējums, piemēram, kādam principam, kurš agrāk tika uzskatīts par mazāk svarīgu, tiek piešķirta būtiska nozīme. Uzskatāms šādu lēmumu piemērs ir Federālās Konstitucionālās tiesas spriedumi, kuros laika gaitā tikuši pārvietoti akcenti pamattiesību jautājumos. Ja tiesneša tiesību noteikumā tas nav pietiekami ievērots, regulējumu var uzskatīt par nepareizu un no tā var atkāpties. Jaunajā spriedumā ir jānorāda, ka tas attiecīgo vērtību vērtē taisnīgāk vai ļauj izpausties līdz šim nepietiekami ievērotai vērtībai.

Tātad, juridiski novērtējot precedentu, jāuzdod tie paši jautājumi, uz kuriem jādod atbilde, tiesnesim regulējumu formulējot pirmo reizi.³⁴⁸ Tiesnesis noteikumus parasti formulē jomās, kur likuma regulējuma nav vai tas ir nepilnīgs. Pirmajos lēmumos tiesnesim ir jāanalizē pretstatītās intereses un iedomātais risinājums jāpārbauda ar dogmatisko struktūru un atzīto tiesību principu palīdzību. Atziņas tiek izstrādātas lēni, tās tiek uzlabotas turpmākajos spriedumos, un tā rezultātā par konkrēto tēmu kompleksu izveidojas augstāko instanču tiesu prakse. Ja tiesnesis no šīs tiesu prakses vēlas atkāpties, viņam šī prakse atkārtoti jāpārbauda un jāpamato, kādēļ viņa priekšlikums ir labāks. Tā kā atkāpšanās no tiesu prakses pēc satura atbilst jaunas atziņas formulēšanai, jāpamato, kādēļ jaunā atziņa ir pārāka par iepriekšējo. Šo pārākumu vislabāk var pārbaudīt ar to pašu kritēriju palīdzību, kuri tika izmantoti, formulējot pirmo spriedumu.

b) Atkāpe: “Sevišķi iemesli” kā pamats, lai atkāptos no *ratio decidendi*. No precedentā var atkāpties, ja tā nepareizību var pamatot un tam pretrunā nav uzticības aizsardzības apsvērumu. Tiesu prakses izmantotā formula,³⁴⁹ ka atkāpšanās iespējama, ja tam ir obligāti iemesli, izraisa jautājumu, vai precedentā nepareizības pierādījumam papildus nepieciešams vēl kāds, no iepriekšējā neatkarīgs iemesls, kas pamato atkāpšanos no precedentā. No ASV Augstākās tiesas prakses, piemēram, izriet, ka ar tiesisko nepareizību nepietiek, lai varētu atkāpties no tiesu prakses.

³⁴⁸ Sk. iepriekš 69. un turpm. lpp.

³⁴⁹ Piemēram: BGHZ 85, 66.

aa) “*Overruling*” ASV Augstākās tiesas praksē. Angloamerikāņu tiesību sistēmā augstāko instanču tiesu taisītie spriedumi tiesām ir ļoti saistoši.³⁵⁰ Turpretim augstāko instanču tiesām, tāpat kā Vācijā, ir tiesības no precedentiem atkāpties. Anglijā augstāko instanču tiesas ilgi uzskatīja, ka tām ir saistoši pašu precedenti.³⁵¹ Tomēr kopš 1966.gada ir atzīts, ka vismaz Lordu palāta (*House of Lords*) no saviem precedentiem var atkāpties.³⁵² Savukārt ASV Augstākā tiesa vienmēr ir uzskatījusi, ka tā var atkāpties no saviem iepriekšējiem spriedumiem (“*overruling*” – “izlemšana citādi, pārlemšana”).³⁵³ Augstāko instanču tiesām mūsdienās gan Anglijā, gan Amerikā nav pienākums ievērot ne zemāko instanču tiesu, ne savus agrākos spriedumus. Tomēr lēmumi, kas groza iepriekšējos nolēmumus (“*overruling decisions*”), joprojām nav bieža parādība.³⁵⁴ Amerikāņu Augstākā tiesa bieži pat uzsver, cik svarīga ir līdzšinējās tiesu prakses ievērošana: *Stare decisis* “ir būtiski, ja tiesas izlemšana precedentu kārtībā ir jāsavieto ar tiesību principu, ka esošie tiesību standarti ir atvērti korekcijām, jo tādā veidā spriedumi kļūs tikai par tiesiskās gribas izpaudumu ar voluntāriem un neparedzamiem rezultātiem”.³⁵⁵

Saskaņā ar amerikāņu tiesu praksi atkāpšanās no precedentā ir pieļaujama tikai tad, ja tam ir īpašs attaisnojums (“*special justification*”³⁵⁶). Šāds attaisnojums nevar būt tikai spriedumu taisošā tiesneša viedoklis, ka precedents ir nepareizs.³⁵⁷ Ir jāpierāda, ka šī

³⁵⁰ Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [*Precedenti angļu tiesībās*]. 4. Aufl. – Oxford, 1991, S. 97 ff.; Cappelletti M. The Doctrine of Stare Decisis and the Civil Law, A Fundamental Difference – or no difference at all? In: Bernstein, Drobnig, Kötz (Hrsg.). *FS für Konrad Zweigert*. – Tübingen, 1981, S. 381 ff.; Pilny K.L. *Präjudizienrecht im anglo-amerikanischen und im deutschen Recht, Eine rechtsvergleichende und rechtsmethodologische Analyse unter besonderer Berücksichtigung des Verfassungsrechts*. – Baden-Baden, 1993, S. 18 ff.; Radin M. Case Law and Stare Decisis. In: *Essays on Jurisprudence from the Columbia Law Review*. – New York, London, 1963, S. 3 ff.

³⁵¹ *London Street Tramways v. LCC* (1894) AC 489.

³⁵² Practice Statement, 26.7.1996.

³⁵³ Sk. piemēram: *The Propeller Geneese Chief et al. v. Fitzhugh et al.*, 53 U.S. (12 How) S. 458 (1851).

³⁵⁴ Sk.: “*overruling decisions*” apkopojumu: Pilny K.L. *Präjudizienrecht im anglo-amerikanischen und im deutschen Recht, Eine rechtsvergleichende und rechtsmethodologische Analyse unter besonderer Berücksichtigung des Verfassungsrechts*. – Baden-Baden, 1993, S. 210 ff.

³⁵⁵ *Thornburgh v. American College of Obstetricians and Gynecologists*, 476 U.S. (1986), S. 747 ff.; S. 786 (*White*, atšķirīgs viedoklis).

³⁵⁶ *Arizona v. Rumsey* 104 Ct. 2305, S. 2310 (1984).

³⁵⁷ Harris J.W. Towards Principles of Overruling. *10 Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 138

precedenta uzturēšana spēkā tik ļoti kavētu tiesību attīstību, ka precedenta piemērošana būtu jāuzskata par nesaprātīgu. Tādēļ bez viedokļa, ka precedents ir nepareizs, precedenta neievērošanai nepieciešams arī cits “sevišķs pamats”. Precedenta nepareizība saskaņā ar amerikāņu tiesībām nav pietiekams pamats, lai izdarītu “*overruling*” arī tādēļ, ka tā tiekot pārkāpts tiesu varas neatkarības princips. Ar tiesu varas neatkarību tiek saprasta nevis konkrēto tiesnešu neatkarība, bet tiesu vara kopumā: ja tiesu prakses grozījumus pieļautu tikai tādēļ, ka līdzīgu lietu izskata cits tiesas sastāvs, tiesu vara, kura iepriekšējos lēmumus atzīst par nepareiziem tikai tādēļ, ka šim tiesnesim ir citas prioritātes, vairs neatšķirtos no politiskas valdības.³⁵⁸ Tātad no precedenta var atkāpties, ja ir jauns sevišķs iemesls, kurš līdz šim netika ņemts vērā un kā rezultātā līdzšinējā tiesu prakse jāuzskata par kļūdainu.³⁵⁹ Par īpašu attaisnojumu var uzskatīt, piemēram, mainījušos faktiskos apstākļus, to parādīšanos citā gaismā, ja attiecīgās tiesību nozares robežjomā notikušās izmaiņas liek tiesnešu formulēto tiesisko atziņu uzskatīt par reliktu³⁶⁰ vai ja precedents kavē tiesību sistēmas vienotību un iekšēju pretrunu novēršanu.³⁶¹ Lai atkāptos no nostiprinājušās tiesu prakses, ar parastu sprieduma nepareizību tātad vien nepietiek.

bb) “Sevišķi iemesli”, lai atkāptos no tiesu precedenta vācu metodes mācībā. Metodiski “sevišķu iemeslu” esamība, lai atkāptos no *ratio decidendi*, saskaņā ar vācu metodes mācību nav nepieciešama. Šeit atkal parādās atšķirība starp abām tiesību sistēmām: precedenta nepareizība kodificētajā sistēmā un precedentu tiesību sistēmā tiek aplūkota atšķirīgi. “*Common law*” sistēmā spēkā esošās tiesības ir precedents, nevis likumi. Kontinentālajās tiesībās tiesu prakse tiek salīdzināta un radīta, kā arī to var atzīt par nepareizu atbilstoši likumiem un esošajai tiesiskajai kārtībai. Taču “*common law*” sistēmā precedentu šādi nevar atzīt par nepareizu, jo precedentu pārbaudīt ar likuma palīdzību un likuma kontekstā atzīt par nepareizu var ļoti reti. Šeit var tikai jautāt, vai tiesnesis, kas lemj tagad, toreiz būtu formulējis citu noteikumu. Tieši no tā vēlas izvairīties ASV Augstākā tiesa, nosakot, ka atkāpšanās no precedenta nav pieļaujama pat tad, ja nākamie tiesneši

³⁵⁸ *Planned Parenthood v. Casey* 112, S. Ct. 2814.

³⁵⁹ Harris J.W. Towards Principles of Overruling. *10 Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 135 ff. (“*no new reasons principle*” – “jaunu iemeslu neesamības princips”).

³⁶⁰ *Abi iemesli no Planned Parenthood v. Casey* 112, S. Ct. 2808 f.

³⁶¹ *Payne v. Tennessee* 11, S. Ct. 2622.

ratio decidendi uzskata par nepareizu, t.i., ja tie būtu formulējuši citu *ratio*, bet gan tikai tad, ja arī citi apstākļi norāda uz toreizējā sprieduma nepareizību.

Vācu metodikā precedenta pareizības pārbaudei ir cits saturs: te netiek jautāts, kādu lēmumu tiesnesis abstrakti uzskata par piemērotu, bet gan – vai no iepriekšējā *ratio* atšķirīgs noteikums labāk atbilst esošajai tiesību sistēmai.³⁶² Kodificētajā tiesību sistēmā var saprātīgi noskaidrot, vai spriedums ir tiesiski pareizs, jo tā pārbaudei var izmantot likuma noteiktos kritērijus. Precedentu tiesībās tiesības rada tiesnesis, tādēļ par precedenta tiesisko pareizību var spriest tikai pēc tā saturiskā saprātīguma. Ja par to netraucēti var lemt katrā nākamajā atbilstošajā spriedumā, tas patiešām rada draudus biežiem tiesu prakses grozījumiem.

No tā kopumā izriet otrais iemesls, kādēļ vācu tiesībās nevar pārņemt ASV Augstākās tiesas formulu. Amerikāņu tiesībās īpašā attaisnojuma (“*special justification*”) jēga ir ne tikai pamatot, kāpēc lemjošais tiesnesis *ratio decidendi* būtu formulējis citādāk, bet arī –, kādēļ attiecīgais spriedums sakarā ar apstākļiem, kas ir izmainījušies, ir kļūdains un to nedrīkst piemērot. Kontinentālajās tiesībās šādi apstākļi, kas ir izmainījušies, dotu impulsu atteikties no esošās tiesu prakses, taču patiesais iemesls nepiemērot esošo tiesu praksi būtu apstākļi, ka precedenta pamatā esošais tiesību princips vai nu ir pretrunā tiesību sistēmas vērtībām, vai arī sakarā ar situāciju, kas ir izmainījusies, vairs nav piemērojams. Vācu metodikā galvenais aspekts tātad ir sprieduma atrašanās vieta tiesību sistēmā un tajā iekļautie tiesiskie vērtējumi, kurus varētu grozīt ar labākas tiesiskas atziņas palīdzību. Bez tam īpaša vai obligāta iemesla pieprasīšana neatbilstu labam risinājumam, jo tas pieļautu šķietamus pamatojumus, kuru faktiski nemaz nav. Tādēļ, lai atkāptos no līdzšinējās tiesu prakses, šāda sevišķa iemesla esamība papildus sprieduma tiesiskajai nepareizībai nav nepieciešama.

Arī vācu tiesu prakse savu “obligāto iemeslu” esamības formulu, kas nepieciešama tiesu prakses grozīšanai, izprot citādi.³⁶³ Šī formula neprasa uzrādīt papildu iemeslu, bet gan norāda uz sprieduma argumentēšanas pienākumu. Tātad “sevišķais iemesls” ir atšķirīgā sprieduma pamatojums. Tādēļ joprojām spēkā paliek apgalvojums, ka precedenta *ratio decidendi* nepareizību var pierādīt, norādot, ka jaunais spriedums ir labāk piemērots.

³⁶² Cik redzams, ASV līdzīgi argumentē tikai Dworkins, sk.: Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986, S. 225 ff.

³⁶³ Piemēram: BGHZ 85, 66.

2. Aizsargājamās uzticības kritērijs

Precedenta nepareizība ir pirmais kritērijs, lai atkāptos no esošās augstāko instanču tiesu prakses. Otrais kritērijs ir eventuāla nepieciešamība ievērot Vācijas *Pamatlíkuma* 20.panta trešajā daļā nostiprināto uzticības aizsardzības principu. Šajā kontekstā jāpārbauda to iesaistīto personu un citu tiesību subjektu uzticības aizsardzības nepieciešamība, kuri varbūt ir paļāvušies uz esošo tiesu praksi. Lai pareizi konstatētu aizsargājamas uzticības (ne)esamību, būtu jāņem vērā šādi aspekti.

a) Uzticības veidi. Pārbaudot ieguldītās uzticības apjomu, vispirms jānoskaidro uzticības veids, ko galvenokārt ietekmē tiesību joma, uz kuru precedents attiecas.³⁶⁴ Saistību tiesībās uzticamība precedentiem ir īpaši liela, jo vispārīgie darījumu noteikumi un standartlīgumi tiek formulēti saskaņā ar augstāko instanču tiesu praksi. Šeit tiesu prakse tiek ievērota, slēdzot tiesiskus darījumus un formulējot slēdzamos līgumus. Bez tam jāņem vērā, ka abas puses paļaujas uz to, ka tiesu prakse netiks grozīta. Vienīgie izņēmumi ir gadījumi, kad atsaukšanos uz aizsargājamo uzticību, kā rezultātā tiek pieļauts nesankcionēts līguma pārkāpums vai delikts, var kvalificēt kā labas ticības principa pārkāpumu.³⁶⁵ Apstiprinot šādus izņēmumus, tomēr nepieciešama piesardzība, jo principā privātautonomijas ietvaros jābūt iespējai brīvi formulēt līgumu, ievērojot spēkā esošās tiesības un tiesu praksi. Vienīgi labās ticības robežas pārkāpums var attaisnot atkāpšanos no uzticības aizsardzības pienākuma.

Deliktu tiesībās aizsargājama uzticība pirms neatļautas darbības uzsākšanas pastāv tikai nedaudzos gadījumos.³⁶⁶ Īpaši tas attiecas uz neatļautu bezdarbību, publiski lietojamu priekšmetu drošības nodrošināšanas pienākumu un ārsta pienākumu pienācīgi informēt pacientu. Šajā aspektā jāņem arī vērā, vai ir noslēgti apdrošināšanas līgumi. Šādai uzticībai ir jāgarantē tāda pati aizsardzība kā tiesu prakses uzticamībai līgumtiesībās. Ja neatļautā darbība tiek izdarīta, nezina attiecīgo tiesu praksi, uzticība parasti izpaužas, uzsākot tiesas procesu.

³⁶⁴ Sk.: Canaris C.W. *Die Vertrauenshaftung im deutschen Privatrecht* [Atbildība par uzticības izraisīšanu]. – München, 1971, S. 439 ff.; Neuner J. Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz. *ZHR* 157, 1993, S. 278 ff.

³⁶⁵ Par to: Neuner J. Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz. *ZHR* 157, 1993, S. 280 ff.

³⁶⁶ Olzen D. Die Rechtswirkungen geänderter höchstrichterlicher Rechtsprechung in Zivilsachen. *JZ*, 1985, S. 162.

Tas, piemēram, attiecas uz cēloņsakarības un pieskaitāmības jautājumiem, uz iespējamām sankcijām par kaitējuma nodarīšanu noteiktam tiesiskam labumam, uz prettiesiskuma novērtēšanu, vainu, kā arī uz sāpju naudas piespriešanu.³⁶⁷

b) Tiesu precedenta nozīmīgums. Nākamais pieturas punkts uzticības aizsargāšanas pienākuma novērtējumā ir precedenta nozīmīgums. No tiesu prakses, kas atzīta no seniem laikiem, ir grūtāk atkāpties nekā no atsevišķiem apstrīdētiem spriedumiem. *Koings (Coing)*³⁶⁸ uzskata, ka “var izveidot skalu, kas sākas ar pastāvīgu un nostiprinājušos tiesu praksi, tai seko atsevišķi spriedumi, un, visbeidzot, “gadījuma pēc formulētas” tiesiskas atziņas.” Jo pastāvīgāka ir tiesu prakse, jo pamatotākam jābūt priekšlikumam par atkāpšanos no tās.³⁶⁹ Nevarēs pierādīt vai būs ļoti grūti pierādīt, ka jāatkāpjas no *Sicherungsübereignung* institūta (nodrošinājuma veids, īpaša juridiska konstrukcija vācu tiesībās, kas pieļauj, ka īpašuma tiesības uz priekšmetu tiek nodotas kreditoram, bet parādniekam savukārt saglabājas tiesības šo priekšmetu valdīt un lietot – *tulk. piez.*), kurš pamatots gan ar strukturāliem, gan ar vērtību argumentiem.³⁷⁰ *Sicherungsübereignung* institūta taisīto spriedumu grupai nozīme ir tik liela, ka tos varētu atcelt tikai ļoti būtisku iemeslu dēļ. Turpretim līzinga līgumu vieta esošajā tiesību sistēmā vēl ir tik strīdīga, ka atsevišķo spriedumu nozīme ir neliela un joprojām tiek meklētas funkcionējošas dogmatiskas struktūras. Šajā jautājumā vienmēr var atkāpties no sprieduma par labu labākam priekšlikumam, jo uzticība esošajiem spriedumiem ir neliela.³⁷¹ Tiesu prakses nozīme, visbeidzot, var izrietēt arī no tā, vai attiecīgais spriedums ir publicēts oficiālajā

³⁶⁷ Par to piemērs no vispārīgajām personas tiesībām: Neuner J. Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz. *ZHR* 157, 1993, S. 283.

³⁶⁸ Coing H. Zur Ermittlung von Sätzen des Richterrechts. *JuS*, 1975, S. 280; sk. arī: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 192 ff.; Paterson A. *The Law Lords*. – London, 1982, S. 170 ff.

³⁶⁹ Sk. arī: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 183 ff.; Orr G. Das Problem des Richterrechts als Rechtsquelle. *ZPR*, 1989, S. 441 ff.; BGH NJW 1994, S. 852, 854.

³⁷⁰ Sk. kritiski: Larenz K. *Kennzeichen geglückter richterlicher Rechtsfortbildungen* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas izdošanās pazīmes]. – Karlsruhe, 1965, S. 6 ff., kaut arī *Sicherungsübereignung* varētu pamatot arī ar paražu tiesībām.

³⁷¹ Sk. par to: Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, § 66; Canaris C.W. Interessenlage, Grundprinzipien und Rechtsnatur des Finanzierungsleasing. *AcP* 190, 1990, S. 410 ff.

spriedumu kopojumā. Arī ar to spriedumam var piešķirt noteiktu, par atsevišķu spriedumu lielāku nozīmi. Ja tiesneši uzskata, ka konkrēto spriedumu nevar vispārināt, tas netiek publicēts.

c) Sprieduma kritika. Uzticības aizsargāšanas pienākumu ietekmē arī fakts, cik daudz spriedumu, no kura tiesnesis vēlas atkāpties, kritizēti tiesu praksē un speciālajā literatūrā. Lai atkāptos no iedibinātas tiesu prakses, kura būtībā atzīta gan literatūrā, gan dažādu instanču tiesās, nepieciešams krietni nopietnāks pamatojums nekā atkāpjoties no strīdīgas precedentu grupas, kurā bez tam ietilpst pat atšķirīgi zemāko instanču tiesu spriedumi.³⁷² Šādam spriedumam nevar pārmērīgi uzticēties, jo to var drīzumā atcelt, ja tiesu prakse tiek kritizēta arvien vairāk. Kaut arī uzticība gan zinātnei, gan zemāko instanču tiesu spriedumiem nav aizsargājama, tomēr abiem ir liela nozīme, jo tie var graut nesatricināmo uzticību tam, ka augstāko instanču tiesu prakse netiks grozīta.

3. Līdzsvars starp uzticības aizsardzību un tiesneša tiesību attīstību

Lēmums atkāpties no esošas tiesu prakses ir cīņas rezultāts starp tiesnešu tiesību tālākattīstīšanas interesēm un esošas tiesu prakses uzticamības aizsardzību. Šajā kolīzijā priekšroka būtu jādod pareizajam risinājumam, kas attiecināts uz konkrēto tiesību nozari, pagaidām vēl neņemot vērā uzticības aizsardzības apsvērumus.³⁷³ Tas izriet no tiesneša funkcijas galvenokārt iztulkot materiālās tiesības un piemērot par pareizu atzīto risinājumu. Ja var pierādīt, ka konkrētās situācijas risinājumam precedents ir sliktāk piemērots nekā jaunais priekšlikums, no precedentā būtu jāatsakās. Situācijas risinājumam sliktāk piemērotā precedentā *ratio decidendi*, ievērojot Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešo daļu, būtu jāpārņem tikai tad, ja ir paredzams, ka pretējā gadījumā aizsargājamā uzticība tiktu pārmērīgi pievilta. Uzticību var aizsargāt dažādos veidos, pie tam katrs no tiem atšķirīgi paļaujas uz pievilto uzticību.

³⁷² Tā BGH NJW 1973, S. 364, šie spriedumi tika “gažu gaitā apstrīdēti tiesu praksē un literatūrā (..), un tādēļ prasītājam nebija tiesības paļauties uz turpmāku tai izdevīgu tiesu praksi”, sk. arī: BVerfGE 84, S. 212, 227.

³⁷³ Spriedums, kas, ievērojot uzticības principu, piemēro slikti pamatotu precedentu, ir arī tiesiski pareizs risinājums: Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešā daļa uzliek tiesnesim pienākumu aizsargāt esošu uzticību. Taču saturiski precedents tomēr ir tiesiski nepareizs, ja tas ir sliktāk piemērots situācijas risinājumam nekā jaunais priekšlikums. Tādēļ, lai ilgstoši netiktu piemērota nepareiza tiesu prakse, tiesneši tiek aicināti uz aizsargājamo uzticību paļauties pēc iespējas citā veidā.

a) Uzticības aizsardzība tiesiskos darījumos. Viena iespēja civiltiesībās atteikties no līdzšinējās tiesu prakses un, neievērojot to, aizsargāt uzticību, ir iztulkot un pielāgot līgumus. Uzticību tiesu praksei var uzturēt,³⁷⁴ līgumus tulkojot paplašināti,³⁷⁵ piemērojot līguma slēgšanas pamata (*Geschäftsgrundlage* – vācu tiesībās – apstākļi, kura esmību abas līguma puses pieņēmušas par līguma slēgšanas pamatu (nosacījumu); ja šis pamats zūd, pusēm ir tiesības līgumu apstrīdēt. Parasti ir grūti norobežot būtisku līguma slēgšanas pamatu no nesvarīgas maldības motīva – *tulk. piez.*) zušanas principus³⁷⁶ vai arī atzīstot tiesisku maldību.³⁷⁷ Bez tam iemesls tāda līguma iztulkošanas grozījumiem, kurš ir strīdus priekšmets, var būt arī grozījumi augstāku instanču tiesu praksē. Lai pusēm neradītu zaudējumus, pēc iespējas būtu jāizvēlas nevis tāda iztulkošana, kas līgumu atzīst par spēkā neesošu, bet gan tāda, kura līgumu atstāj spēkā. Tomēr tiesnešiem, pielāgojot un iztulkojot līgumus, būtu jābūt atturīgiem, jo pusēm nedrīkst uzspiest līgumu, kādu tās nebūtu slēgušas. Taču jāņem vērā arī tas, ka ar šo neradikālo līgumu pielāgošanas un iztulkošanas metodi bieži vien var sasniegt apmierinošu kompromisu starp pretējām interesēm: tiek piemērots pareizais risinājums un mazāk pievilta zaudējošās puses uzticība.³⁷⁸

³⁷⁴ Sk. par nodokļu tiesībām: Tipke K., Lang J. *Steuerrecht*. 14. Aufl. – Köln, 1995, S. 104 un BFH BStBl. 64, S. 342; 67, 700, 705; GrS BStBl. 84, 751, 757, par augstāko pārvaldes iestāžu iespējām, pamatojoties uz *Nodevu noteikumu [tulk. piez.: Administratīvo aktu procesa likums nodokļu un nodevu jautājumos]* 163. un 227.pantu, ar pārejas noteikumiem izvairīties no stāvokli pasliktinošas atpakaļēja spēka tiesu prakses netaisnīgām sekām; tā arī: Willibald F. *Vertrauensschutz bei verschärfender Rechtsprechung im Bereich des Steuerrechts*. *DStZ*, 1991, S. 443 ff.; Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993, S. 719 ff., piedāvā tiesnešiem radīt intertemporālās kolīziju tiesības.

³⁷⁵ Olzen D. Die Rechtswirkungen geänderter höchstrichterlicher Rechtsprechung in Zivilsachen. *JZ*, 1985, S. 158.

³⁷⁶ BGHZ 58, 355, 363; BGH VersR 1975, S. 375.

³⁷⁷ Köhler H. Gesetzesauslegung und “gefestigte höchstrichterliche Rechtsprechung”. *JR*, 1984, S. 48

³⁷⁸ Sk. spriedumus, ko Federālā Augstākā tiesa taisījusi, atzīstot, ka, iestājoties noteiktiem nosacījumiem, pa daļām atmaksājamos kredītus (*Ratenkredit*) var atzīt par izsniegtiem pretēji labiem tikumiem (piemēram: BGH NJW 1987, S. 181; BGH NJW 1988, S. 818; BGH NJW-RR 1989, S. 1320; BGH NJW 1990, S. 1595; un sk. tālāk tekstā). Šie spriedumi pievīl attiecīgo banku uzticību. Bet, no otras puses, kredīta ņēmēja prasībai par procentu un citu kredīta izmaksu atmaksāšanu (Vācijas *Civillikuma* 197.pants analogi) noilgums ir četri gadi (Federālā Augstākā tiesa no 10.07.1986., EwIR §197 BGB 1/86, S. 869, ar *Kanarisa* piezīmi), un tādēļ bankām nav jāņem vērā 30 gadu noilguma termiņš, kas ir paredzēts Vācijas *Civillikuma* 195.pantā un tiek piemērots šādām atmaksāšanas prasībām.

Individuāla pieceja līgumam parasti ir piemērots instruments, lai realizētu uzticības principu, ja vien līgums vai attiecīgie likuma priekšraksti paredz samērīgu izlīdzinājumu. Tiek ievērotas iesaistīto personu intereses un, taisot spriedumu, var izmantot individuālas līgumu formulēšanas iespējas. Tādā veidā iespējams taisnīgs izlīdzinājums starp pareizā risinājuma piemērošanu un uzticības aizsardzības prasībām.

b) Uzticības aizsardzības nodrošināšana deliktos. Deliktu tiesībās un arī līgumiskās atbildības jomā par pareizu atzītās tiesu prakses piemērošana, vienlaikus nodrošinot uzticības aizsardzību, pārsniedz zaudējumu nodarītāja atbildības subjektīvos priekšnosacījumus. Daudzos gadījumos personu (bez)darbībā nav konstatējama vaina, jo tās nav zinājušas par pienākuma pārkāpumu.³⁷⁹ Ja tiesu prakses grozījumu rezultātā prasības līdz šim akceptētai rīcībai tiek paaugstinātas, var pieņemt lēmumu, ka zaudējumu nodarītājs ir maldīgies aizliegumā.³⁸⁰ Persona, kas iepriekš iepazīstas ar saviem pienākumiem un tos ievēro, bet uzvedības noteikumi vēlāk tiek apgrūtināti, neapzinās, ka veic prettiesisku darbību.³⁸¹ *Bühners (Buchner)*³⁸² iebilst pret to, ka maldības aizliegumā pieņēmums ir kļūdainis, ja šeit nevis nav ievēroti tiesību principi, bet tādu vispār vēl nav. Tiesu prakses grozīšana ir jaunu tiesību principu iedibināšana.³⁸³ Tomēr var iebilst pret to, ka tiesu prakses grozījumi ir esošo likumu normu uzlabojums, jo tiesu prakses uzdevums tieši ir atbilstošāk iztulkot likuma normas.³⁸⁴ Ja aizliegumā esošu maldināšanu vēlētos uzskatīt par jēdzieniski neiespējamu, kamēr maldīgais viedoklis atbilst augstāko instanču tiesu praksei, tas nozīmētu, ka par noteicošo uzvedības normu attiecībā uz aizliegumā esošu maldināšanu būtu jāuzskata tiesu veiktais tiesību iztulkojums. Faktiski, protams, noteiktu darbību var uzskatīt par pretlikumīgu, pirms to par tādu atzinusi tiesu prakse. Taču pilsonis to nevarētu zināt. Tādu situāciju var pielīdzināt maldināšanai aizliegumā: zaudējumu nodarītājs neapzinās, ka veic prettiesisku darbību.³⁸⁵ Ja šī darbība turpmāku atziņu rezultātā tomēr

³⁷⁹ Tā: BGH NJW 1985, S. 620, 621 (slēpotāju liftu drošība).

³⁸⁰ Par aizliegumā esošu maldināšanu: Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994, § 75 II 2 d.

³⁸¹ Ja konkrētā gadījumā persona apzinās, ka veic nelikumīgas darbības, atbildības pienākums ir pamatots, par to: Neuner J. *Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz*. ZHR 157, 1993, S. 282 ff.

³⁸² Buchner H. *Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung?* In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 187.

³⁸³ Ibid.

³⁸⁴ Canaris C.W. *Urteilsanmerkung zu BAG*, SAE, 1972, S. 20. In: *SAE*, 1972, S. 22.

³⁸⁵ Līdzīgi arī: Mayer-Maly T. *Rechtsirrtum im Arbeitsrecht*. In: Bettermann, Zeuner. *FS für Bötticher*. – Berlin, 1969, S. 259.

ir vērtējama par prettiesisku, spriežot pēc aizliegumā esošas maldināšanas, tad jāvērtē vienīgi, vai no tās varēja izvairīties.

Tāpat kā līgumtiesībās, arī deliktu tiesībās uz ieguldīto uzticību var paļauties, konkrētajā gadījumā piemērojot jauno *ratio decidendi*. Uzticības aizsardzības princips netiek pārkāpts, jo atbildība neiestājas vainas neesamības dēļ.

c) Gaidāmo tiesu prakses grozījumu pieteikšana. Ja nav nevar atrast līdzekļus, kas ļauj piemērot uzlaboto tiesneša regulējumu un vienlaikus aizsargāt ieguldīto uzticību, kā *ultima ratio* jāpiemēro sliktāk pamatotais *ratio*. Un, lai vēlāk varētu atkāpties no dogmatiski nepareizās tiesu prakses, tiesām ir jāierosina šīs tiesu prakses grozījumi un tādējādi pamazām jāsamazina uzticība tai.

Tas ir *obiter dictum*, ar kuru tiek mēģināts nākotnē satricināt pamatotu uzticību un pieteikt tiesu prakses grozījumus. Amerikāņu tiesībās šim nolūkam kalpo instruments “*prospective overruling*”³⁸⁶ (“gaidāmie tiesu prakses grozījumi”): konkrētajā spriedumā tiesa no precedentā vēl neatkāpjas, bet piesaka par nākotnē gaidāmiem tiesu prakses grozījumiem.³⁸⁷ Šīs tehnikas priekšrocība ir tā, ka ieguldītā uzticība netiek pieviltā, bet gan pakāpeniski samazināta. Jāatzīst, ka šādi tiek radīta tiesiskā nedrošība attiecībā uz turpmāko tiesu praksi, tomēr jau nākamajā spriedumā tiek izmantots pareizais *ratio*.³⁸⁸ Tādā veidā pāreja

³⁸⁶ Sk.: *Johnson et al. v. New Jersey*, 384 U.S. 719 ff.; *Great Northern Railway Company v. Sunburst Oil&Refining Company*, 287. U.S. 357 ff.; Note *Prospective Overruling and Retroactive Application in the Federal Courts*. 71 *Yale Law Journal*, 1962, S. 907 ff.; Anglijā uz to raugās skeptiski, sk.: Devlin Lord Judges and Lawmakers. 39 *The Modern Law Review*, 1976, S. 1 ff.; Nicol A.G.L. *Prospective Overruling, A New Device for English Courts?* 39 *The Modern Law Review*, 1976, S. 542 ff.

³⁸⁷ Birk R. Die Ankündigung von Rechtsprechungsänderungen, Rechtssoziologische und methodologische Bemerkungen zum Urteil des BAG vom 26.10.1973, *JZ*, 1974, S. 737; Reinicke G. und D. Zum Vertrauensschutz auf eine ständige Rechtsprechung. *MDR*, 1956, S. 327 ff.; par šī principa piemērošanu vācu tiesībās: Knittel W. *Zum Problem der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung, Eine Untersuchung zum deutschen und US-amerikanischen Recht*. – Bielefeld, 1965, S. 39; par nodokļu tiesībām sk.: Tipke K., Lang J. *Steuerrecht*. 14. Aufl. – Köln, 1995, S. 104; Willibald F. Vertrauensschutz bei verschärfender Rechtsprechung im Bereich des Steuerrechts. *DStZ*, 1991, S. 443 ff.

³⁸⁸ Birk R. Die Ankündigung von Rechtsprechungsänderungen, Rechtssoziologische und methodologische Bemerkungen zum Urteil des BAG vom 26.10.1973, *JZ*, 1974, S. 738; Köhl U. *Obiter Dicta – Ansätze einer Rechtfertigung*, *JZ*, 1976, S. 752 ff.; Kötz H. Buchbesprechung zu *Schlüter*, Das Obiter dictum. *AcP* 175, 1975, S. 365.

uz jauno tiesu praksi notiek pakāpeniski, un ar jauno tiesu praksi radītās sekas pusēm nav tik radikālas.

Izplatīts iebildums pret “*prospective overruling*” tehniku ir tāds, ka būtībā tiek pieņemts šādas formas spriedums “A (vēl) tiek sodīts, kaut arī tas neatbilst esošajai tiesību sistēmai”. Kaut arī atbildētājam tiek uzlikts pienākums uzvesties noteiktā veidā, vienlaikus brīdinot, ka nākotnē šāda sprieduma vairs nebūs, šis apgalvojums nav pareizs. A tiek sodīts, kaut arī par to ir dogmatiskas šaubas. Tiesiskā situācija, kas ir A sodīšanas pamatā, nesastāv tikai no *vienkāršajām* tiesību normām, bet arī no Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā konstitucionāli tiesiski nostiprinātā uzticības aizsardzības principa. Bez tam tiesu prakses grozījumus piesaka tikai izņēmuma gadījumā, kad uzticības aizsardzības principa ievērošanas pienākums liek piemērot līdzšinējo tiesu praksi. Nav pareizi atsaukties uz *vienkāršajām* tiesībām, neievērojot konstitūciju, tādēļ šis rindkopas sākumā minētais spriedums nozīmē: “A tiek sodīts, jo tas atbilst esošajai tiesiskajai situācijai”.

Piesakot gaidāmos tiesu prakses grozījumus, tomēr rodas divas citas problēmas. Vispirms jāņem vērā, ka vienas puses uzticība tam, ka tiesu prakse tiks grozīta uz “pareizo” praksi, ir mazāk sargājama nekā otras puses uzticība tam, ka līdzšinējā tiesu prakse tiks saglabāta.³⁸⁹ Jo vienam ir jāsamierinās ar dogmatiski nepareizu spriedumu tikai tādēļ, ka pastāv uzticība līdzšinējai tiesu praksei, pie tam nevienai no pusēm nav iespējams to ietekmēt. Taču, ja grozījumi tiesu praksē tiek pieteikti pārāk regulāri, rodas risks, ka tikai daži prasītāji uzņemsies lietu turpināt visās tiesu instancēs, lai pēdējā instancē panāktu grozījumus tiesu praksē, kuri tieši šajā gadījumā piemēroti netiks, un tādēļ pats prasītājs no tā labumu negūs. Bez tam gaidāmo tiesu prakses grozījumu pieteikšana, attiecinot to uz konkrēto gadījumu, ir spriedumam nesvarīgs *obitum dictum*: šis gadījums tiks izšķirts saskaņā ar līdzšinējo tiesu praksi. Var iebilst, ka tiesām nav tiesību izdot šādus *obiter dicta*, jo tādā veidā tiesa vairs neizlemj konkrēto gadījumu, bet mēģina taisīt nākotnē piemērojamu principiālu spriedumu.³⁹⁰

³⁸⁹ Sk.: Canaris C.W. Urteilsanmerkung zu BAG, SAE, 1972, S. 20. In: SAE, 1972, S. 22 ff.; Note Prospective Overruling and Retroactive Application in the Federal Courts. 71 *Yale Law Journal*, 1962, S. 910; Vogel K. Rechtssicherheit und Rückwirkung zwischen Vernunftrecht und Verfassungsrecht. JZ, 1988, S. 836.

³⁹⁰ Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993, S. 698; Schlüter. Das Obiter dictum. *AcP* 175, 1975, S. 18 ff.; arī: Schneider E. Sind höchstrichterliche obiter dicta verfassungswidrig? *MDR*, 1971, S. 821.

Tomēr arī šis arguments nav pārliecinošs, jo nākamajiem tiesnešiem nav pienākums šo *obiter dictum* ievērot. Ja nākamā tiesa strīdīgo tiesu praksi atkal uzskata par piemērotu, tai nav no šīs prakses jāatkāpjas tikai tādēļ, ka cita tiesa taisījusi *obiter dictum* spriedumu un apsolījusi, ka tiesu prakse tiks grozīta. Ja turpmākās tiesas lemj citādi, šādu *obiter dicta* ietekme ir pavisam neliela. Bez tam jāņem vērā, ka tiesu prakses grozījumu pieteikums var būt nepareizs³⁹¹ un tajā konkrētais gaidāmo tiesu prakses grozījumu saturs parasti nemaz vēl nav noteikts. Tādēļ ar tiesu prakses grozījumu pieteikšanu netiek radīta lielāka tiesību paredzamība.

Gaidāmo tiesu prakses grozījumu pieteikšanai ("*prospective overruling*") tātad ir jābūt izņēmumam.³⁹² Parasti nepareizajai tiesu praksei jāatkāpjas uzlabotās tiesiskās atziņas priekšā un ar citu risinājumu palīdzību jāmeklē izlīdzinājums. Gaidāmos tiesu prakses grozījumus, lai pamazām samazinātu tās uzticamību, varētu pieteikt tikai gadījumos, kad uzticības aizsardzība ir tik būtiska, ka jāturas pie sliktāk pamatotās tiesu prakses.

d) Likuma atpakaļējam spēkam analoga noteikuma piemērošana.

Pēdējā iespēja aizsargāt uzticību, grozot tiesu praksi, varētu būt likumiem ar atpakaļēju spēku noteikto kritēriju analoga piemērošana.³⁹³ Saskaņā ar Federālās Konstitucionālās tiesas praksi likums ar atpakaļēju spēku pieļaujams tikai tad, ja tiesiskā situācija ir neskaidra vai arī tiesību subjektiem bija jārēķinās ar jaunu regulējumu.³⁹⁴ Taču uz tiesu varas spriedumiem šo formulu piemērot gandrīz nav iespējams. Var piekrist:

³⁹¹ Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993, S. 691, 694.

³⁹² Bär R. Praxisänderung und Rechtssicherheit. In: Fortmoser, Scleup. *FS für Meier-Hayoz*. – Bern, 1982, S. 1 ff.; Canaris C.W. Urteilsanmerkung zu BAG, SAE, 1972, S. 20. In: *SAE*, 1972, S. 22 ff.; Kirchhof O.R. Kontinuität und Vertrauensschutz bei Änderungen der Rechtsprechung. *DStR*, 1989, S. 270; Röhl K. *Allgemeine Rechtslehre [Vispārējā tiesību mācība]*. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1995, S. 598.

³⁹³ BVerfGE 13, S. 261 un visbeidzot S. 70, 69; par šādu piemērošanu: Bunte H.J. Rechtsanwendungsprobleme im Bereich des Konsumentencredits. *NJW*, 1985, S. 710 ff.; Bunte H.J. Rückabwicklung sittenwidriger Ratenkreditverträge. *NJW*, 1983, S. 2674 ff.; kritiski: Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 195; Lerche P., v. Pestalozza C. Altverträge unter neuem Richterrecht, Zum Schutz der Teilzahlungsbanken vor rückwirkender Rechtsprechung im Ratenkreditvertragsrecht. *BB*, 1986, Beilage 14, S. 13 ff.; diferencējoši: Spiro K. Praxisänderung und Rückwirkung. *ZSR*, Band 100, 1981, I. Halbband, S. 145 ff.

³⁹⁴ BVerfGE 13, S. 261 ff.

jo vairāk atzīta un nostiprināta ir augstāko instanču tiesu prakse, jo vairāk tās grozījumi pēc savas iedarbības līdzinās likumu grozījumiem. Tomēr ir vēl kāda būtiska atšķirība starp likumu ar atpakaļēju spēku un tiesu praksi ar atpakaļēju spēku.³⁹⁵ Tiesas spriedums jau pēc savas būtības ir notikuša notikuma novērtējums, un tādēļ spriedumam šādā nozīmē vienmēr ir atpakaļējs spēks. Principiāls aizliegums pieņemt likumus ar atpakaļēju spēku attiecībā uz likumdevēju nozīmē, ka attiecīgo priekšrakstu var realizēt tikai pēc tā pieņemšanas. Savukārt attiecībā uz tiesu varu tas nozīmē, ka tā nedrīkst atkāpties no attiecīgās tiesu prakses, jo grozījumus tiesu praksē var izdarīt tikai spriedumā, un tādēļ tai vienmēr ir atpakaļējs spēks. Tādu principu piemērošana tiesu praksē, kurus attiecina uz likumiem ar atpakaļēju spēku, nopietni kavētu tiesnešu tiesību attīstību, jo grozījumus varētu pieļaut tikai attiecībā uz ļoti ierobežotu gadījumu loku.³⁹⁶ Saturiski svarīgie tiesību paredzamības un uzticības aizsardzības aspekti tādēļ būtu jāņem vērā tiesas spriedumā, tos apsverot, nevis jāuztver kā vispārīgs tiesu prakses grozījumu aizliegums.

4. Piemēri par atkāpšanos no esošās tiesu prakses

Iepriekšējā nodaļā izklāstītie tiesu prakses grozījumu pieļaujamības kritēriji – pirmkārt, precedentu tiesiskā nepareizība un, otrkārt, uzticības aizsardzības pienākuma neesamība – šajā nodaļā tiks skaidroti ar piemēru palīdzību.

a) Tiesu prakses grozījumi, pamatojoties uz precedentu slikto iekļaušanos esošajās tiesībās. Atkāpšanos no sprieduma *ratio decidendi* var pieļaut, ja tiesneša izstrādātā atziņa ir izrādījusies nederīga regulējamā interešu konflikta atrisināšanai vai ja ir vairākas pretrunas starp tiesneša atziņu un citām – likumu – struktūrām. Šādos gadījumos jārada jauna struktūra un no vecās ir jāatsakās.

Par šādas situācijas piemēru varētu minēt Federālās Augstākās tiesas 5. Senāta sākotnējās iesniegšanas pieteikumu, kurā tas darīja zināmu savu nodomu atkāpties no līdzšinējās tiesu prakses, kas, pēc šī Senāta

³⁹⁵ Sk.: Lerche P., v. Pestalozza C. Altverträge unter neuem Richterrecht, Zum Schutz der Teilzahlungsbanken vor rückwirkender Rechtsprechung im Ratenkreditvertragsrecht. BB, 1986, Beilage 14, S. 15.

³⁹⁶ Arī Federālās Konstitucionālās tiesas formulas neder tiesu prakses grozīšanai: neskaidrā tiesiskā situācija vai gaidāmie likumu grozījumi attiecas tikai uz likumdošanas varu. Tiesu praksei jāizstrādā citi kritēriji, kuros būtu jābalstās nevis uz likumdošanas monopoli, bet gan uz tiesisko atziņu uzlabošanas nepieciešamību.

domām, bija pretrunā likumu priekšrakstiem un kam nebija skaidri un tiesiski droši piemērojamas struktūras.³⁹⁷ Strīdīgo spriedumu pamatā bija gadījumi, kad persona prasīja zaudējumu atlīdzību par priekšmetu lietošanas atrāvumu, kaut arī aizvietotājas lietas noma izdevumus nebija radījusi (vai persona nomas iespējas nebija izmantojusi). Federālās Augstākās tiesas spriedumi šajā jautājumā bija pretrunīgi: attiecībā uz automašīnu lietošanu, ja vien tika atzīta lietošanas iespēja un gribā priekšmetu lietot, atlīdzība tika piespriesta.³⁹⁸ Attiecībā uz citām kustamām lietām zaudējumu atlīdzības prasības parasti tika noraidītas.³⁹⁹ Attiecībā uz nekustamām lietām lietošanas ietekme tika vērtēta atšķirīgi. Daļā gadījumu tika piespriesta “kompensācija”,⁴⁰⁰ dažos spriedumos – zaudējumu atlīdzība⁴⁰¹ un dažos gadījumos zaudējumu esamība netika atzīta.⁴⁰² Šī “atšķirīgā tiesu prakse”, kā konstatēja Senāts, “nenodrošina tiesību paredzamību. Tā neļauj atpazīt teorētisko robežu starp mantiskiem un nemantiskiem zaudējumiem (Vācijas *Civillikuma* 253.pants), kā arī nenorāda, kā jāveido atbilstošās kāzusu grupas”.⁴⁰³ Tādēļ situācijas risinājumam Senāts gribēja piedāvāt nevis citu dogmatisku konstrukciju, kas aptvertu visus attiecīgos iepriekšējos spriedumus un kas tādēļ būtu jāvērtē kā *ratio decidendi* iztulkošana,⁴⁰⁴ bet gan nākt klajā ar jaunu priekšlikumu. Tā būtība bija nepiešķirt atlīdzību par atrauto priekšmeta lietošanas iespēju un tādējādi radīt pilnīgi jaunu tiesneša regulējumu. Senāta priekšlikums tārad bija atkāpšanās no līdzšinējās tiesu prakses, un tādēļ Senātam bija jāievēro iepriekš nosauktās pamatošanas prasības.

aa) *Ratio decidendi* nepareizība. Pirms jauna vienota *ratio decidendi* formulēšanas jānoskaidro, cik lielā mērā par nepareiziem jāuzskata precedenti, no kuriem tiesnesis vēlas atkāpties. Tā kā jaunais Senāta priekšlikums bija noliegt jebkādu atlīdzību par atrauto priekšmetu lietošanas iespēju, bija jānorāda, kādēļ par nepareiziem jāuzskata visi precedenti, kuros šāda atlīdzība bija piespriesta.

³⁹⁷ NJW 1986, S. 2037 ff.

³⁹⁸ BGH NJW 1966, S. 1260.

³⁹⁹ BGH NJW 1975, S. 733: kažoks; NJW 83, S. 444: dzīvojamais vagoniņš; NJW 1984, S. 722: motosporta laiva.

⁴⁰⁰ BGH NJW 1963, S. 2020.

⁴⁰¹ BGH NJW 1967, S. 1803.

⁴⁰² BGH NJW 1978, S. 1805.

⁴⁰³ BGH NJW 1986, S. 2038.

⁴⁰⁴ Sk. iepriekš 133. un turpm. lpp.

Vispirms Senāts pētīja, vai tiesnešu tiesību noteikumi atbilst likumu priekšrakstiem. Tie balstās uz principu, ka par nemantiskiem zaudējumiem netiek piešķirta atlīdzība naudā. Abstraktā neiespējamība lietu lietot, ja nav radušies faktiskie izdevumi par, piemēram, aizvietotājās lietas nomu saskaņā ar starpības teoriju nerada nekādu mantisku pametumu, un tādēļ nav pamata analogijai arī ar likumiski pieļaujamajiem izņēmumiem. Tālāk tika pētīts Vācijas *Civillikuma* 252.pants, kas paredz pierādījumu atvieglojumu, nevis zaudējumu atlīdzību, kas tika piespriesta precedentos, turklāt tas tiek saistīts nevis ar abstraktas lietošanas iespējas atrāvumu, bet gan ar iespējamā mantiskā pametuma rašanos. Arī Vācijas *Civillikuma* 557.panta pirmajā daļā, 987.panta otrajā daļā un 849.pantā noteiktie ietvari nav savietojami ar noliegto *ratio*. Tādēļ var konstatēt, ka likumdošanā nav atrodamas iemesli, kas attaisnotu līdzšinējās precedentu virknes piemērošanu.

Tālāk Senāts apsver, vai tiesnešu tiesību noteikumi līdz šim varētu būt par pamatu cita *ratio decidendi* radīšanai. Vispirms tiesnešu izstrādātais modelis tiek pārbaudīts tādā aspektā, vai tiešām nav pamata atlīdzības piespriešanai par automašīnas lietošanas neiespējamību. Šeit Senāts apšauba jau šī principa dogmatisko pareizību un vispirms secina, ka šīs tiesu prakses analoga paplašināšana attiecībā uz visiem lietošanas neiespējamības gadījumiem nav vēlama. Bez tam tiek pārņemts, ka par paplašināšanas pamatu izmantots tiesību tālākveidošanas gaitā tiesnešu radītais komercializācijas princips. Nobeigumā tiek izskaidrots un kā strukturāls ietvars noraidīts vidusmēra tiesību subjekta inteligences kritērijs, uz kuru ir atsauce vairākos spriedumos.

Atbilstoši Senāta viedoklim tāpat neviens no līdzšinējo precedentu *rationes decidendi* nevarēja būt par piemērotu modeli cita *ratio decidendi* veidošanai. Tie bija pretrunā likumu noteiktajām un tiesnešu veidotajām struktūrām. Bez tam līdzšinējie tiesnešu tiesību noteikumi nebija pietiekami piemēroti konkrēto situāciju risinājumam. Gluži otrādi – to sekas bija nepārskatāma un tiesiski neparedzama tiesību piemērošana. Senāta jaunais priekšlikums bija vienoti noliegt jebkādu atlīdzību par lietošanas neiespējamību. Līdz ar to precedentus varēja uzskatīt par nepareiziem attiecībā pret plānoto *ratio decidendi*. Atlika vienīgi pārbaudīt, vai uzticības aizsardzības princips neliek izvēlēties citu risinājumu.

bb) Tiesību tālākveidošanas nepieciešamības un uzticības aizsardzības apsvērumi. Otrais solis aiz juridiskās nepareizības pamatošanas ir pierādīt, ka paredzamais spriedums nav pretrunā

uzticības aizsardzības interesēm. Uzticības aizsardzībai tieši zaudējumu atlīdzības lietās ir pakārtota loma. Uzticībai varētu būt nozīme, pieņemot lēmumu par iespējamu apdrošināšanas līguma noslēgšanu. Ja zaudējumus cietusi persona faktiski nomā aizvietotāju lietu, šie izdevumi jāatlīdzina saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 249.pantu. Tomēr neatrisinātas ir situācijas, kad “cietusi” persona atvietotāju lietu nenomā un tomēr prasa zaudējumu atlīdzību. Tādā gadījumā persona var būt vilusies, ka tās “taupība”⁴⁰⁵ netiek attaisnota. Cerība uz atlīdzību, ja faktiski zaudējumi nav radušies, nav pelnījusi tik lielu aizsardzību, lai nepieļautu atkāpšanos no līdzšinējās tiesu prakses. Zaudējumu atlīdzināšanas pamatā ir princips, ka tiek atlīdzināts tikai faktisks mantisks pametums. Ja “cietusi” persona varēja zaudējumu novērst, neradot izdevumus (nenomājot aizvietotāju priekšmetu), varētu piekrist, ka persona, kas cerējusi uz vēlāku šādas taupības novērtēšanu, nesaņemot atlīdzību, tiek pieviltā tikai tādēļ, ka faktiski tai nav mantiski novērtējuma pametuma. Tomēr saskaņā ar Senāta viedokli precedenti bija tiesiski nepareizi, tiesu prakses grozījumiem nebija pretrunā uzticības interešu aizsardzības pienākumi, un tādēļ bija nepieciešams taisīt no līdzšinējās tiesu prakses atšķirīgu spriedumu. Senāts formulēja jaunu *ratio decidendi*, nosakot, ka “*priekšmeta lietošanas pārejoša neiespējamība nav pamats tam, lai persona, kuru skārusi šī neiespējamība, būtu tiesīga no lietas īpašnieka, kas pats lietu lieto, saņemt mantisku zaudējumu atlīdzību, kādu paredz vispārīgās zaudējumu atlīdzības tiesības (Vācijas Civillikuma 251., 252.pants)*”.⁴⁰⁶ Senāts šo *ratio decidendi* formulēja, izsecinot to no likumu priekšrakstiem un no atbilstoši atvasinātiem tiesnešu veiktajiem paplašinājumiem.

cc) Kritika. Šis priekšlikums bija metodiski priekšzīmīgs – tajā bija pamatota gan tiesiskā nepareizība, gan apsvērti mazāk radikāli līdzekļi. Skaidri tika norādīts, kāpēc ir nepareiza precedentu virkne un kādēļ šis jaunais priekšlikums ir pareizs. Lielais Senāts, kurš izskatīja iesniegto tiesu prakses grozījumu, neievērojot esošās šaubas, tomēr atzina, ka zaudējumu atlīdzība ir iespējama “vismaz attiecībā uz lietām, kuras nepieciešamas patstāvīgai lietas īpašnieka dzīves līmeņa nodrošināšanai”.⁴⁰⁷ Sākotnēji tas tika pamatots, normatīvi iesaistot starpības metodi, kura nosaka, ka paralēli īpašuma fiziskam veselumam, nosakot zaudējuma atlīdzību, jāievēro arī īpašuma funkcijas un spēja

⁴⁰⁵ Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 828.

⁴⁰⁶ NJW 1986, S. 2042, izcēlums kā oriģinālā.

⁴⁰⁷ BGHZ 98, 216.

īpašumu lietot. Bez tam Lielais Senāts norādīja uz neapmierinošiem rezultātiem, kas rastos pretējā gadījumā:⁴⁰⁸ par brīvprātīgu atteikšanos no aizvietotājās lietas nomas persona tiek sodīta.

Attiecībā uz šo Lielā Senāta pamatojumu metodiski būtu jāatzīmē, ka tiesiska vērtība izņēmuma gadījumā var veicināt tiesnešu regulējumu attīstību, ja par to ir dogmatiski strukturālas šaubas. Tomēr tādā gadījumā, formulējot tiesneša regulējumu, jāatsaucas uz šo tiesisko vērtību, no kuras loģiski izriet nepieciešamība pārveidot strukturāli nepilnīgo tiesu praksi.⁴⁰⁹ Konkrētajā gadījumā spriedumā netika minēts gandrīz neviens arguments par faktiski neesoša materiāla pametuma atlīdzības būtisko nozīmi. Šajā nolūkā norāde uz taupīgo “cietušo”, kuru nedrīkstētu pievilt, kā arī atziņa, ka papildus fiziskā veseluma vērtībai jāatlīdzina arī lietošanas vērtība, nav pietiekama.⁴¹⁰ Ja metodiski pareizi tika pamatots tiesu prakses priekšlikums, Lielā Senāta lēmumā lielā mērā iztrūkst pamatojums par veidu, kādā tas nonācis pie sava lēmuma, un par atkāpšanos no likuma dogmatiskajiem priekšrakstiem. Lai pamatotu strukturāli mazāk atbilstošu tiesneša regulējumu, ir jāatsaucas uz būtisku tiesību principu, kas tādējādi ļauj leģitimēt tiesību tālākveidošanu.

b) Tiesu prakses grozījumi, pamatojoties uz kļūdainu vērtību argumentu novērtējumu. Iemesls tiesu prakses grozījumiem papildus nepietiekamajai iespējai vispārināt *ratio* var būt arī nozīmīgu tiesisku vērtību neievērošana. Ilustrācijai tiks minēts piemērs, kurā Federālās Konstitucionālās tiesas praksi attiecībā uz nabadzīgu galvinieku atbildību grozīt piespieda Federālās Konstitucionālās tiesas likuma 31.pants.⁴¹¹

Pirms tiesu prakses pielāgošanas šim Federālās Konstitucionālās tiesas spriedumam pastāvēja pretēja Federālās Augstākās tiesas divu Senātu tiesu prakse pēc būtības līdzīgās lietās:⁴¹² laulātais bankā bija paņēmis kredītu, un banka no otra laulātā vai no pilngadīgā bērna, kuriem nebija nekāda īpašuma, pieprasīja galvojumu. Tiesai bija jāspriež, vai galvojuma līgumi ir spēkā saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 138.pantu. Federālās Augstākās tiesas 11. Senāts, pamatojoties uz Federālās Augstākās tiesas

⁴⁰⁸ BGHZ 98, 220.

⁴⁰⁹ Piemēram, personas tiesību ievērošana deliktu tiesībās saistībā ar Vācijas *Civillikuma* 1.panta pirmo daļu, 2.panta otro daļu, sk.: BGHZ 13, S. 334 ff. S. 349 ff. , un vispārīgi sk. iepriekš 75. un turpm. lpp.

⁴¹⁰ BGHZ 98, 220.

⁴¹¹ BGH ZIP 1994, S. 520, 614.

⁴¹² Sk.: 9. civillietu Senāta spriedumi: NJW 1989, S. 830; 1989, S. 1276; 1992, S. 896; un 11. civillietu Senāta spriedumi: NJW 1991, S. 923; 1993, S. 322.

praksi privātautonomijas jautājumos, sprieda, ka galvojuma līgumi nav spēkā.⁴¹³ Valstij gan principā ir jārespektē starp autonomiem tiesību subjektiem noslēgtās vienošanās, tomēr neierobežotai autonomijas realizācijai limiti ir vajadzīgi īpaši tad, ja “vienai no līguma pusēm ir tāds pārsvars, ka tā līguma saturu faktiski var noteikt viena”.⁴¹⁴ Savukārt Federālās Augstākās tiesas 9. Senāts noliedza, ka šis līgums, atsaucoties uz Vācijas *Civillikuma* 138.pantu, noslēgts pretēji labiem tikumiem.⁴¹⁵ 9. Senāts ar privātautonomiju izprata “[katras neierobežoti rīcībspējīgas personas] tiesības uzņemties pienākumus, kurus tā var izpildīt tikai ļoti izdevīgu nosacījumu gadījumā”.⁴¹⁶ Šeit nevarēja iebilst, ka līgums ir ļoti riskants;⁴¹⁷ bez tam jāņem vērā, ka bankai nav pienākums informēt galvinieku par līguma sekām.⁴¹⁸ Par to, ka līgums nav noslēgts pretēji labiem tikumiem, liecinot arī ciešās ģimeniskās saites, kas pastāv starp galveno parādnieku un galvinieku.⁴¹⁹ Līdz ar to būtiskos jautājumos bija divu augstāko instanču tiesu atšķirīgi spriedumi,⁴²⁰ no kuriem viens uzsvēra plašu līgumu slēgšanas brīvību un uzskatīja, ka risinājums meklējams civilprocesa tiesībām piederīgā spriedumu piespiedu izpildes institūtā.⁴²¹ Otra tiesa savukārt situācijā, kad starp pusēm pastāv liela nevienlīdzība, neatbalstīja pilnīgu privātautonomiju.⁴²² Jaunajam spriedumam tādā bija jāatceļ vismaz viena no abām precedentu virknēm.

aa) Ratio decidendi nepareizība. 9. Senāta praksē izdarīt grozījumus piespieda argumenti, kuri tika balstīti uz Pamatlikumu un kurus, izskatot konstitucionālo prasību pret šī Senāta spriedumu, izstrādāja Federālā Konstitucionālā tiesa.⁴²³ Šajā spriedumā vispirms tika uzsvērts,⁴²⁴ ka Vācijas *Civillikuma* 138. un 242.pants liek tiesām izteikt savu viedokli, konkretizējot šos pantus konstitucionālo vērtību priekšstatu kontekstā. Būtiskākās konstitucionāli nostiprinātās vērtības konkrētajā gadījumā

⁴¹³ NJW 1991, S. 924; NJW 1993, S. 322.

⁴¹⁴ BGH NJW 1991, S. 925, ar *Grīna (Grün)* piezīmi.

⁴¹⁵ Piemēram: NJW 1989, S. 830; 1989, S. 1276; 1991, S. 2015; 1992, S. 896.

⁴¹⁶ BGH NJW 1989, S. 831, sk. arī: NJW 1991, S. 2016, ar *Kengdena (Köngden)* piezīmi.

⁴¹⁷ Ibid., S. 1277.

⁴¹⁸ Ibid., S. 1278.

⁴¹⁹ BGH NJW 1992, S. 898.

⁴²⁰ Schlachter M. Kreditmithaftung einkommensloser Angehöriger. *BB*, 1993, S. 803.

⁴²¹ Tā arī: Medicus D. Leistungsfähigkeit und Rechtsgeschäft. *ZIP*, 1989, S. 817 ff.

⁴²² Tā arī: Reinicke D., Tiedtke K. Zur Sittenwidrigkeit hoher Verpflichtungen vermögens- und einkommensloser oder einkommensschwacher Bürgen. *ZIP*, 1989, S. 613 ff.

⁴²³ BVerfG NJW 1994, S. 36 ff.; līdzīgi sprieda arī jau 11. Senāts, sk. atsauci iepriekš.

⁴²⁴ BVerfG NJW 1994, S. 36 ff.

ir privātautonomija (Vācijas *Civillikuma* 2.panta pirmā daļa) un sociālas valsts princips (Vācijas *Civillikuma* 20.panta pirmā daļa un 28.panta pirmā daļa). Federālā Konstitucionālā tiesa uzskatīja, ka šīs vērtības 9. Senāta spriedumu virknē nav pietiekami ņemtas vērā un pienācīgi izsvērtas. Kaut arī pastāv principiāla līgumu slēgšanas brīvība, civiltiesību sfērā darbojas “līdzvērtīgi pamattiesību subjekti ar atšķirīgām interesēm un pretējiem mērķiem. Tā kā visi civiltiesību jomas subjekti bauda aizsardzību, ko garantē Vācijas *Civillikuma* 2.panta pirmā daļa, un vienādā mērā var atsaukties uz to privātautonomijas konstitucionāli tiesisku nodrošināšanu, nedrīkst pieļaut, ka līgumā tiek ievērotas tikai stiprākās puses intereses”.⁴²⁵ Tipiskos gadījumos, kuriem raksturīgs vienas līgumslēdzējpusēs pārsvars, jāņem vērā gan tiesiskajai kārtībai piederīgais privātautonomijas, gan arī sociālas valsts princips. Galvojuma līgumi saskaņā ar Federālās Konstitucionālās tiesas viedokli ir šādi tipiski gadījumi, kur ekonomiski vajākais parādnieks, nerēķinoties ar savām interesēm, spiests slēgt riskantus darījumus, kuros bieži vien tiek iekļauta atteikšanās no Vācijas *Civillikuma* piedāvātajām aizsardzības iespējām (piem., Vācijas *Civillikuma* 771.pants). Šādā gadījumā tiesām jāņem vērā pamattiesības un savs spriedums jātaisa saskaņā ar tām.

Šie Federālās Konstitucionālās tiesas citādi akcentētie vērtību argumenti tālāk turpmāk jāievēro 9. Senāta tiesu praksē. 9. Senāta precedentos, kuros šādos galvojuma līguma gadījumos, precīzāk nepārbaudot, tika noliegta šo līgumu pretruna labiem tikumiem, nebija ievērots privātautonomijas princips. Šie spriedumi, salīdzinājumā ar 11. Senāta spriedumiem, bija ne tikai sliktāk pamatoti, bet pat pretrunā Konstitūcijai.

Kaut arī tika izpildīts precedenta nepareizības kritērijs, jāatzīmē, ka arī jaunajā spriedumā⁴²⁶ attiecībā uz to nebija metodiski pietiekama pamatojuma.⁴²⁷ Atšķirīgā sprieduma galvenais pamatojums ir privātautonomijas princips. Tomēr tālāk Senāts atzīst, ka šo principu var ierobežot, ja starp līgumslēdzējpusēm ir ievērojams vienlīdzības trūkums. Līdz tam valdīja uzskats, ka līguma augstā riska pakāpe neliecina, ka līgums noslēgts pretēji labiem tikumiem, bet tagad līgums

⁴²⁵ BVerfG NJW 1994, S. 38 ff.

⁴²⁶ ZIP 1994, S. 520 ff.; S. 614 ff.; sk. par to arī: Pape G. Die neue Bürgschaftsrechtsprechung – Abschied vom “Schuldturm”? ZIP, 1994, S. 515 ff.; Grün B. Das Ende der strengen BGH-Haftungsrechtsprechung bei Bürgschaften leistungsunfähiger junger Erwachsener. NJW, 1994, S. 2935

⁴²⁷ Tā arī: Pape G. Die neue Bürgschaftsrechtsprechung – Abschied vom “Schuldturm”? ZIP, 1994, S. 516.

uzskatāms par noslēgtu pretēji labiem tikumiem, ja pastāv rupja disproporcija starp kādas puses pienākumiem un tās spējām šos pienākumus izpildīt. Arī ģimeniskās saites, kurām līdz šim netika piešķirta nekāda vērība, saistībā ar Vācijas *Civillikuma* 1618.a pantu tagad trešajām personām, piemēram, pat bankām, noteiktos gadījumos var radīt konkrētus pienākumus. Spriedumā precedentu pretrunīgās daļas tiek analizētas tikai starp citu, un netiek paskaidrots, kādā veidā citādi novērtētais privātautonomijas princips liek atkārtoti izvērtēt līdzšinējos argumentus un par pareizu uzskatīt šo, jauno vērtējumu. Atkāpšanās no līdzšinējās tiesu prakses metodiskā ziņā nenozīmē vienīgi formulēt līdzšinējai tiesu praksei pretēju spriedumu. Daudz svarīgāk ir analizēt toreizējos argumentus. Jaunais priekšlikums ir pareizs tikai tad, ja tā pamatā esošie argumenti pierāda iepriekšējo precedentu nepareizību. Tādēļ jaunajā spriedumā bija jānorāda, ka parasti tad, ja līdzšinējā tiesu prakse ir bijusi pareiza, noslēgtais līgums atbilstoši privātautonomijas principam būtu jāatstāj spēkā. Tomēr privātautonomijai ir noteiktas robežas, kuras konkrētā gadījumā līgumu starp privāttiesību subjektiem var likt uzskatīt par noslēgtu pretēji labiem tikumiem un tādēļ ar Vācijas *Civillikuma* 138.panta palīdzību nodrošina konstitucionāli nostiprināto vērtību realizāciju. Attiecīgo precedentu virknē nav pamanītas šīs privātautonomijas robežas, un tādēļ konkrētie precedenti uzskatāmi par nepareiziem. Piezīmi, ka līdzšinējā tiesu prakse vairs nav piemērojama, nevar uzskatīt par iepriekšējo precedentu analīzi, un tā nav pietiekams pamatojums, lai atkāptos no līdzšinējās tiesu prakses.

bb) Tiesību tālākveidošanas nepieciešamības un uzticības aizsardzības apsvērumi. Ja tiesnesis uzskata, ka līdzšinējā tiesu prakse ir bijusi tiesiski nepareiza, viņam ir tiesības ierosināt atkāpšanos no tās. Pie cita rezultāta būtu jānonāk, ja izņēmuma kārtā uzticības aizsardzības argumenti liktu turēties pie satura ziņā Konstitūcijai pretrunā esošas tiesu prakses.

Šādu argumentu konkrētajā gadījumā gandrīz nav. Tomēr var apstiprināt banku uzticību tiesu prakses nemainībai, jo tās bez strīdīgā galvojuma kredītu nebūtu izsniegušas. Taču tieši šajā gadījumā tiesu izpildītājiem būtu tik nelielas izredzes kaut ko iegūt no galvinieka, ka banku uzticības sagraušanai šādā situācijā ir mazāka nozīme nekā galvinieka interesēm atkāpties no līdzšinējās tiesu prakses. Galvinieks bieži riskē ar visu savu iedzīvi, bet bankas zaudē tikai vienu maksātnespējīgu parādnieku.

c) Tiesu prakses grozījumu noraidīšana uzticības interešu aizsardzības dēļ. Šeit tiks minēts piemērs, kurā Federālā Augstākā tiesa uzticības aizsardzības apsvērumu dēļ noraidīja atkāpšanos no esošās

tiesu prakses, kaut arī par labu tiesu prakses grozījumiem bija vairāki pamatoti argumenti. Strīdīgā tiesu prakse attiecas uz līgumiem par labu trešajām personām nāves gadījumā. Viens no šīs gadījumu kategorijas raksturīgākajiem piemēriem ir krājgrāmatiņas dāvināšana: mantojuma atstājējs bankā uz apdāvinātā vārda atver krājgrāmatiņu un dod bankai uzdevumu grāmatiņu pēc viņa nāves nogādāt apdāvinātajam.⁴²⁸ Faktiski mantojuma atstājējs savas dzīves laikā neslēdz ar apdāvināto atbilstošas formas vienošanos. Federālā Augstākā tiesa uzskata,⁴²⁹ ka dāvinājuma līgums starp mantojuma atstājēju un apdāvināto tiek noslēgts, jo krājgrāmatiņas atvēršanu uz apdāvinātā vārda var uzskatīt par oferti, ko saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 130.panta otro daļu un 153.pantu var pieņemt arī pēc mantojuma atstājēja nāves. Banka oferti nodod apdāvinātajam, tas oferti akceptē, un tādējādi saskaņā ar Vācijas *Civillikuma* 518.panta otro daļu līguma slēgšanas formas trūkumus var uzskatīt par novērstiem.⁴³⁰

aa) *Ratio decidendi* nepareizība. Attiecībā uz esošo tiesu praksi tiek izteiktas būtiskas šaubas.⁴³¹ Viens no šaubu iemesliem ir Vācijas *Civillikuma* 2301.pants, kurā dāvinājumam nāves gadījumā tiek prasīta testamentāra forma un kuru esošā tiesu prakse apiet.⁴³² Piešķirumi nāves gadījumā līdz ar to kļūst iespējami ar mutisku līgumu, neievērojot mantojuma tiesībās saistošos formas nosacījumus. Tas ietekmē gan šo formālo priekšrakstu brīdinājuma, gan pierādījuma funkcijas.⁴³³ Bez tam tiek izjaukts mantinieku iedalījums šķirās, jo ar dāvinājumu nāves gadījumā apdāvinātais, saņemot dāvinājuma priekšmetu jau iepriekš, tiek nostādīts līdzīgā pozīcijā ar parastajiem mantojuma kreditoriem.⁴³⁴

⁴²⁸ Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 394 ff.

⁴²⁹ BGHZ 46, S. 198 ff.; 66, 8 ff.

⁴³⁰ Tā arī Musielaks (*MüKo-Musielak*), § 2301, Rn. 37, kas šo tiesu praksi vērtē nevis pēc dogmatiskajiem principiem, bet pēc tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas kritērijiem, un tādēļ to akceptē.

⁴³¹ Brox H. *Erbrecht*. 14. Aufl. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1993, Rdnr. 729 ff.; Hoffmann K.H. *Der Vertrag zugunsten Dritter von Todes wegen*. *AcP* 158, 1959/60, S. 178 ff.; Lange H., Kuchinke K. *Lehrbuch des Erbrechts*. 3. Aufl. – München, 1989, § 31 IV 3; Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 394 ff.; Zehner G. *Versicherungssumme und Nachlaßinteressenten*. *AcP* 153, 1954, S. 424 ff., kā Federālā Augstākā tiesa spriež, pretēji: Heldrich A. *Erbrecht*. 3. Aufl. – Heidelberg, 1989, S. 104.

⁴³² Lange H., Kuchinke K. *Lehrbuch des Erbrechts*. 3. Aufl. – München, 1989, § 31 IV 3, it īpaši S. 547: “mantojumtiesisku piešķirumu *numerus clausus*”.

⁴³³ Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986, Rdnr. 396.

⁴³⁴ *Ibid.*, Rdnr. 397.

Federālā Augstākā tiesa atzīst,⁴³⁵ ka ir būtiski iemesli šīs tiesu prakses grozīšanai, it īpaši tad, ja mantojuma atstājējs līdz savai nāvei var brīvi rīkoties ar krājgrāmatiņā esošo naudu un tāpēc viņam tādā ziņā nav jānes nekādi upuri. Apdāvinātajam esot līdzīgs statuss ar legāta ņēmēju, tādēļ nevar neatzīt, ka “atzīstot juridisku spēku šādiem piešķirumiem nāves gadījumā, kas tiek izdarīti, slēdzot līgumu par labu trešajām personām, ievērojami palielinās iespēja, neievērojot īpašus formas priekšrakstus, slēgt īpašumtiesiskus darījumus, kas ir spēkā attiecībā uz laiku pēc darījuma veicēja nāves”.⁴³⁶ Līdz ar to pret līdzšinējo tiesu praksi izvirzās vairāki ievērojami argumenti, tādēļ jāsecina, ka pareizais risinājums būtu atkāpšanās no šīs tiesu prakses.

bb) Tiesību tālākveidošanas nepieciešamības un uzticības aizsardzības apsvērumi. Federālā Augstākā tiesa tomēr pieturas pie savas tiesu prakses.⁴³⁷ Kā dogmatisko pamatojumu tiesa pauž viedokli, ka likumdevējs nav strikti norobežojis Vācijas *Civillikuma* 330. un sekojošos pantus no Vācijas *Civillikuma* 2301.panta, kā arī nosauc vairākus uzticības aizsardzības argumentus.

Līgums par labu trešajām personām nāves gadījumā tiesību sistēmā ir izmantots jau ilgu laiku,⁴³⁸ un tiesu prakse šo institūtu vienmēr ir atzinusi, uz ko arī paļāvušās iesaistītās personas, it īpaši dāvinātājs, kurš bija pārliecināts par sava dāvinājuma spēkā esamību.⁴³⁹ Kaut arī šim institūtam vēl nav paražu tiesību rakstura, pastāv “ievērojama uzticība (..), kuras sagraušanu varētu attaisnot tikai ļoti būtiski iemesli”.⁴⁴⁰ Augstākajai tiesai nepietiekami šķiet pat apsvērumi, kas izteikti attiecībā uz precedentu virknes saturisko nepareizību, un tā uzskata, ka pārsvaru ir guvuši uzticības aizsardzības argumenti.⁴⁴¹ Atkāpšanās no tiesu prakses skartu ļoti daudzus līgumus, kas noslēgti, uzticoties esošās tiesu prakses nemainībai. Arī no mantojuma tiesību saistošajiem formālajiem priekšrakstiem

⁴³⁵ BGHZ 66, S. 8, 11 ff.

⁴³⁶ Ibid., S. 12.

⁴³⁷ Ibid.; BGH NJW 1975, S. 382, atzīst mantnieka atsaukšanas tiesības, kas kavē stāties spēkā dāvinājuma līgumam starp mantojuma atstājēju un apdāvināto, bet tā vēl nav atkāpšanās no sava formulējuma un no formas brīvības noliegšanas, jaunākais BGH NJW 1995, S. 251.

⁴³⁸ Reinicke G. und D. Lebensversicherung und Nachlaßgläubiger. *NJW*, 1956, S. 1053, kur tiesu prakse nosaukta par paražu tiesībām.

⁴³⁹ BGHZ 66, S. 12.

⁴⁴⁰ Ibid., S. 13.

⁴⁴¹ Līdzīgi arī: Heldrich A. *Erbrecht*. 3. Aufl. – Heidelberg, 1989, S. 104.

izrietošās šaubas Federālajai Augstākajai tiesai nav pietiekams pamats, lai attaisnotu masveidīgu uzticības sagraušanu, kas būtu tiesu prakses grozījumu nenovēršamas sekas.

Šis piemērs demonstrē, kā Augstākās tiesas prakse izraisījusi uzticību, uz kuru cilvēki ir paļāvušies. Šī sprieduma nozīme tiesu praksē ir liela, taču to mazina literatūrā izteiktā kritika, kas varētu izraisīt tiesu prakses grozījumus. Neatkarīgi no tā, vai Federālās Augstākās tiesas viedoklim var nešaubīgi piekrist, tiesa ir izvērtējusi tiesību tālākveidošanas intereses, taču uzticību līdzšinējai tiesu praksei tā ir uzskatījusi par tik svarīgu, ka tiek noraidīti grozījumi tiesu praksē, pret kuru ir izvirzīti gan dogmatiska, gan vērtējoša rakstura iebildumi. Uzticība sliktāk pamatotajai tiesu praksei tiek uzskatīta par tik būtisku, ka Federālā Augstākā tiesa pat nemēģina esošo uzticību mazināt, norādot, ka turpmāk iespējams arī cits risinājums.

III. Rezultāts

Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā vienlaikus ir iekļauts gan precedentu piemērošanas pamatojums, gan to piemērošanas robežas: katram tiesnesim principā ir jāpamato atbilstošais konkrētās izskatāmās lietas risinājums. Tādēļ angloamerikāņu tiesībās ietvertais stingrais pienākums ievērot precedentu nav pieļaujams vācu tiesībās. Tiesnešu tiesību attīstību tomēr var ierobežot aizsargājamas uzticības intereses. Ja nepiedodami tiek pievilta aizsargājama uzticība esošam *ratio decidendi*, tiesnesis izņēmuma gadījumos nav tiesīgs atkāpties no nepareizā *ratio decidendi*, un viņš tātad nedrīkst taisīt spriedumu, kuru tas konkrētajā gadījumā būtu uzskatījis par pareizo risinājumu.

Tiesām, kas vēlas atkāpties no piemērojama *ratio decidendi*, jāpamato tā nepareizība un jāpēta, vai attiecībā uz esošo tiesu praksi ir aizsargājamas uzticības intereses. Spriedumā pēc iespējas ir jāievēro aizsargājamas uzticības intereses, tomēr sliktāk pamatots *ratio decidendi* būtu jāpiemēro tikai tādā gadījumā, ja to attaisno būtiskas uzticības intereses.

Kopsavilkums

Tiesnešu regulējumu formulēšanā, to iztulkošanā un piemērošanā jāievēro noteikti metodiski principi. Vispirms jāņem vērā, ka tiesnešiem jāievēro tādi paši principi kā likumu iztulkošanā. Tiesneši regulējumus var izstrādāt esošās tiesību sistēmas ietvaros. Tomēr, tiesnešiem veicot tiesību tālākveidošanu, jāievēro vairākas īpatnības, ko nevar atrisināt ar likumu iztulkošanas metodēm un kur jāpielieto īpaša metodoloģija.

I.

Tiesneša loma tiesību tālākveidošanā ir, ievērojot stingru juridisko argumentāciju,¹ formulēt tiesnešu tiesību noteikumus. Tomēr tiesnešu radītie formulējumi attīstās, protams, ārpus attiecīgo likumu normām. Papildus juridiskajiem argumentiem,² kuri izriet no esošajām tiesību normām un principiem, bieži parādās arī politiski apsvērumi,³ kam raksturīgi centieni jaunā veidā pārdalīt tiesību sistēmā esošās tiesības un pienākumus.⁴ Tomēr tiesnesim nav tiesību tālākveidošanas procesā tiesību sprieduma pamatojumā izmantot šādus ne-tiesiskus argumentus. Bez tam tiesnesim nav arī tiesību pārņemt likumdevēja aizvietotāja funkcijas pat tad, ja likumdevējs kādā jomā savu viedokli nav izteicis.⁵

Tas izriet no Vācijas *Pamatlikumā* nostiprinātā tiesu varas statusa.⁶ Atšķirībā no precedentu tiesību sistēmas valstīm, kur tiesu varai var piedēvēt zināmas likumdošanas funkcijas, kodificēto tiesību sistēmas valstīs tiesnesim ir pienākums ievērot vienīgi likumdevēja pieņemtos likumus un tiesības. Tas gan neizslēdz tiesnešu tiesības veikt tiesību tālākveidošanu. Tomēr tiesu varai nav tiesības pašai patstāvīgi izdot tiesību normas, kuras neatbilst esošajai tiesību sistēmai un kuru pamatojumā ir tiesiski politiski apsvērumi.

Tāds ir arī tiesību teorijas skatījums.⁷ Tā kā likuma neapvertu situāciju regulēšanai tiesnesis izmanto ļoti abstraktus principus, tiesneša

¹ Sk. iepriekš 19. un turpm. lpp., 44. un turpm. lpp.

² Tiem angloamerikāņu metodikā atbilst “principles”, sk. iepriekš 20. un turpm. lpp.

³ Angloamerikāņu terminoloģijā “policies”, sk. iepriekš 20. un turpm. lpp.

⁴ Sk. iepriekš 20.lpp. un turpm.

⁵ Par to sk. iepriekš 39. un turpm. lpp.

⁶ Sk. iepriekš 44. un turpm. lpp.

⁷ Sk. iepriekš 56. un turpm. lpp.

argumentācijai tiesību tālākveidošanas procesā ir metodiski augstas prasības. To ietvaros tiesnesim ir vairākas regulējuma formulēšanas iespējas. Arī ārpustiesisku argumentu pieļaušana šajā tiesu prakses dilemmā risinājumu nedod. Lai radītu tiesneša regulējumus, joprojām ir nepieciešams savstarpēji izsvērt no dažādiem principiem izrietošus pienākumus. Šī nepieciešamība tiek vienīgi pārvietota citā līmenī, kurā ārpustiesisku apsvērumu dēļ jāizvērtē arī konkrētas prasības. Ar to gan netiek mazināta tiesnešu regulējumu radīšanas sarežģītība. Pareizs ir apgalvojums, ka tiesneša uzdevums ir radīt tādu regulējumu, kurš no visiem iespējamajiem risinājumiem ir vislabāk piemērots.⁸ Vislabāk piemērotais un šādā ziņā pareizais spriedums ir tā sauktā “regulatīvā ideja”. Tādēļ tiesiskās argumentācijas ietvaros tiesnešu veiktā tiesību tālākveidošana, no valsts tiesību teorijas viedokļa, ir vēlama un, no juridiskās metodes viedokļa, ir iespējama.

II.

Tiesnešu regulējumu radīšana ir vispārināmu noteikumu izstrādāšana, kurus var izmantot turpmāko tiesas spriedumu pamatojumā.⁹ Pirms formulēt tiesneša tiesību noteikumu, vispirms jāanalizē likumā neatrisinātā faktiskā situācija.¹⁰ Ja šādas situācijas sastopamas bieži, no tām var atvasināt tipizējamu aprakstu, kas tiesnesim varētu kalpot par stimulu tiesību tālākveidošanai. Izstrādājamajam regulējumam, no vienas puses, jābūt praktiski piemērojamam līdzīgās situācijās. Regulējumam tātad nav ikreizēja rakstura. No otras puses, regulējumam jābūt sastādītam, pamatojoties uz vērtībām, kuras izsecinātas no spēkā esošajām likumu normām. Tādējādi tiesneša regulējums kļūst piederīgs esošajai tiesību sistēmai.

Lai tiesneša regulējumu varētu izmantot turpmākajos tiesu spriedumos, tam jābūt vispārināmam.¹¹ Tādēļ tiesnešu regulējumam jālīdzinās likumu tekstam. Bieži vien tiesību tālākveidošana nepieciešama tikai tādēļ, lai uz situāciju, kas līdz šim nav aptverta, attiecinātu kādu atsevišķu sastāva pazīmi vai lai izslēgtu noteiktu tiesisko seku iestāšanos. Lai, atkāpjoties no likuma priekšrakstiem, jaunā redakcijā šādi formulētu vai pārstrukturētu tiesnešu tiesību noteikumus, nepieciešama šādas rīcības leģitīmācija. Šim nolūkam var izmantot vispārīgos tiesību principus. Ar

⁸ Sk. iepriekš 63. un turpm. lpp.

⁹ Sk. iepriekš 71. un turpm. lpp.

¹⁰ Sk. iepriekš 69. un turpm. lpp.

¹¹ Sk. iepriekš 80. un turpm. lpp.

to palīdzību var norādīt, kādēļ konkrētā situācijā jāatkāpjas no likuma priekšrakstiem vai kādēļ citādāk jāformulē iepriekšējais tiesneša tiesību noteikums.¹²

Esošo tiesību priekšraksti tomēr neprasa tikai katras atkāpšanās legitimēšanu. Tiesnešu tiesību noteikumiem jābūt piemērojamiem arī tiesisko noteikumu savstarpējo norāžu un kolīziju sistēmā.¹³ Tiesnešu tālākveidoto tiesību kolīzija ar rakstītajām tiesībām, piemēram, vēl neminētās tiesību nozarēs,¹⁴ var prasīt formulētā noteikuma grozīšanu un var būt pretrunā ar jau iedibinātu tiesnešu regulējumu.¹⁵ Formulējot regulējumu, īpaša vērība jāpievērš regulējuma piemērošanas jomai, iespējamām subsidiaritātes attiecībām un iespējamām tiesiskajām sekām. Tikai, pielāgojoties šādām esošo tiesību norādēm, tiesnešu tiesību noteikumu regulējums var kļūt vispārināms un to var izmantot nākamajos spriedumos.

III.

Tiesnešu tiesību noteikumu iztulkošana ir būtiskāks process, izzinot tiesnešu regulējumus un piemērojot tos konkrētos gadījumos. Iztulkošana jāveic arī tāpēc, lai noskaidrotu, vai tiesneša regulējums nav jāgroza vai jāatceļ.

1.

Tiesneša regulējuma saturu nosaka, iztulkojot spriedumus. Šeit nedrīkst ievērot formālās teorijas, ar kurām *ratio decidendi* var noskaidrot tikai ar viena vienīga pārbaudes parauga palīdzību.¹⁶ Tāpat nevar sekot arī kritiskajām teorijām, kas katru tiesneša regulējuma formulēšanu uzskata par neiespējamu.¹⁷ Tiesneša regulējumu iztulkošana nozīmē izprast attiecīgā precedenta pamatā esošo *ratio decidendi*. Tiesneša rīcībā ir vairāki metodiski principi, kas atkarībā no situācijas var mainīties.

- Tiesu precedenta burtiskais teksts.¹⁸

No attiecīgā precedenta burtiskā teksta var rasties pirmais priekšstats par regulējumu, taču to nekad nevar uzskatīt par īsto *ratio decidendi*.

¹² Sk. iepriekš 90. un turpm. lpp.

¹³ Sk. iepriekš 85. un turpm. lpp.

¹⁴ Sk. iepriekš 86. un turpm. lpp.

¹⁵ Sk. iepriekš 88. un turpm. lpp.

¹⁶ Par to sk. iepriekš 107. un turpm. lpp.

¹⁷ Par to sk. iepriekš 111. un turpm. lpp.

¹⁸ Sk. iepriekš 119. un turpm. lpp.

Tiesnešu regulējumos bieži tiek izmantoti atkārtoti formulējumi. To teksti nav lingvistiski nevainojami, tādēļ valodniecisko neprecizitāšu dēļ nav pieļaujama tikai teksta gramatiskā iztulkošana.

- Tiesu precedenta fakti.¹⁹

Precedenta pamatā esošie faktiskie apstākļi ir būtiski, veicot iztulkošanu. Tiesnešu regulējumiem (*ratio decidendi*) raksturīga cieša saistība ar konkrēto izskatāmo lietu. Tādēļ tie galvenokārt ir piemērojami tikai līdzīgās tipiskās situācijās. Lai tiesību tālākveidošanai būtu nozīme arī attiecībā uz atšķirīgiem gadījumiem, tiesas spriedumu sastāvu analīze ir obligāta.

- Tiesu precedentu virkne.²⁰

Tiesnešu tiesības parasti veidojas, tiesnešu regulējumiem nostiprinoties vairāku spriedumu gaitā. Pirmā sprieduma *ratio decidendi* ir pagaidu raksturs, nākamās tiesas to pārņem, un tādējādi regulējums pakāpeniski iegūst tiesību tālākveidošanas raksturu. Tādā veidā atsevišķi regulējumi iegūst precizitāti un vispārināmu saturu. Iztulkošanas gaitā jāanalizē visi spriedumi, kuros ir piemērots konkrētais regulējums un kuros tas attīstīts.

- Teleoloģiskā iztulkošana.²¹

Iztulkojot tiesu spriedumus, neatsverama ir to jēgas un mērķa pārbaude. Šis ir būtisks instruments, lai tiesnešu tiesības piesaistītu pie likuma. Tas vispirms attiecas uz jautājumu, vai tiesnešu regulējumu atsevišķus priekšnosacījumus vienmēr var izskaidrot ar sagādīšanās pēc līdzīgiem faktiskiem apstākļiem vai arī noteiktas lietas sastāva pazīmes ir saistītas ar šī regulējuma piemērošanu. Atbildi uz šiem jautājumiem jāatvasina no tiesību principiem, uz kuru pamata tika radīts konkrētais regulējums. Tam atbilst tiesnešu uzdevums savstarpēji nekoordinētus tiesu prakses virzienus pakārtot noteiktiem *ratio decidendi*. Arī šeit ar teleoloģiskās iztulkošanas palīdzību jājauc, kas ir patiesi domātais regulējums un kurš spriedums attiecībā uz to ir atsevišķs viedoklis, un kurš turpmāk nebūtu jāievēro.

Šķietamie pamatojumi norāda robežu starp tiesnešu tiesību iztulkošanu un jaunu formu attīstīšanu.²² Esošu *ratio decidendi* var paturēt un piemērot, piešķirot tam jaunu tiesisku pamatu. No tā savukārt var

¹⁹ Sk. iepriekš 120. un turpm. lpp.

²⁰ Sk. iepriekš 124. un turpm. lpp.

²¹ Sk. iepriekš 127. un turpm. lpp.

²² Sk. iepriekš 134. un turpm. lpp.

atkāpties, ja, jaunā veidā pamatojot līdzšinējo spriedumu, tas vairs nav piemērojams. Tā vairs nebūs noteikuma iztulkošana, bet gan *ratio decidendi* aizstāšana ar citu. Šīs korekcijas jāizdara atbilstoši tiesu prakses grozījumos noteiktajiem priekšrakstiem.

2.

Ratio decidendi piemēro, regulējumu salīdzinot ar konkrēti izskatāmajiem lietas apstākļiem.²³ *Ratio decidendi* ir tieši piemērojams, ja izšķiramās lietas faktiskie apstākļi pilnībā sakrīt ar regulējuma sastāva nosacījumiem.²⁴ *Ratio decidendi* nav piemērojams, ja nav nekādas faktisko apstākļu līdzības.²⁵ Ja ir gan līdzības, gan atšķirības, jājauc, vai faktiskos apstākļus var juridiski novērtēt ar *ratio decidendi*, vai arī tomēr atšķirībām ir pārsvars pār līdzībām. Pirmajā gadījumā tiesneša regulējums tiek paplašināts, un turpmāk *ratio decidendi* aptver arī jauno situāciju. Tā kā jaunā situācija ir līdzīga tiesneša regulējuma pamatā esošajiem faktiskajiem apstākļiem, regulējumu var piemērot, un tas turpmāk aptver arī jauno situāciju. Otrajā gadījumā līdzšinējais regulējums tiek ierobežots. Tā kā atšķirības faktiskajos apstākļos ir ievērojamas, *ratio* nevar piemērot. Uz abiem jautājumiem jāatbild, izmantojot tiesību principus, kuri ir attiecīgā agrākā tiesneša regulējuma pamatā.

3.

Tiesu prakses grozījumi ir galīga atkāpšanās no tiesneša regulējuma, kas atzīts par nepareizu. Lai spriestu par tiesu prakses grozījumu pieļaujamību, jāņem vērā konstitucionāli nostiprinātais uzticības aizsardzības princips.²⁶ Pašiem tiesu spriedumiem nav patstāvīga, vispārīgi saistoša spēka. Tiesu spriedumi nav normas, kas tiesnešiem būtu saistošas tāpat kā likumi, un tie nav arī tādi spriedumi, kuri viņiem būtu saistoši precedentu tiesību sistēmā. Saskaņā ar Vācijas *Pamatlikumu* tiesnešu tiesībām nav pastāvīgas nozīmes.²⁷ Neievērojot līdzšinējās tiesnešu tiesības, netiek pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips.²⁸ No šī principa tiesu varai izriet vienīgi pienākums, piemērojot regulējumu, nepieļaut nekādu lietišķi nepamatotu diferencēšanu. Ja

²³ Sk. iepriekš 140. un turpm. lpp.

²⁴ Sk. iepriekš 141. un turpm. lpp.

²⁵ Sk. iepriekš 147. un turpm. lpp.

²⁶ Sk. iepriekš 155. un turpm. lpp.

²⁷ Sk. iepriekš 161. un turpm. lpp.

²⁸ Sk. iepriekš 155. un turpm. lpp.

pēc tam konstatē, ka regulējums ir nepareizs, tiesnesim nav pienākums to ievērot tikai tādēļ, ka kādreiz šādi ticis izšķirts līdzīgs gadījums. Tomēr noliegt vispārēju pienākumu ievērot precedentu nenožīmē, ka tiesu prakses grozījumi ir iespējami jebkurā laikā.²⁹ Tiesību subjektiem ar laiku rodas uzticība tiesu praksei.³⁰ Tādēļ, izdarot grozījumu tiesu praksē, jāievēro Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešā daļa. Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešā daļa nosaka tiesnešu regulējumu spēka pamatu un to “saistošā spēka” apmēru. Regulējumi ir saistoši tik lielā mērā, cik to prasa aizsargājamās uzticības intereses.

No Vācijas *Pamatlikuma* 20.panta trešajā daļā nostiprinātā uzticības aizsardzības principa izriet tiesu prakses grozījumu pieļaujamības kritēriji. No tiesneša regulējuma var atkāpties, ja:

- tiek pierādīta tā nepareizība³¹ un ja
- uzticības aizsardzības intereses nav pretrunā grozījumiem.³²

Ratio decidendi nepareizība jāpierāda ar principiem, kas ir izmantoti *ratio decidendi* formulēšanā. *Ratio decidendi* ir nepareizs, ja nav pamanīta kāda tiesību tālākveidošanas pamatā esoša situācija, ja neiestājas atsevišķi regulējuma piemērošanas kritēriji vai ja tie ir nepareizi atvasināti no vispārīgiem tiesību principiem. No otras puses, jāpārbauda, vai ir aizsargājamās uzticības intereses, kuru dēļ regulējums būtu jāsaglabā. Uzticības aizsargāšanas nepieciešamības pakāpe ir atkarīga no tiesību nozares, no tiesu prakses nozīmes un no tā, cik lielā mērā tā kritizēta citos spriedumos un literatūrā. Pretrunīgie aspekti ir savstarpēji jāizvērtē.

Principā priekšroka ir par atbilstošu atzīta regulējuma piemērošanai. Tomēr ar uzticības aizsardzības pienākumu jārēķinās tādēļ, lai, izšķirot konkrēto lietu, tiesu prakses grozījumos pēc iespējas tiktu ievērotas iesaistīto personu intereses. Ir vairākas uzticības aizsardzības iespējas, no kurām priekšroka dodama līgumu pielāgošanai un konkrētu uzvedības pienākumu noteikšanai deliktu gadījumos.³³ Tikai izņēmuma gadījumos vispirms var brīdināt par gaidāmajiem tiesu prakses grozījumiem.³⁴ Likuma atpakaļējam spēkam tiek aizliegta analoga noteikuma piemērošanas iespēja.³⁵

²⁹ Sk. iepriekš 172. un turpm. lpp.

³⁰ Sk. iepriekš 177. un turpm. lpp.

³¹ Sk. iepriekš 180. un turpm. lpp.

³² Sk. iepriekš 187. un turpm. lpp.

³³ Sk. iepriekš 190. un turpm. lpp.

³⁴ Sk. iepriekš 192. un turpm. lpp.

³⁵ Sk. iepriekš 194. un turpm. lpp.

TNA GRĀMATA

Literatūras saraksts

Aarnio A. One Right Answer and the Majority Principle. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 37 ff.

Albert H. *Rechtswissenschaft als Realwissenschaft, Das Recht als soziale Tatsache und die Aufgabe der Jurisprudenz* [Tiesību zinātne kā reāla zinātne]. – Baden-Baden, 1993.

Alexander L. Striking Back at the Empire, A brief survey of problems in Dworkins theory of law. 6 *Law and Philosophy*, 1987, S. 419 ff.

Alexander L., Bayles M. Hercules or Proteus? The many theses of Ronald Dworkin. 5 *Social Theory and Practice*, 1980, S. 289 ff.

Alexy R. *Begriff und Geltung des Rechts* [Tiesību jēdziens un spēkā esamība]. – Freiburg, München, 1992.

Alexy R. Ermessensfehler. *JZ*, 1986, S. 701 ff.

Alexy R. Idee und Struktur eines vernünftigen Rechtssystems. *ARSP* 44, 1991, S. 30 ff.

Alexy R. *Individuelle Rechte und kollektive Güter, Internationales Jahrbuch für Rechtsphilosophie und Gesetzgebung* [Tiesību filozofijas un likumdošanas starptautiskā gadagrāmata]. – 1989, S. 49 ff.

Alexy R. Juristische Begründung, System und Kohärenz [Juridiskā pamatošana, sistēma un savstarpējā sakarība]. In: Behrends, Dießelhorst, Dreier. *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft*. – Göttingen, 1990, S. 94 ff.

Alexy R. Probleme der Diskurstheorie. *Zeitschrift für philosophische Forschung* [Filozofiskās pētniecības žurnāls]. 1989, S. 81 ff.

Alexy R. Rechtsregeln und Rechtsprinzipien. *ARSP*, Beiheft 25, 1985, S. 13 ff.

Alexy R. Rechtssystem und praktische Vernunft. *Rechtstheorie* 18, 1987, S. 410 ff.

Alexy R. *Theorie der Grundrechte* [Pamattiesību teorija]. – Frankfurt, 1986.

Alexy R. *Theorie der juristischen Argumentation, Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung* [Juridiskās argumentācijas teorija]. 2. Aufl. – Frankfurt, 1991.

Alexy R. Zum Begriff des Rechtsprinzips. In: *Rechtstheorie*, Beiheft 1, 1979, S. 59 ff.

Allan T.R.S. Justice and Fairness in Law's Empire. 52 *Cambridge Law Journal*, 1993, S. 64 ff.

Allen Sir C.K. *Law in the Making*. 7. Aufl. – Oxford, 1964.

Alternativkommentar zum GG. – Neuwied, Darmstadt, 1984 (zitiert AK-Bearbeiter).

Altman A. *Critical Legal Studies, A Liberal Critique*. – Princeton, 1990.

Altman A. The Legacy of Legal Realism – A Critique of Ackerman. 10 *Legal Studies Forum*, 1986, S. 167 ff.

Altman A. *Legal Realism, Critical Legal Studies and Dworkin, Philosophy and Public Affairs*. 1986, S. 209 ff.

Aoi H. Zur Verbindlichkeit des Präjudizienrechts – Eine kritische Würdigung von Fikentschers Theorie der Fallnorm. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 49 ff.

Aristoteles. *Nikomachische Ethik, übersetzt von Gogon, Olof*. – Zürich, München, 1967.

Arndt H.W. *Probleme rückwirkender Rechtsprechungsänderung*. – Frankfurt, 1974.

Atiyah P.S., Summers R.S. *Form and substance in anglo-american law, A comparative study of legal reasoning, legal theory and legal institutions*. – Oxford, 1987.

Bär R. Praxisänderung und Rechtssicherheit. In: Fortmoser, Scloup. *FS für Meier-Hayoz*. – Bern, 1982, S. 1 ff.

Barak A. *Judicial Discretion*. – New Haven, 1989.

Baum-Levenbook B. D-theories, Discretion and Justification of Adjudication. 5 *Social Theory and Practice*. 1980, S. 331 ff.

Baum-Levenbook B. The Sustained Dworkin. 53 *The University of Chicago Law Review*, 1986, S. 1108 ff.

Baur F. Die Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs in Zivilsachen. *JZ*, 1953, S. 372 ff.

Baur F. Sozialer Ausgleich durch Richterspruch. *JZ*, 1957, S. 193 ff.

Bayles M. Hart vs. Dworkin. 10 *Law and Philosophy*, 1991, S. 349 ff.

Behrends O. Struktur und Wert. Zum institutionellen und prinzipiellen Denken im geltenden Recht. In: Behrends, Dießelhorst, Dreier. *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft, Symposium zum 80. Geburtstag von Franz Wieacker* [Struktūra un vērtība]. – Göttingen, 1990, S. 138 ff.

Bell J. *Policy Arguments in judicial decisions*. – Oxford, New York, 1983.

Benditt T. The Rule of Precedent. In: Goldstein (Hrsg.). *Precedent in law*. – Oxford, 1987, S. 89 ff.

Berkemann J. Probleme der Regelbildung in der richterlichen Entscheidungspraxis, *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 7 ff.

Bertelmann M. *Die ratio decidendi zwischen Gesetzesanwendung und Rechtssatzbildung an Hand höchstrichterlicher Rechtsprechung*. – Bonn, 1975.

Birk R. Die Ankündigung von Rechtsprechungsänderungen, Rechtssoziologische und methodologische Bemerkungen zum Urteil des BAG vom 26.10.1973, *JZ*, 1974, S. 735 ff.

Bittner C. *Recht als interpretative Praxis: zu Ronald Dworkins allgemeiner Theorie des Rechts* [Tiesības kā interpretatīvā prakse]. – Berlin, 1988.

Bix B. *Law, Language and Legal Determinacy*. – Oxford, 1993.

Bix B. Dancing in the dark: The Philosophical Moves of Ronald Dworkin. 23 *Harvard Journal on Legislation*, 1986, S. 307 ff.

Bodenheimer E. Hart, Dworkin and the problem of judicial lawmaking discretion. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 1143 ff.

Bodenheimer E. Präjudizienverwertung und Gesetzesauslegung im amerikanischen Recht. *AcP 160*, 1961, S. 1 ff.

Boujong K. Zur Auslegung und Fortbildung des GmbH-Rechts in der neueren Judikatur des Bundesgerichtshofs [Sabiedrību ar ierobežotu atbildību tiesības]. *GmbHHR*, 1992 S. 207 ff.

Brecher F. Scheinbegründungen und Methodenehrlichkeit im Zivilrecht. In: *FS für Arthur Nikisch*. – Tübingen, 1958, S. 227 ff.

Brewer S. Quelques raisonnements théorétiques sur des raisonnements pratiques à propos du raisonnement théorique. In: Changeux J.P. (Hrsg.). *Fondements Naturels de L'éthique*. – Paris, 1991, S. 267 ff.

Brox H. *Erbrecht*. 14. Aufl. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1993.

Brunotte W. Die Finanzierungsleasingsvertrag – ein Beispiel richterlicher Rechtsfortbildung im Schuldrecht. *DriZ*, 1990, S. 396 ff.

Buchner H. Vertrauensschutz bei Änderung der Rechtsprechung, Verfassungsrechtliches Gebot oder Hemmnis der Rechtsfortbildung? In: Hueck, Richardi. *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 175 ff.

Bulygin E. On Legal Interpretation. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 11 ff.

Bulygin E. Alexy und das Richtigkeitsargument. In: Aarnio, Paulson, Weinberger, von Wright, Wyduckel (Hrsg.). *Rechtsnorm und Rechtswirklichkeit, FS für Werner Krawietz*. – Berlin, 1993, S. 19 ff.

Bunte H.J. Rechtsanwendungsprobleme im Bereich des Konsumenten-kredits. *NJW*, 1985, S. 705 ff.

Bunte H.J. Rückabwicklung sittenwidriger Ratenkreditverträge. *NJW*, 1983, S. 2674 ff.

Burmeister J. *Vertrauensschutz im Prozeßrecht, Ein Beitrag zur Theorie vom Dispositionsschutz des Bürgers bei Änderung des Staatshandelns*. – Berlin, New York, 1979.

Burton S.J. *An Introduction to Law and Legal Reasoning*. – Boston, Toronto, 1985.

Bydlinski F. Hauptpositionen zum Richterrecht. *JZ*, 1985, S. 151 ff.

Bydlinski F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff* [Juridiskās metodes mācība]. 2. Aufl. – Wien, New York, 1991.

Bydlinski F. Möglichkeiten und Grenzen der Präzisierung aktueller Generalklauseln. In: Behrends, Dießelhorst, Dreier. *Rechtsdogmatik und praktische Vernunft* [Aktuālo vispārēja rakstura normu precizēšanas iespējas un robežas]. – Göttingen, 1990, S. 189 ff.

Bydlinski F. *Privatautonomie und objektive Grundlagen des verpflichtenden Rechtsgeschäfts*. – Wien, New York, 1967.

Bydlinski F. Themenschwerpunkte der Rechtsphilosophie und Rechtstheorie. *JBl*, 1994, S. 361.

Bydlinski F. Urteilsanmerkung zum Beschluß des GrS des BAG vom 12.6.1992. In: *SAE*, 1994, S. 93 ff.

Canaris C.W. Ansprüche wegen “positiver Vertragsverletzung” und “Schutzwirkung für Dritte” bei nichtigen Verträgen. *JZ*, 1965, S. 475 ff.

Canaris C.W. Bankvertragsrecht. 2. Aufl. – Berlin, New York, 1981; Band 1 in 3. Aufl. – Berlin, New York, 1988.

Canaris C.W. *Der Bereicherungsausgleich im Dreipersonenverhältnis, 1. Festschrift für Karl Larenz*. – München, 1973, S. 799 ff.

Canaris C.W. Der Bereicherungsausgleich im bargeldlosen Zahlungsverkehr. *WM*, 1980, S. 367 ff.

Canaris C.W. *Die Feststellung von Lücken im Gesetz, Eine methodologische Studie über Voraussetzungen und Grenzen der richterlichen Rechtsfortbildung praeter legem* [Robu konstatēšana likumdošanā]. 2. Aufl. – München, 1983.

Canaris C.W. Grundprobleme des Fiananzierungsleasing im Lichte des Verbraucherkreditgesetzes. *ZIP*, 1993, S. 401 ff.

Canaris C.W. Interessenlage, Grundprinzipien und Rechtsnatur des Finanzierungsleasing. *AcP* 190, 1990, S. 410 ff.

Canaris C.W. Noch einmal: Die Rückkehr der Praxis zur Regelanwendung im Recht der Leistungskondition, “Überforderte Professoren!?” *NJW*, 1992, S. 3141 ff.

Canaris C.W. Richtigkeit und Eigenwertung in der richterlichen Rechtsfindung [Pareizība un pašnovērtēšana tiesu instanču veiktajā tiesību meklēšanā]. *Grazer Universitätsreden*. Heft 50, Graz, 1993, S. 22 ff.

Canaris C.W. Risikohaftung bei schadensgeneigter Tätigkeit in fremdem Interesse. *RdA*, 1966, S. 41 ff.

Canaris C.W. Schutzgesetze-Verkehrspflichten-Schutspflichten. In: Canaris, Diederichsen (Hrsg.). *2. FS für Karl Larenz*. – München, 1983, S. 27 ff.

Canaris C.W. Schutzwirkungen zugunsten Dritter bei "Gegenläufigkeit". *JZ*, 1995, S. 526 ff.

Canaris C.W. *Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz*. – Berlin, 1969.

Canaris C.W. Tarifdispositive Normen und richterliche Rechtsfortbildung. In: Hueck, Richardi (Hrsg.). *Gedächtnisschrift für Rolf Dietz*. – München, 1973, S. 199 ff.

Canaris C.W. Theorienrezeption und Theorienstruktur [Teoriju pieņemšana un teoriju struktūra]. In: Leser, Isomura (Hrsg.). *FS für Kitagawa zum 60. Geburtstag, Wege zum japanischen Recht*. – Berlin, 1992, S. 59 ff.

Canaris C.W. Urteilsanmerkung zu BAG, SAE, 1972, S. 20. In: *SAE*, 1972, S. 22 ff.

Canaris C.W. Urteilsanmerkung zu BGH v. 10.7.1986, EwIR § 197 BGB 1/86, S. 869.

Canaris C.W. *Die Vertrauenshaftung im deutschen Privatrecht* [Atbildība par uzticības izraisīšanu]. – München, 1971.

Cappelletti M. The Doctrine of Stare Decisis and the Civil Law, A Fundamental Difference – or no difference at all? In: Bernstein, Drobnig, Kötz (Hrsg.). *FS für Konrad Zweigert*. – Tübingen, 1981, S. 381 ff.

Cardozo B. *The Nature of the Judicial Process*. – New Haven, 1921.

Cohen F. The Ethical Basis of Legal Criticism. *41 Yale Law Journal*, 1931, S. 201 ff.

Cohen F. Transcendental Nonsense and the Functional Approach. *35 Columbia Law Review*, 1935, S. 809 ff.

Coing H. Zur Ermittlung von Sätzen des Richterrechts. *JuS*, 1975, S. 277 ff.

Cross Sir R., Harris J.W. *Precedent in English Law* [Precedenti angļu tiesībās]. 4. Aufl. – Oxford, 1991.

Crozier J.B. Legal Realism and a Science of Law. 29 *The American Journal of Jurisprudence*, 1984, S. 151 ff.

Devlin Lord Judges and Lawmakers. 39 *The Modern Law Review*, 1976, S. 1 ff.

Diederichsen U. *Die Flucht des Gesetzgebers aus der politischen Verantwortung im Zivilrecht* [Likumdevēja bēgšana no politiskās atbildības civiltiesībās]. – Karlsruhe, 1974.

Diederichsen U. “Schadensersatz wegen Nichterfüllung” und Ersatz von Mangelfolgeschäden. *AcP* 165, 1965, S. 150 ff.

Doller H. Mangelnde Rechtseinheit, Das Ärgernis divergierender Entscheidungen. *ZRP*, 1976, S. 34 ff.

Donato J. Dworkin and Subjectivity in Legal Interpretation. 40 *Stanford Law Review*, 1988, S. 1517 ff.

Douglas W.O. In Defense of Dissent. In: Westin, Alan F. *The Supreme Court: Views from Inside*. – New York, 1961, S. 133 ff.

Dworkin R. *Law's Empire*. – Cambridge, 1986.

Dworkin R. *A Matter of Principle*. – Cambridge, London, 1985.

Dworkin R. No Right Answer? In: Hacker, Raz (Hrsg.). *Law, Morality and Society: Essays in Honour of H.L.A. Hart*. – Oxford, 1977, S. 58 ff.

Dworkin R. Law, Philosophy and Interpretation. *ARSP* 80, 1994, S. 463 ff.

Dworkin R. Pragmatism, Right Answers, and True Banality. In: Brint, Weaver (Hrsg.). *Pragmatism in Law and Society*. – Boulder, San Francisco, Oxford, 1991, S. 359 ff.

Dworkin R. *Taking Rights Seriously*. 12. Aufl. – Cambridge, 1978.

Ebke W., Fechtrup B. Anmerkung zu BGH v. 19.3.1986. *JZ*, 1986, S. 1112 ff.

Eckertz R. *Was heißt “politische Jurisprudenz”?, Eine Aufhebung, Rechtsatheorie*. 1976, (Band 7), S. 153 ff.

Eckhoff T. Legal Principles. In: *FS für R.S. Summers.* – Berlin, 1994, S. 33 ff.

Ellscheid G. Probleme der Regelbildung in der richterlichen Entscheidungspraxis. *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 23 ff.

Ely J.H. *Democracy and Distrust, A Theory of Judicial Review.* – Cambridge (Mass.), London, 1980.

Emmerich P. *Paradigma und Regel* [Paradigma un noteikumi]. – Berlin, 1980.

Epstein R.A. *Cases and Materials on Torts.* 5. Aufl. – Boston, Toronto und London, 1990.

Ernst W. Anwaltshaftung nach Änderung der Rechtsprechung zur Aufhebung von Grundstücksverträgen, Eine Besprechung des Urteils des BGH vom 30.9.1993. In: *ZIP* 1994, S. 605 ff.

Esser J. *Grundsatz und Norm in der richterlichen Fortbildung des Privatrechts* [Pamatprincips un norma privāttiesību tālākveidošanas procesā, ko veic tiesneši]. 4. Aufl. – Tübingen, 1990.

Esser J. Not und Gefahren des Revisionsrechts. *JZ*, 1962, S. 513 ff.

Esser J. *Richterrecht, Gerichtsgebrauch und Gewohnheitsrecht, FS von Hippel.* – Tübingen, 1967.

Esser J. *Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung.* 2. Aufl. – Frankfurt am Main, 1972.

Evans J. The Status of Rules of Precedent: A Brief Reply. *43 Cambridge Law Journal*, 1984, S. 108 ff.

Farrar J., Dugdale A.M. *Introduction to Legal Method.* 3. Aufl. – London, 1990.

Fastenrath U. *Lücken im Völkerrecht, Zu Rechtscharakter, Quellen, Systemzusammenhang, Methodenlehre und Funktionen des Völkerrechts* [Robi starptautiskajās tiesībās]. – Berlin, 1991.

Fikentscher W. Die Bedeutung von Präjudizien im heutigen deutschen Privatrecht. In: Blaurock. *Die Bedeutung von Präjudizien im französischen und deutschen Recht.* – Frankfurt, 1985, S. 11 ff.

Fikentscher W. *Gedanken zu einer rechtsvergleichenden Methodenlehre* [Idejas attiecībā uz salīdzinošo tiesību metodes mācību]. – Köln, Berlin, Bonn, München, FS Carl Heymanns Verlag, 1965, S. 141 ff.

Fikentscher W. *Methoden des Rechts in vergleichender Darstellung*. Bände I bis V. – Tübingen, 1975–77.

Fikentscher W. Roscoe Pound, Von der Zweckjurisprudenz zur “Sociological Jurisprudence”. *1. FS für Larenz*. – München, 1973, S. 93 ff.

Fikentscher W. *Rechtswissenschaft und Demokratie bei Justice Oliver Wendel Holmes, Eine rechtsvergleichende Kritik der politischen Jurisprudenz* [Tiesību zinātne un demokrātija Olivera Vendela Holmsa (Oliver Wendell Holmes) attēlotajā jurisdikcijā]. – Karlsruhe, 1970.

Fikentscher W. *Schuldrecht* [Saistību tiesības]. 8. Aufl. – Berlin, New York, 1992.

Finnis J. The Critical Legal Studies Movement. In: Eekelaar, Bell (Hrsg.). *Oxford Essays in Jurisprudence*. 3. Band. – Oxford, 1987, S. 147 ff.

Finnis J. On Reason and Authority in Law's Empire. *6 Law and Philosophy*, 1987, S. 357 ff.

Fischer R. Zur Methode revisionsrechtlicher Rechtsprechung auf dem Gebiet des Gesellschaftsrechts dargestellt an Hand der Rechtsprechung zu den Stimmrechtsbindungsverträgen. In: *Festgabe für Otto Kunze*. – Berlin, 1969, S. 95 ff.

Fischer R. *Die Weiterbildung des Rechts durch die Rechtsprechung* [Tiesību tālākveidošana ar jurisdikcijas starpniecību]. – Karlsruhe, 1971.

Fish S. Still Wrong after all these years. *6 Law and Philosophy*, 1987, S. 401 ff.

Fish S. Wrong Again. *62 Texas Law Review*, 1983, S. 299 ff.

Flume W. *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*. Band II. – Berlin, 1992.

Flume W. Das Rechtsverhältnis des Leasing in zivil- und steuerrechtlicher Sicht. *DB*, 1972, S. 1 ff., 53 ff.

Flume W. Richter und Recht. *46 Deutscher Juristentag*. Band II. – München, 1967, S. K 5 ff.

Frank J. What courts do in fact. *26 Illinois Law Review*, 1932, S. 645 ff.

Frowein J.A. Randbemerkungen zu den Grenzen des Richterrechts in rechtsvergleichender Betrachtung [Piezīmes attiecībā uz saistošos tiesu nolēmumos ietvertu tiesību normu robežām salīdzinošā vērtējumā]. In: *Richterliche Rechtsfortbildung, Erscheinungsformen, Auftrag und Grenzen, FS der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*. – Heidelberg, 1986, S. 555 ff.

Fuller L. Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart. *71 Harward Law Review*. 1958, S. 661 ff.

Gabel P. Taking Rights Seriously, Book Review. *91 Harvard Law Review*, 1977, S. 302 ff.

Gamillscheg, Hanau. *Die Haftung des Arbeitnehmers* [Darbinieka atbildība]. 2. Aufl. – Karlsruhe, 1974.

Germann O.A. *Präjudizien als Rechtsquelle, eine Studie zu den Methoden des Rechtsfindung*. – Uppsala, 1960.

Germann O.A. *Probleme und Methoden der Rechtsfindung*. 2. Aufl. – Bern, 1967.

Gernhuber J. *Drittwirkungen im Schuldverhältnis, FS für Nikisch*. – Tübingen, 1958.

Gernhuber J., Coester-Waltjen D. *Lehrbuch des Familienrechts* [Ģimenes tiesības]. 4. Aufl. – München, 1994.

Gießen D. Anmerkung zu BGH. *JZ*, 1992, S. 671. In: *JZ*, 1993, S. 675 ff.

Gießen D. Anmerkung zu BGH. *JZ*, 1993, S. 516. In: *JZ*, 1993, S. 519

Göldner D. Verfassung, Rechtsfortbildung und Lücke [Konstitūcija, tiesību tālākveidošana un robi likumdošanā]. In: *2. FS für Larenz*. – München, 1983, S. 199 ff.

Goldstein L. Some Problems about Precedent. *43 Cambridge Law Journal*, 1984, S. 88 ff.

Goodhart A.L. Case Law in England and America. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 50 ff.

Goodhart A.L. Determining the ratio decidendi of a case. In: *Essays in Jurisprudence and the Common Law*. – Cambridge, 1937, S. 1 ff.

Goodhart A.L. Precedent in English and Continental Law. *50 Law Quarterly Review*, 1934, S. 40 ff.

Greenawalt K. Discretion and Judicial Decision: the elusive quest for the fetters that bind judges, *75 Columbia Law Review*, 1975, S. 359 ff.

Greenawalt K. Policy, Rights and judicial decision. *11 Georgia Law Review*, 1977, S. 991 ff. und in Cohen (Hrsg.). *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 88 ff.

Grimm D. Recht und Politik. *JuS*, 1969, S. 501 ff.

Grün B. Anmerkung. *NJW*, 1991, S. 925 f.

Grün B. Das Ende der strengen BGH-Haftungsrechtsprechung bei Bürgschaften leistungsunfähiger junger Erwachsener. *NJW*, 1994, S. 2935.

Grunsky W. *Grenzen der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung*. – Karlsruhe, 1970.

Guest S. *Ronald Dworkin*. – Edinburgh, 1992.

Günther K. Universalistische Normbegründung und Normanwendung in Recht und Moral. *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 36 ff.

Gusy C. Der Gleichheitssatz. *NJW*, 1988, S. 2505 ff.

Gusy C. "Wirklichkeit" in der Rechtsdogmatik. *JZ*, 1991, S. 213 ff.

Gusy C. Richterrecht und Grundgesetz. *DÖV*, 1992, S. 461 ff.

Hanack E.W. *Der Ausgleich divergierender Entscheidungen in der oberen Gerichtsbarkeit, Eine prozeßrechtliche Studie insbesondere zur Vorlegungspflicht und der Rechtsmittelzuständigkeit wegen Abweichung* [Diverģējošu nolēmumu izlīdzināšana]. – Hamburg, Berlin, 1962.

Hanau P., Adomeit K. *Arbeitsrecht* [Darba tiesības]. – Berlin, 1992.

Harris J.W. Towards Principles of Overruling. *10 Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 135 ff.

Harris J.W. Unger's Critique of Formalism in legal reasoning: Hero, Hercules and Humdrum. *52 The Modern Law Review*, 1989, S. 42 ff.

Hart H.L.A. American Jurisprudence through English Eyes: the nightmare and the noble dream. 11 *Georgia Law Review*, 1977, S. 969 ff.

Hart H.L.A. *The Concept of Law*. – Oxford, 1961.

Hart H.L.A. Positivism, Law and Morals. In: Hart H.L.A. *Essays in Jurisprudence and Philosophy*. – Oxford, 1983, S. 49 ff.

Hart H.L.A., Henry Jr., Sacks, Albert J. *The legal process*. – Westbury, 1994.

Hefermehl W. Rechtsfortbildung im Wettbewerbsrecht [Tiesību tālākveidošana konkurences tiesībās]. In: *Richterrecht, Erscheinungsformen, Auftrag und Grenzen, FS der juristischen Fakultät zur 600 Jahr Feier der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*. – Heidelberg, 1986, S. 331 ff.

Heldrich A. *Erbrecht*. 3. Aufl. – Heidelberg, 1989.

Heldrich A. Höchstrichterliche Rechtsprechung als Triebfeder sozialen Wandels – Betrachtungen zur Entwicklung und Auswirkung der Judikatur des amerikanischen Obersten Gerichtshofs in der Rassenfrage. In: Reh binder, Schelsky. *Zur Effektivität des Rechts – Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie III*. 1972, S. 305 ff.

Heldrich A. Das Trojanische Pferd in der Zitadelle des Rechts? *JuS*, 1974, S. 282 ff.

Henke W. Wider die Politisierung der Justiz. *DRiZ*, 1974, S. 173 ff.

Henley K. Protestant Hermeneutics and the Rule of Law: Gadamer and Dworkin. 3 *Ratio Juris*, 1990, S. 14 ff.

Hesse K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. 16. Aufl. – Heidelberg, 1988.

Heymann-Emmerich E. *HGB* [Komerclikums]. Bd. 4. – Berlin, New York, 1990.

Hilger M.L. Zum “Arbeitnehmer-Begriff”. *RdA*, 1989, S. 1 ff.

Hilger M.L. Überlegungen zum Richterrecht. In: 1. *FS für Larenz*. – München, 1973, S. 109 ff.

van Hoecke M. The Use of Unwritten Legal Principles by Courts. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 129 ff.

Hoerster N. Die rechtsphilosophische Lehre vom Rechtsbegriff. *JuS*, 1987, S. 187 ff.

Hoerster N. Zur Verteidigung des Rechtspositivismus. *NJW*, 1986, S. 2482 ff.

Höffe O. *Immanuel Kant*. – München, 1983.

Hoffmann K.H. Der Vertrag zugunsten Dritter von Todes wegen. *AcP* 158, 1959/60, S. 178 ff.

Holmes O.W. *The Common Law*. – Boston, 1881.

Holmes O.W. The path of the law. *10 Harvard Law Review*, 1897, S. 457 ff.

Hopt K. *Die dritte Gewalt als politischer Faktor, Eine Fallstudie zur Reform der Wahlkreiseinteilung in den USA* [Trešā vara kā politisks faktors]. – Berlin, 1969.

Hopt K. Nichtvertragliche Haftung außerhalb von Schadens- und Bereicherungsausgleich – Zur Theorie und Dogmatik des Berufsrechts und der Berufshaftung. *AcP* 183, 1983, S. 608 ff.

Hopt K. Was ist von den Sozialwissenschaften für die Rechtsanwendung zu erwarten? *JZ*, 1975, S. 341 ff.

Hoy D.C. Dworkins Constructive Optimism v. Deconstructive Legal Nihilism. *6 Law and Philosophy*, 1987, S. 321 ff.

von Hoyningen-Huene G.F. Rechtsfortbildung im Arbeitsrecht als Vorreiter und Vorbild? [Tiesību tālākveidošana darba tiesībās kā avangards un pozitīvs piemērs?] In: *FS der juristischen Fakultät zur 600 Jahr Feier der Ruprecht-Karls-Universität*. – Heidelberg, 1986, S. 353 ff.

Hurley S.L. Coherence, Hypothetical Cases, and Precedent. *10 Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 220 ff.

Huster S. Gleichheit und Verhältnismäßigkeit. *JZ*, 1994, S. 541 ff.

Ipsen J. Funktionsspezifische Aspekte richterlicher Verfassungsgebundenheit. *NJW*, 1977, S. 2289 ff.

Ipsen J. *Richterrecht und Verfassung*. – Berlin, 1975.

Ipsen J. Verfassungsrechtliche Schranken des Richterrechts. *DVBl*, 1984, S. 1103 ff.

Jacobson A.J. Modern American Jurisprudence and The Problem of Power. *6 Cardozo Law Review*, 1985, S. 713 ff.

Kairys D. Legal Reasoning. In: Kairys D. *The Politics of Law, A progressive critique*. – New York, 1982, S. 13 ff.

Kant I. *Kritik der reinen Vernunft* [Tīrā saprāta kritika]. 1. Aufl. – Riga, 1781; 2. Aufl. – Riga, 1787.

Kennedy D. Form and Substance in Private Law Adjudication. *89 Harvard Law Review*, 1976, S. 1685 ff.

Kennedy D. Freedom and Constraint in Adjudication: A Critical Phenomenology of Judging. *36 Journal of Legal Education*, 1986, S. 518 ff.

Kennedy D. Legal Education as Training for Hierarchy. In: Kairys. *The politics of law*. S. 40 ff.

Kennedy D. The Structure of Blackstone's Commentaries. *28 Buffalo Law Review*, 1979, S. 209 ff.

Kirchhof O.R. Kontinuität und Vertrauensschutz bei Änderungen der Rechtsprechung. *DStR*, 1989, S. 263 ff.

Kissel O.R. *Gerichtsverfassungsgesetz* [Tiesu iekārtas likums]. 2. Aufl. – München, 1994.

Klare K.E. The Law-School Curriculum in the 1980s: What's Left? *Journal of Legal Education*, 1982, S. 336 ff.

Knittel W. *Zum Problem der Rückwirkung bei einer Änderung der Rechtsprechung, Eine Untersuchung zum deutschen und US-amerikanischen Recht*. – Bielefeld, 1965.

Köbl U. Obiter Dicta – Ansätze einer Rechtfertigung. *JZ*, 1976, S. 752 ff.

Koch H.J., Rüßmann H. Juristische Methodenlehre und analytische Philosophie. *ARSP*, Beiheft Band 44, 1991, S. 186 ff.

Köhler H. Gesetzesauslegung und "gefestigte höchstrichterliche Rechtsprechung". *JR*, 1984, S. 45 ff.

- Köhler H. Anmerkung zu BGH. *JR*, 1984, S. 11, *JR*, 1984, S. 13 f.
- Köndgen J. Anmerkung. *NJW*, 1991, S. 2018 ff.
- Kopp F.O. *Verwaltungsverfahrensgesetz*. § 40. 5. Aufl. – München, 1991.
- Koppensteiner H.G., Kramer E.A. *Ungerechtfertigte Bereicherung* [Nepamatota iedzīvošanās]. 2. Aufl. – Berlin, New York, 1988.
- Kothe P. Vorlage, Richterrecht und Anspruch auf den gesetzlichen Richter. *DÖV*, 1988, S. 284 ff.
- Kötz H. Buchbesprechung zu *Schlüter*, Das Obiter dictum. *AcP* 175, 1975, S. 361 ff.
- Krebs P. Die Begründungslast. *AcP* 195, 1995, S. 171 ff.
- Kress K. Legal Reasoning and Coherence Theories: Dworkins rights thesis, retroactivity and the linear order of decisions. *72 California Law Review*, 1984, S. 369 ff.
- Kriele M. *Theorie der Rechtsgewinnung, entwickelt am Problem der Verfassungsinterpretation* [Tiesību iegūšanas teorija]. 2. Aufl. – Berlin, 1976.
- Kühne R. Die Richter und die Politisierung der Rechtsprechung. *DriZ*, 1971, S. 113 ff.
- Kuhlen L. Regel und Fall in der juristischen Methodenlehre. *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 101 ff.
- Lambert E., Wasserman M.J. The Case Method in Canada and the Possibilities of its Adaptation to the Civil Law. *39 Yale Law Journal*, 1929, S. 1 ff.
- Landau P. Die Rechtsquellenlehre in der deutschen Rechtswissenschaft des 19. Jahrhunderts. In: *Rättshistoriska Studier*, Bd. 14, Juristische Theoriebildung und Rechtliche Einheit. – Stockholm, 1993, S. 69 ff.
- Lane J. A Matter of principle (book review): The poetics of legal interpretation. *87 Columbia Law Review*, 1987, S. 197 ff.
- Lange H., Kuchinke K. *Lehrbuch des Erbrechts*. 3. Aufl. – München, 1989.

Langenbucher K. Zur Rolle des Richters in der anglo-amerikanischen Rechtstheorie. *Rechtstheorie* 25 [Tiesību teorija 25]. 1994, S. 392 ff.

Larenz K. *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*. 7. Aufl. – München, 1989.

Larenz K. *Bemerkungen zur Haftung für "culpa in contrahendo", FS für Ballerstedt* [Piezīmes attiecībā uz atbildību, pamatojoties uz culpa in contrahendo]. – Berlin, 1975, S. 397 ff.

Larenz K. Die Begründung von Schuldverhältnissen durch sozialtypisches Verhalten. *NJW*, 1956, S. 1897 ff.

Larenz K. *Kennzeichen geglückter richterlicher Rechtsfortbildungen* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas izdošanās pazīmes]. – Karlsruhe, 1965.

Larenz K. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 1. Band. 14. Aufl. – München, 1987.

Larenz K. Richterliche Rechtsfortbildung als methodisches Problem. *NJW*, 1965, S. 1 ff.

Larenz K. Über die Bindungswirkung von Präjudizien. In: *FS für Schima*. – Wien, 1969, S. 247 ff.

Larenz K. Wegweiser zu richterlicher Rechtsschöpfung, Eine rechtsmethodologische Untersuchung. In: *FS für Nikisch*. – Tübingen, 1958, S. 275 ff.

Larenz K., Canaris C.W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 2. Band, 2. Halbband. – München, 1994.

Larenz K., Canaris C.W. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 3. Aufl. – Berlin, Heidelberg, New York, 1995.

Leisner W. Urteilsverfassungsbeschwerde wegen Nichtvorlage bei Abweichung, Das Bundesverfassungsgericht als Garant der "Großen Senate". *NJW*, 1989, S. 2466 ff.

Lerche P. Koalitionsfreiheit und Richterrecht. *NJW*, 1987, S. 2465 ff.

Lerche P., v. Pestalozza C. Altverträge unter neuem Richterrecht, Zum Schutz der Teilzahlungsbanken vor rückwirkender Rechtsprechung im Ratenkreditvertragsrecht. *BB*, 1986, Beilage 14, S. 1 ff.

- Lesser A.H. Principles and Policies. *ARSP*, Bd. 66, 1980, S. 557 ff.
- Levi E. *An Introduction to legal reasoning*. – Chicago, 1949.
- Lilie H. *Obiter dictum und Divergenzausgleich in Strafsachen* [Obiter dictum un divergences izlīdzināšana krimināllietās]. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1993.
- Lin P. Law's Empire (Book Review). *46 University of Toronto Faculty of Law Review*, S. 323 ff.
- Llewellyn K.N. *The Bramble Bush: on our law and its study*. – New York, 1951.
- Llewellyn K.N. *The case law system in America*. – Chicago, 1989 (urspr.: Präjudizienrecht und Rechtsprechung in Amerika. – Leipzig, 1931).
- Llewellyn K.N. Some Realism about Realism – Responding to Dean Pound. *44 Harvard Law Review*, 1931, S. 1222 ff.
- Löwisch M. Urteilsanmerkung zu BGH vom 5.12.1983. *JZ*, 1984, S. 622 ff.
- Lorenz W. Das Problem der Haftung für primäre Vermögensschäden bei der Erteilung einer unrichtigen Auskunft. *1. FS für Larenz*. – München, 1973, S. 575 ff.
- Lüke G., Walchshöfer A. (Hrsg.) *Münchener Kommentar, ZPO*. – München, 1992 (zitiert MüKo zur ZPO-Bearbeiter).
- Lyons D. Formal Justice and Judicial Precedent. *38 Vanderbilt Law Review*, 1985, S. 495 ff.
- Lyons D. Formal Justice, Moral Commitment, and Judicial Precedent. *1984 Journal of Philosophy*, S. 585 ff.
- Lyons D. Principles, Positivism and Legal Theory (Book Review of Taking Rights Seriously), *87 The Yale Law Journal*, 1977, S. 415 ff.
- MacCormick N. Argumentation and Interpretation in Law. *6 Ratio Juris*, 1993, S. 16 ff.
- MacCormick N. Coherence in Legal Justification. In: Peczenik, Lindahl, van Roermund. *Theory of Legal Science*. – Dordrecht, 1984, S. 235 ff.
- MacCormick N. Dworkin as Pre-Benthamite. In: Cohen (Hrsg.) *Ronald Dworkin and contemporary jurisprudence*. – Totowa, 1984, S. 182 ff.

MacCormick N. *Legal reasoning and Legal theory*. – Oxford, 1978.

MacCormick N. Reconstruction after Deconstruction: A Response to CLS. 10 *Oxford Journal of Legal Studies*, 1990, S. 539 ff.

MacCormick N. Why cases have rationes and what these are. In: Goldstein. *Precedent in Law*. – Oxford, 1987, S. 158 ff.

Mackie J. The Third Theory of Law. In: Cohen (Hrsg.). *Ronald Dworkin and Contemporary Jurisprudence*. – Totowa, 1984.

Majer U. *Hilberts Methode der Idealen Elemente und Kants regulativer Gebrauch der Ideen, Kant Studien* [Kanta studijas]. 1993, S. 51 ff.

Markesinis B.S., von Bar C. *Richterliche Rechtspolitik im Haftungsrecht* [Tiesu instanču tiesību politika atbildību regulējošās tiesībās]. – Tübingen, 1981.

Marshall G. Positivism, Adjudication and Democracy. In: Hacker, Raz J. *Law, Morality and Society, Essays in Honour of H.L.A. Hart*. – Oxford, 1977, S. 132 ff.

Martinek M. *Moderne Vertragstypen*. Bd. I. – München, 1991.

Maunz T., Dürig G. *Das Grundgesetz, Loseblattsammlung*. – München, 1993.

May A. Verfahrensfragen bei der Divergenzanrufung des Großen Senats. *DriZ*, 1983, S. 305 ff.

Mayer-Maly. *Das BGB in den Händen des BAG* [Vācijas Civillikums Federālās Darba strīdus tiesas rokās]. In: Gamillscheg, Hueck, Wiedemann. *25 Jahre Bundesarbeitsgericht*. – München, 1979, S. 393 ff.

Mayer-Maly T. Rechtsirrtum im Arbeitsrecht. In: Bettermann, Zeuner. *FS für Bötticher*. – Berlin, 1969, S. 242 ff.

Medicus D. *Bürgerliches Recht, Eine nach Anspruchsgrundlagen geordnete Darstellung zur Examensvorbereitung*. 13. Aufl. – München, 1986.

Medicus D. Leistungsfähigkeit und Rechtsgeschäft. *ZIP*, 1989, S. 817 ff.

Medicus D. *Schuldrecht*. Band 1. Allgemeiner Teil.

Medicus D. *Schuldrecht*. Band 2, Besonderer Teil.

von Mehren A. *Law in the United States*. – Boston, 1987.

Meier-Hayoz A. *Der Richter als Gesetzgeber, Eine Besinnung auf die von den Gerichten befolgten Verfahrensgrundsätze im Bereiche der freien richterlichen Rechtsfindung gemäß Art. 1 Abs. 2 des schweizerischen Zivilgesetzbuches* [Tiesnesis kā likumdevējs]. – Zürich, 1951.

Meier-Hayoz A. Strategische und taktische Aspekte der Fortbildung des Rechts. *JZ*, 1981, S. 417.

Merz H. Neues zu den Methoden der Rechtsfindung? (Jaunumi tiesību meklēšanas metodēs?) In: Fortmoser u.a. *Rechtsanwendung in Theorie und Praxis. Symposium zum 70. Geburtstag von Arthur Meier-Hayoz*. – Basel, 1993, S. 55 ff.

Meyer-Laedwig J. Justizstaat und Richterrecht, Zur Bindungswirkung richterrechtlicher Institute. *AcP* 161, 1962, S. 97 ff.

Moore G.E. Precedent, Induction and Ethical Generalization. In: Goldstein. *Precedent in Law*. – Oxford, 1987, S. 184 ff.

Müller F. *Richterrecht, Elemente einer Verfassungstheorie*. – Berlin, 1986.

Munzer S. Right Answers, Pre-existing Rights and Fairness. *11 Georgia Law Review*, 1977, S. 1055 ff.

Murray J.R. The Role of Analogy in Legal Reasoning. *29 UCLA Law Review*, 1982, S. 833 ff.

Neuner J. Handelsrecht-Handelsgesetz-Grundgesetz. *ZHR* 157, 1993, S. 243 ff.

Neuner J. *Die Rechtsfindung contra legem* [Tiesību meklēšana contra legem]. – München, 1992.

Nickel A. Dworkin on the Nature and Consequences of Rights, *11 Georgia Law Review*, 1977, S. 1115 ff.

Nicol A.G.L. Prospective Overruling, A New Device for English Courts? *39 The Modern Law Review*, 1976, S. 542 ff.

Note. Dworkin's Rights thesis. *74 Michigan Law Review*, 1976, S. 1167 ff. (von J.Umana).

Note. "Round and Round" the Bramble Bush: From Legal Realism to Critical Legal Scholarship. 95 *Harvard Law Review*, 1982, S. 1668 ff.

Note. Prospective Overruling and Retroactive Application in the Federal Courts. 71 *Yale Law Journal*, 1962, S. 907 ff.

Olzen D. Die Rechtswirkungen geänderter höchstrichterlicher Rechtsprechung in Zivilsachen. *JZ*, 1985, S. 155 ff.

Orł G. Das Problem des Richterrechts als Rechtsquelle. *ZPR*, 1989, S. 441 ff.

Ott C., Schäfer H.B. Die ökonomische Analyse des Rechts – Irrveg oder Chance wissenschaftlicher Rechtserkenntnis? *JZ*, 1988, S. 213 ff.

Palandt. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 53. Aufl. – München, 1994 (zitiert Palandt-Bearbeiter).

Pannick D. A Note on Dworkin and Precedent. 43 *The Modern Law Review*, 1980, S. 37 ff.

Pape G. Die neue Bürgschaftsrechtsprechung – Abschied vom "Schuldturm"? *ZIP*, 1994, S. 515 ff.

Papapostolou. *Die Risikoverteilung beim Finanzierungsleasingvertrag über bewegliche Sachen* [Riska sadalīšana kustamas mantas līzinga finansēšanas līgumos]. – München, 1987.

Paterson A. *The Law Lords*. – London, 1982.

Pawlik M. Ronald Dworkin und der Rechtsbegriff. *Rechtstheorie* 23 [Tiesību teorija 23]. 1992, S. 289 ff.

Pawlowski H.M. *Methodenlehre für Juristen, Theorie der Norm und des Gesetzes*. 2. Aufl. – Heidelberg, Karlsruhe, 1991.

Peczenik A. *Grundlagen der juristischen Argumentation* [Juridiskās argumentācijas pamati]. – Wien, 1983.

Penski U. Rechtsgrundsätze und Rechtsregeln – Ihre Unterscheidung und das Problem der Positivität des Rechts. *JZ*, 1989, S. 105 ff.

Perry S.R. Judicial Obligation, Precedent and the Common Law. 7 *Oxford Journal of Legal Studies*, 1987, S. 215 ff.

Peter M. Gedanken zu dem Ruf nach dem Gesetzgeber im Arbeitsrecht – Ein Beitrag zu den Methoden und Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung. *RdA*, 1985, S. 337 ff.

Peters F. Rechtsdogmatik und Rechtspolitik im Werkvertragsrecht, Leitungen des Gesetzgebers und der Rechtsprechung [Tiesību dogmatika un tiesību politika darbuzņēmumu līgumu tiesībās]. In: Schmidt, Karsten (Hrsg.). *Rechtsdogmatik und Rechtspolitik, Hamburger Ringvorlesung*. – Berlin, 1990, S. 235 ff.

Picker E. Richterrecht oder Rechtsdogmatik – Alternativen der Rechtsgewinnung? *JZ*, 1988, S. 1 ff.; S. 62 ff.

Pieroth B., Schlink B. *Grundrechte Staatsrecht II*, 8. Aufl. – Heidelberg, 1992.

Pilny K.L. *Präjudizienrecht im anglo-amerikanischen und im deutschen Recht, Eine rechtsvergleichende und rechtsmethodologische Analyse unter besonderer Berücksichtigung des Verfassungsrechts*. – Baden-Baden, 1993.

Posner R.A. *The Problems of Jurisprudence*. – Cambridge, London, 1990.

Postema G. “Protestant” Interpretation and social practices. *6 Law and Philosophy*, 1987, S. 283 ff.

Postema G. Some Roots of our Notion of Precedent. In: Goldstein, Laurence. *Precedent in Law*. – Oxford, 1987, S. 9 ff.

Preis U. Rechtsfortbildung im Individualarbeitsrecht. *RdA*, 1989, S. 327 ff.

Probst T. *Die Änderung der Rechtsprechung, Eine rechtsvergleichende, methodologische Untersuchung zum Phänomen der höchstrichterlichen Rechtsprechungsänderung in der Schweiz (civil law) und den Vereinigten Staaten (common law)*. – Basel, 1993.

Puchta G.F. *Das Gewohnheitsrecht*. – Erlangen, 1828.

Radin M. Case Law and Stare Decisis. In: *Essays on Jurisprudence from the Columbia Law Review*. – New York, London, 1963, S. 3 ff.

Raiser T. *Rechtssoziologie*. – Frankfurt a.M., 1987.

Raiser T. Richterrecht heute, Rechtssoziologische und rechtspolitische Bemerkungen zur richterlichen Rechtsfortbildung im Zivilrecht. *ZRP*, 1985, S. 111 ff.

Raiser T. Wissenschaft und Politik im Arbeitskampfrecht. *JZ*, 1989, S. 405 ff.

Raz J. Law and Value in Adjudication. In: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. – Oxford, 1979, S. 200 ff.

Raz J. Professor Dworkin's Theory of Rights. *26 Political Studies*, 1978, S. 123 ff.

Raz J. The Politics of the Rule of Law. *3 Ratio Juris*, 1990, S. 331 ff.

Raz J. Review of "A Matter of Principle", A new link in the chain. *74 California Law Review*, 1986, S. 1103 ff.

Rebmann K., Säcker F.J. (Hrsg.) *Münchener Kommentar, BGB*. 2. Aufl. – München, 1984 und 3. Aufl. – München, 1993 (zitiert MüKo-Bearbeiter).

Redeker K. Legitimation und Grenzen richterlicher Rechtsetzung. *NJW*, 1972, S. 409 ff.

Reid Cf. Lord. The Judge as Law maker. *12 Journal of the Society of Public Teachers of Law*, 1972, S. 25 ff.

Reinicke G. und D. Lebensversicherung und Nachlaßgläubiger. *NJW*, 1956, S. 1053 ff.

Reinicke G. und D. Zum Vertrauensschutz auf eine ständige Rechtsprechung. *MDR*, 1956, S. 324 ff.

Reinicke D., Tiedtke K. Zur Sittenwidrigkeit hoher Verpflichtungen vermögens- und einkommensloser oder einkommensschwacher Bürger. *ZIP*, 1989, S. 613 ff.

Reuter D. Rechtsfortbildung im Arbeitsrecht – Ein Beitrag zum Problem der Einheit oder Vielheit der Rechtsanwendungsmethoden. *RdA*, 1985, S. 321 ff.

Reuter D., Martinek M. *Ungerechtfertigte Bereicherung, Handbuch des Schuldrechts* [Nepamatota iedzīvošanās]. – Tübingen, 1983.

Richards David A.J. Rules, Policies and neutral principles: the search for legitimacy in common law and constitutional adjudication. *11 Georgia Law Review*, 1977, S. 1069 ff.

Ricken F. *Allgemeine Ethik*. – Stuttgart, 1983.

Riezler E. Ratio decidendi und obiter dictum im Urteil. *AcP* 139, 1934, S. 161 ff.

Riggert R. *Die Selbstbindung der Rechtsprechung durch den allgemeinen Gleichheitssatz (Art. 3 I GG)*. – Berlin, 1992.

Robbers G. Rückwirkende Rechtsprechungsänderung. *JZ*, 1988, S. 481 ff.

Robles G. *Rechtsregeln und Spielregeln, Eine Abhandlung zur analytischen Rechtstheorie*. – Wien, New York, 1987.

Röhl K. *Allgemeine Rechtslehre* [Vispārējā tiesību mācība]. – Köln, Berlin, Bonn, München, 1995.

Rosenberg L., Schwab K.H., Gottwald P. *Zivilprozessrecht* [Civilprocesuālās tiesības]. 15. Aufl. – München, 1993.

Rüssmann H. Zur Einführung: Die Begründung von Werturteilen. *JuS*, 1975, S. 352 ff.

Rüthers B. *Die unbegrenzte Auslegung*. 3. Aufl. – Heidelberg, 1988.

Rüthers B. Gesetzesanwendung oder Rechtspolitik? *JZ*, 1974, S. 625 ff.

Rüthers B. Richterrecht als Methoden- und Verfassungsproblem. In: Gamillscheg, Rüthers, Stahlhacke (Hrsg.). *FS für Karl Molitor*. – München, 1988, S. 293 ff.

Sambuc T. *Folgenerwägungen im Richterrecht, Die Berücksichtigung von Entscheidungsfolgen bei der Rechtsgewinnung, erörtert am Beispiel des § 1 UWG* [Seku apsvērsana tiesībās, ko radījušas tiesu instanču nolēmumos ietvertās saistošās tiesību normas]. – Berlin, 1977.

Sartorius R. The Doctrine of Precedent and the Problem of Relevance. *ARSP* 53, 1967, S. 343 ff.

Sartorius R. Dworkin on Rights and Utilitarianism. *Utah Law Review*, 1981, S. 263 ff.

Schaefer R. Unmöglichkeit und die Haftung des Rechtsanwalts. *NJW*, 1994, S. 501 ff.

Schalscha E. Die Aushöhlung der Vorlegungspflicht nach §§ 121, 136 GVG, MDR 1959, S. 90 ff.

Schauer F. Exceptions. *1991 University of Chicago Law Review*, S. 871 ff.

Schauer F. The Jurisprudence of Reasons. *85 Michigan Law Review*, 1987, S. 847 ff.

Schlachter M. Kreditmithaftung einkommensloser Angehöriger. *BB*, 1993, S. 802 ff.

Schlosser P. *Zivilprozeßrecht I, Erkenntnisverfahren* [Civilprocesuālās tiesības I]. 2. Aufl. – München, 1991.

Schlüchter E. *Mittlerfunktion der Präjudizien* [Tiesu precedentu starpnieka funkcija]. – Berlin, 1986.

Schlüter W. *Das Obiter Dictum, Die Grenzen höchstrichterlicher Entscheidungsbegründung, dargestellt an Beispielen aus der Rechtsprechung des Bundesarbeitsgerichts*. – München, 1973.

Schmidt F. *The ratio decidendi, A comparative study of a French, a German and an American Supreme Court Decision*. – Uppsala, 1965.

Schmidt J. Zur Regelbildung in der Dogmatik des Zivilrechts. *ARSP*, Beiheft 45, 1992, S. 200 ff.

Schmidt K. Zivilistische Rechtsfiguren zwischen Rechtsdogmatik und Rechtspolitik [Civiltiesiskās tiesību figūras starp tiesību dogmatiku un tiesību politiku]. In: Schmidt K. *Rechtsdogmatik und Rechtspolitik*. S. 11 ff.

Schmitthoff C.M. Non stamus decisis. In: Horn, Söllner. *FS f. Coing*. Band. II. – München, 1982, S. 470 ff.

Schneider E. Sind höchstrichterliche obiter dicta verfassungswidrig? *MDR*, 1971, S. 821 ff.

Schneider E. Über Gründe und Auswirkungen der Änderung einer höchstrichterlichen Rechtsprechung. *MDR*, 1971, S. 705 ff.

Schneider U. Zur Verantwortung der Rechtswissenschaft. *JZ*, 1987, S. 696 ff.

Schröder J. Der Tragende Rechtsgrund einer Entscheidung – Zur Abgrenzung von ratio decidendi und obiter dictum. *MDR*, 1960, S. 809 ff.

Schröder J. Rechtseinheit und richterliche Entscheidungsfreiheit. *NJW*, 1959, S. 1517 ff.

Schroth U. Der Ausgleich divergierender obergerichtlicher Entscheidungen – Eine Untersuchung zur Vorlegungspflicht der oberen Gerichtsbarkeit im Rahmen des Straf- und Strafzumessungsrechts. *JR*, 1990, S. 93 ff.

Seidl O. Richterliche Rechtsfortbildung und Verfassungsrecht. *ZGR*, 1988, S. 296 ff.

Sendler H. Überlegungen zu Richterrecht und richterlicher Rechtsfortbildung. *DVBf*, 1988, S. 828 ff.

Sendler H. Richterrecht – rechtstheoretisch und rechtspraktisch. *NJW*, 1987, S. 3240 ff.

Simmonds N.E. Between Positivism and Idealism. *50 Cambridge Law Journal*, 1991, S. 308 ff.

Simmonds N.E. Bluntness and Bricolage. In: Gross, Harrison (Hrsg.). *Jurisprudence, Cambridge Essays*. – Oxford, 1992, S. 1 ff.

Simmonds N.E. Imperial Visions und Mundane Practices. *46 Cambridge Law Journal*, 1987, S. 465 ff.

Simmonds N.E. *The decline of juridicial reason, Doctrine and Theory in the Legal order*. – Manchester, 1984.

Simpson A.W.B. The ratio decidendi of a case and the doctrine of binding precedent. In: Guest *Oxford Essays in Jurisprudence*. S. 148 ff.

Sinclair M.B.W. Notes Towards a formal Model of Common Law. *62 Indiana Law Journal*, 1987, S. 355 ff.

Smith S.D. Courts Creativity and the Duty to Decide a Case. *3 University of Illinois Law Review*, 1985, S. 573 ff.

Söllner A. Der Richter als Ersatzgesetzgeber [Tiesnesis kā likumdevēja aizstājējs]. *ZG*, 1995, S. 1 ff.

Söllner A. Zur Verfassungs- und Gesetzestreue im Arbeitsrecht. *RdA*, 1985, S. 328 ff.

Soergel. *BGB*. 12. Aufl. – Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1986–1992 (zitiert Soergel–Bearbeiter).

Soper P. Alternative Methodologies in Contemporary Jurisprudence: Comments on Dworkin. 36 *Journal of Legal Education*, 1986, S. 488 ff.

Soper P. Dworkin's Domain. 100 *Harvard Law Review*, 1987, S. 1166 ff.

Sperl H. Case Law and the European codified Law. 19 *Illinois Law Review*, 1925, S. 505 ff.

Spiro K. Praxisänderung und Rückwirkung. *ZSR*, Band 100, 1981, I. Halbband, S. 145 ff.

von Staudinger J. *BGB*. 12. Aufl. – Berlin, 1980–1992 (zitiert Staudinger–Bearbeiter).

Steding U. Die Drittschadensliquidation. *JuS*, 1983, S. 29 ff.

Steindorff E. *Politik des Gesetzes als Auslegungsmaßstab, 1. Festschrift für Larenz*. – München, 1973, S. 232 ff.

Stern K. *Staatsrecht* [Valsts tiesības]. Band 1 und 2. – München, 1980.

Stick J. Law's Empire (book review): Literary Imperialism: Assessing the results of Dworkin's interpretive turn in Law's Empire. 34 *UCLA Law Review*, 1986, S. 371 ff.

Stone J. *Precedent and Law: dynamics of common law growth*. – Sydney, 1985.

Stone J. 1966 and all that! Loosing the Chains of Precedent. 69 *Columbia Law Review*, 1969, S. 1162 ff.

Strolz M.M. *Ronald Dworkins These der Rechte im Vergleich zur gesetzgeberischen Methode nach Art. 1 Abs. 2 und 3 ZGB* [Ronalda Dworkina tiesību tēzes]. – Zürich, 1991.

Stürner R. Anmerkung zu BGH NJW, 1992, S. 969 ff. In: LM § 779 BGB Nr. 58.

Summers R.S. Two types of substantive reasons: The core of a theory of common law justification. 63 *Cornell Law Review*, 1978, S. 707 ff.

Sunstein C. On Analogical Reasoning. *106 Harvard Law Review*, 1993, S. 741 ff.

Thomas H., Putzo H. *Zivilprozeßordnung*. 18. Aufl. – München, 1993.

Tiedtke K. *Die innerprozessuale Bindungswirkung von Urteilen der obersten Bundesgerichte, Ein Beitrag zur Rechtsvereinheitlichung, dargestellt an Beispielen aus der höchstrichterlichen Rechtsprechung unter besonderer Berücksichtigung der Entscheidungspraxis des Bundesgerichtshofs und des Bundesfinanzhofs* [Augstāko federālo tiesu spriedumu iekšēji procesuālais saistošais spēks]. – Berlin, New York, 1976.

Tiedtke K. Urteilsanmerkung zu BGH v. 30.9.1993, *EwIR* zu § 675 2/94, S. 241.

Tipke K., Lang J. *Steuerrecht*. 14. Aufl. – Köln, 1995.

Tushnet M. Legal Scholarship: Its Causes and Cure. *90 Yale Law Journal*, 1981, S. 1205 ff.

Twining W., Miers D. *How to do things with rules: A Primer of Interpretation*. 3. Aufl. – London, 1991.

Unger R.M. *The Critical Legal Studies Movement*. – Cambridge, London, 1986.

Uusitalo J. Hercules at the Crossroads, Dworkinian Interpretation and the Gadamerian Reality. In: Aarnio A., Paulson, Weinberger, von Wright, Wyduckel (Hrsg.). *Rechtsnorm und Rechtswirklichkeit, FS für Krawietz*. – Berlin, 1993, S. 719 ff.

Veilleux J. The Scientific Model in Law. *75 The Georgetown Law Journal*, 1987, S. 1967 ff.

Vollkommer M. *Anwaltshaftung* [Advokātu atbildība]. – München, 1989.

Vogel K. Rechtssicherheit und Rückwirkung zwischen Vernunftrecht und Verfassungsrecht. *JZ*, 1988, S. 833 ff.

Wagner K.R. Voraussetzungen und Grenzen rechtsfortbildenden Richterrechts. *BB*, 1986, S. 465 ff.

Wälde T.W. *Juristische Folgenorientierung, "Policy Analysis" und Sozialkybernetik: Methodische und organisatorische Überlegungen zur Bewältigung der Folgenorientierung im Rechtssystem* [Juridiskā orientēšanās uz sekām]. – Frankfurt, 1979.

Walker S. The Theory of Relevancy. *Juridical Review*, 1963, S. 9 ff.

Wambaugh E. *The Study of cases: a course of instruction in reading and stating reported cases, composing head-notes and briefs, criticising and comparing authorities and compiling digests*. – Boston, 1894.

Wank R. *Arbeitnehmer und Selbständige* [Darbinieki un patstāvīgi strādājošie]. – München, 1988.

Wank R. *Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung* [Tiesnešu veiktās tiesību tālākveidošanas robežas]. – Berlin, 1978.

Wank R. Richterliche Rechtsfortbildung und Verfassungsrecht. *ZGR*, 1988, S. 314 ff.

Wank R. Die verfassungsgerichtliche Kontrolle der Gesetzesauslegung und Rechtsfortbildung durch die Fachgerichte. *JuS*, 1980, S. 545 ff.

Wasserstrom S. The Empire's New Clothes. *75 The Georgetown Law Journal*, 1986, S. 199 ff.

Weinrib E. Legal Formalism: On the Immanent Rationality of Law. *97 Yale Law Journal*, 1988, S. 949 ff.

Williams G.L. *Learning the law: a book for the guidance of the law student*. – London, 1982.

Willibald F. Vertrauensschutz bei verschärfender Rechtsprechung im Bereich des Steuerrechts. *DSiZ*, 1991, S. 442 ff.

Wróblewski J., MacCormick N. On Justification and Interpretation. *ARSP*, Beiheft 53, 1994, S. 255 ff.

Yanal R.J. Hart, Dworkin, Judges and New Law. *68 The Monist*, 1985, S. 397 ff.

Zajtay I. Begriff, System und Präjudiz in den kontinentalen Rechten und im Common Law. *AcP* 165, 1965, S. 97 ff.

Zehner G. Versicherungssumme und Nachlaßinteressenten. *AcP* 153, 1954, S. 424 ff.

Ziegler C.E. *Selbstbindung der Dritten Gewalt*. – Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 1993.

Zippelius R. *Allgemeine Staatslehre, Politikwissenschaft*. 10. Aufl. – München, 1988.

Zippelius R. *Rechtsphilosophie*. 2. Aufl. – München, 1989.

Zweigert K., Kötz H. *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts* [Ievads salīdzināmajās tiesībās]. Bd. I, 2. Aufl. – Tübingen, 1984.

Zweigert K., Kötz H. Die Bedeutung des Rückwirkungsverbots für die Auslegung von Steuergesetzen. *BB*, 1969, S. 453 ff.

TNA GRĀMATA

Personu rādītājs

A

Aleksijs	65, 180
Aristotelis	33, 34
Ataija	22, 23, 35

B

Bells	39, 44
Bendits	168
Bidlinskis	180, 181
Bühners	201

D

Dvorkins	23–26, 29–33, 36–39, 41, 45, 48, 52, 56–60, 62, 63, 66, 176, 196
----------------	---

F

Fikenčers	181, 182
-----------------	----------

G

Grimms	49
Grīns	210
Grīnvolts	40
Grunskis	187
Gudhārts	118–121, 126, 127, 131
Gusijs	166

H

Hariss	153, 154
Hārts	21, 22, 61–63
Holmss	122

I

Ipzens	50
--------------	----

K

Kanariss	91, 179, 200
Kēlers	175, 178
Kengdens	210
Koings	198
Krīle	138, 144, 146, 180
Kross	153, 154

L

Larencs	54, 91, 172
Levelins	66, 134
Levišs	119
Lords Reids	43, 145

M

Makormiks	51
Meiers-Haocs	50
Mīrss	32, 136
Musielaks	213

R

Reizs	150, 151, 157
Rigerts	157

S

Sakss	21, 22
Sammers	22, 23, 35
Simsons	135
Šlihters	113
Šrēders	144
Šteindorfs	49

T

Tvinings	132, 136
----------------	----------

U

Undžers	126
---------------	-----

V

Vambo	117, 118, 126
Velde	49
Venraibs	33, 34

Jēdzienu rādītājs

A

Analoģija	19, 82, 83, 88, 122, 138, 151, 152, 157–160, 181, 207
Argumentācija	
juridiskā	19, 20, 27, 31, 55, 64, 128, 182
politiskā	20, 27, 28, 31
robežas	28, 31, 44, 45, 48, 68
teleoloģiskā	139
Arguments	
ārpustiesisks	207
funkcionāls	53
juridisks	19, 21, 26, 29, 30, 33–35, 44, 53, 56, 65, 68, 80, 81
nejuridisks	21, 30, 55
no tiesību avotiem atvasināts	20
sociāls	19
strukturāls	96
teleoloģisks	138
tiesiski politisks	16, 19, 21, 26, 28–31, 33, 35, 38, 39, 44, 47, 51–53, 55, 56, 64–66, 89
tipi	19–21, 27, 28, 34, 36, 39, 44, 45
vērtību	106, 107, 137, 139, 140, 160, 163, 193, 198, 209, 211
Atbildība	
civiltiesiskā	92
kriminālatbildība	161
līgumiskā	93, 94, 96, 97, 147, 201

C

Civillietā	16, 209
Civillikums	
Šveices civilkodekss	44
Vācijas	83, 88, 91–93, 95–105, 133, 134, 138, 155, 159, 160, 200, 206–214

Civilprocesa likums

Vācijas	103, 110, 111, 188
Civilprocess	110, 179
<i>Common law</i>	20, 22, 26, 40, 52, 113, 114, 116–121, 123, 131, 137, 144, 150, 164, 166, 186–188, 195, 200, 203, 204
<i>Culpa in contrahendo</i>	79, 82, 83, 93, 94, 97, 98, 139

D

Darba devējs	80, 91, 133
Darbinieks	44, 80, 91, 133, 134, 138, 152, 178
Demokrātija	23, 37–39, 41, 45, 47–49, 52, 122, 184
Diskriminācija	151, 165–169, 171, 220

F

Faktiskie apstākļi	43, 49, 59, 80, 113, 114, 120, 121, 131, 132, 138, 140, 149, 150, 153, 155, 157–163, 168, 195, 219, 220
Formālā dedukcija	126

G, Ģ

Ģenerālklausula konkretizācija	11, 181
---	---------

I

<i>Inter partes</i>	186
---------------------------	-----

J

Juridiskās metodes mācība	16, 20, 174, 180–183, 190, 191
---------------------------------	--------------------------------

K

Kolektīvais labums	24, 25, 32
Kolektīvais mērķis	24–26, 29, 32
Kolektīvās intereses	25
Kolektīvās vērtības	24, 26, 40, 41
Kolīzija	97, 189, 190, 208
Konstitūcija, <i>sk. arī Pamatlikums</i>	42, 86, 87, 100, 167, 184, 185, 203, 211, 212
Konstitucionālā sūdzība	111
Konstitucionālais likums	32, 103–105

L

Laba ticība	197
Labi tikumi	200, 210–212
Laulība	
aizsardzība	29, 103–105
pārkāpšana	104
Leģitimācija	16, 37, 38, 45, 47, 55, 82, 85, 87, 93, 95, 99, 100, 108, 123, 217
Lietas apstākļi	16–18, 35, 37, 38, 43, 58, 81, 82, 92, 97, 100, 115, 117, 120, 132, 135, 146, 147, 150, 166, 179, 182, 220
Līgums	
apdrošināšanas	91, 197, 208
dāvinājuma	213, 214
galvojuma	211
īres	92
līzinga	92, 93, 198
pirkuma	138
priekšlīgums	82, 98
tipi	92

Likums	
atpakaļējs spēks	221
mērķis	174
robi	11, 13, 90, 181
<i>Longa consuetudo</i>	176

N

Nacionālā drošība	22
Nodarbinātība	22, 129
Noilgums	84, 96, 200
Nolaidība	97, 98, 119, 120, 154

O

<i>Obiter dictum</i>	111, 113–116, 202–204
<i>Opinio necessitatis</i>	176

P

<i>Pacta sunt servanda</i>	21
Pamatlikums	
Vācijas	33, 45, 46, 86, 103, 104, 111, 165–171, 173, 177–179, 184–186, 188, 190, 191, 197, 199, 203, 215, 216, 220, 221
Patērētājs	
gala	132, 141, 153
Pierādīšanas pienākums	156
Pierādījums	14, 155, 159, 193, 207, 213
Pozitīvisms	41
Privātautonomija	197, 210–212

R

Ratio decidendi

iztulkošana	115, 124, 127, 139, 145, 146, 154, 206
paplašināšana	151, 154, 156, 159, 160, 163
piemērošana	11, 18, 113, 138, 139, 150, 152, 153, 155, 157, 158, 161, 164, 174, 202, 220
priekšnoteikumi	134, 135, 149, 155
sašaurināšana	160, 162, 163
Rīcības brīvība	59, 123–125, 167

S

Sabiedrības intereses	32, 40
Sabiedriskā kārtība	51
<i>Stare decisis</i> doktrīna	115, 164, 168, 173, 194
Svarīgi iemesli	191

T

Taisnīgums

izlīdzinošais	33, 34
materiālais	169
sadalošais	34
Teleoloģiskā iztulkošana	127, 128, 130, 209
<i>Tertium comparationis</i>	128
Tiesas process	53, 177, 187
Tiesības	
angloamerikāņu	21, 113, 115, 128, 140, 154, 190, 215
civilprocesa	210
civiltiesības	82, 83, 86, 95, 103, 200, 211
darba	133
deliktu	93, 94, 105, 197, 201, 202
ģimenes	105
individuālās	24–27, 29, 32, 33, 36, 37, 40, 41
īpašuma	198
kolektīvās	24, 25
komercietības	96

krimināltiesības	137
lietu	32
ligumiskās	9, 148
maksātnespējas	89
mantojuma	213, 214
materiālās.....	85, 199
mazākumtautību	24
nodokļu	200, 202
pamattiesības	46, 165, 193, 211
paražu	176, 177, 214
pilsoņu	24, 35
prasījuma	99, 101, 104, 139, 141
precedentu	175, 196, 216
privātās	212
procesuālās	188
saistību	90, 92, 197
starptautiskās	137
subjektīvās	24, 26
tiesnešu	17–19, 21, 28, 36, 37, 41, 42, 46, 49, 54, 68, 79, 80–86, 89, 90, 92–100, 104, 106–109, 113, 115, 129–131, 133–135, 138–140, 144, 146, 148, 149, 174, 176, 183, 192, 193, 199, 205, 207, 215–219
uz vienlīdzīgu attieksmi	24
valsts	55, 64, 217
Vācijas	162, 220
Tiesību aizsardzība	24, 25, 146
Tiesību attīstība	16, 128, 142, 143, 146, 175, 182, 191, 195, 199, 215
Tiesību avoti.....	20, 25, 113, 115, 176, 183
Tiesību institūts	84–86, 93, 95, 97, 99, 103, 107, 138, 139, 143, 149, 163
Tiesību norma	
attīstība	17–19, 21, 28, 46, 68–71, 73, 74, 76, 84, 98, 99
dispozīcija	58, 94, 99
iztulkošana	18, 170
legitimācija.....	75, 85, 90, 97, 100, 108
piemērošana	21, 75, 85, 98, 103, 108, 113, 131, 139, 149
speciālā	138
strukturēšana	72, 75, 77, 96

Tiesību nozare	84, 90, 93, 95, 96, 98, 102, 104, 175, 195, 199, 218, 221
Tiesību politika	32, 192
Tiesību principi (vispārējie)	
likuma saistošā spēka princips	163
diskriminācijas aizliegums ptincips	155, 157–161, 210
tiesiskās paredzamības princips	167
tiesnešu neatkarības princips	161, 163, 179
uzticības aizsardzības princips	15, 167–169, 174–176, 187, 192, 193, 197, 210, 211
vienlīdzīgas attieksmes princips	78
Tiesību sistēma	
angloamerikāņu	137, 164, 171, 184, 194
kodificēto	164, 195, 196, 216
precedentu	164, 195, 220
romāņu-ģermāņu	164
Tiesību tālākveidošana	
deleģēšana	40
robežas	19, 47, 192
Tiesību teorija	
angloamerikāņu	20
Tiesiskā iekārta	32, 35
Tiesiskā kārtība	11, 19, 25, 26, 50, 51, 81, 165, 172, 174, 181, 184, 188, 191, 195, 211
Tiesiska maldība	200
Tiesiskā paredzamība	85, 165, 177, 178, 179
Tiesiskā pārliecība	172, 176, 177
Tiesiskā sistēma	28
Tiesiskā stabilitāte	85
Tiesiskā šķietamība	176
Tiesiskās attiecības	82, 96, 109, 130, 160
Tiesiskās palāvības aizsardzība	18, 23
Tiesiskās sekas	82, 84, 167, 217, 218

Tiesisks darījums	32, 147, 186, 197, 200
Tiesisks labums	198
Tiesisks regulējums	156, 189
Tiesnešu tiesību īpatnības	17, 216
Tiesu instances	30, 47, 52, 53, 61, 65, 93, 110, 112, 203
Tiesu nolēmums (spriedums)	
attīstība	16
iztulkošana	17, 99, 104, 107, 114–118, 136, 139–141, 144
pamatojums	38, 64
<i>ratio decidendi</i>	118, 134, 140, 141, 143, 144, 146, 153, 195, 209
tiesu nolēmuma argumentācija	19, 23, 36, 38, 39, 42
<i>tās robežas</i>	19, 37
Tiesu prakse	11, 13, 14, 18, 25, 87, 97, 98, 100, 103, 104, 109, 111, 112, 127, 138, 140, 142–149, 155, 158, 160, 162, 164–166, 169–172, 174, 176–199, 201–206, 208, 209, 211–215, 217, 219–221
Tiesu precedents	
analīze	112, 139, 177
fakti	131, 219
iztulkošana	115, 121, 123, 124, 130, 134, 136, 137, 177
piemērošana	17, 122
<i>ratio decidendi</i>	17, 18, 114, 118, 121, 136, 168
saistošais spēks	115, 182, 184
Tiesu sistēma	44, 173, 177
Tiesvedība	31
Trasts	159

U

Uzskatu brīvība	25, 26
-----------------------	--------

V

Vaina	86, 119, 120, 143, 159, 198, 201, 202
-------------	---------------------------------------

Valsts

aizsardzība	103
demokrātiska	13, 14
sociāla	211
tiesiska	37, 191

Vara

funkcijas	33
izpildvara	166, 167
likumdevēja	32, 33, 39, 40, 42–44, 46, 47, 51, 53, 68
tiesu	23, 29, 33, 37, 40, 41, 43–48, 50–52, 54, 55, 165–169, 172–174, 176, 184, 185, 187, 195, 204, 205, 216, 220

Vispārējie tiesību principi *sk. arī*

<i>Tiesību principi (vispārējie)</i>	13, 16, 66, 100, 108, 113, 125, 127
--	-------------------------------------

Z

Zaudējumu atlīdzība	25, 98, 119, 136, 140, 141, 148, 156, 159, 161, 206–208
---------------------------	--